Ա. ՏԵՐ-ՂԵՎՈՆԴՅԱՆ

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՆՈՐ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ

А. Н. ТЕР-ГЕВОНДЯН

НОВАЯ АРАБСКАЯ РЕДАКЦИЯ АГАФАНГЕЛА

(АРАБСКИЙ ТЕКСТ И ИССЛЕДОВАНИЕ)

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1968

9(47.925)
Տ-37

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Ա. Ն. ՏԵՐ-ՂԵՎՈՆԴՅԱՆ

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՆՈՐ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

(ԱՐԱԲԵՐԵՆ ԲՆԱԳԻՐ ԵՎ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ)

2113

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1968

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
БИБЛИОТЕКА

Աշխատության մեջ տրված է Ագաթանգեղոսի Պատմության արաբերեն թարգմանության նորահայտ բնագիրը, ինչպես նաև ուսումնասիրություն նրա մասին։ Հայկական բնագրի և հունական միջանկյալ թարգմանության հետ կատարված համեմատությունների միջոցով ցույց է տրված սույն արաբական թարգմանության նշանակությունը Ագաթանգեղոսի ուսումնասիրման համար։

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ագաթանգեղոս—Ագաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց։ Աշխ. Գ. Տէր-Մկրտչեան և Ստ. Կանայեանց, Տփղիս, 1909։

Agathangelus—Agathangelus und die Akten Gregors von Armenien, neu hrsg. von Paul de Lagarde. Göttingen, 1887.

Марр—Н. Марр, Крещение Армян, Грузин, Абхазов и Аланов святым Григорием, С. Петербург, 1905.

Garitte—G. Garitte, Documents pour l'étude du livre d'Agathange. Città del Vaticano, 1946 (Studi e testi, 127).

Ծանոթություն. Առաջին երկու գրքերը նշում ենք ըստ պարբերությունների և միայն կարիք եղած դեպքում ըստ էջերի, իսկ մնացյալ երկուսը միայն ըստ էջերի։

Սույն արաբերեն բնագրի պարբերությունները ուսումնասիրության մեջ դնում ենք § նշանով։ Արաբերեն բնագրի հրատարակության մեջ բացի նրա պարբերությունների համարներից և ձեռագրի էջերից նշված են նաև հունական Ագաթանգեղոսի (քառակուսի փակագծերով) և հայկական Ագաթանգեղոսի (կլոր փակագծերով) պարբերությունները։

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ

Հայ մատենագրության մեջ Ագաթանգեղոսի Պատմությունը մի բացառիկ երկ է, որը թարգմանվել է միջնադարյան գրեթե բոլոր քրիստոնյա ժողովուրդների լեզուներով (հունարեն, արաբերեն, վրացերեն, հաբեշերեն, լատիներեն և այլն)։ Ոսկեդարյան հայ մատենագրության այս գոհարը մեկն է այն կարևոր արժեքներից, որ հայը մուծել է համաշխարհային մշակույթի գանձարանը։ Միևնույն ժամանակ նրան առնչվող խնդիրները հայ մատենագրության ամենաբարդ և տքնաջան աշխատանք պահանջող հարցերից են։

Նրա մասին հնագույն տեղեկությունը տալիս է Ե դարի պատմիչ Ղազար Փարպեցին, որն իր Պատմության հենց առաջին տողերում գրում է. «Սկիզբն առաջին գրոց պատմութեանն Հայոց, որում սկիզբն արարեալ պատմեաց սուրբ այրն երանելի Ագաթանգեղոս, սկսեալ ի մահուն Արտաւանայ յԱրտաշրէ յորդւոյ **Սասանայ բռնաւոր Ստահրացւոյն**. և զդարձ աշխարհիս Հայոց յանգիտութենէ կռապաշտութեան յաստուածգիտութեան ճշմարտութիւն ի ձեռն սրբոյ նահատակին Գրիգորիսի, յորոյ անուն և զգիրսն անուանեալ կոչեն Գրիգորիսի»[1]։ Փարպեցին ճանաչում է մի երկ, որն սկսում է Արտաշիր Սասանյանի ձեռքով Արտավանի սպանության հիշատակմամբ և կոչվել է «Գիրք Գրիգորիսի»։ Նրա այս և հաջորդ տեղեկությունները բացառիկ նշանակություն ունեն, որ-

[1] Ղազարայ Փարպեցւոյ Պատմութիւն Հայոց, Տփղիս, 1904, էջ 1։

պես հեղինակին գրեթե միակ ժամանակակից հավաստի վկայություն։

Սեբեոսի Պատմության մեջ նույն «Գրիգորիսի Գիրք» անունն է տրվում այս երկին։ Կրոնական վեճի ժամանակ հայերը պարսից խսրով արքային ներկայանալիս «ունէին պատրաստական անդ ընդ ինքեանս զգիր սրբոյն Գրիգորի»[1]։

Հետագայում «Գրիգորիսի Գրքի» հեղինակի մասին մատենագիրները որոշ չափով այլ տվյալներ են տալիս։ Հեղինակն արդեն համարվում է Տրդատ Գ թագավորի հռոմեացի քարտուղար և Հայոց դարձի ականատես վկա։ Տարոնի Պատմությունը նրան կոչում է պարզապես Ագաթանգեղոս[2]։ Հենց Ագաթանգեղոսի Պատմության Առաջաբանը[3] նրան համարում է (սա հավանաբար օտարամուտ տարր է) Տրդատի քարտուղարը, որն արքայի հանձնարարությամբ գրում է Հայոց դարձի պատմությունը։ Այլևս չի հիշվում «Գրիգորիսի Գիրք» անունը, այլ պարզապես Ագաթանգեղոս անունն է տրվում, որը Կիրակոս Գանձակեցու մոտ ստուգաբանվում է հունարեն իմաստով «Ագաթանգեղոս, որ թարգմանի բարի հրեշտակ»[4]։

«Գրիգորիսի Գիրքը» վստահելի հեղինակություն է եղել հայ եկեղեցու համար ամբողջ միջնադարում։ Սասանյան արքունիքի հետ վեճերի ժամանակ (օրինակ Շապուհ արքայի հետ) հայերն այն օգտագործել են և նույնիսկ թարգմանվել է պահլավերեն (...մատուցին առաջի թագաւորին զԱգաթան-

---

1 Սեբեոսի Եպիսկոպոսի Պատմութիւն, Երևան, 1939, էջ 124։

Ագաթանգեղոսի շուրջը գոյություն ունեցող գրականության համար տե՛ս Հ. Անասյան, Հայկական մատենագիտություն, Ա, Երևան, 1959, էջ 151—213։

2 «Պատմութիւն Տարօնոյ», Երևան, 1941, էջ 65, 71։

3 **Ագաթանգեղոս**, 12։

4 **Կիրակոս Գանձակեցի**, Պատմութիւն Հայոց, Երևան, 1961, էջ 6։ Վանական վարդապետը «Հարցմունք համառօտ» երկասիրության մեջ «Ուստի է Ագաթանգեղոս» հարցին պատասխանում է «յԱգատագոյ ձորոյն յԱգադակ գեղջէն...» (Մաշտոցյան Մատենադարան, ձեռ. 1480, 1617 թվ., երես 578ա)։ Դժբախտաբար այսպիսի տեղանուն հայտնի չէ Հայաստանում։ Ագադակը, ըստ Ս. Երեմյանի Այգետակի աղավաղումը կարող է լինել։

գեղոյ Պատմութիւն ցանկալի. եւ հրամայեաց ընթեռնուլ և թարգմանել ի Պարսիկ գիր և ի լեզու)[1]։

Ագաթանգեղոսի Պատմությունն առաջին անգամ տպագրվել է 1709 թվականին Կ. Պոլսում (կոչվում է նաև էջմիածնի հրատարակություն) Գրիգոր Մարզվանեցու ջանքերով[2], որից մոտավորապես մեկ հիսնամյակ անց լույս տեսավ նրա հունարեն թարգմանությունը (և լատիներեն խմբագրությունը) Հ. Ստիլտինգի ձեռքով լատին «Վարք սրբոց»[3] շարքում։

Հ. Ստիլտինգը կասկածի տակ է առնում Ագաթանգեղոսի Պատմության հիշած պատմական փաստերի հավաստիությունը, քանի որ այդ դեպքերից շատերի մասին հույն և լատին մատենագիրները նման վկայություններ չունեն, իսկ մի մասն էլ ուղղակի անտրամաբանական է համարում։ Նրան հակաճառում է Մ. Չամչյանը[4] և նրա հայտնած ոչ մի տարակուսանքի հետ չհամաձայնելով պնդում է, որ Ագաթանգեղոսի փաստերը հավաստի են[5], իսկ Ստիլտինգի տարակուսանքը հայ մատենագիրներին և հայ դպրությանը անծանոթ լինելու հետևանք է։ Մ. Չամչյանը առաջինն էր, որ նմանություն գտավ Ագաթանգեղոսի և Կորյունի որոշ հատվածների մեջ։

Ագաթանգեղոսի Պատմության հայկական բնագրի քննական առաջին հրատարակությունը (1835) Վենետիկում (բազմաթիվ գրչագրերի բաղդատությամբ), ինչպես նաև հայագիտության մեջ քննական մտքի ներթափանցումը հիմք դարձան այս երկի մասին առանձին ուսումնասիրությունների երևան գալուն։

Դեռևս 1867 թվականին Ագաթանգեղոսի ֆրանսերեն

---

1 Մովսեսի Կաղանկատուացւոյ Պատմութիւն Աղուանից աշխարհի, Մոսկվա, 1860, էջ 82։

2 Գիրք վիպասանութեան, որ կոչի համանունակի Ագաթանգեղոս... ՌՃԾԹ... ի քաղաքիս Կոստանդինուպոլսոյ։

3 Acta Sanctorum, Septembris, t. VIII, Antverpiae, 1762, p. 320—402.

4 **Մ. Չամչյան**, Պատմութիւն Հայոց, Ա, Վենետիկ, 1784, էջ 668—679։

5 Այս հարցի շուրջը տե՛ս Հ. Յ. **Տաշեան**, Պատմական արժէք Ագաթանգեղեայ, «Հանդէս Ամսօրեայ», 1890, էջ 193, 225, 241, 273։

թարգմանիչ Վ. Լանգլուան[1] այն կարծիքն էր հայտնել, որ այս երկի հեղինակը չէր կարող Դ դարում ապրած լինել և ոչ էլ աշխարհիկ (քարտուղար), այլ Ե դարի եկեղեցական էր։ Այնուամենայնիվ նա չի ժխտում հնից եկող այն տեսակետը, թե բնագիրը հունարենն է, իսկ հայկականը՝ սոսկ նրա թարգմանությունը։

Ագաթանգեղագիտության մեջ մի լուրջ քայլ էր Ա. Ֆոն Գուտշմիդի «Ագաթանգեղոս» աշխատության լույս ընծայումը։

Գուտշմիդը աներկբայորեն հայկական Ագաթանգեղոսը համարում է բնագիր, իսկ հունարենը՝ նրա թարգմանությունը[2]։ Հունական Ագաթանգեղոսի սկզբնական այն հատվածը, որը հայկականի մեջ չկա, Գուտշմիդը[3] իրավացիորեն համարում է օտարամուտ և ինքնուրույն տարր, քանի որ նրա հեղինակի նույնիսկ քաղաքական տրամադրությունը հակված է Արտաշիր Սասանյանի կողմը ի հեճուկս հայկական Ագաթանգեղոսի բուն բնագրի։ Արտաշիրի և Արտադուխտ աղախնի հարաբերությունների մասին խոսում է նաև Ֆիրդուսին իր «Շահնամեում», միայն թե աղախնի անունն է Գուլնար։ Գուտշմիդի համար կասկածելի և օտարամուտ է նաև հայկական Ագաթանգեղոսի Առաջաբանը։

Նրա համար պարզ է, որ այս երկի հեղինակը Ե դարի հայ եկեղեցական է, իսկ Վ. Լանգլուայի այն ենթադրությունը, թե հունարեն գրված Ագաթանգեղոսը Է դարի սկզբին Եղնիկ Երեցի

[1] **V. Langlois,** Collections des historiens anciens et modernes de l'Arménie, Paris, 1867.

[2] **A. Gutschmid,** Agathangelos, Zeit. d. Deut. Morg. Ges., B.XXXI, S. 1—4. Այսուամենայնիվ, 1886 թվին Պապադոպուլոս-Կերամևսը (Հ. Անասյան, Հայկական մատենագիտություն, էջ 206) պնդում է, որ Հայկականը հունարենից է թարգմանված, իսկ Հ. Ավգերյանը նույնիսկ 1909 թվականին առաջ է քաշում այն տեսակետը, թե հեղինակը (Տրդատի քարտուղարը) լատիներեն է գրել («Լատին լեզուն և գրականությունը նախնեաց քով», «Բազմավէպ», 1909, էջ 145—160)։

[3] Նրա այս աշխատությունը մասամբ թարգմանվել է հայերենի Ն. Ջնդոյանի ձեռքով, տե՛ս «Ագաթանգեղոս ըստ Ալփրետ Կուդշմիտի գերմանացւոյ», «Բազմավէպ», 1878, էջ 297, 1879, էջ 10 և 97։

ձեռքով հայերենի է թարգմանվել՝ անընդունելի։ Ագաթանգեղոսի Պատմության մեջ գոյություն ունեցող որոշ կրկնությունները և նույն դեպքի կամ երևույթի մասին տարբեր նկարագրությունները և այլն, Գուտշմիդին առիթ են տալիս ենթադրելու, որ մատենագիրը տարբեր աղբյուրներ է օգտագործել։

Հունական Ագաթանգեղոսի, ինչպես նաև նրա Մետափրաստյան խմբագրության քննական հրատարակությունը Պ. դը Լագարդի ձեռքով կարևոր քայլ էր Ագաթանգեղոսի ուսումնասիրման համար և մանավանդ նրա բնագրին առընթեր գրված հավելվածը[1]։

Ագաթանգեղագիտության անցած ուղին ամփոփեց Բ. Սարգսյանը իր ծավալուն աշխատության մեջ[2], որ դժբախտաբար, քիչ բան ավեց այս կնճռոտ հարցի ուսումնասիրման ասպարեզում։ Հակադրվելով Ա. Ֆ. Գուտշմիդին, նա որոշ հարցերում նույնիսկ ետ է գնում իր ժամանակից[3]։ Այնուամենայնիվ, մի քանի հատվածներ (օրինակ Վարդապետության շուրջը) հետաքրքրություն են ներկայացնում։

Հայկական Ագաթանգեղոսի նախնական խմբագրության հետ սերտ առնչություն ունի Գեորգ Ասորու (Արաբաց եպիսկոպոսի) նամակում հիշված տեղեկությունները Գրիգոր Լուսավորչի կենսագրության մասին։ Գեորգ եպիսկոպոսը (հավանաբար հակոբիկ) իր Թուղթը գրել է 714 թվականին Յեշուա Ճգնազգյաց քահանային։ Հ. Տաշյանը մանրամասն համեմատելով Գեորգ Ասորու խոսքերը հայկական Ագաթանգեղոսի հետ, գտավ, որ շատ տեղեր նրանք բառ առ բառ նման են. նրա ասելով «ասորին և հայն թեև նույն գիրքը կներկայացնեն, բայց ոչ միևնույնը»։ Տարբերություններ կան Գեորգ Ասորու Թղթի և Ագաթանգեղոսի թե՛ հայկական բնագրի, թե՛ հունական թարգմանության միջև։ Տաշյանը հերքում է Պ. դը Լագարդի այն վարկածը, թե Ագաթանգեղոսը կարող էր ասո-

[1] **Agathangelus,** S. 121—149.

[2] **Բ. Սարգիսյան,** Ագաթանգեղոս և իր բազմադարեան գաղտնիքը, Վենետիկ, 1890։

[3] Տե՛ս Հ. Տաշյանի գրախոսականը, «Հանդէս ամսօրեայ», 1891, էջ 243—250։

բական բնագիր ունենալ և հայկականի բնագիր լինելը անտարակուսելի է համարում։

Ագաթանգեղոսի աղբյուրների հարցում Տաշյանը համամիտ է Գուտշմիդի այն տեսակետին, թե Ագաթանգեղոսի հայ խմբագիրն է Կորյունից քաղել և ոչ թե հակառակը։ Այդ խմբագիրը բանաքաղություններ է կատարել նաև այլ աղբյուրներից։ Հենց Հռիփսիմեի վկայաբանության մեջ նրա անվան հունարեն բառախաղը (ընկեցեալ)[1] մատնում է այդ հատվածի հունական ծագումը։ Տաշյանի եզրակացությունը հետևյալն է[2]. «Ագաթանգեղոս խմբագրություն է այլևայլ աղբյուրներէ և այս խմբագիրն հայ եկեղեցական մի է Ե դարուն կեսերը, որ հմուտ էր հույն և ասորի (կ'երևա թե նաև պարթև) լեզվաց»։

Գեորգ Ասորու Թղթին վերջերս անդրադարձավ պրոֆ. Ժ. Գարիտը՝ այն համեմատելով իր հրապարակած հունարեն Վարքի հետ[3]։ Գեորգ Ասորու այն տեղեկությունը, թե Գրիգոր Լուսավորիչը հռոմ (հռոմեացի) էր, հաստատվում է այս հունական Վարքի միջոցով, որտեղ նա կոչվում է Կապադովկացի[4]։

Ագաթանգեղագիտության մեջ երկար վեճերի առարկա դարձած հարցերից է Ագաթանգեղոսի Պատմության աղերսը Կորյունի, Փավստոսի, Խորենացու և այլոց հետ։ Կորյունին նվիրված իր ուսումնասիրության մեջ Նորայր Բյուզանդացին վստահորեն հայտարարում է, որ Դ դարում գրված Ագաթանգեղոսը հաջորդ դարում Կորյունի ձեռքով թարգմանվել է հայերեն, ընդ որում հիմք ունենալով զուտ լեզվական ոճական տվյալները, նա գրում է. «Թարգմանութիւնք զոր ես Կորեան

---

1 Հռիփսիմեի մասին տե՛ս գլուխ Գ։

2 **Հ. Տաշյան,** Ագաթանգեղոս առ Գէորգայ ասորի եպիսկոպոսին, Վիեննա, 1891, էջ 86—87։

3 **Garitte,** p. 218.

4 Տե՛ս **N. Adontz,** Grégoire l'Illuminateur et Anak le Parthe, Revue des Etudes Arméniennes, t. VIII, 1928, p. 233—245.

կը համարիմ. Գիրք Մակաբայեցւոց, Եւթաղ Աղեքսանդրացի, Ագաթանգեղոս և Փաւստոս Բիւզանդ»[1]։

Կորյունի և Ագաթանգեղոսի մասին վեճի առթիվ Ն. Ադոնցը գրում է. «Կորյունի մերձավորությունը Ագաթանգեղի, Եվթաղի և Մակաբայեցվոց գրքին հայտնի է, սակայն նրանց փոխադարձ հարաբերությունը մնում է խորհրդավոր»[2]։

Հակառակ Ագաթանգեղոսի Պատմության մասին հայտնըված բազմապիսի և հաճախ հակասական մտքերին, այսուհանդերձ, այս բոլորը հետևյալ ընդհանուր եզրակացության են հանգում.

Ե դարի կեսերին պատմական և վկայաբանական աղբյուրներից հայ եկեղեցականի ձեռքով խմբագրվել է «Գրիգորիսի Գիրքը», որը տեսել և նկարագրել է Ղազար Փարպեցին։ Չի բացառվում այն հնարավորությունը, թե Ագաթանգեղոսի Պատմությունը կարող էր բացի հայկականից նաև հունալեզու աղբյուրներ (Դ կամ Ե դարի առաջին կեսի) ունեցած լինել։ Ահա այս հայկական խմբագրությունն է, որ թարգմանվել է հունարենի և տարածվել ամենուրեք։ Ագաթանգեղոսի Պատմությունը թեև լի է վկայաբանական տարրերով, այնուամենայնիվ, նրա պատմական տեղեկություններից շատերը հավաստի են և արժեքավոր[3]։

Ագաթանգեղոսի Պատմության կազմավորումը և տարածումը[4] սերտ առնչություն ունի Սուրբ Գրիգորի հիշատակի

---

1 Կորիւն վարդապետ և նորին թարգմանութիւնք, գրեաց Նորայր Ն. Բիւզանդացի, Տփղիս, 1900, էջ 14։ Տե՛ս նաև՝ «Հայկական աշխատասիրութիւնք հայազէտ Պ. Ցեթթերի», Վիեննա, 1895, էջ 81—82։ **Գ. Տեր-Մկրտչյան,** Ագաթանգեղոսի աղբիւրներից, Յիշատակ պատակնքաց Գուրիա և Շմոնի վկայից, Վաղարշապատ, 1896, էջ 3—62։

2 **Ն. Ադոնց.** Դարձեալ Կորիւնի շուրջը, «Հանդէս ամսօրեայ», 1928, էջ 76—94։

3 **Տաշյան.** Ագաթանգեղոս առ Գէորգայ..., էջ 87—149։

4 Տրդատի ու Գրիգորի զույգը Դ—Ե դարերում զուգահեռ կազմավորվել էր թե՛ մատենագրության, թե՛ արվեստի (քանդակագործության) ասպարեզներում։ Հայկական վաղ միջնադարին պատկանող (Դ—Ե դարեր) Թալինի մի քանի կոթողների վրա գտնում ենք Գրիգոր Լուսավորիչը լուսապսակով, իսկ նրանից ներքև խոզագլուխ Տրդատը՝ աղոթողի կերպարան-

տոնակատարության հետ, որի մասին որոշ եզրակացություններ են հանգում Պ. Պեետերսը և Ն. Ակինյանը, հիմք ընդունելով Նեապոլսի մարմարյա տոնացույցը։ 1742 թվականին, երբ Նեապոլսի Սան Ջիովանի եկեղեցին էր նորոգվում, հայտնաբերվեցին մարմարյա երկու տախտակներ, որոնց վրա փորագրված էր տարվա 12 ամիսների տոնացույցը։ Թ դարում քանդակված այս տախտակների վրա սեպտեմբերի 28-ին հիշված են «Ս. Հռիփսիմէ և Գայանէ», իսկ սեպտեմբերի 30-ին և դեկտեմբերի 2-ին ու 3-ին՝ «Հայոց Ս. Գրիգոր» վկաների տոները։

Այս տոների (որոնցից վերջին երեքը համապատասխանում են Մուտն ի Վիրապն, Ելն ի Վիրապէն և Գիւտ նշխարաց՝ օրերին) արևմուտք ներթափանցմանը նախորդել է ակնեբևորեն այս վկաների մասին գրված հայտնի պատմության տարածումն այդ կողմերում։

«Ան, որ թելադրած կամ ներշնչած է փորագրել տեղիքներս,— գրում է Ն. Ակինյանը,— պետք է որ կարդացած ըլլար Ագաթանգեղոսը»[1]։ Պատահական չէր, որ Զ դարում Կ. Պոլսի Ս. Սոփիա տաճարի որմնանկարների մեջ տեղ էր գտել Հայոց լուսավորիչը՝ «Ս. Գրիգոր Հայոց» վերտառությամբ, իսկ շուտով հունարենի էր թարգմանվել Ագաթանգեղոսի Պատմությունը և ինչպես Պ. Պեետերսն է ցույց տալիս, արդեն Ը դարում Ս. Գրիգորի տոնը մտել էր հունական տոնացույցի մեջ[2], իսկ Թ դարում նրա տոնակատարության օրը

քով։ Օձունի (Տաշիր) հայտնի մահարձանի վրա քանդակված են մի շարք տեսարաններ՝ Տրդատը խոզակերպ, բուժված Տրդատը իր քրոջ՝ Խոսրովիդուխտի հետ, Տրդատը ձեռքին խաչագավազան և այլն։ Տե՛ս Գ. Յովսէփեանց, Նիւթեր և ուսումնասիրութիւններ հայ արուեստի և մշակոյթի պատմութեան, Պրակ Գ, Նիւ-Յորք, 1944, էջ 57—63, նույն նյութերի շուրջը տե՛ս նաև՝ Բ. Առաքելյան, Հայկական պարզաքանդակները 4—7-րդ դարերում, Երևան, 1949, էջ 41—47։

[1] Ն. Ակինյան, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի տօները Նեապոլսի մարմարեայ տօնացոյցին վրայ, «Հանդէս Ամսօրեայ», 1947, էջ 600—614։

[2] **P. Peeters,** S. Grégoire l'Illuminateur dans le calendrier lapidaire de Naples, Analecta Bollandiana, t. LX, 1942, p. 94.

քանդակված ենք գտնում Նեապոլսի վիմագիր տոնացույցի վրա։

Ագաթանգեղագիտության մեջ արմատական հեղաշրջում էր 1902 թվականին արաբական խմբագրության հայտնաբերումը Ն. Մառի ձեռքով։ Սրա հրապարակումը և ուսումնասիրությունը պարզեց, որ մեզ հասած հայկական Ագաթանգեղոսը միակ հայալեզու բնագիրը չէր, որ գոյություն է ունեցել Հայոց դարձի նյութի շուրջը։ Ն. Մառը[1] իրավացիորեն ենթադրում է, որ իր հայտնաբերած արաբական խմբագրությունը պետք է թարգմանված լիներ հունարենից, որն իր հերթին պիտի ունենար մի հայկական՝ մեզ չհասած բնագիր օրինակ։

Բազում նոր կռահումների և եզրահանգումների առիթ տվեց արաբական խմբագրության հայտնաբերումը։ Լուծելու համար սրա և մինչ այդ հայտնի բազմալեզու խմբագրությունների փոխհարաբերության հարցը, Ն. Մառը մի ամբողջ տեսություն ստեղծեց[2]։ Ըստ նրա՝ Ե դարում եղել է Ագաթանգեղոսի խմբագրությունը Մեսրոպ Մաշտոցի ձեռքով կազմված։ Սա թարգմանվել է հունարենի, որից օգտվել է Գեորգ Ասորին 714 թվին և ապա կորել է։ Երկրորդ խմբագրությունը, որը կազմվել է քաղկեդոնական հայերի միջավայրում, թարգմանվել է հունարենի և ապա արաբերենի։ Վերջինս նրա (Մառի) ձեռքով հայտնաբերված խմբագրությունն է։ Ը դարում հակաքաղկեդոնական հայ ազգային եկեղեցին կազմում է երրորդ խմբագրությունը, հենց այն, որ մեզ է հասել իր հայկական բնագրով և հունարեն թարգմանությամբ։

Ընդունելով հանդերձ երեք խմբագրությունների գոյությունը, Ն. Ադոնցը[3] որոշ ուղղում է առաջարկում Ն. Մառի մշակած տեսության մեջ։ Նա ընդունում է, որ Մեսրոպ Մաշտոցը կարող էր հավաքած լինել Գրիգոր Լուսավորչի մասին գոյություն ունեցող վարքագրական և այլ կարգի նյութերը, որպես Վարք Գրիգորի։ Բացի դրանից, նա հավանական է գտնում, որ նման աշխատանք կարող էր կատարած լինել նաև

[1] **Марр,** стр. 162—163, 182.

[2] Նույն տեղում, стр 180—182.

[3] **Н. Адонц,** Армения в эпоху Юстиниана, СПб. 1908, стр. 341—342.

Կորյունը։ Սակայն երկրորդ խմբագրությունը նա համարում է Է դարի սկզբին ապրած Եղնիկ Երեցի աշխատանքը, որն ըստ Ադոնցի, վերախմբագրել է ոչ միայն Գրիգորի Վարքը, այլև Մաշտոցի Վարքը (Կորյունի)։ Անկախ խմբագրող մատենագրի անձնավորությունից, Ն. Ադոնցը երկրորդ խմբագրությունը համարում է Զ դարի վերջի և Է դարի սկզբի գործ, քանի որ հայ նախարարությունների և եկեղեցական թեմերի (եպիսկոպոսությունների) ցուցակներում տարբերություն կա մեզ ծանոթ հայկական բնագրի և արաբական խմբագրության միջև, ընդ որում երկրորդի մեջ այս ցուցակները համապատասխանում են Զ դարի վերջի իրադրությանը։

Ն. Մառի ենթադրությունն այն մասին, թե անկասկած պիտի եղած լինի այս խմբագրության հունական օրինակը, հաստատվեց, երբ հայագետ և քրիստոնյա Արևելքի ականավոր գիտակ պրոֆ. Ժ. Գարիտը հրատարակեց իր կողմից իսկ Սպանիայում հայտնաբերած հունական խմբագրությունը։ Համեմատելով այս խմբագրությունն արաբականի հետ, Ժ. Գարիտը այն եզրակացության հանգեց, որ արաբականը հունականի թարգմանությունն է՝ որոշ շեղումներով[1]։ Հունական նորահայտ խմբագրությունը ոչ միայն բանասիրական մեծ արժեք ունի, այլև տալիս է պատմական նոր տվյալներ, որոնք պակասում են մեզ ծանոթ հայկական բնագրի մեջ և նույնիսկ արաբական խմբագրության մեջ, թեև վերջինս, ինչպես ասվեց, հիմնականում նրանից է թարգմանված։

Այսպիսով, Ագաթանգեղոսի մինչև այժմ հայտնի խմբագրությունները կարելի է բաժանել երկու հիմնական խմբի.

Առաջին խմբի մեջ մտնում են հետևյալ խմբագրությունները.

1. Հայկական մեզ հասած Ագաթանգեղոսի Պատմությունը, շարադրված Ե դարում, ապա որոշ փոփոխությունների ենթարկված։

2. Ագաթանգեղոսի հունարեն թարգմանությունը, կատարված Զ դարի վերջում։ Մինչև Ժ դարը նրան կցվել է հունական Առաջաբանը։ Սրա քննական բնագրի հրատարակիչն է Պ. դը Լագարդը։

[1] Garitte, p. 261.

3. Ագաթանգեղոսի արաբերեն թարգմանությունը, հունարենից կատարված, որի միակ ձեռագիրը սույն աշխատության ուսումնասիրման առարկան է։

Երկրորդ խումբը՝ Վարք կոչված, հետևյալ խմբագրություններն ունի.

1. Մեզ չհասած հայկական Վարքը, որի խմբագիրն է, ըստ Ն. Ադոնցի, Եղնիկ Երեցը (Է դարի սկիզբ)։

2. Վարքի հունարեն թարգմանությունը, որի հրատարակիչն է Ժ. Գարիտը։

3. Վարքի արաբական թարգմանությունը, հունարենից կատարված, որը հրատարակել է Ն. Մառը։

Մեր աշխատության մեջ թեև խնդրո առարկան առաջին խմբին պատկանող արաբական նորահայտ խմբագրությունն է, այնուամենայնիվ, կուզենայինք հակիրճ ձևով նկարագրել երկրորդ խմբի խմբագրությունների էությունը, որը մանրամասնորեն պարզաբանել է Ժ. Գարիտը։

Հունական նորահայտ Վարքի հատուկ անունների, քերականության և ոճի ուսումնասիրությունը Ժ. Գարիտին բերում է այն եզրակացության, որ սա անկասկած հայկական մի կորած բնագրից է թարգմանված։ Ժ. Գարիտը հատուկ գլխի տակ նշում է հունական Վարքի հայկաբանությունները։ Կան բազմաթիվ ոճական ձևեր, որոնք հունարենին հատուկ չեն, բայց երբ նկատի ենք առնում համապատասխան հայկական ձևերը, պարզ է դառնում, թե թարգմանիչը, որն ըստ Ժ. Գարիտի հույն պետք է լիներ, ինչքան շատ է ենթարկվել հայկական բնագրին։

Հունական Վարքի սկիզբը թեև պակաս թերթեր չունի, այնուամենայնիվ, առաջին հայացքից երևում է, որ արհեստական է։ Ժ. Գարիտը իրավացիորեն ենթադրում է, որ թարգմանիչը կամ այլ ոք կրճատումներ են կատարել։ Արաբական Վարքի գրչագրի առաջին թերթերը պակասում են, և շատ հետաքրքրական կլիներ, եթե մենք այս խմբագրության՝ Վարքի բուն

սկիզբը իմանայինք: Դժբախտաբար հունական Վարքը նույնպես այս հարցում մեզ չի օգնում: Չկան ոչ միայն հայկական Ագաթանգեղոսի Առաջաբանի և հունական Ագաթանգեղոսի սկզբնական հատվածի (Արտաշիրի պատամբության) նյութերը, այլև պակասում է նույնիսկ այնպիսի հիմնական մաս, ինչպիսին է Խոսրովի և Տրդատի պատմությունը: Ն. Ակինյանի այն վարկածը[1], թե Արտաշիրի ապստամբության մասին հունական Ագաթանգեղոսին կցված առեղծվածային հատվածը իր ժամանակին այս Վարքի կրճատված մասից է հանվել՝ կարիք է զգում ավելի ուժեղ փաստարկների:

Սակայն հունական Վարքի կողմնակի ակնարկներից պարզվում է, որ Խոսրովի և Տրդատի պատմության հատվածը նրա սկզբում նախապես գոյություն է ունեցել: Տրդատն ու Գրիգորը զրույցի ընթացքում հիշեցնում են իրենց հին հարաբերությունները: Կեսարիո Ղևոնդիոս արքեպիսկոպոսին գրած նամակում Տրդատը հիշում է իր հին մեղքերը և Գրիգորի մարտիրոսությունը, ինչպես նաև այն, որ ինքը եղել է Լիկիանոսի մոտ: Այս բոլորը, ինչպես նաև այլ հետքեր[2], հստակ կերպով ցույց են տալիս, որ այս բաժինն իրոք եղել է և միայն հետագայում է կրճատվել:

Հունական Վարքն սկսվում է Գրիգորի մարտիրոսության բաժնով, որի սկիզբը նույնպես կրճատված է: Այս բաժինը մեծ մասամբ հակիրճ է և այս տեսակետից տարբերվում է հայկական և հունական Ագաթանգեղոսից և նույնիսկ արաբական Վարքից, թեև հունարեն և արաբերեն Վարքերը ունեն իրենց հատուկ առանձին գծերը: Պատմական տեսակետից հունական Վարքի ամենաարժեքավոր հատվածն է Գրիգոր Լուսավորչի կնոջ (Յուլիտտա, հայ՝. Յուղիտայ) մասին պատմող բաժինը: Հայկական Ագաթանգեղոսը չի խոսում նրա կնոջ մասին, այլ շատ հակիրճ և լակոնական ոճով ասում է, որ Տրդատ թագավորին տեղեկացրին, թե Գրիգորը «մինչ դեռ ի

[1] Ն. Ակինյան, Արտաշիր Բաբականի վէպը յունարէն Ագաթանգեղոսի մէջ և Ս. Գրիգորի Նորագիւտ յունարէն Վարքը, «Հանդէս Ամսօրեայ», 1947, էջ 567—581:

[2] Garitte, p. 279—283.

մանկութեան տիօն էր զինուորութեամբ՝ ամուսնացեալ և երկուս որդիս ստացեալ»[1]: Նույնիսկ արաբական Վարքը չունի այս հատվածը: Գրիգորի կնոջ մասին խոսվում է ուշ շրջանում: Կապադովկիայում ստացած նրա ուսման մասին խոսելիս հիշվում է, որ նա «իբրև եղև երկոտասանամեայ, այր ոմն աստուածապաշտ, որ կոչէր Դաւիթ, ամուսնացուցանէ զնա ընդ դստեր իւրում, որ կոչիւր Մարիամ: Արդ, իբրև եղէն նորա երկուս որդիք, անուն անդրանկին Վրթանէս և կրտսերոյն Ռստակէս, մայրն եմուտ ի վանս կանանց...»[2]:

Ամենայն հավանականությամբ Ե դարի իր նախնական ձևի մեջ, հայկական Ագաթանգեղոսն ունեցել է Գրիգորի կնոջ մասին որոշ հատված, սակայն ժամանակի ընթացքում, երբ կուսակրոնության գաղափարն ավելի և ավելի է արմատացել, այդ հատվածը, ըստ երևույթին, խորթ է թվացել և այդ տողերը ջնջելու կարիք է զգացվել:

Ընդհանրապես, եթե համեմատենք հայկական ու հունական Ագաթանգեղոսը և հունական ու արաբական Վարքերը, կտեսնենք, որ առաջինների հետ համեմատելիս, հունական Վարքն ավելի ինքնուրույն է, քան արաբականը, որը համեմատաբար մոտ է կանգնած հայկական Ագաթանգեղոսին:

Այսպիսով, վաղ միջնադարում եղել է մի հայկական Վարք, որը մեզ չի հասել: Սա հունարեն է թարգմանել հույն թարգմանչի ձեռքով, ապա որոշ մասերում փոփոխվել է և դարձել ինքնուրույն խմբագրություն: Վերջինս թարգմանվել է արաբերեն, որը նույնպես ինքնուրույն է, քանի որ բառացիորեն չի համընկնում հունականի հետ:

Հունական Վարքի հայտնաբերումը հնարավորություն ընձեռեց Ժ. Գարիտին, իր մանրակրկիտ ուսումնասիրության մեջ վերանայել[3] Ն. Մառի տեսակետները և արաբական Վարքի հրատարակման առթիվ նրա առաջարկած տեսությունը:

Նորահայտ հունական Վարքը հաստատում է Մառի այն

[1] Ագաթանգեղոս, 859:

[2] «Պատմութիւն Տարօնոյ», Երևան, 1941, էջ 72:

[3] Garitte, p. 338—350.

ԳՐԱԴԱՐԱՆ БИБЛИОТЕКА

նոթագրությունը, թե իր հայտնաբերած արաբական խմբագրությունը պետք է թարգմանված լիներ հունարենից, իսկ վերջինս էլ իր հերթին՝ հայկականից:

Սակայն Մառի այն տեսակետը, թե այս խմբագրությունը (Վարքը) քաղկեդոնական միջավայրում է կազմվել, Ժ. Գարիտի մոտ տարակուսանք է առաջացնում: Ձեռագրի Սինայի հունադավան վանքում գտնվելը կամ թերթերի վրացական համարակալումը բոլորովին էլ չէին կարող ապացուցել նրա քաղկեդոնական ծագումը[1]: Մառի այն վարկածը, թե հայոց, վրաց և աղվանից հիշատակումը որպես մեկ ամբողջություն, Է դարի խզումից հետո, կարող էր ընդունելի լինել լոկ քաղկեդոնիկ հայի կողմից, նույնպես բավարար կռվաններ չունի: Իսկ ինչո՞ւ չենթադրել, որ հայկական այս կորած բնագրի խմբագիրը կամեցել է, այսպիսով, շեշտել հայոց եկեղեցու դավանակցությունը կովկասյան մյուս եկեղեցիների նկատմամբ: Գրիգոր Լուսավորչի տեսիլքի մեջ սպիտակ ոչխարների հոտից սևերի անջատումը, Մառը համարում էր հակաքաղկեդոնականներին ուղղված ակնարկ: Սա ևս շատ անորոշ փաստարկ է, քանի որ նույնը հիշվում է հենց հայկական Ագաթանգեղոսի մեջ:

Տարակուսանք է առաջացնում նաև Տայքի միջավայրի մասին Մառի տեսակետը, որի կռվաններից մեկը որոշ տեղանունների մեջ վրացական վերջածանցների առկայությունն է: Նորահայտ հունական խմբագրության մեջ համապատասխան տեղերում այդ տեղանունները նույնպես ունեն նման վերջավորություններ և այն էլ հունարենին շատ բնորոշ ձևով: Մառը հենվում էր նաև Աղձնիք տեղանվան փոխարեն նախարարների ցուցակում արաբական Վարքի մեջ Արտանուջ անվան գոյության փաստի վրա[2]: Սակայն հունական նորահայտ

[1] Ի դեպ, նույն վանքում է հայտնաբերվել հենց մեր ուսումնասիրության մեջ խնդրո առարկա արաբական Ագաթանգեղոսը, որի հայերեն բնագիրը Մառի կողմից որակվել էր հայ ազգային եկեղեցու հակաքաղկեդոնական խմբագրություն:

[2] **Марр**, стр. 182.

խմբագրության մեջ նույն տեղում գրված է 'Αρζιανῆς[1], որը Աղձնիքի հունական ձևն է: Համոզիչ և կտրուկ է այս հարցում Ն. Ադոնցի դեռ իր ժամանակին հայտնած տեսակետը, թե Արտանուջ ձևը սոսկ գրչական սխալ է և առաջարկում էր կարդալ Արզանուն (ارزن)[2]:

Ագաթանգեղոսի Պատմության առնչվող հարցերը դեռ սպառված չեն: Այնքան շատ են նրա բազմալեզու խմբագրությունները, և այնքան բազմապիսի ու կնճռոտ նրանց հետ կապված խնդիրները, որ թեև երկու հարյուրամյակ բազմազգ ուսումնասիրողներ են նրանով զբաղվել, այնուամենայնիվ, դեռ շատ աշխատանք պետք է կատարվի:

Ագաթանգեղագիտության մեջ ամեն մի նոր խոսք, նոր տեսակետ կապված է նոր բնագրերի հայտնաբերման հետ, որոնք կարող են ժամանակ առ ժամանակ հանդես գալ աշխարհի տարբեր մասերում և միջնադարի տարբեր լեզուներով: Այդպիսի բնագրերից է նորահայտ արաբական Ագաթանգեղոսը:

Ժ. Գարիտի հրատարակած հունական Վարքը, ինչպես նաև Մառի լույս ընծայած արաբական թարգմանությունը կազմում են, ինչպես ասվեց, Ագաթանգեղոսի այլազան խմբագրությունների երկրորդ խումբը, որը չպետք է շփոթել առաջին խմբի հետ[3], որին է պատկանում սույն ուսումնասիրության առարկա հանդիսացող արաբական խմբագրությունը:

Այս արաբական ձեռագիրը գտնվում է Սինայի Ս. Կատարինեի վանքում: Ձեռագրի մանրաժապավենը սիրալիր կերպով մեզ տրամադրել է պրոֆ. Ժ. Գարիտը, որին հայտնում ենք մեր խորին շնորհակալությունը:

[1] **Garitte**, p. 72, 200—202.

[2] **Адонц**, Армения в эпоху Юстиниана, стр. 293, прим. 3.

[3] Վերջերս Օքրիդայում (Մակեդոնիա, Հարավսլավիա) Ս. Գրիգորի մի նոր հունարեն Վարք հայտնաբերվեց, որը մասամբ համապատասխանում է Ագաթանգեղոսի Պատմությանը, իսկ մասամբ արաբական Վարքին (**Garitte**, La vie grecque inédite de S. Grégoire d'Arménie, Analecta Bollandiana, t. 83. fasc. 3—4, 1965).

Այս խառնածին բնագիրը՝ Օքրիդայի Վարքը, Ագաթանգեղոսի տարբեր խմբագրությունների երկու խմբերի միջև միացման օղակ է կազմում:

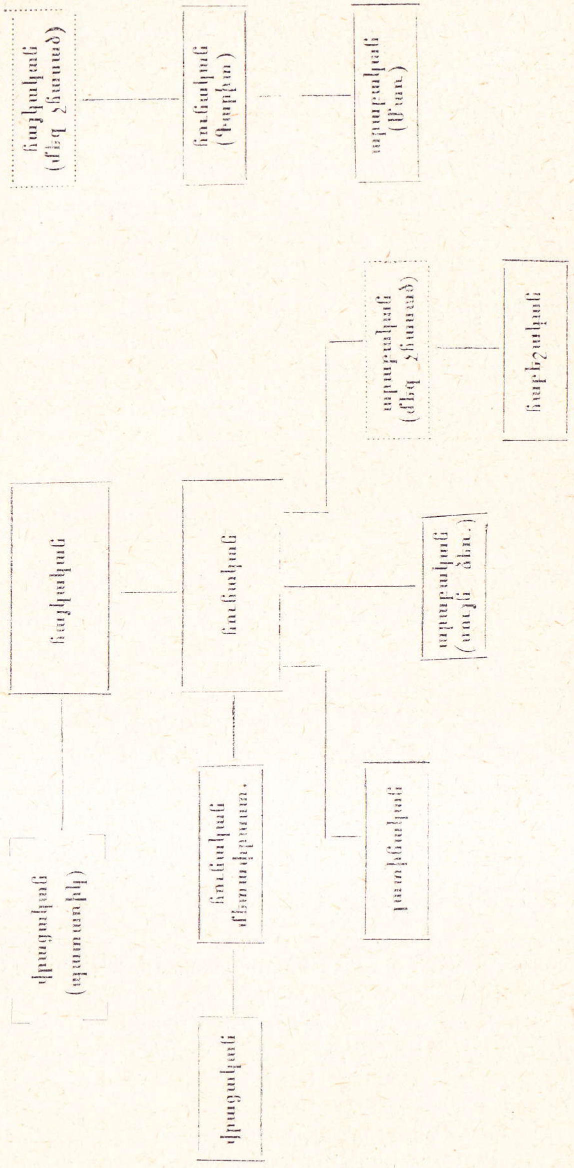

[1] Այս տոհմածառը պարունակում է հիմնական խմբագրությունները և պայմանական է, քանի որ շարունակ հայտնաբերվում են նորանոր խմբագրություններ:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԸ

I. ՁԵՌԱԳԻՐԸ

Ագաթանգեղոսի Պատմության արաբական խմբագրությունը գտնվում է Սինայի թերակղզու Ս. Կատարինեի վանքի Sin. ar. 395 ձեռագրում: Ինչպես նշված է հիշատակարանում, ձեռագիրն արտագրված է նույն վանքում, աշխարհի արարչագործության 6837 (այսինքն՝ 1328/1329) թվականին:

Թեև նախկինում Սինայի այս հինավուրց վանքի ձեռագրերը ցուցակագրելիս նշված է եղել վերոհիշյալ գրչագրի մասին որպես «Պատմություն սուրբ Գրիգորի»[1], այսուամենայնիվ, ոչ-ոք չի կռահել, որ դա Ագաթանգեղոսի «Հայոց պատմությունը» կարող էր լինել:

Համաշխարհային երկրորդ պատերազմից հետո, երբ Սինայի Ս. Կատարինեի վանքն է այցելում պրոֆ. Ժ. Գարիտը, նկատում է, որ այդ գրչագիրը քրիստոնեական արաբական մատենագրության արժեքավոր նմուշներից է, մանավանդ որ նրա մեջ կար Ագաթանգեղոսի Պատմության արաբական թարգմանությունը:

Ձեռագիրը թղթից է և մեծ չափի (32×22 սմ), գրված մեկ գրչի ձեռքով[2]: Յուրաքանչյուր երեսի վրա գրված է քսան տող: Գրչագիրը լավ վիճակում է, և միայն սկզբի թերթերը կորած են, իսկ առաջին 11 թերթերի վերևի մասը վնասված է: Գրչի կատարած որոշ նշումներից Ժ. Գարիտը եզրակացնում է, որ սկզբի պակաս թերթերի թիվը հիսուն է:

[1] **M. D. Gibson**, Catalogue of the Arabic MSS. in the Convent of S. Catharine on Mount Sinai (Studia Sinaitica, III), London, 1894, № 395, p. 64.

[2] Ձեռագրի նկարագրության մասին տե՛ս **G. Garitte**, Une Version arabe de l'Agathange grec dans le sin. ar. 395, Muséon, t. LXIII, 1950.

Ձեռագրում կան հետևյալ բնագրերը (ըստ Հայսմավուրքի օրերի).

1. 21 սեպտեմբեր—Վարք Հովնանի
2. 22 սեպտեմբեր—Վկայաբանություն Փոկասու և նրա աշակերտի Հովհաննու քահանայի
3. 24 սեպտեմբեր—Վկայաբանություն սրբուհի Թեկղի
4. 25 սեպտեմբեր—Պատմություն սրբուհի Եվփրոսինեի
5. 25 սեպտեմբեր—Վկայաբանություն եղբարց Սաբինիանոսի, Պավղոսի և նրանց քրոջ Տատտայի ի Դամասկոս
6. 26 սեպտեմբեր—Գործք սուրբ Հովհաննու Ավետարանչի
7. 27 սեպտեմբեր—Վկայաբանություն սրբուհի Մարիամի
8. 28 սեպտեմբեր—Վարք սուրբ Քարիտոնի
9. 29 սեպտեմբեր—Վարք սուրբ Կիրիակոսի
10. 30 սեպտեմբեր—Վարք սուրբ Գրիգորի Հայոց։

Ուշագրավ է, որ այս գրչագիրը հայտնաբերվեց հենց Սինայում, քանզի այնտեղ էր Ն. Մառը 1902 թվականին գտել Ագաթանգեղոսի Պատմության մյուս խմբագրության՝ Վարքի արաբական ձեռագիրը։

Սինայի Ս. Կատարինեի վանքը միջնադարյան Արևելքում համաքրիստոնեական (մանավանդ հունադավան) մշակութային կարևոր կենտրոն է եղել։ Նրա նշանակությունն ավելի է պարզ դառնում, երբ նկատի ենք առնում նրա պատմությունը և ձեռագիր գանձերը։

Սինայի Թերակղզում «այրվող մորենու» մոտ, որտեղ, ըստ Ս. Գրքի, Մովսեսը Եհովայից ընդունել է պատվիրանները, դեռ Դ դարից եղել են քրիստոնյա անապատականներ, սակայն Զ դարում Բյուզանդիայի Հուստինիանոս կայսրը մենակյացներին պատսպարելու համար ամրացված վանք կառուցեց։ Նրա օրոք շինված եկեղեցին մինչև այժմ էլ կանգուն է[1]։

[1] Այժմ Ս. Կատարինեի վանքում կան մոտավորապես մեկ տասնյակ վանականներ։ Սինայի հունադավան արքեպիսկոպոսը նստում է մեծ մասամբ Կահիրեում։

Արաբական նվաճումներից հետո Ս. Կատարինեի վանքը իր գոյությունը շարունակեց մահմեդական շրջապատի մեջ կղզիացած։ Երբ Բյուզանդիայում սկիզբ առավ պատկերամարտությունը, և ոչնչացվեցին սրբապատկերները, Ս. Կատարինեի վանքը այդ ավերածությունից զերծ մնաց, և այժմ էլ այնտեղ կան մինչև Զ—է դարերը հասնող արժեքավոր սրբապատկերներ, որոնց ընդհանուր թիվը երկու հազար է։

Վանքն ունի մոտավորապես երեք հազար ձեռագիր՝ հունարեն, արաբերեն, ասորերեն, ինչպես նաև վրացերեն, սլավոներեն և եթովպերեն լեզուներով[1]։ Նրա հնագույն ձեռագրերն են Դ դարից մի հունարեն Ավետարան (այժմ Բրիտանական թանգարանում) և 400 թվականի ասորերեն Ավետարան։

Ս. Կատարինեի վանքում հայկական մեկ գրչագիր (Դավիթ Անհաղթ) է հայտնաբերվել, որ վրացերեն ձեռագրերի մեջ է խառնված եղել։ Վրացական մագաղաթյա գրչագրերի մեջ ընկել են նաև հայկական պատառիկներ։ Թեև Ն. Մառի կարծիքով[2] վանքի նկուղում պետք է լինեին հայկական ձեռագրեր, այնուամենայնիվ, այդպիսիք դեռ չեն հայտնաբերվել։

2. ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԸ ՀՈՒՆԱՐԵՆ ՄԻ ՀԱՐԱԶԱՏ ՕՐԻՆԱԿԻ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ Է

Դժվար չէ կռահել, որ այս արաբական խմբագրությունը հունական Ագաթանգեղոսից է թարգմանված։ Բավական է

[1] Համաշխարհային երկրորդ պատերազմից անմիջապես հետո Ալեքսանդրիայի համալսարանի և ամերիկյան երկու համալսարանների միացյալ արշավախումբը մանրամասն հետազոտեց և լուսանկարեց այդ ձեռագրերը։ Տե՛ս National Geographic Magazine, vol. 125, № 1, 1964, p. 82—127.

[2] **Н. Марр.** Предварительный отчёт о работах на Синае. Сообщения Имп. Прав. Палест. Общ., т. XIV, ч. II, 1903.

համեմատել հենց դիցաբանական անունները և արդեն պարզ կդառնա, թե ինչպես թարգմանիչը հարազատորեն կրկնել է հունականի ոչ միայն անունները, այլև հաճախ հոլովական վերջավորությունները (տե՛ս «Հատուկ անուններ» գլուխը)։

Արաբական Ագաթանգեղոսը հարազատորեն պահպանել է հայկական դիցաբանական անունների այն ձևերը, որոնք գտնում ենք հունական թարգմանության մեջ.

Անահիտ — Արտեմիս
Աստղիկ — Աֆրոդիտէ
Արամազդ — Դիոս
Վահագն — Հերակլէս
Միհր — Հեփեստոս
Նանէ — Աթենաս
Տիր — Ապոլոն

Արաբական թարգմանության մեջ պահպանված են այս հատուկ անունների նույնիսկ հունական հոլովական վերջավորությունները՝ սեռական (եզակի և հոգնակի), հայցական և մի դեպքում նույնիսկ կոչական (տե՛ս Գրիգոր «Հատուկ անուններ» գլխում)։

Տեղանունների հարցում արաբական Ագաթանգեղոսն այնքան է ազդված հունարենից, որ բացի հունական ձևերի օգտագործումից, մի քանի հասարակ անուններ նույնիսկ հատուկ անվան տեղ է ընդունել (տե՛ս «Թարգմանության ժամանակը» ենթագլուխը, «Լեզուն» գլխում)։

Արաբական Ագաթանգեղոսը կրկնում է հունարենի նույնիսկ թարգմանական սխալները, ինչպես օրինակ, Տրդատ Արշակունու մասին «Մանկիկ մի փոքրիկ»[1] արտահայտության աղավաղումը թե՛ հունականի, թե՛ հայկականի մեջ։

Հետևողական լինելով իր սորկամիտ նմանողության մեջ, արաբ թարգմանիչը նույն անունը նույնիսկ տարբեր հոլովական (հունական) վերջավորություններով է գրում, ըստ հունարենի շարադրանքի։ Այն դեպքում, երբ Լիկիանոս անունը հունարեն բնագրում ուղղական հոլով ունի, արաբերենը գրում

[1] Ագաթանգեղոս, 36։

է «Լիքիանուս»[1], իսկ այլ դեպքում, երբ նա սեռական կամ տրական վերջավորություն ունի, արաբ թարգմանիչը գրում է «Լիքիանու»[2] (տե՛ս Լիկիանոս «Հատուկ անուններ» գլխում)։

Կարևոր է նշել, որ արաբական Ագաթանգեղոսի և հունական Լավրենտյան օրինակի բնագրային բաղդատությունը ակնհայտորեն ցույց է տալիս առաջինի մերձավորությունը և հարազատությունը հայկական Ագաթանգեղոսի համեմատությամբ։ Արաբականի տարբերությունը հունականից և մերձավորությունը հայկականին հետևյալ պարագաներում է.

1. Արաբական Ագաթանգեղոսը պահպանել է այս երկի հիմնական հատվածներից երեքի ենթավերնագիրը։ Հայկականի բուն բնագիրը (թեկուզ որոշ ձեռագրերում) ունի հինգ հիմնական հատվածների (Խոսրովի և Տրդատի պատմություն, Ս. Գրիգորի վկայաբանություն, Հռիփսիմյանց վկայաբանություն, Ս. Գրիգորի տեսիլ և Հայոց դարձի պատմություն) վերնագրեր, որոնցից միայն առաջինն է հունականում հստակ պահպանված, իսկ արաբերենը, բացի սկզբի վերնագրից, ունի նաև Գրիգորի վկայաբանության և Հռիփսիմյանց վկայաբանության հատվածների վերնագրերը։

2. Արաբականի սկզբում չկա Արտաշիրի ապստամբության հատվածը, որը գտնում ենք լոկ հունականի մեջ։ Սա ոչ միայն վկայում է, որ արաբական Ագաթանգեղոսը մի հունական հարազատ օրինակի թարգմանությունն է, այլև միաժամանակ օգնում է միանգամ ևս աներկբայորեն պնդելու, որ հունական Ագաթանգեղոսը նախապես այդ հատվածը չի ունեցել։

Բացի Լավրենտյան օրինակից, կան հունական Ագաթանգեղոսի հինգ պակասավոր գրչագրեր (Garitte, p. 272—273), որոնց մեջ թեև Ագաթանգեղոսի սկիզբը պահպանված է, սակայն ոչ մեկը չունի այդ հատվածը։ Ուստի հունական Ագաթանգեղոսի արաբ թարգմանիչը ձեռքի տակ է ունեցել վերջինների խմբին հարող մի հունական ձեռագիր։

[1] § 25։
[2] § 20։

3. Հայկական Ագաթանգեղոսի «Որդւոյ Վաղարշու» (Ագաթանգեղոս, 18) խոսքերի դիմաց Լավրենտյան օրինակը Վաղարշ անունը աղավաղել է υἱοῦ Οὐαλερίου (Agathangelus, 9)։ Օտտոբոնյան գրչագիրը ունի τοῦ ἀλασοῦρ (Garitte, p. 390), ուր թեև այդ անունը դարձյալ աղավաղված է, այնուամենայնիվ, շ (ս) հնչյունը պահպանվել է։ Արաբականը գրում է «Ուալրասի որդու» (§ 1), պահպանելով հունականի ոչ միայն ընկած ս-ն, այլև սեռականի վերջավորությունը։ Նույն Լավրենտյան օրինակն իր վերոհիշյալ սկզբնական հատվածում, որը արաբականը չունի, Վաղարշ անունը ճիշտ ձևով է պահպանել։

4. Հայկական Ագաթանգեղոսի (Ագաթանգեղոս, 19) «Ի դճորայ պահակին» (ձեռագրերի մեծ մասում՝ և զիւրոյ պահակին) արտահայտության դիմաց հունարենի Լավրենտյան օրինակը բնագրի խոսքերը աղավաղում է «... և Καιζουάρου կոչված աշտարակը» (Agathangelus, 10)։ Պ. դը Լագարդը ենթադրում է καὶ ζουάρου, որը հստակություն է մտցնում (Agathangelus, S. 143)։ Արաբական Ագաթանգեղոսը ապացուցում է, որ իրոք այսպիսին պետք է եղած լիներ հունական թարգմանության հին օրինակը՝ «... և աշտարակը, որ կոչվում էր Ջուարու աշտարակ» (§ 2)։

5. Հայկականի «Ի տէրութիւնն Արտաշրի» (Ագաթանգեղոս, 20) արտահայտությունը հունականի մեջ (Agathangelus, 10) կորել է, իսկ արաբականն ունի (§ 3)։ Բարեբախտաբար մյուս հունական գրչագրերում (Garitte, 372, 391) այդ արտահայտությունը պահպանված է։

6. Հայկականի Ուտիք տեղանունը Լավրենտյան օրինակի մեջ թվում է, թե կորել է։ Արաբականն ունի հետևյալ ձևով՝ «Նուտի» (§ 11), որի էությունը կպարզվի, եթե լավ քննենք նույն տեղում հունականի խոսքերը։ Հայկականի «յՈւտի գաւառի» (Ագաթանգեղոս, 28) արտահայտության դիմաց հունականն ունի ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι (Agathangelus, 14), որտեղ կարելի է նկատել Ուտիք տեղանունը դերանվան կերպարանափոխված ձևով։ Բարեբախտաբար նորահայտ ձեռագրերից երկուսը նույն տեղում ունեն ἐν οὐτῃ (Garitte, 372, 391)։ Ուրեմն արաբ թարգմանիչը տեղանվանը նախորդող հունական մասնիկը նրան միացնելով ստացել է Նուտի ձևը։

7. Պատահական չէ այն հանգամանքը, որ «Երէզ» տեղանունը երբ հայկական բնագրում ուղղական հոլով ունի, արաբականը նրա դիմաց տալիս է «Արիզ» ձևը, իսկ այն դեպքում, երբ հայկականը սեռական հոլով ունի՝ Երիզայ, արաբականը նույնպես «Յրիզա» ձևն ունի, որը պետք է հունական միջանկյալ օղակ ունենար։ Սակայն ոչ միայն Լավրենտյան, այլև Օտտոբոնյան օրինակը այդպիսի ձև չեն տալիս (տե՛ս Երէզ բառը «Հատուկ անուններ» գլխում)։

8. Գրիգոր Լուսավորչին Խոր Վիրապ նետելուց հետո Տրդատ թագավորի տված առաջին հրովարտակի (Ագաթանգեղոս, 126—131) միայն ճակատի խորագիրն է մնացել հունական Ագաթանգեղոսի մեջ (Agathangelus, 57)։ Արաբականը հայկական բնագրից պահպանելով հանդերձ այնքան, ինչքան որ հունականն ունի «Տրդատ արքայ Հայոց Մեծաց, առ մեծամեծս և առ իշխանս.... և քաջութիւն հասցէ ձեզ ի քաջէն Վահագնէ ամենայն Հայոց աշխարհիս», դրանից անմիջապես հետո զգուշացնում է՝ «Ինչպես որ սրան հետևում է նամակի շարունակությունը, որի պարզաբանված հիշատակումը և խոսքի երկարումը անօգուտ է» (§ 109)՝ ի հեճուկս հունականի, որն անմիջապես անցնում է հաջորդ նյութին։

9. Շատ հետաքրքրական է հայկական բնագրի Յայէլ (Ագաթանգեղոս, 180) անվան ձևափոխումը հունականի մեջ Իաքելի (Agathangelus, 77)։ Սակայն արաբական թարգմանությունն ունի «Յայիլ»։

10. Հռիփսիմեի չարչարանքների ընթացքում նրան պըրկեցին չորս ցցերի կապելով՝ «և հարեալ չորս ցիցս ի գետինն երկուս ոտիցն և երկուս ձեռացն» (Ագաթանգեղոս, 198)։ Հունական Լավրենտյան օրինակը նշում է, որ նրա ձեռքերից և ոտքերից կապեցին (Agathangelus, 82), բայց առանց հիշելու չորս ցցերը։ Արաբականը պահպանել է չորս ցցերի հիշա-

տակումը (§ 168), որը բարեբախտաբար կա նաև Վատիկանյան գրչագրում (Garitte, 380)։

11. Տրդատ թագավորի մոտ հավաքված 16 հայ նախարարների ցուցակում կա «իշխանն Ծոփաց աշխարհին» (Ագաթանգեղոս, 795)։ Հունական Ագաթանգեղոսի մեջ Ծոփաց երկրի անունը չի տրվում (Agathangelus, 135), արաբական թարգմանությունը հիշում է «Սուֆանիթիս երկրի իշխանը»։ Վատիկանյան ձեռագիրը նույն տեղում հիշում է Ծոփաց երկրի իշխանին (Garitte, 387)։

12. Գրիգոր Լուսավորչի ձեռնադրած եպիսկոպոսների ցուցակում ութերորդը՝ «Արտիթէս» (Ագաթանգեղոս, 845) Լավրենտյան օրինակում աղավաղված ձևով է հանդես գալիս՝ Արտիոս (Agathangelus, 153), արաբականը պահպանել է ավելի ճիշտ ձևը՝ «Արտաթիս»։

13. Գրիգորի որդիներին բերելու համար ուղարկված երեք նախարարներից Արտավազդը (Ագաթանգեղոս, 850) չի հիշվում հունական Լավրենտյան օրինակում (Agathangelus, 159), արաբականն այն պահպանել է հունականին շատ բնորոշ ձևով «Արթուաքսատ»։

Կան նաև մի քանի այլ մանր փաստեր, որոնք, սակայն, երկրորդական նշանակություն ունենալու պատճառով այստեղ չենք հիշել։

Արաբական Ագաթանգեղոսը[1] թեև թարգմանվել է Լավրենտյան օրինակից շատ ավելի հարազատ հին գրչագրից, այնուամենայնիվ, դժվար է որոշել, թե Լավրենտյան օրինակից հետո հայտնաբերված հունական Ագաթանգեղոսի գրչագրերից (Վատիկանյան, Օտտոբոնյան և այլն) ո՞ր մեկին է

[1] Սույն աշխատանքը կատարելիս արաբական Ագաթանգեղոսը համեմատել ենք նաև Վիեննայի կրկնագիր օրինակի հետ և հանգել հետևյալ եզրակացության. արաբական Ագաթանգեղոսը, ինչպես նաև հունականը, մի քանի տեղերում շեղվելով հայկական ծանոթ ձեռագրերից, նման են Վիեննայի ընտիր օրինակին, սակայն չկա մի այնպիսի պարագա, երբ արաբական Ագաթանգեղոսը ուղղակիորեն և մենակ նման լիներ Վիեննայի օրինակին, շեղվելով ոչ միայն հայկական ծանոթ ձեռագրերից, այլև հենց հունականից։

նա մերձավոր, մանավանդ, որ կան պարագաներ (թեև եզակի), երբ նա տարբերվում է այս վերջիններից և նմանվում է Լավրենտյանին։ Օրինակ, Խոսրովի սպանությունից հետո Տրդատին արևմուտք փախցնելիս գահաժառանգը կոչվում է «Մանկիկ մի փոքրիկ» (Ագաթանգեղոս, 36)։ Լավրենտյան օրինակը այս խոսքերը թարգմանում է «ոչ շատ փոքրիկ մանկան», այսինքն հակառակ իմաստով։ Արաբականը կրկնում է Լավրենտյանին, այնինչ Օտտոբոնյան օրինակը պահպանել է հայկականին հարազատ ձևը (Garitte, p. 392).

3. ՀՈՒՆԱԿԱՆ ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԸ ԵՎ ՆՐԱ ԳՐՉԱԳՐԵՐԸ

Ագաթանգեղոսի Պատմության տարածման հարցում վճռական նշանակություն ունեցավ նրա հունարեն թարգմանվելը, քանի որ, ինչպես արդեն հանրահայտ փաստ է, վերջինիս միջոցով են առաջացել այլալեզու խմբագրությունների մեծ մասը։

Երկար ժամանակ հունական Ագաթանգեղոսի միակ ձեռագիրը Ֆլորենցիայի Լավրենտյան մատենադարանի ԺԲ դարի (VII—25) գրչագիրն էր։ Դրա հիման վրա էր առաջին հրատարակությունը կատարել Հ. Ստիլտինգը, իսկ Պ. դը Լագարդը տվել էր քննական հրատարակությունը։ Վերջինս թեև արժեքավոր գործ է, այնուամենայնիվ, Ֆլորենտյան ձեռագիր օրինակի աղավաղված լինելու պատճառով, չէր կարող լիովին վստահելի դառնալ։

Լագարդի հրատարակությունից հետո, մանավանդ անցյալ երկու տասնամյակներում, պարզվեց, որ Լավրենտյան օրինակից բացի, կան հունական Ագաթանգեղոսի բազմաթիվ գրչագրեր, թեև ցայսօր նա միակ ամբողջականն է։ Պրոֆ. Ժ. Գարիտի և այլոց (Ժ. Բիդե) ջանքերի շնորհիվ հայտնի դարձավ, որ Վատիկանում, Փարիզում և այլուր, գոյություն ունեն հունական Ագաթանգեղոսի մի քանի ոչ լրիվ գրչագիր օրինակներ, որոնց ամենահինը հասնում է մինչև Թ դարը։ Այդ մասին Ժ. Գարիտը գրում է իր որոշ հոդվածներում, իսկ 1946 թ. լույս տեսած ծավալուն աշխատության մեջ տալիս է նրանցից երեքի գիտական նկարագրությունը, ձեռագրերի

բոլոր տարբերությունները համեմատելով Լավրենտյան օրինակի հետ։

Հնագույնը Վատիկանի Օտտոբոնյան ժողովածուի (Ottob., gr. 373) գրչագիրն է։ Սա հունական բոլորգիր Թ դարի ձեռագիր է, որը պարունակում է սրբերի Վարքեր (Ս. Քարիտոն, Ս. Սաբա և այլն)։ Սկիզբը է առնում նույն տեղում, ուր հայկական Ագաթանգեղոսն է սկսում (Առաջաբանից հետո) և ունի Լավրենտյան օրինակի 9—61 պարբերությունները (ըստ Լագարդյան հրատարակության)։ Որոշակիորեն տարբերվում է Ագաթանգեղոսի Լավրենտյան օրինակից և, ինչպես կտեսնենք, հնարավորություն է տալիս ստուգելու վերջինիս սխալները։

Վատիկանի հունական մագաղաթյա գրչագիրը (Vat., gr. 1853) կրկնագիր է, որի նախնական գրվածքը Ժ դարից է։ Պարունակում է հունական Մետափրաստյան Հայսմավուրքից սեպտեմբեր ամսի մի քանի Վարք, որոնց մեջ է նաև Ագաթանգեղոսի Պատմությունը։ Ձեռագրի հնագրական ուսումնասիրությունը Ժ. Գարիտին բերում է այն եզրակացության, որ պետք է արևելքում (Կ. Պոլսում) գրված լիներ։ Այս Վատիկանյան կրկնագիրը պարունակում է հունական Ագաթանգեղոսի 10—147 պարբերությունները հատվածաբար։

Վերջապես Ժ. Գարիտը տալիս է Վատիկանյան մի կրկնագիր պատառիկ՝ բաղկացած մի քանի թերթերից և գրված հունական երկաթագրով։ Կրկնագրի նախնական գրվածքը, թեև այլոց կողմից համարվել է Է—Ը դարերի, այնուամենայնիվ, Ժ. Գարիտը Թ դարից վաղ համարելու ոչ մի հիմք չի գտնում։ Պատառիկը պարունակում է հունական Ագաթանգեղոսի 59—68 պարբերությունները հատվածաբար (մոտավորապես Հռիփսիմյանց վկայաբանության սկիզբը)։

Հունական Հայսմավուրքում սեպտեմբեր ամսի 30-ին, որն ի դեպ բոլոր քրիստոնյա ժողովուրդների մոտ Գրիգոր Լուսավորչին է նվիրված, կան հայոց սրբին նվիրված համառոտ տողեր և ծագում են ոչ թե Մետափրաստյան խմբագրությունից, այլ հենց հունական Ագաթանգեղոսից։ Օրինակ,

Պատմոսի Հայսմավուրքում[1] (Ժ դար) այդ հատվածի անձնանունները նման են հունական Ագաթանգեղոսի ձևերին, իսկ Բրյուսելի մի հունական կրկնագիր-ձեռագրի[2] նախնական գրվածքը (Ժ—ԺԱ դարեր), ըստ էության, հունական Ագաթանգեղոսի մի պատառիկն է։

Ժ դարում, երբ արդեն Արտաշիրի ապստամբության հատվածը կցվել էր հունական Ագաթանգեղոսի սկզբին, Սիմեոն Մետափրաստեսը ամփոփեց այն և մտցրեց իր կազմած Վարք սրբոցի մեջ։ Ագաթանգեղոսի Մետափրաստյան խմբագրությունը մեզ հասել է մի քանի հունական գրչագրերի մեջ, որոնցից փարիզյան երկու ձեռագրերի հիման վրա կատարվեց անդրանիկ հրատարակությունը 1865 թվին։ Պ. դը Լագարդը հետագայում լույս ընծայեց նոր հրատարակություն՝ Վատիկանյան գրչագրերի հիման վրա։

Հունական Ագաթանգեղոսը և Մետափրաստյան խմբագրությունը տարածվել են միջնադարյան քրիստոնյա աշխարհում։ Հունական Ագաթանգեղոսից է կատարված լատինական համառոտ խմբագրությունը, որի ձեռագիրը (ԺԳ դար) գտնըվում է Հռոմի Բարբերինյան մատենադարանում։

Մետափրաստյան խմբագրությունն ունեցել է վրացական և սլավոնական թարգմանություններ։ Վրացական խմբագրությունը 1081 թ. Կ. Պոլսում Թեոփիլոս կրոնավորի ձեռքով կատարված, համարվում է հունական Մետափրաստյան խմբագրության ազատ թարգմանությունը։ Կա նաև մի վրացական պատառիկ, որն ուղղակի հայկական Ագաթանգեղոսի թարգմանությունն է համարվում[3]։ Սլավոնական խմբագրությունները դեռ հատուկ ուսումնասիրության կարիք են զգում։

Սակայն հունական Ագաթանգեղոսն ամենից ավելի արաբերեն թարգմանություններ է ունեցել, որոնցից է հենց մեր ուսումնասիրության առարկա ամբողջական թարգմանությունը։

---

[1] Garitte, p. 7—8.

[2] Նույն տեղում, p. 9.

[3] G. Garitte, Sur un fragment géorgien d'Agathange, Muséon, LXI, 1948.

4. ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ ԲՆԱԳՐԱՅԻՆ ՀԱՐՑԵՐ

Հայկական Ագաթանգեղոսի մեզ հասած խմբագրությունը որոշ չափով տարբեր է սույն երկի Ե դարի նախնական խմբագրությունից, և եթե նկատի ունենանք, որ նրա հունական թարգմանությունը կատարվել է Զ դարում, ապա հունական Ագաթանգեղոսը շատ հարցերում կարող էր բանասիրական պրպտումների հենակետ լինել։

Դժբախտաբար հունական Ագաթանգեղոսի միակ ամբողջական օրինակը՝ Լավրենտյանը հեռացել է հունականի նախնական և հարազատ կերպարանքից։ Այս բանն ապացուցում են նորահայտ գրչագրերը, որոնք, այնուամենայնիվ, լրիվ բնագիրը չեն ընդգրկում։ Ուստի կառուցվածքի հարցերում նրանք չեն կարող մեզ օժանդակել։

Հունական Ագաթանգեղոսի նախնական հարազատ կերպարը որոշ չափով պահպանել է նորահայտ արաբական Ագաթանգեղոսը, որի համեմատությունը հունական Լավրենտյան օրինակի և հայկական բնագրի հետ հնարավորություն է տալիս այդ եզրակացությանը հանգելու։

Բազում վեճեր են ծագել հայկական Ագաթանգեղոսի Առաջաբանի[1] և հունականի Լավրենտյան օրինակում Արտաշիրի ապստամբության առեղծվածային հատվածի շուրջը։

Բանասերները (Գուտշմիդից մինչև Գարիտ) մանրամասնական պրպտումներ են կատարել ապացուցելու, որ Արտաշիրի ապստամբության հատվածի լեզուն և տրամադրությունը տարբեր են բուն հունական Ագաթանգեղոսից։

Ավելի պերճախոս է հինգ հունական ձեռագրերում (Թ—ԺԲ դարերի)[2] սկզբնական հատվածի բացակայության փաստը։ Նրանք սկսում են այնտեղ, ուր հայկական Ագաթանգեղոսի բուն սկիզբն է «Ընդ նուազել ժամանակաց թագաւորութեանն Պարթևաց....»։

[1] Բ. Սարգսեան, Ագաթանգեղոս և իւր բազմադարեան գաղտնիքն, էջ 9—15։

[2] Garitte, p. 272—273

Արդ, մի նոր փաստ է նաև նրա բացակայությունը արաբական Ագաթանգեղոսի մեջ։ Բնական է, որ վերջինս թարգմանվել է Լավրենտյան օրինակից տարբեր հին գրչագրից, որը հարում է վերոհիշյալ հինգ ձեռագրերի խմբին։ Հավանական չէ ենթադրել, որ արաբ թարգմանիչը կարող էր կրճատած լինել այդ հատվածը, քանի որ նման դեպքում հազիվ թե երջանիկ պատահականությամբ կտրեր հենց այնտեղ, ուր հայկականի բուն բնագիրը սկիզբ է առնում[1]։ Ի դեպ, պետք է նշել, որ արաբական Ագաթանգեղոսի մեջ կրճատումներ կատարվել են միայն վերջին մասերում։

Անդրադառնալով Ագաթանգեղոսի բնագրային հարցերին, Ն. Ադոնցը և Ն. Մառը հավասարապես ենթադրել են, որ հայկական Ագաթանգեղոսը վերջնականապես խմբագրվել է Ը դարում[2]։ Սակայն բանն այն է, որ նրանք վերջնական խմբագրություն հասկացության մեջ շատ լայն շրջանակ են ընդգրկում։ Ըստ նրանց, Ագաթանգեղոսի բնագիրը վերջնականապես խմբագրվելով, հիմնական փոփոխության է ենթարկվել։ Այս տեսակետը գուցե առարկության չենթարկվեր, եթե չլինեին Ագաթանգեղոսի հունական և արաբական թարգմանությունները և այլ նորահայտ խմբագրությունները։

Ագաթանգեղոսի Պատմության բուն բնագիրը, ըստ նյու-

[1] Առաջաբանը միատարր չէ և փաստորեն նրա էությունը դեռ որոշ չէ։ Կարևոր է Մաշտոցյան մատենադարանի 6332 ձեռագիրը (ԺԷ դար), որի մեջ Վարդապետությունը չկա, իսկ փոխարենը դրված են Նունեի Վարքը (Մովսես Խորենացի, Պատմութիւն Հայոց, գիրք Բ, գլ. ԶԶ ամբողջովին), Մանեի Վարքը և այլն։ Այս ձեռագրի մեջ չկա նաև Առաջաբանը։ Առաջաբան չունի նաև 3516 ձեռագիրը, որը, սակայն, սկզբում դատարկ թերթեր ունի։

[2] Հայ մատենագրության պատմության մեջ Ը դարը այն սահմանն է, որից առաջ ապրած մատենագիրներից շատերն ու նրանց երկերը (էությունը կամ ժամանակը) այս կամ այն ձևով կասկածի տակ են առնված, իսկ Ը դարից այս կողմ (երբ մանավանդ գոյություն ունեն թվագրված ամբողջական ձեռագրեր) մատենագիրների անձնավորությունը և նրանց երկերը մեծ մասամբ տարակուսանք չեն առաջացրել, նույնիսկ խստապահանջ բանասերների մոտ։ Այս շրջանում հավաքման և խմբագրման մեծ աշխատանք է կատարվել Հովհան Օձնեցի կաթողիկոսի օրոք, որին վերագրվում է Հայոց կանոնագրքի և Գիրք թղթոցի ձևավորումն ու խմբագրումը։

3—353

թի, ունի հետևյալ հիմնական հատվածները. ա) Խոսրով և Տրդատ, բ) Վկայաբանութիւն Ս. Գրիգորի, գ) Վկայաբանութիւն Ս. Հռիփսիմեանց, դ) Տեսիլ Ս. Գրիգորի, ե) Դարձ աշխարհիս Հայոց։ Եթե այս բաժանումը համեմատենք Ագաթանգեղոսի նախնական խմբագրության մասին գլխավոր հավաստի աղբյուր Ղազար Փարպեցու նկարագրած հակիրճ բովանդակության հետ, կտեսնենք, որ վերջինս ընդհանուր գծերով այս բաժանումներն է տալիս, միայն թե սկսում է մանրամասն, ապա հակիրճ է դառնում։

Վերոհիշյալ հինգ բաժինները կազմում են Ագաթանգեղոսի Պատմության բուն բնագիրը, որն, իհարկե, նախնական խմբագրությունից որոշ (բնագրային) տարբերություն ունի։ Մովսես Խորենացին, Ղազար Փարպեցու նման, տեսել էր նախնական խմբագրությունը և այնպիսի տեղեկություններ (Մարիամի, Սեղբեստրոսի և Նունեի մասին)[1] է Ագաթանգեղոսի անունով հիշում «որպէս ուսուցանէ քեզ Ագաթանգեղոս»[2], որոնք բոլորովին բացակայում են մեզ հասած բնագրում։ Այնուամենայնիվ, նախնական խմբագրության բնագրային փոփոխությունները թվով և որակով աննշան են եղել և մեզ հասած խմբագրությունը (Առաջաբանով և Վարդապետությամբ) հարազատորեն պահպանել է իր ոսկեդարյան լեզուն։ Փավստոսի, Կորյունի և Եզնիկ Կողբացու երկերի հետ Ագաթանգեղոսի Պատմությունը համարվում է դասական գրաբարով շարադրված ոսկեդարյան երկ[3] և մտնում է «չորրորդ դասի» մեջ, որին նա տվել է իր անունը (Ագաթանգեղյան դաս)[1]։

Ագաթանգեղոսը բնագրային փոփոխությունների է ենթարկվել նախքան հունարեն թարգմանվելը, այսինքն մինչև 6-րդ դարի վերջը։ Թարգմանությունից հետո նա այլևս նման փոփոխությունների չի ենթարկվել։ Այս կերպարանքը գտնում ենք հունական և, մանավանդ, արաբական Ագաթանգեղոսի մեջ։

ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՏԱԽՏԱԿ[2]

	Ագաթանգեղայ պատմութիւն			Վարք	
	հայկական (1909)	յունական (1887)	արաբական	յունական (1946)	արաբական (1905)
Առաջաբան	1—17	1			?
Ապստամբութիւն Արտաշրի		2—9a			?
Խոսրով և Տրդատ	18—47	9b—21	1—30		?
Վկայաբանութիւն Ս. Գրիգորի	48—136	22—58	31—113	1—29	] 1—9
Վկայաբանութիւն Հռիփսիմեանց	137—210	59—88	114—181	30—50	10—37
Տեսիլ Ս. Գրիգորի	211—258 716—776	89—127	182—275	51—92	38—85
Վարդապետութիւն	259—715				
(Կին Ս. Գրիգորի)				93—97	
Դարձ աշխարհիս Հայոց	777—891	128—170	276—364	98—198	86—187
Վերջաբան	892—900	171—172		199	188

[1] Մովսեսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց, Տփղիս, 1913, էջ 220, 227, 232—234։

[2] Խորենացու պատմության մեջ այս հարցում երկվություն կա։ Մի կողմից, որպես ժամանակակից, Խորենացին տեսել է Ե դարի նախնական խմբագրությունը և հիշել հազվագյուտ տեղեկությունները, սակայն միաժամանակ նրա պատմության մեջ ոչ միայն չի հիշվում «Գիրք Գրիգորիսի» անունը, այլև այնտեղ մտել է, հավանաբար հետագայում սկիզբ առնող այն ավանդությունը, թե այս երկի հեղինակը Տրդատ թագավորի հռոմեացի քարտուղարն էր։

[3] Ն. Ակինյան, Դասական հայերենը և Վիեննական Մխիթարեան դպրոցը, Վիեննա, 1932, էջ 45։

[1] Հ. Աճառյան, Հայոց լեզվի պատմություն, Բ, Երևան, 1951, էջ 82—83։

[2] Տե՛ս Garitte, p. 270.

5. ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ ՀԱՏՎԱԾՆԵՐԻ ՎԵՐՆԱԳՐԵՐԸ

Ագաթանգեղոսի բնագրով զբաղվող գրեթե բոլոր բանասերները նշմարել են նրա մեջ ինքնուրույն հատվածներ, որոնք բնականաբար իրարից տարբեր ծագում ունեն: Հատկապես շեշտել են երեք հատվածների ինքնուրույնությունը՝ Վկայաբանություն Ս. Գրիգորի, Վկայաբանություն Հռիփսիմյանց և Տեսիլ Ս. Գրիգորի: Անկախ և ինքնուրույն հատված է նաև սկզբնական՝ Խոսրովի ու Տրդատի պատմությունը, որին անմիջապես հաջորդում են վերոհիշյալ երեք հատվածները, ինչպես նաև վերջին մասը՝ Հայոց դարձի պատմությունը:

Ագաթանգեղոսի հայերեն բնագրի բոլոր հրատարակիչները (1709—1930 ունեցել է ութ հրատարակություն) նրա հատվածների որոշ գրչագրերում նկատվող վերնագրերը ուշագրության արժանի չհամարելով կամ բոլորովին չեն նշել և կամ էլ տողատակ են իջեցրել ծանոթագրությունների մեջ:

Այս տպավորությունն ավելի է ուժեղացրել այն պարագան, որ հունական Ագաթանգեղոսի Լավրենտյան օրինակը գրեթե լրիվ կորցրել է այդ վերնագրերը:

Արաբական թարգմանությունը ցրում է այս տպավորությունը և մտորումների առիթ տալիս Ագաթանգեղոսի հատվածների վերնագրերի շուրջը: Արաբական Ագաթանգեղոսը պահպանել է Խոսրովի ու Տրդատի պատմության, Ս. Գրիգորի վկայաբանության և Հռիփսիմյանց վկայաբանության հատվածների վերնագրերը: Բացի դրանից, ունի նաև Ս. Գրիգորի վկայաբանությանը նախորդող երկու փոքր ենթավերնագիր, որոնցից մեկը հայկական ձեռագրերում էլ կա:

Մաշտոցյան Մատենադարանում գտնվող Ագաթանգեղոսի ձեռագրերի ուսումը մեզ բերեց այն եզրակացության, որ արաբական Ագաթանգեղոսի պահպանած վերնագրերը պետք է ունեցած լինեին իրենց նախատիպերը հայկական բնագրում: Բանն այն է, որ Ագաթանգեղոսի այժմ Մաշտոցյան Մատենադարանում պահպանվող քանից ավելի ձեռագրերից ոչ բոլորն են օգտագործել Գ. Տեր-Մկրտչյանն ու Ս. Կանա-

յանը 1909 թվականի քննական հրատարակության ժամանակ, բացի դրանից, որոշ ձեռագրերում այս հատվածները թեև վերնագիր չունեն[1], այնուամենայնիվ, նրանց սկիզբը այնպիսի հանդիսավորությամբ է ձևավորված՝ մանրանկարներով, կիսախորաններով ու լուսանցազարդերով, որ չի կարելի այն պատահական համարել:

Եթե Ագաթանգեղոսի ամեն մի հատվածն առանձին վերցնենք, ապա կտեսնենք, որ նրանց վերնագրերը ձեռագրերում հետևյալ պատկերն են ներկայացնում.

ա) Բուն բնագրի սկիզբը (Խոսրով և Տրդատ):

Հայկական ձեռագրերից շատերն, իրարից չնչին տարբերությամբ, այստեղ ունեն հետևյալ վերնագիրը. «Պատմութիւն յաղագս ծննդեան և սննդեան և վարուց և վարդապետութեան սրբոյն Գրիգորի մերոյ լուսաւորչին» (ձեռ. 1920, 2639, 1458, 3516 և այլն): Զարմանալի ճշտությամբ հայկական ձեռագրերը բուն բնագրի սկիզբը ավելի հանդիսավոր ձևով են նշում, քան նրան նախորդող և ձևականորեն ամբողջ ձեռագրի սկիզբը հանդիսացող Առաջաբանը: 1570 թվականի Բաղեշի օրինակում (ձեռ. 1920) Ագաթանգեղոսի ձեռագիրը սկսվում է սոսկ կիսախորանով և լուսանցազարդով, իսկ բուն բնագիրը (սույն հատվածը) սկիզբ է առնում լրիվ մեկ երես զբաղեցնող մանրանկարով (Տրդատը, Լուսավորիչն ու Ագաթանգեղոսը), իսկ մյուս երեսում՝ կիսախորան ու լուսանցազարդ:

Հունականի Լավրենտյան օրինակը այստեղ ոչ մի նշում չունի, այլ պարզապես բուն բնագրի սկիզբը միաձուլվել է Առաջաբանի հետ: Սակայն Առաջաբանի սկզբում հիշում է, որ սա Ագաթանգեղոսի Առաջաբանը և Գրիգորի մարտիրոսության պատմությունն է Πρόλογος Ἀγαθαγγέλου, ἐν οἷς καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου: **Վատիկանի Օտտոբոնյան գրչագիրն ունի**՝ Μαρτύριον τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας (Garitte, p. 390) «Մար-

[1] Դժբախտաբար այս վերնագրերը հնարավոր չէ գտնել Վիեննայի կրկնագիր ձեռագրի մեջ, քանի որ այնտեղ ոչ մի հատվածի սկիզբը չի պահպանվել:

տիրոսություն մեր սուրբ հոր, Հայոց Մեծաց արքեպիսկոպոս՝ Գրիգորի»:

Արաբական Ագաթանգեղոսը ունի երկար վերնագիր. «Պատմություն մեր հոր, Մեծ Հայք երկրի եպիսկոպոս, Անակ պարսկի որդի և Հայաստանի թագավոր Խոսրովի ազգակից՝ Սուրբ Գրիգորի, Գայանեի, Հռիփսիմեի, որը Եվպրաքսիան է, և միանձնուհի ընկերուհիների հետ Մեծ Հայք երկրում [կրած] մարտիրոսության»:

բ) Վկայաբանութիւն Ս. Գրիգորի:

Արաբերեն ձեռագրում (§ 21, 23) այս հատվածին նախորդում են երկու փոքր ենթավերնագիր: Առաջինը հետևյալն է. «Առաջին հրաշքները և առաքինի գործերը», որն իր համապատասխան տեղում մի քիչ ստորև (Ագաթանգեղոս, 38) որոշ ճառընտիրների մեջ ունի հետևյալ վերնագրերը. «Հինգերորդ շաբաթ աւրն, վկայաբանութիւն սրբոյն Գրիգորի Հայոց լուսաւորչին, որ վկայեաց առաջի Տրդատայ թագաւորին», «Վեցերորդ շաբաթ աւրն յիշատակ է սրբոյն Գրիգորի Հայոց լուսաւորչին» (Ագաթանգեղոս, էջ 25, 10-րդ տողի ծանոթագրություն): Դժվար է ասել, թե ինչ առնչություն ունի արաբական Ագաթանգեղոսի վերնագիրը հայկականի հետ, սակայն առավել ևս անորոշ է արաբականի հաջորդ ենթավերնագիրը՝ «Երկրորդ հրաշքները», որը հայկական ձեռագրերում համապատասխան նշում չունի:

Հստակ է Ս. Գրիգորի վկայաբանության սկիզբը հայերեն բազմաթիվ ձեռագրերում: Մատենադարանի № 1912 հնագույն թվակիր ձեռագիրը (1220) ունի հետևյալ վերնագիրը. «Վկայութիւն սրբոյն Գրիգորի Հայոց լուսաւորչի» (երես 48բ), որից հետո սկիզբ է առնում այս հատվածը՝ «Յառաջին ամին Տրդատայ...»: ԺԳ դարի մի ուրիշ գրչագիր (ձեռ. 5583), որը զուրկ է մանրանկարներից և լուսանցազարդերից, սույն տեղում ունի սկիզբ ազդարարող ծառաձև զարդ (երես 7բ): Հովհաննավանքի 1293 թ. ձեռագիրը (ձեռ. 1479, երես 13) մեծատառ և կարմիր է գրում առաջին բառերը:

Հանդիսավոր սկիզբ ունի Բաղեշի հայտնի ձեռագիրը, որը սույն տեղում հատուկ մանրանկար է զետեղել Ս. Գրիգորի պատկերով: ԺԷ դարի վերոհիշյալ հետաքրքրական ձեռագիրը (ձեռ. 6632)[1] ունի ոչ միայն վերնագիր՝ «Վկայութիւնք սրբոյն Գրիգորի լուսաւորչին. քրիստոս Աստուած է» (երես 5բ), այլև հատվածը վերջացնում է հիշատակարանով՝ «Զմեղաւորս Յովհաննէս...» (երես 20բ): Այս հատվածը վերջաբան ունի նաև 1220 թվականի ձեռագրում (1912), որն առավել ևս շեշտում է սույն հատվածի ինքնուրույնությունը: Արաբական Ագաթանգեղոսն ունի՝ «Երրորդ՝ նրա առաքինության և հրաշագործության վարքագրությունը» (§ 33):

գ) Վկայաբանութիւն Հռիփսիմեանց:

Ագաթանգեղոսի բոլոր հատվածների մեջ ամենից ավելի ինքնուրույնություն ունի այս գիրքը: Ձեռագրերում հանդիպում ենք հետևյալ վերնագրերին. «Յաղագս գալստեան սրբոց Հռիփսիմեանց և նահատակութեան նոցին» (ձեռ. 1920, 3825 և 1458), «Սրբոցն Հռիփսիմեանցն վկայութիւն» (ձեռ. 6632): Բացի դրանից, 1920 ձեռագիրն ունի հանդիսավոր սկիզբ (երես 30ա), կիսախորանով ու մանրանկարով, իսկ հատվածի վերջում տալիս է հիշատակարան՝ «Զքաջ հռետոր և զանյաղթ փիլիսոփայն զՆերսէս...» (երես 46ա): Հատվածի վերջում հիշատակարան ունի նաև 2639 ձեռագիրը, որին հետևում է մանրանկար (երես 33բ):

Ճառընտիրների ձեռագրերը հարում են № 6632 ձեռագրի վերնագրին՝ «Վկայաբանութիւն սրբոց Հռիփսիմեանցն» և կամ «Վկայաբանութիւն սրբոյն Հռիփսիմեա և ընկերաց նորա» (Ագաթանգեղոս, 137, ծան.):

Բարեբախտաբար հունական Լավրենտյան օրինակը պահպանել է այս հատվածի վերնագրի մի մնացորդը: Նախորդ հատվածը վերջացնելուց հետո նա զգուշացնում է, թե դրանից հետո սուրբ կանանց մասին է խոսելու (ἐντεῦθεν τὰ κατὰ τὰς ἁγίας γυναῖκας Agathangelus, 58, տող 86 ծան.):

[1] Ձեռագիրը Խաչիկ վրդ. Դադյանի հավաքածուից է:

Արաբական Ագաթանգեղոսի պահպանած վերնագիրը մոտ է հայկական ճառընտիրներում գտնվող ձևերին՝ «Պատմություն առաքինի վկաներ Հռիփսիմեի, Գայանե գլխավորի և նրա ընկերների» (§ 114)։

Հետաքրքրական է նշել, որ հայկական ձեռագրերից մեկում (ձեռ. 1912), որն ի դեպ հնագույնն է (1220 թվական), Հռիփսիմյանց վկայաբանության հատվածը լրիվ պակասում է։ Ձեռագրում զեղչված է նաև նախորդ հատվածի վերջին երկու հրովարտակները, որից հետո անմիջապես հաջորդում է Տեսիլ Ս. Գրիգորի հատվածը (երես 85բ)։

դ) Տեսիլ Ս. Գրիգորի։

Այս հատվածի վերնագիրը համեմատաբար հազվադեպ է պատահում հայկական ձեռագրերում և երևի պատահական չէ, որ սա չի պահպանվել արաբական թարգմանության ձեռագրում։ Ագաթանգեղոսի միայն մեկ ձեռագիր ունի սրա վերնագիրը՝ «Սրբոյն Գրիգոր Լուսավորչին ելն ի վիրապէն» (ձեռ. 6632, երես 31ա), որին հաջորդում են հետևյալ խոսքերը՝ «Յայնմ ժամանակի տեսիլ երևեալ...»։ Սակայն այլ ձեռագրերում, որոնք թեև վերնագիր չունեն, այլ ինչ-որ նշանով ազդարարում են հատվածի սկիզբը, սկսում են հետևյալ խոսքերով՝ «Եւ այնուհետև մտեալ յեղէգն», այսինքն մի քանի տող վերև։ Բաղեշի ձեռագիրը սույն տեղում տալիս է մանրանկար (խողերը եղեգնուտում), ապա կիսախորան ու լուսանցազարդ (երես 47ա)։ Գրեթե նույնը կրկնվում է նաև 2639 ձեռագրում (երես 34ա), ինչպես նաև Երուսաղեմի մատենադարանի 314 (1648 թվական) ձեռագրում (Ն. Պողարյան, Մայր Ցուցակ Ձեռագրաց, Գ հատ., Երուսաղեմ, 1954)։ Որոշ ճառընտիրներում այս հատվածի սկզբում կան վերնագրեր (օր. «Նորին սրբոյն Գրիգորի ելն ի վիրապէն», Ագաթանգեղոս, 211, ծան.), սակայն մի քանի տող վերևում՝ «Արդ, ասուրս վեց ի խոր տխրութեան...»։

ե) Հայոց դարձը։

Բոլոր հատվածների մեջ ամենից անորոշը դարձի վերնագիրն է, դեռ չենք խոսում այն մասին, որ սա միաձույլ հատ-

ված չէ։ Ըստ նյութի, այս հատվածն սկսում է հայկական քննական հրատարակության 777 պարբերությամբ «Անոյր այնուհետև խորհուրդ հաւանութեան ընդ թագաւորին...», բայց որովհետև նախորդող (Տեսիլ Ս. Գրիգորի) հատվածը երկու մասի է բաժանված, Վարդապետությունը մեջտեղում դետեղելու պատճառով, ձեռագրերում վերնագիր է դրվում այնտեղ, որտեղ Վարդապետությունը վերջանում է և նորից շարունակվում է Տեսիլը։ Ձեռագրերում կան հետևյալ վերնագրերը. «Յաղագս տեսլեան սրբոյն Գրիգորի լուսաւորչին գիջումն միածնի ի Վաղարշապատ քաղաքի» (ձեռ. 1920), «Յաղագս տեսլեան սրբոյն Գրիգորի մերոյ լուսաւորչին զիջումն միածնին ի Վաղարշապատ քաղաքի» (ձեռ. 1458, երես 151բ), «Քահանայութեան և գիւտի նշխարաց Սրբոյն Գրիգորի.... Տեսիլ սրբոյն Գրիգորի...» (ձեռ. 6632, երես 40բ)։ Համենայն դեպս, բնագրի հրատարակիչներն այս տեղում նախընտրել են դնել հետևյալ վերնագիրը. «Դարձ փրկութեան աշխարհիս Հայաստան, ընդ ձեռն առն սրբոյ նահատակի», կարծես փորձելով վերականգնել այն, որ ձեռագրերում ժամանակի ընթացքում աներևութացել է։ Նախընտրելի են Փարպեցու «Դարձ աշխարհիս Հայոց» խոսքերը[1]։

Իհարկե, այս նյութերի հիման վրա դժվար է աներկբայորեն հայտարարել, թե գտել ենք Ագաթանգեղոսի ուրույն հատվածների վերնագրերը, այսուամենայնիվ, կասկածից վեր է թվում նրանց գոյության փաստը, իսկ այն վերնագրերը, որոնք գտնում ենք հայկական բազմաթիվ ձեռագրերում, համենայն դեպս, այնքան էլ աղավաղված չեն, քանի որ արաբական թարգմանության մեջ պահպանված ձևերը նրանցից շատ չեն հեռանում։

---

[1] Ղազար Փարպեցի, էջ 1։

6. ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՄՅՈՒՍ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հունարենից հետո և հունարենի միջոցով Ագաթանգեղոսը ամենից շատ արաբերենի է թարգմանվել։

Բացի սույն ուսումնասիրության մեջ խնդրո առարկա արաբական ամբողջական Ագաթանգեղոսից, մի փոքրիկ հատված էլ կա Վատիկանյան մի արաբերեն ձեռագրում, որը մեծ մասամբ ղպտերենից է թարգմանված[1]։

Սույն հատվածը որոշ տողեր ունի (Ագաթանգեղոս, 80, 83, 95, Agathangelus, 33, 34, 42) Գրիգորի երկար աղոթքից, որը նա արտասանել է չարչարանքների ժամանակ։ Հետևյալ նախադասության մեջ՝ «Այլ գի սիրեաց զմարդիկ՝ վասն այնորիկ եղև իբրև զմեզ» արաբերեն թարգմանությունը որոշ փոփոխության է ենթարկվել՝ «և իր ցանկության պատճառով դարձավ մեզ նման»։ Այստեղ սիրո փոխարեն ցանկություն, կամք բառն է օգտագործվում, այնինչ հունականն այս դեպքում հավատարիմ է հայկական բնագրին։ Սա, ըստ Ժ. Գարիտի, ղպտերենից թարգմանելու հետևանք է, քանի որ այդ լեզվում նույն բառը միաժամանակ նշանակում է սեր, կամք և ցանկություն։ Ահա սա հիմք է տալիս նրան ենթադրելու, որ այս արաբերեն հատվածը թարգմանված է ղպտերենից, որն իր հերթին հունարենից պետք է թարգմանված լինի։ Իհարկե, սրա հիման վրա դժվար է ենթադրել, որ ամբողջ Ագաթանգեղոսը կարող էր ղպտերենի թարգմանված լիներ, որովհետև շատ հավանական է, որ ղպտի թարգմանիչը սոսկ մի հատված է ընտրել հունական Ագաթանգեղոսից։ Այս հատվածը կապ չունի արաբական Ագաթանգեղոսի հետ, որի համապատասխան տեղը (§ 63) բոլորովին այլ ոճ ունի։

Ղպտական միջանկյալ թարգմանություն է ենթադրում Ժ. Գարիտը նաև Գրիգոր Լուսավորչի արաբերեն Համառոտ Վարքի[2] համար, որը նա հայտնաբերել է և լույս ընծայել

---

[1] Garitte, 402—406.

[2] **G. Garitte,** Une Vie arabe de S. Grégoire d'Arménie, Muséon, t. LXV, 1—2, 1952.

Տե՛ս հայերեն թարգմանությունը «Էջմիածին», Զ, 1961։

բնագրով ու լատիներեն թարգմանությամբ։ Ձեռագիրը ԺԴ դարից է և գտնվում է Կահիրեի Ղպտի թանգարանում, սա ուղղակի հունական Ագաթանգեղոսից է ամփոփված և արաբական մյուս խմբագրությունների հետ առնչություն չունի։

Արաբական Համառոտ Վարքի խմբագիրը գլխավոր ուշադրությունը նվիրելով հենց Գրիգոր Լուսավորչին, ձգտում է դեպքերը նրա հետ կապել։ Տրդատի խոզակերպ դառնալու պատճառը համարվում է Գրիգորի խոր Վիրապ նետվելը և ոչ Հռիփսիմյանց նահատակությունը և կամ Նիկիո ժողովին գնում է Գրիգոր Լուսավորիչը և ոչ՝ Արիստակեսը։

Համառոտ Վարքի և արաբական Ագաթանգեղոսի համեմատությունը ոչ մի մերձակցություն չի բացահայտում։ Ուստի անկախ այն բանից, թե համառոտ Վարքի և հունականի միջև կա ղպտական միջանկյալ թարգմանություն թե ոչ, հիմք չկա ենթադրելու, որ սա արաբական Ագաթանգեղոսից է համառոտված։ Այս մասին պերճախոս վկայություն է երկուսի հատուկ անունների բացահայտ տարբերությունն իրարից։

Համառոտ Վարք	Արաբական Ագաթանգեղոս
طرداد	تيريظاتيس
اربسما	رفسيميا
اردكسات	ارطكظاط
لاندبوس	لا ونتيوس
يوحنا	ارثانس

Ագաթանգեղոսի արաբական խմբագրություններից է նաև նրա մյուս խմբագրության՝ Վարքի թարգմանությունը (Ն. Մառի կողմից հրատարակված), որի մասին խոսվեց ներածության մեջ։ Ըստ Ժ. Գարիտի արաբական Վարքը որոշ չափով մոտենում է հայկական Ագաթանգեղոսին։ Համենայն դեպս նրա և նորահայտ արաբական Ագաթանգեղոսի համեմատությունը ցույց է տալիս, որ իրարից անկախ բնագրեր են, և հազիվ թե արաբական Վարքի թարգմանիչը ծանոթ լիներ արաբական Ագաթանգեղոսի ձեռագրին, կամ ընդհակառակը, վերջինիս թարգմանիչը՝ Վարքի թարգմանության ձեռագրին։

Եթե մի կողմից արաբական խմբագրությունները հայկական Ագաթանգեղոսին առնչվում են հունականի և մասամբ ղպտականի (ենթադրաբար) միջոցով, ապա իրենք իրենց հերթին հիմք են դարձել հաբեշական թարգմանության համար։

Մեր դարի սկզբին Լիսաբոնում լույս տեսավ Ագաթանգեղոսի համառոտ Պատմությունը հաբեշերեն[1]։ Հրատարակիչ Հ. Է. Պերեյրան գտնում է, որ այս համառոտ խմբագրությունը կատարված է ԺԴ դարում Եգիպտոսի վանքերից մեկում։

Հատուկ անունների ձևերը հստակորեն մատնում են իրենց արաբական ծագումը։ Այդ անունների նույնիսկ աղավաղումները արաբական գրությանը հատուկ սխալներ են։ Այսպես, օրինակ, Հռիփսիմեն գրված է «Արսիմա», որտեղ Բ-ի (արաբերենում փ չկա) անկումը հետևանք է մի կետի կորստյան, պետք է լիներ «Արիբսիմա» عربسيما։ Կետերի աղավաղում է կատարվել նաև Օտա (Աութանաս կամ Աութայաս) անվան մեջ, որը պետք է լիներ Աութայան اوطايان (տե՛ս Օտայ (Աւտայ) «Հատուկ անուններ» գլխում)։

Սակայն հաբեշական[2] համառոտ խմբագրության հատուկ անունների ձևերը ուղղակիորեն չեն կապվում արաբական Ագաթանգեղոսի անունների հետ, ուստի դժվար է ասել, թե սա վերջինիս համառոտումն է։ Հաբեշականի հատուկ անունները բավական մոտ են արաբական համառոտ Վարքի անուններին, թեև վերջինս իր բովանդակությամբ բոլորովին այլ բնույթ ունի։

[1] Vida de S. Gregorio, patriarca da Armenia. Versão etiopica, publ. por F. M. E. Pereira, Lisboa, 1903.

[2] Կա նաև մի չափազանց աղավաղված հաբեշական զրույց (միաբնակ մտայնությամբ), որտեղ Տրդատի հետ հիշվում են Ս. Սարգիս, Մարտիրոս (Մեսրոպ Մաշտոց) անունները։ Սակայն հայտնի չէ արաբերենի՞ց, թե՞ այլ լեզվից է թարգմանված։ Տե՛ս Պատմութիւն Տրդատայ Եթովպիարէն, «Բազմավէպ», 1895, էջ 71—76։

* * *

Հաբեշական խմբագրության և արաբերեն համառոտ Վարքի խմբին են հարում նաև արաբական (ղպտական) Հայսմավուրքի սեպտեմբերի 26-ի, 27-ի ու դեկտեմբերի 11-ի հատվածները[1], որոնց հատուկ անունները թեև մոտ են վերոհիշյալների հատուկ անունների ձևերին, այնուամենայնիվ, նրանց բնագրերը իրարից տարբեր շարադրանք ունեն։

Տալիս ենք այդ հատվածների թարգմանությունը, որոնք, անկասկած, հունարենից են կատարված։

«Թութ ամսի տասնհինգերորդ օրը (16 սեպտեմբեր)[2]։

Այս օրը հիշատակն է Հայոց պատրիարք Սուրբ Գրիգորիոսի (Ագրիղուրիուս), որը նահատակ դարձավ, սակայն կենդանի մնաց[3]։ Նա կամավոր կերպով ծառա դարձավ Հայոց երկրում Տրդատ (Թիրդադ) թագավորի օրոք։ Թագավորը հեթանոս էր և երբ մտավ կռատունը խունկ ծխելու ու հրավիրեց սրբին միասին խնկարկելու կուռքերին, սա չկատարեց այդ ցանկությունը։ Նա (թագավորը) սոսկալի տանջանքներով ու կրակով չարչարեց նրան և վերջապես նետեց մի դատարկ գբի մեջ, որտեղ նա մնաց տասնհինգ տարի։ Պալատի կողքին ապրում էր մի այրի պառավ կին։ Սա գիշերը երազում տեսավ մեկին, որն ասաց նրան՝ հաց պատրաստիր և նետիր գբի մեջ։ Իսկ նա եկավ և այդպես արեց մինչև լրացավ տասնհինգ տարին։

Այդ ժամանակ թագավորը սպանեց կույսերին, այսինքն սրբուհի Հռիփսիմեին (Արիբսիմա), Գայանեին (Ղայանա) և ընկերուհիներին, որից հետո հանել տվեց նրան գբից։ Նրա

[1] Synaxarium Alexandrinum, t. I, fasc. 1, ed. J. Forget, Beryti, 1905 (Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Scriptores Arabici, ser. tertia, t. XVIII p. 30, 43, 49, 160.

Արաբական Հայսմավուրքի մեջ սեպտեմբերի 30-ին նույնպես հակիրճ հիշվում է Ս. Գրիգորը։

[2] Սա թյուրիմացություն է, որովհետև նույն արաբական Հայսմավուրքի այլ օրինակներում սեպտեմբերի 26-ն է նշված։

[3] Բառացի՝ առանց արյուն թափելու։

պատմության մնացյալ մասը կգտնես նրա մարտիրոսության օրը Քիհաք ամսի տասնհինգին: Թող նրա ողորմությունը հավիտյան մեզ հետ լինի, ամեն»:

«Թութ ամսի քսանինը (27 սեպտեմբեր):

Այս օրը նահատակվեցին սրբուհի Հռիփսիմե կույսը, Գայանե կույսը, նրանց ընկերակից մյուս կույսերը և այլ մարդիկ, բոլորը՝ յոթանասուն ութ (այլ ձեռագրերում՝ 72) հոգի: Պատահեց Դիոկղետիանոսի (Դիկլադիանուս) ժամանակ, որ նա ամուսնանալու նպատակով մի գեղեցիկ աղջիկ ուզեց և հրամայեց, որ նկարիչները դուրս գան բոլոր կողմերը և ամեն մի աղջկա ընտրելիս տախտակի վրա նկարեն նրա բոլոր մասերը և շարժուձևերը: Երբ [նկարիչները] հասան Հռոմի (Ռումիա) կողմերը, հանդիպեցին մի կուսանաց վանք, որտեղ գտան սրբուհի Հռիփսիմեին, որը նման չուներ: Նկարեցին նրան և ուղարկեցին թագավորին, որը երբ տեսավ, մեծապես հրճվեց և կոչ ուղարկեց թագավորներին ու մեծամեծներին հրավիրելով հարսանիքի:

Երբ կույսերը լսեցին, արտասվեցին և վանքից ելնելով փախան, հայցելով Քրիստոսից զորավիգ լինել և պահպանել իրենց: Եկան Հայաստան երկիրը Տրդատի թագավորության ժամանակ և իջևանեցին անմշակ այգիների մեջ գտնվող հնձանում: Նրանց թիվն էր վեց տղամարդ և յոթանասուն երկու կին, որոնցից երեսուն և ինը կույսեր էին: Մեծ նեղության մեջ էին առօրյա ապրուստը ճարելու խնդրում, սակայն նրանցից մեկը գիտեր ապակի պատրաստելու եղանակը, որի շնորհիվ ապրում էին:

Երբ թագավորը որոնեց ու չգտավ Հռիփսիմե կույսին և տեղեկանալով, որ Հայաստանի կողմերում է, լուր ուղարկեց Տրդատ թագավորին տեղեկացնելով այս խնդիրը, որպեսզի նրան հսկի: Երբ կույսերը լսեցին, քաղաքում թաքնվեցին, սակայն ձերբակալեցին նրանց:

Տրդատը հրամայեց Հռիփսիմե կույսին փառքով ու պատվով բերել, սակայն, երբ չկամեցավ, քարշ տալով բերեցին նրան: Հենց որ սրբուհու գեղեցկությունը տեսավ, ցանկացավ պղծել, տիրանալով նրան, սակայն չկարողացավ: Բերել տվեց

նրա մորը՝ Գայանեին, որ գուցե նրա սիրտը մեղմացնի, սակայն երբ սա եկավ, սկսեց մխիթարել ու համբերության կոչ անել՝ խորհուրդ տալով չմոռանալ իսկական փեսային՝ Հիսուս Քրիստոսին և չպղծվել՝ ենթարկվելով օտար մարդկանց:

Հրամայեց [թագավորը] կտրել նրա մոր՝ Գայանեի ատամները, իսկ սրբուհի Հռիփսիմեն ուժ ստացավ Տիրոջից հաղթելու թագավորին, նրան գետին տապալեց և ետ գցեց ու դուրս եկավ՝ նրան ընկած թողնելով: Թեև սա պատերազմներում հայտնի էր որպես քաջ հերոս, խայտառակ եղավ հաղթվելով մի դեռատի կույս աղջկանից և հրամայեց նրա գլուխը կտրել: Ապա եկան զինվորները և պարաններով արյունլվա կապկպեցին նրան, լեզուն կտրեցին, աչքերը փորեցին և կտոր-կտոր արեցին: Երբ թագավորը իր թմրությունից սթափվեց, զղջաց սրբուհու սպանության համար և հենց որ իմացավ նրա մահվան լուրը, հրամայեց կոտորել բոլոր կույսերին:

Իսկ զինվորները նրանց ամեն մեկի կրունկները ծակեցին, մաշկը հանեցին և կտոր-կտոր անելով նետեցին: Նրանցից (կույսերից) մեկը հիվանդ պառկած էր և աղաղակեց, սակայն զինվորները նրա գլուխը ևս կտրեցին, նրա ընկերակիցների նման, և բոլորը մարտիրոսության պսակն ընդունեցին: Սպանվեցին բոլորը, որոնք նրանց հետ եկել էին Հռոմից, իսկ նրանց թիվը յոթանասունութ[1] էր և բոլորի մարմինները նետված մնացին:

Նրանց մարտիրոսությունից[2] հետո թագավորը խելագարվեց և տանջվեց, մինչև որ եկավ Գրիգորիոսը ու աղոթելով նրա վրա՝ բուժվեց ու հավատաց և վերցնելով սրբուհիների մարմինները մի սուրբ վայրում թաղեց: Թող նրանց ողորմությունը մեզ հետ լինի և հավիտյան պահպանի չար թշնամուց, ամեն»:

«Քիհաք ամսի տասնհինգը (11 դեկտեմբեր):

---

[1] Այլ օրինակներում կա նաև յոթանասուն, յոթանասուներկու:

[2] Այլ օրինակում «Նրանց մարտիրոսությունից» արտահայտության փոխարեն կա՝ վեց օր:

Այս օրը մարտիրոսացավ Հայոց պատրիարք սուրբ Գրիգորիոսը, որը նահատակ դարձավ, սակայն կենդանի մնաց։ Այս սրբին, ինչպես նախկինում հիշեցինք, Հայոց թագավոր Տրդատը չարչարեց կուռքերին երկրպագելու հրամանին չանսալու պատճառով և վերջապես նրան նետեց մի չոր գբի մեջ, ուր տասնհինգ տարի մնաց։

Սակայն Տերը հոգում էր նրան։ Մի պառավ կին ամեն օր նրա ապրուստը բերում էր և ոչ ոք չգիտեր, որ նա կենդանի էր։ Իսկ թագավորը իր արածն արել էր, սպանել էր Հռիփսիմեին ու ընկերակից կույսերին, քանզի կամենում էր ամուսնանալ նրա հետ, իսկ նրանց կույս մարմինները նետված էին մնացել լեռների վրա։ Նրանց մարտիրոսությունից վեց օր հետո, երբ նա կատարվածի համար շատ տխուր էր, ցավելով սրբուհի Հռիփսիմեի համար, նրա մերձավորներն առաջարկեցին հեծնել և դուրս գալ որսի, որպեսզի նրա սրտում եղածը ցրվի։ Երբ նա իր ամբողջ զորքի հետ հեծավ և դուրս եկավ, նրա վրա նետվեց մի սատանա և վայր գցեց ձիուց ու սկսեց տանջել նրա մարմինը, ինչպես նաև բոլոր մարդկանց։

Աստված նրան ցամաքային խոզի կերպարանք տվեց և նա անտառ գնալով սկսեց շրջել, հոշոտել ում որ պատահում էր։ Թագավորության մեջ շատ մարդիկ դիվահար դարձան, մեծ սարսափ պատեց ու աղաղակ բարձրացավ պալատում, և այս ամենը՝ կույսերի պատճառով։

Իսկ թագավորի քույրը երեք գիշեր երազ տեսավ։ Մի մարդ ասում էր նրան՝ եթե հայր Գրիգորիոսին գբից դուրս չբերեք, ապա դուք փրկություն կամ բուժում չեք ստանա։ Մարդիկ տարակուսեցին, քանզի կարծում էին, որ նա մեռած էր։ Սակայն նրանք եկան գբի մոտ և պարան կախեցին, ստուգելու համար, թե արդյոք կենդանի՞ էր։ Ձայն տվեցին նրան, որպեսզի պարանից կախվի։ Վեր բարձրացրին նրան, լվացին ու նոր զգեստներ հագցնելով՝ հեծյալ վիճակում պալատ բերեցին։ Իմանալով նրանցից սրբուհիների դիակների վայրը, նա եկավ այդ տեղը, և գտավ նրանց երկրի գազանների ու թռչունների [հոշոտումից] զերծ մնացած։ Հրամայեց նրանց վայելուչ տեղ պատրաստել և մեծ պատվով թաղել։ Ժողո-

վուրդը խնդրեց նրանից բուժել թագավորին իր ունեցած [հիվանդությունից]։ Նա բերել տվեց նրան ու հարցրեց՝ կկրկնե՞ս քո չար գործերը, իսկ սա գլխով ասաց՝ ոչ։ Աղոթեց նրա վրա և սատանան դուրս եկավ և խելքն ու ինքնությունը վերադարձավ։ Այնուամենայնիվ, նրա մեջ թողեց խոզի որոշ հետքեր, այսինքն ձեռքի ու ոտքի եղունգները, որպեսզի նրան ստիպի խոնարհ լինել։ Ապա դևերից բուժեց թագավորին ու նրա մարդկանց և հրամայեց երկրի ժողովրդին հավաքվել։ Նրանց համար վաթսուն օր ծոմ սահմանեց ու սկսեց քարոզել, ուսուցանել Աստծո ճանապարհը Քրիստոսի մարդեղացումը։ Բոլորը, փոքրից մինչև մեծը, ենթարկվեցին և այսպիսով հայերը դարձի եկան։

Խնդրեցին, որ մկրտի իրենց, իսկ նա ասաց՝ ինձ չի կարելի, քանի որ ես քահանա չեմ։ Սուրհանդակներ ուղարկեցին Հռոմի երկիրը և նամակներ գրեցին թագավորին՝ տեղեկացնելով, որ իրենք դարձի են եկել Տիրոջը և խնդրեցին, որ Գրիգորիոսին պատրիարք ձեռնադրեն։ Այդ ժամանակ պատրիարքն էր Ղևոնդիոսը (Լանդիուս)[1] Հռոմի պապը։ Սուրհանդակների հետ բազում ընծաներ ուղարկեցին, իսկ նրանց հետ էր նաև սուրբ Գրիգորիոսը։ Երբ տեղ հասան և թագավորն ու պատրիարքը կարդացին նամակները, հրճվեցին, որ հայերը դարձ են կատարել դեպի Տերը։ Գրիգորիոսին Կեսարիայում պատրիարք ձեռնադրեցին և մեծ փառքով ուղարկեցին Հայոց թագավոր Տրդատի քաղաքը նամակների պատասխանի հետ միասին։

Մեծ ուրախություն եղավ այդ երկրում սուրբ Գրիգորիոսի գալստյան առթիվ։ Ամենուրեք կառուցվեցին եկեղեցիներ, իսկ նա ձեռնադրեց եպիսկոպոսներ, քահանաներ և տիրացուներ։ Մի գեղեցիկ եկեղեցի կառուցեցին կույսերի դիակների վրա և ծաղկեցին նրանց եկեղեցիներն ու կրոնը։ Դրանից հետո սուրբը վերջացրեց իր գործունեությունը և ննջեց խաղաղությամբ գնալով Քրիստոսի մոտ, որը սիրել էր նրան։ Թող նրա աղոթքները մեզ հետ լինեն, ամեն»։

---

[1] Լուսանցքում՝ Սիլբիսթրուս (Սեղբեստրոս)։

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԼԵԶՈՒՆ

1. ԼԵԶՎԱԿԱՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐ

Ագաթանգեղոսի արաբերեն թարգմանության լեզուն կրում է Աբբասյանների թուլացումից հետո հստակորեն նկատվող միջին արաբերենին հատուկ բազում նշաններ և մանավանդ արաբ քրիստոնյա մատենագիրների լեզվին հատկանշական գծեր[1]*։*

Կա կետերի լիակատար շփոթություն և շատ դեպքերում նրանք բոլորովին չեն նշանակված։ «Համզան» որոշ դեպքերում չի դրված, իսկ այլ դեպքերում սխալ տեղում է գտնվում և ավելորդ է։ «Դամման» (կարճ ու*) մեծ մասամբ սխալ տեղում է գտնվում, իսկ հազվագյուտ դեպքերում դրվում է «տաշդիդը» (բաղաձայնի կրկնության նշան)։ Ուղղագրության մեջ չափազանց տարածված է բառավերջի բայական «ալիֆ մակսուրա» կոչված վերջավորությունը (որը* ى *է գրվում և երկար* ա *է կարդացվում) պարզապես «ալիֆ» տառով փոխարինելու երևույթը։*

Հնչունաբանական տեսակետից արաբական Ագաթանգեղոսը դասական լեզվից շեղման բազմաթիվ օրինակներ է տալիս. ظ (ẓ) *դառնում է* ض (ḍ), فضيعة (§ 52) *փոխանակ* فظيعة*-ի՝ «չարաչար, սարսափելի»,* حفضتموها (§ 206) *փոխանակ* حفظتموها*-ի՝ «դուք այն պահպանել եք»,* ث (th) *դառնում է* ت (t) اتوابه (§ 52) *փոխանակ* اثوابه*-ի՝ «նրա հագուստները»։*

Բազմաթիվ բառեր օգտագործված են բարբառային իմաստով։ Օրինակ, شطارة (§ 2) *բառը գործածված է «քաջություն» նշանակությամբ, այնինչ դասական լեզվի մեջ նա նույնիսկ «անպարկեշտ ճարպիկի» իմաստն ունի։ «Առհավատչյա» իմաստով օգտագործված է* عربون (§ 197) *բառը,* قدام (§ 73) *բառը «առջև» իմաստով և կամ* فلحان (§ 212) *«օգուտ», «հաջողություն» նշանակությամբ։*

Կենդանի խոսակցական լեզվի (միջին արաբերեն) ազդեցությունը երևում է նաև քերականական ձևերի վրա։ Դերանունն ու գոյականը սեռով չեն համաձայնեցվում هذا الاشياء (§ 45) *«այս բաները», կամ* هذا الشجرة الذي (§ 58) *«այս ծառը, որ»։*

Բայի բառավերջի համզա կրող ալիֆը վերածվում է երկար ալիֆի ابتدي*, փոխանակ* ابتدأ *գրելու։ Բայի երկրորդ դեմք հոգնակի վերջավորության «նունը» (*ن*) ջնջվում է.* تدعو (§ 54) *փոխանակ* تدعون *«կանչում եք»։*

Կան խոսակցական լեզվին հատուկ բայական ձևեր։ Օրինակ, جايين (§ 320) *«եկողներ» և նույնիսկ բարբառային* اجا (§ 340) *ձևը, փոխանակ* جاء *-ի «եկավ»։ Կենդանի լեզվի հստակ ազդեցությունն է կրում նաև* يقرون (§ 326) *ձևը, որը դասական լեզվի մեջ պետք է լինի* يقرأون *«կարդում են»։*

2. ՀՈՒՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Արաբական Ագաթանգեղոսի մեջ կան թե՛ սովորական հունական փոխառություններ, թե՛ ոչ սովորական հունաբանություններ։

Սովորական հունական փոխառություններից են ايقونة (εἰκών) *սրբապատկեր, պատկեր* اركون (ἄρχων) *իշխան, հրամանատար (օգտագործված է հայկական նախարարի փոխարեն)* برفير (πορφυρίς) *թագավորական ծիրանի,* بلاط (παλατιον) *ապարանք, արքունիք։*

[1] *Տե՛ս* G. Graf, Der Sprachgebrauch der ältesten christlich-arabischen Literatur, Leipzig, 1905.

Արաբերենի համար ոչ սովորական հունաբանությունները մեծ թիվ են կազմում: «Նշխարք ոսկերաց»[1] արտահայտության համար արաբ թարգմանիչն օգտագործում է لمصل (§ 306) բառը (λείψανον), իսկ ձև կամ արտաքին տեսքը համար՝ اسكيم (§ 11) բառը (σχῆμα): «Հարաւահողմն»[2] բառի դիմաց արաբականն ունի الرياح الغربية النوطسية (§ 14) «արևմտյան նոթուսային հողմեր» (νότος հարավային քամի), որտեղ թարգմանիչը չի թարգմանել հունարեն բառը: Հետաքրքրական է, որ հայերեն «գելարան» կամ «մամուլ» բառի դիմաց հունականն ունի τῷ κοχλίῳ[3] ձևը, իսկ արաբականը كخليون (§ 89) հունական վերջավորությամբ: Նույն պարբերության մեջ «մեքենայք» բառի համար արաբականն ունի الميخان (μηχανικῶν): Հայերեն սենեակ (տաղավար) բառի համար կա قيطون (κοιτῶν), որը ննջասենյակ է նշանակում: Արաբական վերջավորություն է ստացել «ձեռնադրություն», բառի դիմաց գտնվող شيروطونية (§ 319, 347) χειροτονία արտահայտությունը, ինչպես նաև արթնություն նշանակող اغربنيات (§ 322) (ἀγρυπνία) բառը:

Հետաքրքրական է, որ մեկ դեպքում արաբական Ագաթանգեղոսի հետ նույն հունաբանությունն ունի հայկականը «անագնովսաց» (գրակարդաց) الاغنسطيون (§ 345) ἀναγνωστῶν.

3. ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Դժվար է որոշել արաբական թարգմանության ժամանակը, քանի որ այդ մասին ուղղակի տվյալներ չկան և կարելի է սոսկ քրիստոնյա արաբական մատենագրության ընթացքին հետևելով մոտավորապես որոշ ենթադրություններ անել:

Ըստ էության, արաբական քրիստոնյա մատենագրություն ասելով հասկանում ենք այն գրական ժառանգությունը, որն

[1] Ագաթանգեղոս, *810*:

[2] *Նույն տեղում, 31*:

[3] **Agathangelus,** 48.

ստեղծվեց մահմեդականության երևան գալուց հետո, թեև դրանից առաջ էլ կային քրիստոնյա արաբներ, որոնք ունեին իրենց մատենագրությունը: Քրիստոնյա արաբական մատենագրության կազմավորումը և ծաղկումը հիմնականում հետևանք էր ասորիների և Եգիպտոսի ղպտիների արաբացման, որը արաբական նվաճումից մեկ դար հետո (Ը դարի երկրորդ կես) արդեն ակնբախ երևույթ էր: Այս մատենագրության կենտրոնները դարձան Երուսաղեմի Ս. Սաբա և Սինայի Ս. Կատարինե վանքերը, իսկ նրա ստեղծման մեջ մասնակցություն ունեցան, բացի ասորիներից (իրենց տարբեր հատվածներով՝ մելքիտ, նեստորյան ու հակոբիկ) և ղպտիներից նաև Իսպանիայի արաբացած բնակիչները՝ մոզարաբները (արաբ. մուսթարաբ՝ արաբացած):

Ը և մանավանդ Թ դարերում վերոհիշյալ ժողովուրդների (նաև արաբախոս հրեաների) միջավայրում արաբերենն աստիճանաբար կերպով մրցում էր ասորերենի, ղպտերենի և լատիներենի հետ: Հունարենից արաբերեն թարգմանչական աշխույժ գործունեություն են ծավալում ասորիները, ոչ միայն իրենց քրիստոնեական համայնքների, այլև նույնիսկ Աբբասյան խալիֆայության համար: Թ դարում նշանավոր դարձան ասորի թարգմանիչ մատենագիրներ Հունայն Իբն Իսհակը և Սաբիտ Իբն Կուրրան, որոնք հունարենից արաբերեն գիտական (բժշկական, փիլիսոփայական և այլն) թարգմանություններ կատարեցին և խթանեցին արաբների մտավոր զարթոնքը:

Թեև քրիստոնյա արաբ մատենագրության մեջ թարգմանություններ էին կատարում նաև ասորերենից ու ղպտերենից, այնուամենայնիվ, հիմնական աղբյուրը հունական մատենագրությունն էր: Հին Կտակարանի տարբեր թարգմանությունները, որոնք կատարվել են այդ երեք լեզուներից, սկիզբ են առել դեռ Ը դարում, իսկ Ժ դարում արդեն կային Հին և Նոր Կտակարանի ճանաչված թարգմանություններ:

Ժ դարում սկիզբ առավ քրիստոնյա արաբ մատենագրության ծաղկման շրջանը, որը տևեց մինչև ԺԴ դարը: Ժ դա-

րում Եգիպտոսում հայտնի դարձան Սաիդ Իբն Բիթրիկ, իսկ Ասորիքում Մահբուբ (Ագապիոս) ալ-Մանբիջի պատմիչները։ Առաջինի գործը շարունակել է ԺԱ դարում Յահյա իբն Սաիդ ալ-Անթաքին (Անտիոքացի)։ ԺԳ դարում, թեև արաբերենը տիրապետող լեզու էր քրիստոնյա արաբների մոտ, այնուամենայնիվ ասորի մատենագիր Աբու-լ-Ֆարաջ Իբն ալ-Իբրին (Բար Հեբրեոսը) գրում էր երկու լեզվով՝ արաբերեն (պատմական) և ասորերեն (խրատական-կրոնական)։

Քրիստոնյա արաբ մատենագիրների հիմնական հատկանիշներից էր ռամիկ լեզվից չխուսափելը և արաբերենի այն շրջանը, որը լեզվաբանության մեջ «միջին արաբերեն» է կոչվում, բավական հարազատ ձևով արտացոլվել է հենց նրանց երկերի մեջ։ Մահմեդական արաբ (կամ արաբալեզու) մատենագիրները, սկզբունքորեն ջանում էին հավատարիմ մնալ Ղուրանի դասական լեզվին ու ոճին։ Արաբերենի պատմության մեջ Ժ դարը համարվում է միջին արաբերենի արագ զարգացման շրջան, երբ խոսակցական ռամիկ լեզուն զգալիորեն տարբերվում էր մատենագրության «գրաբար» լեզվից և իր արտացոլումը գտել է, ինչպես ասվեց, առաջին հերթին քրիստոնյա արաբական մատենագրության մեջ։

Արաբական Ագաթանգեղոսի լեզուն ունի միջին արաբերենին շատ բնորոշ գծեր, ուստի դժվար է այն Թ դարից ավելի հին համարել[1]։ Սակայն եթե Թ դարը համարենք այն սահմանը, որից առաջ այդ թարգմանությունը չէր կարող կատարված լինել, ապա ավելի դժվար է որոշել այն սահմանը, որից հետո նա չպիտի անցներ։

Թեև արաբական Ագաթանգեղոսի ձեռագիրը 1328/29

[1] Անունների հունական ձևերի արաբերեն տառադարձման մեջ կան հնության ցույց տվող որոշ նշաններ։ Հունարենի β տառը, որն արդեն միջնադարում «վ» էր արտասանվում, մեր արաբական ձեռագրում հաճախ ավանդաբար տառադարձված է հին արտասանությամբ՝ «բ» (տե՛ս Ագուանք, Բագաւան, Բասեն, Բասոս անունները, գլուխ Գ)։ Իհարկե, սա հնության նշան է և գուցե իրավունք տար թարգմանության ժամանակը Թ դարից առաջ տանելու, սակայն արաբական բարբառային ձևերի առատությունը մեզ կաշկանդում է այս հարցում։

թվականից է, այնուամենայնիվ թարգմանությունը կատարվել է դրանից առաջ։ Այդ մասին է վկայում առաջին հերթին այն փաստը, որ մեզ հասած գրչագիրը ընդօրինակություն է և ոչ թե արաբ թարգմանչի ձեռացագիրը։ Հատուկ անունների ծայրահեղ աղավաղումները չէին կարող թարգմանչի ձեռքով կատարված լինել, այլ մի քանի անգամ արտագրվելու հետեվանք են։ Դրա ցայտուն օրինակներից է Աղբիանոսի անունը, որը հունականից տառադարձվելով պետք է լիներ الفينوس, սակայն դարձել է امينيوس։

Պետք է նկատի ունենալ նաև այն փաստը, որ արաբ թարգմանչի օգտագործած ընտիր հունական օրինակին հարող գրչագրերը (Վատիկանյան, Օտտոբոնյան) մեծ մասամբ հին են՝ Թ—ԺԲ դարերից, որից հետո հավանաբար շարքից դուրս են եկել։ Իհարկե, որևէ դարաշրջանում հնարավոր էր այդպիսի հին ձեռագրեր ձեռք բերել, սակայն ավելի հավանական է ենթադրել, որ մոտավորապես ԺԲ դարից հետո չպիտի կատարված լիներ սույն արաբական թարգմանությունը։

Թարգմանչի անունը մեզ չի հասել և կարելի է լեզվական տվյալների հիման վրա ենթադրել, որ նա պետք է արաբ եղած լիներ։ Թարգմանիչը որոշ հունական բառեր չհասկանալով՝ դարձրել է տեղանուններ։ Հայկական Ագաթանգեղոսի «շինանիստ (քաղաքացն)» բառի դիմաց գտնվող ἐν ἡσυχία καὶ εὐανθεία[1] «հանգիստ և բարեկարգ» բառերը թարգմանիչը տեղանուն համարելով գրում է في يسوشياوا وذنيا (§ 2), որն արաբերեն ոչինչ չի նշանակում, իսկ (ի կողմն մի) հիւսիսոյ արտահայտության դիմաց գտնվող τὰ βόρεια[2] մասնիկն ու գոյականը միասին դառնում են մեկ բառ և այն էլ տեղանուն طافريا (§ 164)։ Սահմանակից բառի հունական թարգմանությունը ὅμορον[3] նույնպես արաբ թարգմանիչը տեղանուն է դարձրել امورون (§ 285)։ Բնականաբար հույնը չէր կարող նման սխալներ թույլ տալ, որոնք անկասկած արաբ թարգմանչի ձեռքով են կատարված։

[1] Agathangelus, 10

[2] Նույն տեղում, 81։

[3] Նույն տեղում, 132

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ՀԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Արաբական Ագաթանգեղոսի հատուկ անունները հունական թարգմանության ունեցած ձևերի հարազատ վերարտադրություններն են։ Հեթանոս աստվածությունների հայկական անունները բոլոր դեպքերում թարգմանված են հունարենի։ Նույնիսկ անձնանունները և հայկական տեղանունները տրրված են հունական ձևով և այս բոլորը գրեթե նույնությամբ կրկնվում է արաբական թարգմանության մեջ, որը պահպանում է նույնիսկ հունականի հոլովական վերջավորությունները։

Հատուկ անունների մի մասը արաբական Ագաթանգեղոսի մեջ աներևութացել է։ Դրանցից մի քանիսը՝ Արտաւան սպարապետ, Գուգարացիք, Տաճկաստան, Քուշանաց կողմանք և այլն, հունականն էլ չունի, իսկ մյուս մասը արաբականն է կորցրել՝ Աղձնիք, Ամդացւոց քաղաք, Աշոցք, Արուաստան, Կաղարջք, Մծբին։

Ուսումնասիրությունը հեշտացնելու համար այբբենական կարգով տալիս ենք տեղանունների համեմատական ցուցակը[1]:

Աբրահամ ’Αβραάμ ابراهيم *(39, 126, 144)*

Ագապէս ’Αγάπιος حبيب *(337)։ Սա այն բացառիկ դեպքերից է, երբ արաբականը տալիս է հունարենին համապատասխան արաբական բառը (անունը), որը նույնիմաստ թարգմանությունն է։*

Աթանագինէս ’Αθηνογένους أثيناجانس *(306, 328)։*

Ալանաց *(դրունք)* ’Αλανῶν دروب الانيين *(2)։ Մի այլ տեղում նույն բառը թարգմանվում է* ابواب الابواب *(334) «դռների դռներ» հավանաբար շփոթվելով Ճորա պահակի (Դերբենդ) հետ։*

Աղբիանոս ’Αλβῖνος الفينيوس *ձեռ.* امينيوس *(337),* ’Αλβῖνον الفينن *(338, 357)։ Այստեղ հունականի հոլովական վերջավորությունները նույնությամբ կրկնվում են։*

Աղուանք ’Αλβανοί الالبانيون *(3)* الالبانيين *(2)։*

Այրարատ ’Αραράτ ارارط *(4, 14, 105, 127, 275, 289, 299, 313, 333, 358, 360)։*

Անակ ’Ανάκ اناق *(սկզբ. վերն., 8, 10, 21)* اعناق *(104)* عناق *(105)։ Միևնույն անվան այսպիսի բազմաձևությունը թարգմանչի կամ գրչի լրկ անփութության հետևանք է։*

Անահիտ ’Αρτέμιδι ارتاميذة *(36)* Ἀρτέμιδος ارتاميطس *(31, 32)* ارتاميذس *42, 108, 285)* ارتاماس *(51)* ارتيمس *(277,* ارتميدس *(278)։*

Անգեղ *(տուն)* ’Αγγελιτῶν انجاليطون *(357)։ Մի այլ դեպքում (292) թարգմանիչը տարօրինակորեն տալիս է* اسرار *ձևը։ Կարելի է սոսկ ենթադրել, որ բառի հունական «լուր» իմաստը նկատի ունենալով թարգմանիչը ավել է այսպիսի աղճատված իմաստ (գաղտնիքներ)։*

Անի Ἰανί يانى *(284)։ Սա Անի Կամախն է։*

Անտիոքես ’Αντίοχος انتيوخس *(337)։*

Աշխեն ’Ασιχήνη اسيشينى *(265, 266, 289, 296, 316)։*

Ասորեստան ’Ασσυρίαν, Συρίαν سورية *(2, 6, 106, 174)* سوريا *(106)։*

Աստղիկ ’Αστέρος نجم *(306)։ Թե հունականը, թե արաբականը այս հատուկ անունը որպես հասարակ անուն են թարգմանել, իբրև հատուկ անուն ընդունելով միայն հաջորդող Ափրոդիտեն։*

[1] *Անունները ուղղական հոլովով տալիս ենք այն դեպքում, երբ բնագիրը այդ ձևն ունի, կողքին դնելով հոլովված ձևերը։ Այս գլխում արաբերեն բնագրի պարբերությունների համարները տալիս ենք սոսկ փակագծերի մեջ։*

Ատրպատական—այս ձևը թեև հունականում պահպանված է, այնուամենայնիվ արաբականը զանց է արել՝ խառնելով Պարսք անվան հետ:

Արամազդ Διός ديوس (36, 109) Κρόνου (հայր Զևսի) قرونس (284): Երկու դեպքում հայկական Արամազդի դիմաց հունականն ունի Դիոս, իսկ արաբականը՝ زاوس (285, 288):

Արիստակես 'Αρωστάκης ارسطاكس (347, 349, 350, 351, 354, 357, 362) الارسطاكس (361):

Արծրունիք Αρσουρσουνῶν ارجورذن ձեռ. صاصورذن (292):

Արշակունիք 'Αρσακιδῶν الصراكيطون (282). արաբական որոշիչ հոդը (ալ) շփոթվել է այս անվան առաջին վանկի հետ:

Արսուկես 'Αρσύκης ارصوكس (337) արաբականը պահպանել է հայկականին հարազատ ձևը: Հունականի նախնական ձևը պետք է եղած լիներ 'Αρσούκης (տե՛ս Agathangelus, S. 136):

Արտաշատ 'Αρταξάτ ارطكظاط (16) ارطكصاط (105) ارطقساط (164, 189, 190 ارطقسات 334) ارطكساط (184, 187), ارطواكساذ (348) 'Αρταξάτης ارطكصاتس (16) 'Αρταξερξοκτίστην ارطاكسر كصوكتيستن (277):

Արտաշիր 'Αρτασίρου ارضاسيروا (1) ارطاسيروا կամ ارظاسيروا (1) اردشير (1):

Արտավազդ (հուն. չունի) ارطواكساذ (348) հունարենում պարզապես հիշվում է, որպես սպարապետ Հայոց Մեծաց:

Արտավան 'Αρταβάνου ارطابانوا (1) ارطابانو (3):

Արտիթես 'Αρτιος ارتاقس (337) արաբականը հարազատորեն պահել է այս անունը, այնինչ հունականում աղավաղված է:

Աֆրոդիտես 'Αφροδίτης الزهرة (306) Արաբերենն այս դեպքում ինքնուրույն է թարգմանել հունական դիցաբանական անունը: Զուհարան գեղեցկության դիցուհին էր:

Բաբելոն Βαβυλωνίων بابل (153 182):

Բագայարիճ Βαγααρίζ فاغاريز (288):

Բագավան Βαγαυάν باغوان (313):

Հայկական Ագաթանգեղոսի մեջ Հովհաննեսի և Աթանագինեի նշխարների բերման առթիվ նշվում է, որ նրանց հիշատակի տոնը կատարվելու էր «ի նմին յաւուրն»: Սակայն հունականն ու արաբականը տվել են այդ ավանի անունը՝ Բագավան:

Բասեն Βασηνῶν باسينون (337):

Բասոս Βάσσος بصص (337):

Բարշամինայ (դիք) Βαρσαμήνης فاراثامينس ձեռ. فاراماميثس (283):

Գաղիացւոց (երկիր) Γαλλίων غاليا (335):

Գայիանէ Γαϊανή غايياني (սկզբ. վերն., 120, 126, 139, 141, 149, 156, 157, 161, 172, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 240). غاياني (266) غاياييني (114-ի վերն., 115):

Գայլ Λύκου الذئب (31, 285): Այս գետի անունը հունարենում և արաբերենում թարգմանված է:

Գոթք Գութք Γόθθων, الغطثيين (23, 28, 29, 30):

Գրիգոր Γρηγόριος غريغوريوس (սկզբ. վերն., 20, 32, 34, 44, 46, 52, 54, 83, 85, 88, 92, 93, 94, 99, 100, 101, 103, 104, 107, 113, 189, 191, 195, 208, 209, 212, 228, 229, 230, 231, 232, 258, 260, 262, 263, 264, 265, 267, 271, 273, 277, 279, 281, 287, 290, 291, 293, 294, 295, 297, 300, 301, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 313, 320, 321, 325, 328, 333, 338, 343, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 354, 362) اغريغوريوس (32, 33, 35, 37, 82, 91, 94, 184, 185, 187, 189, 194, 196, 236, 255, 268, 279, 284, 295, 297, 313, 315, 318, 326, 344, 357, 360, 361, 363) Γρηγόριε غريغوريا (103, 188):

Դանիել Δανιήλ دانيال (153):

Դատ Δατάς داطاس (348):

Դարանաղեաց (գաւառ) Δαραναλιτῶν الضارانالیطون (283) ضارانالیطون (349):

Դաւիթ Δαβίδ داوود (56, 160, 171):

Դեբովրայ Δεβόρραν ذافر (154):

Դերջան Δερζανιτῶν زرفانيطون (287):

Դիոկղետիանոս Διοκλητιανός ديوقليتيانوس (*114, 116, 128, 129*)։

Դիցաւան βωμῶν بامون (*313*)։

Այս դեպքում թարգմանիչը հունարեն «տաճար» իմաստով թարգմանել է հայկական տեղանունը, իսկ արաբերեն թարգմանիչը հունարեն բառը տեղանվան փոխարեն է ընդունել։ Այլ դեպքերում Դիցավան տեղանունը հունարենում և արաբերենում դարձել է Բագավան باغوان (*314, 328*)։

Եբրայեցիք ʽΕβραίων العبرانيين (*219*)։

Եկեղեաց (*գաւառ*) ʼΕκελισηνήν اقليساني (*285*)։

Մի այլ դեպքում շփոթելով եկեղեցի բառի հետ արաբ թարգմանիչը գրել է الكنيسة (*31*) *բառը։*

Եղիա ʽΗλίου ايلياس (*340*)։

Ենովք ʼΕνώχ اخنوخ (*59*)։

Երազամոյն ʼΟνειρομούσσοις انيروموسس (*277*)։ *Հունական Ագաթանգեղոսը հայերենից թարգմանել է այս բառը, իսկ արաբերենը հունականից նույնությամբ կրկնել է, նույնիսկ հոլովական վերջավորությամբ։*

Երասխ ʼΕρασάχ اراصاخ (*16*)։

Սա հայկաբանություն է, որ հունականից անցել է արաբականին։

Երեզ ''Ερη̃ζ اريز (*285*)։

Արաբերենն ունի նաև اريكس (*31*) *ձևը։ Հունական Օստաբոնյան գրչագրում կա* ''Ερεξ (Garitte, 393)։ *Մի այլ դեպքում, երբ հայերենն ունի «Երիզայ» ձևը, արաբականը նույն ձևով տալիս է* يريظا (*31*), *այնինչ հունականը դարձյալ նախորդ ձևն ունի։*

Երուսաղեմ ʽΙερουσαλήμ اورشليم (*167, 249*)։

Եւայ Εὔας حواء (*62*)։

Եւսեբիոս (*արքեպիսկոպոս և եպիսկոպոս*) Εὐσέβιος اوسابيوس (*337, 359*)։

Եւթաղիոս Εὐθάλιος اوثاليوس (*337*)։

Եփրատ Εὐφράτου الفرات (*173, 305, 306, 315, 324, 325, 337*)։

Զարաւանդ Ζαρουάνδων زاروواندون (*292*)։

Զեւս Διός زاوس (*284*)։

Հունական Ագաթանգեղոսը չունի ուղղական ձևը, այլ տալիս է սեռականը՝ Դիոս։

Թաբօրական (*լեառն*)։ *Այս անունը հունարենում չի պահպանվել, սակայն արաբերենը աղավաղված ձևով ունի* الباقاريون (*ալ-բատարիմուն*) (*342*), *որը գուցե եղած լինի* التابارمون (*ալ-տաբարիմուն*)։ *Արաբ գրիչը հավանաբար կարծել է, թե սա հունարեն* πάτερ ἡμῶν *«Հայր մեր» խոսքն է։*

Թիլն Θισδίας شذياس (*285*)։ *Հունական փոխված ձևը նույնությամբ կրկնվել է արաբերենում։*

Թորգոմ Θοργόμ فرغوم (*275*) ثرغون (*293*)։

Թորդան Θορδάν ترظان (*283*)։

Իսահակ ʼΙσαάκ اسحق (*144*)

Իսրայել ʼΙσραήλ اسرائيل (*123*) *144, 344*)։

Իտալացւոց (*աշխարհ*) ʼΙταλῶν ايطالون (*358*)։

Լիկիանէս, Լիկիանոս Λικινιανός ليكيانوس (*25, 27, 28*) Λικινιανῷ ليكيانوا (*20*)։

Լփինք Λιφίννιοι الليفنينيون (*3*)։

Խաղխաղ Χαλχάλ الخلخال (*11*)։

Խաղտիք Χάλτων خلطن (*334*)։

Նույնիսկ الكلدانيين (*284*), *ուր խաղտիքը շփոթված է քաղդեացոց հետ։*

Խոսրով Κουσάρω قوصاروا (*սկզբն. վերն., 1, 11, 104, 105*) قوصارو *3, 4, 6, 8, 19*), Κουσάρων قوصارون (*2*)։

Խոսրովիդուխտ Κουσαρωδούκτα قوصارو ضوقطا (*266*) قوبصارواوضوقطا (*184*) قوصاروضوكتى (*289*) قوصاروضوكتيا (*296, 316*), Κουσαρωδουκταν قوصاروظوقطن (*265*)։

Ծաւդէից (*աշխարհ*) Σουδαίων صوداون (*292*)։

Ծոփաց աշխարհ (*հունարենը չունի*) صوفانيطون (*292*) *պահպանվել է հունարենի Վատիկանյան օրինակում* σοφονιτῶν (Garitte, 387)

Կայէն Κάιν قاين (*62*)։

Կապադովկիա Καππαδοκία قباذوكيا (*293, 349*) قبادكيا (*20*)։

Կասպք Κασπῖται القسبيتيون (3)։

Կարմիր (ծով) ἐρυθρὰν (θάλασσαν) البحر الاحمر (153)։

Կուկաս Καυκασίω الاقرع (279) Արաբերենում ալ-Ակրա նշանակում է լերկ լեռ։ Այս անվամբ մի լեռ կա Մեքքայի և Մադինայի միջև։

Կեսարիա Καισαρεία قيسارية (20, 21, 293, 296, 300, 301, 316, 319, 349)։

Կոստանդ Κωνσταντίου قسطا (335)։

Կոստանդիանոս Κωνσταντῖνος قسطنطين (335, 359, 361)։

Կորդուք Κορδουιτῶν قورضويطون (292)։

Հայաստան, Հայք Ἀρμενία ارمينية (սկզբ. վերն. 1, 2. 4, 6, 7, 11, 12, 19, 21, 28, 30, 51, 78, 82, 104, 105, 107, 127, 128, 133, 134, 135, 136, 147, 173, 213, 275, 281, 283, 284, 285, 292, 293, 296. 305, 313, 329, 332, 333, 334, 344, 345, 349, 351, 352, 356, 362)։

Հայք Մեծք Ἀρμενίας μεγάλης ارمينية العظمى (սկզբ. վերն., 18, 30, 31, 109, 111, 316,) ارمينية العظيمة (305)։

Հոնք, Հոնաց Οὔννων Արաբական թարգմանության մեջ այս անունը կորել է, սակայն կա նախադասության մեջ իմաստ չարտահայտող ترك (2) բառը, որը, եթե կարդանք որպես բայ taraka, կնշանակի թողեց, իսկ եթե վերցնենք որպես հատուկ անուն՝ turk, հիմք է տալիս ենթադրելու, որ գուցե հոների փոխարեն Թուրք անունն է օգտագործվել թարգմանչի կողմից, ապա գրիչը այն ընկալել է որպես վերոհիշյալ բայը։

Հռիփսիմէ Ῥιψίμη رفسيميا (114-ի վերն., 115, 116, 120, 126, 137, 138, 139, 141, 142, 149, 152, 154, 156, 157, 158, 161, 168, 170, 172, 174, 175, 176, 178, 180, 181, 182, 199, 200, 240, 259, 267, 268) ريبسيمة (սկզբ. վերն.)։ Երկու դեպքում կա նաև հայկական և հունական Ագաթանգեղոսի մեջ բոլորովին չհիշվող ابركسيا Ibraksyā (սկզբ. վերն., 115) ձևը։ Հայկական Ագաթանգեղոսը հետևյալ կերպով է ստուգաբանում «Մանաւանդ դու Հռիփսիմէ ըստ անուանդ քում արդարև ընկեցեալ եղեր...ի մահուանէ ի կեանս» (175)։ Նույնը

կրկնում է նաև հունական Ագաթանգեղոսը, ավելի դիպուկ ձևով, քանի որ «ընկեցեալի» դիմաց օգտագործված հունական բայը (ἐξερρίφης) տալիս է նաև Հռիփսիմեի անվան ենթադրյալ ստուգաբանության հունական ծագումը ῥίπτω «նետել, գցել» ձևից։ Արաբականն անակնկալ կերպով նոր ստուգաբանություն է տալիս, կապելով Եպրաքսիա անվան հետ։ Այս հունական անունը հայերի մոտ ուշ միջնադարում է (ԺԵ դար) հանդիպում։ Հավանաբար «բարեբախտություն» նշանակությունն ունենալու համար է, որ այս անունը հատկացվել է նահատակ կույսին, սակայն հայկական և հունական Ագաթանգեղոսի մեջ այդ անվան բացակայությունը թույլ է տալիս ենթադրելու, որ արաբ թարգմանչի ձեռքով է ավելացված։

Հռոմոց (աշխարհ) Ῥωμαίων الروم (17, 19, 20, 115, 129, 136, 174, 180, 358) رومية (17, 115, 127)։

Ձիթենեաց (լեառն) ἐλαιῶν الزيتون (342)։

Ղևոնդիոս Λεόντιος لاونتيوس (296, 300, 301, 315, 316)։

Ճիղբք Σιλβανοί السلبانيون (3)։

Ճորայ (պահակ) (καὶ) Ζουάρου زوارو (2)

Այս անունը երեք լեզվով էլ աղավաղված ձևով է հանդիպում։ Հայկական ձեռագրերում մեծ մասամբ «զիւրոյ» ձևն է հանդիպում։ Հունական Լավրենտյան գրչագրում շաղկապը միացած է տեղանվան, արաբականը՝ Լավրենտյանի համեմատությամբ ավելի հստակ է։

Մաժաք Μασάχ مصاخ (293)։

Մանեայ այրք Μαναάρχ ماناارخ (349)։

Մասիս (լեառն) Μασίς ماسين (267)։

Մարիամ Μαρίας مريم (63, 279) مرتمريم (62)։

Մեծամօր Βάθεος العميق (177)։ Արաբականը պարզապես թարգմանել է հունարեն բառի «Խորունկ» իմաստը։

Մովսէս Μωσῆς موسى (144, 221, 344)։ Նաև Մովսէս եպիսկոպոս موسى (337)։

Մրհական, Մհրական (մեհեան) Ἡφαίστου يفسطوا (288)։

Յայէլ Ῥαχήλ يايل (154)։

Յաշտիշատ Πολύθυτος الكثير الذبائح (305)։

Հունարենն ու արաբերենը հաջորդաբար թարգմանել են այս տեղանվան իմաստը։

Յոյնք (*Յունաց*) Ἰωνίων اليونانيين (22, 23, 24, 36) Ἰωνίας يونياس (299, 358)։

Յովհաննես (*Մկրտիչ*) *աւետարանիչ* Ἰωάννου مار يوحنا (306) يوحنا المعمدان (328, 340) *նաև Յովհաննէս եպիսկոպոս* (337)։

Յովնան Ἰωνάν يونان (153)։

Նաբուգոդոնոսոր Ναβουχοδονόσορ بختنصر (153, 182)։

Նանե (*Նանէական*) Ἀθηνᾶς أثينس (285)։

Նիկիա Νικαέων نيقية (361)։

Նոյ Νῶε نوح (145)։

Նպատական (*լեառն*) Ναπάτ ناباط (314)։

Շուշան Σουσάνναν صوصنا (153)։

Ոսկեմայր Χρυσῆς μητρός الام الذهبية (306)։

Ուտի [Ουτη] نوتى (11)։

Ուտիացւոց (*աշխարհ*) Οὐτίων اوتيون (292)։

Պարթև πάρθος الفراتى (11, 14, 15, 17, 20, 105)։

Պարթևք πάρθοι الفراتيين (1, 8, 15, 174)։

Պարսք Πέρσαι, Περσίδα الفرس (2, 4, 6, 7, 9, 11, 14, 15, 17, 18, 19, 30, 106, 110, 173, 174) فارس (30, 106)։

Պաւղոս Παῦλος بولص (199, 332, 338, 344) بولس (276)։

Ռեբեկայ (*Ռեբեկկա*) Ῥεβέκκαν رفقة (144)։

Ռշտունեաց (*աշխարհ*) Ῥουστίνων رستينن (292)։

Սառա Σάρραν سارة (144)։

Սասան Σασάνου صاصنوا (1)։

Սատաղացւոց (*քաղաք*) Σαταλῶν صاطالون (334)։

Սեբաստիա (*Սեբաստացւոց*) Σεβαστηνῶν سبسطية (302)։

Սիւնեաց (*աշխարհ*) Συνιτῶν سونسطون (292)։

Սոյզն Χάσματος الهوتة (19)։

Սպանիացւոց (*երկիր*) Σπανίων الاسبانيا (355)։

Ստանրացի Σταχριτῶν الاصطخريطن (1)։

Վահագն Ἡρακλέος يراقليوس (109) ايراقليوس (306)։

Վաղէվանեան Οὐαυήιος واويوس (306)։

Վաղարշ Οὐαλερίου والرصوا (1)։

Վաղարշապատ Οὐαλαρσαπάτ والرساباط (358) والرصاباط (105, 127, 128) Οὐαλεροκτίστη والاروكتستى (14) واليروكتستى (14, 189) Οὐαλεροκτίστην واليراكتستن (289) Οὐαλεροκτίστης والاركتستس (16) واليروكتستس (277, 299)։

Վիրք Ἰβήρων الجرز (2)։

Սա այն հետաքրքրական դեպքերից է, երբ արաբ թարգմանիչն ինքնուրույն կերպով տվել է արաբ պատմագրության հատուկ ձևը (Ջուրզ)։

Վրթանես Οὐρθάνης ارثانس *ձեռ.* ادنانس (347) Οὐρθάνην ارثانن (349)։

Տաճատ Τασάτης طاساتس (348)։

Տաճկաստան, Տաճկաց Σαρακηνῶν العرب (6, 173)։

Տարօնոյ (*երկիր*) Ταραυνῶν طارونان (305)։

Տաւրոս (*լեառն*) Ταύρου طورس (305)։

Տիսբոնի (*Դրունք*) Κασπίων πυλῶν قسبيون (2)։

Հունականի և արաբականի Կասպից ձևը, որպես բացատություն կա նաև հայկական Ագաթանգեղոսի մի գրչագրում «ի դրունս Կազբից» (Ագաթանգեղոս, ԼԷ)։

Տրդատ Τηριδάτης تيريظاتيس (19, 21, 22, 25, 26, 28, 30, 31) تيريظاطس (296) Τηριδάτιος تيريظاتيوس (تيريطاتيوس) (83, 104, 106, 108, 109, 110, 111, 128, 136, 154, 174, 175, 263, 282, 289, 313, 316, 321, 346, 348, 350, 356, 357, 359, 361, 362)։

Փառական Շեմակաց Φαρακάνη Σεμάκων فاراقانى ساماقون (182)։

Փղշտացիք Φυλιστιαίων الفلسطينيين (144)։

Քանանացւոց (*ազգք*) Χαναναίων الكلذانيين (144)։ *Արաբ թարգմանիչը կամ նույն գրիչը բացահայտ շփոթության մեջ է, քանանացին շփոթելով Քաղդեացու հետ։*

Ոտայ, Ուտայ, Αὐταΐαν اوطاييان (187, 188)։

ԳԼՈՒԽ ՉՈՐՐՈՐԴ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ագաթանգեղոսի[1] այս հատվածը հատուկ խորագիր ունի թե արաբականում, թե հայկականում։ Հայկականի «Պատմութիւն յաղագս ծննդեան և սննդեան և վարուց...» կամ («Վարք և Պատմութիւն սրբոյն Գրիգորի» (և այլ տարբերակների) խորագրերի փոխարեն, արաբականն ունի «Հանուն հոր և որդվո և հոգվույն սրբո մեկ Աստված. երեսուներորդ օրը. Պատմություն մեր հոր, Մեծ Հայք երկրի եպիսկոպոս, սուրբ Գրիգորի՝ Անակ պարսկի որդու և Հայաստանի թագավոր Խոսրովի ազգակցի, Գայանեի, Հռիփսիմեի, որը Եվպրաքսիան է և միանձնուհի ընկերուհիների հետ Մեծ Հայքում [կրած] մարտիրոսության. թող աստված պահի մեզ նրանց աղոթքներով, ամեն»։

Եվպրաքսիա անունը հավանաբար ավելացված է թարգմանչի ձեռքով (տե՛ս Հռիփսիմե անունը «Հատուկ անուններ» գլխում)։

2. «Երբ Պարթևաց թագավորության տարիները լրացան, քայքայվեց Վաղարշի որդի Արտավանի իշխանությունը ու

[1] Տալիս ենք միայն այն պարբերությունների թարգմանությունը, որոնք շեղում են հայկական բնագրի իմաստից կամ հունարեն թարգմանությունից։ Թարգմանված հատվածները չակերտների մեջ են առնված։ Հայկական և հունական Ագաթանգեղոսի պարբերությունների համարները չենք նշում, քանի որ արաբերեն բնագրում հատուկ փակագծերի մեջ (հայկականը՝ կլոր, իսկ հունականը՝ քառակուսի) են դրված։

սպանվեց Արտաշիրի ձեռքով, որը Սասանի որդի Արտաշիրն է և չկարողացավ երկար ժամանակ դիմանալ։ Այս Արտաշիրը Ստահրացիների զորավարն էր. հավաքեց պարսիկ զինվորներին ու նրանց պետերին, համոզեց ու առաջնորդեց նրանց, իսկ ինքը նրանց պետը դարձավ։ Այդ ժամանակ կործանվեց Պարթևաց թագավորությունը, քանզի նրանք ցանկանում էին այդ թագավորության ու իշխանության խորտակումը։

Պատահեց, որ Արտավանի մահվանից հետո, որն սպանվեց Սասանի որդու՝ Արտաշիրի ձեռքով, այդ գույժը հասավ Հայաստանի թագավոր Խոսրովին, որը սպանված Արտավանի եղբայրն էր և Պարթևաց տերության մեջ երկրորդը, քանի որ Հայաստանի թագավորը գտնվում էր Պարթևաց տերության գերակշռության ներքո։ Արդ, երբ լսեց այդ գույժը, հավաքեց իր զորքը, սակայն չկարողացավ այդ զորքով իր եղբոր վրեժը անմիջապես լուծել պատերազմի մեջ։ Վերադարձավ մեծ տխրությամբ, ի վիճակի չլինելով հանդուրժել պատահած դժբախտությունը, մանավանդ, որ կռվի մեջ հաջողություն չունեցավ և ոչ էլ եղբոր վրեժը լուծեց, և վերադարձավ գալով իր երկիրը»։

3. «Մեկ տարի մնալուց հետո, Հայոց թագավոր Խոսրովն սկսեց զորք հավաքել և այս բանում ապավինեց Աղվանից ու Վրաց պետերին։ Բաց արեց Ալանաց դռները և այն աշտարակը, որ Ջուարու աշտարակ էր կոչվում։ Այնտեղ իր զորքի մեծամեծներից շատ մարդկանց թողեց, որպեսզի պարսից կողմերը արշավեն, հասնեն մինչև Ասորիք և Կասպից կոչված դռները, հարձակվեն «հանգիստ և բարեկարգ վիճակում» գտնվող քաղաքների ու դաստակերտների վրա, բնաջինջ անեն նրանց ու կռվեն նրանց դեմ։ Իսկ նա շտապեց հասնել իր նպատակին, ցանկություն ունենալով վերացնել պարսից օրենքը, իր եղբոր վրեժը լուծել և ոչ թե լոկ նրանց տերությունը կործանել։ Քենով էր լցված, սիրտը վիրավոր, և քանի դեռ նպատակին չէր հասել, ինքնավստահ էր ու հպարտ, վստահ լինելով իր անձի, զորքի ու ռազմիկների բազմության և իր՛ մարդկանց քաջության վրա»։

Այս պարբերության մեջ «հանգիստ և բարեկարգ վիճակում» չակերտավոր խոսքերը ձեռագրում արաբատառ հունարեն են գրված (տե՛ս Բ գլխի «Թարգմանության ժամանակը» ենթագլուխը)։

4. «Այդ ժամանակ բոլորը եկան նրա ետևից անհամար բազմությամբ։ Եկան Աղվանք, Լփինք, Ճիղպք, Կասպք և ուրիշներ այդ կողմերի ժողովուրդներից, որպեսզի Արտավանի արյան վրեժը լուծեն, քանզի նա (իմա՝ Խոսրովը) խորը տրտմության մեջ էր բնական արյունակցության պատճառով, որը խոցվեց, հանուն նրանց տոհմական պատվի և այն իշխանների, որոնք սպանվել էին։ Այս Խոսրովը դեսպաններ էր ուղարկել իր տոհմայիններին, որպեսզի թիկունք լինեն, օժանդակեն կանգնելու նոր թագավորության դեմ և օգնության ձեռք մեկնեն։ Սակայն տոհմայինները, ազգապետներն ու իշխանները չանսացին նրան, քանզի (նախընտրեցին) համակերպվել և խոնարհվել Արտաշիրի թագավորության առջև, քան լինել ցեղակիցների ու եղբայրների հետ»։

5. «Սակայն այդ ժամանակ Խոսրովը վերցրեց իր զորաց բազմությունը և այնտեղ գտնվող պատերազմի գործում փորձված ռազմիկներին։ Դիմավորեց նրանց բանակներին և մտավ Պարսից երկիրը, իսկ երբ Պարսից թագավորը տեսավ այդ բանակների քաջությունն ու բազմությունը, քանզի մեծ ուժով էին եկել ու հասել նրա մոտ, ինքն էլ ելավ պատերազմի, հակառակ իր կամքի և առանց մարտի պատրաստության։ Սակայն, երբ չկարողացավ կռվել նրա դեմ, նրա առջևից փախուստի դիմեց, իսկ (հայ) մարտիկները շտապեցին նրանց ետևից և կոտորեցին ամբողջ պարսից զորքը և դաշտերի ու ճանապարհների վրա դիաթավալ սփռեցին։ Սպանվածների, մեռյալների ու կոտորվածների թիվն այնքան շատ էր, որ անհնար էր հաշվել, ըմբռնել, կամ վերահասու լինել։

Իսկ Հայոց թագավորը հզորացավ ու մեծ ուժով առաջ խաղաց և մեծ հաջողությամբ ու անհամար ավարով և լիակատար ուրախությամբ դարձավ Հայաստանի կողմերը, իր հայ-

րենի քաղաքը, որը կոչվում էր Այրարատ և մի ուրիշ քաղաք, որը կոչվում էր Վաղարշապատ»։

Վերջին նախադասությունը հայկական բնագրի «յԱյրարատ գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք» արտահայտությունից բոլորովին հեռանում է հունական թարգմանության շեղման հետևանքով։

6. «Ապա հրաման տվեց դեսպաններին, գնալ տարբեր կողմերը և հրովարտակներ տանել բոլոր գավառները, որպեսզի բերեն իր իշխանության տակ եղած կռատների սպասավորներին և ուղարկեց կուռքերին զոհ մատուցելու նպատակով սպիտակ ցուլեր ու սպիտակ նոխազներ, սպիտակ ձիեր ու սպիտակ նժույգներ, ոսկեղեն ու արծաթեղեն ամաններ, պատվական քարեր և հույժ շքեղ ու նուրբ հանդերձներ իր և տոհմակիցների ու ազնվական մերձավորների կողմից (մեծարելու) իրենց պաշտամունքի վայրերը։ Ամբողջ ավարից մաս ու բաժին հանեց, բազում պարգևներ շնորհեց և առատ ընծաներ բաշխեց կուռքերի քրմերին, իսկ զորքին ու իր հետ եղող իշխաններին մեծամեծ պարգևներ տվեց և արձակեց նրանց»։

Այստեղ հայկականի «յեօթն Բագինս» բառերը թեև հունականում պահպանված են, սակայն արաբերենում չկան, իսկ «ազգին Արշակունեաց» թե՛ մեկում, թե՛ մյուսում բացակայում է։

7. «Երբ եկավ մյուս տարին, Հայոց թագավոր Խոսրովը նորեն զորք հավաքեց նախկին թափով կամ ավելի ուժեղ, զորք կուտակեց և ասպատակ սփռեց Ասորիքի կողմերը։ Նրան օգնեց արաբաց զորքը։ Այս անգամ ևս ավարի առավ (երկիրը) և իր տեղը վերադարձավ։ Այսպես տասը տարվա ընթացքում տարեցտարի ասպատակում էր և ավարի առնում Պարսից երկիրը»։

Հայկական բնագրի «ամս մետասան» արտահայտությունը հունարենում ու նրա հետևությամբ նաև արաբերենում դարձել է «տասը տարի»։

8. «Երբ այս բոլորը և այս ամեն չարիքը, որ Հայաստանի

թագավորից էր հասել, տեսավ Պարսից թագավորը, շատ տխրեց, հուսահատվեց, տարակուսեց և վարանեց ինքն իր մեջ, հրավիրեց իր տերության բոլոր թագավորներին, զորավարներին, իշխաններին ու զորականներին։ Խորհրդակցեցին իրար հետ և աղաչեց նրանց, որպեսզի հնար գտնեն այս չարիքը վերացնելու, իսկ նրան, ով կկարողանար սպանել Հայաստանի թագավորին, խոստացավ մեծ պարգևներ ու թանկարժեք ընծաներ և հանձն առավ այդ կատարողին իր թագավորության ու տերության մեջ երկրորդ գահը տալ, եթե այդ բանն իրագործեր։ Եվ ասաց, որ այն մարդը, որի ձեռքով կկատարվի սույն գործը, եթե նույնիսկ աղքատներից ամենաաղքատը լինի, կամ ամենաանարգը բոլոր խեղճերից, ինձ հավասար կդառնա պատվի մեջ»։

9. «Այդ ժամանակ սույն մեծ խորհրդի միջից վեր կացավ մի նշանավոր պատվարժան մարդ, որը Պարթևաց թագավորության մի մեծ տոհմի նահապետն էր և անունն էլ Անակ, Խոսրով թագավորի ցեղից։ Կանգնեց ժողովի մեջտեղ ու սկսեց իբրև թշնամի վրեժ խնդրել իր ազգակիցներից ու իր ցեղից»։

10. «Պարսից թագավորը սկսեց հավանություն տալ նրան ու ասել՝ եթե դու ինձ այդ բարիքն անես, լուծես իմ վրեժը և անձնվիրաբար իմ քենը հագեցնես, կվերադարձնեմ քեզ ձեր պապենական հին իշխանությունը, քո գլխին մեծ թագավորության թագ կդնեմ, կփառավորեմ քեզ, կբարձրացնեմ, պատվով երևելի կդարձնեմ իմ ամբողջ թագավորության ու տերության մեջ և դու կհիշվես որպես իմ թագավորության մեջ երկրորդը»։

11. «Պատասխան տվեց այդ ժամանակ Անակ Պարթևը ասելով թագավորին՝ եթե դու իմ ազգի մնացորդներին շնորհ անես և նրանց բարիք գործես, ապա ես և իմ հարազատ եղբայրը հենց այսօր կհնազանդվենք քեզ և քո ձեռքի տակ կմտնենք, քանզի ճակատագիրը որոշել է, որ միմյանց նկատմամբ ուշադիր լինենք»։

12. «Այն ժամանակ Պարթևն ու իր եղբայրը իրենց կա-

նանց, որդիների ու ծառաների հետ պատրաստվեցին ու ճանապարհ ընկան իրենց՝ ցեղակիցներին ու տոհմակիցներին ապավինող ձևացնելով։ Դիմեցին Հայաստանի կողմերը, իբրև թե ապստամբված լինեին Պարսից թագավորից։ Ապաստանեցին Հայոց թագավոր Խոսրովի մոտ և գնացին Նուտի քաղաքը և այն քաղաքը, որը կոչվում է Խալխալ Հայոց թագավորների ձմեռանոցներում»։ (Նուտի (Ուտի) անվան բացատրությունը տես «Հատուկ անուններ» գլխում)։

13. «Երբ թագավորը տեսավ նրան, ընդունեց և պատվեց մեծագույն պատվով, (սա) սկսեց կեղծավորությամբ խոսել նրա հետ, իսկ Հայաստանի թագավորը չգիտեր այդ մասին։ Ասում էր նրան՝ ես եկել եմ քեզ մոտ, որպեսզի մեր հասարակաց վրեժը լուծենք, իսկ մենք կարող ենք այդ անել»։

14. «Երբ հասան ամառային օրերն ու արևմտյան ջերմ հողմերը և բացվեցին հունձի դռները, ելավ թագավորն այդ կողմերից և իջավ Այրարատ, Վաղարշապատ կոչված քաղաքը։ Իսկ մինչդեռ թագավորն ու Պարթևը հրճվանքի ու զվարճության մեջ հանգստանում էին, թագավորը որոշեց Պարսից կողմերն արշավել»։

15. «Երբ այս իմացավ Պարթևը, այն ժամանակ հիշեց ուխտն ու երդումը, որ իր և Պարսից թագավորի միջև եղել էր։ Ցանկացավ տեսնել իր երկիրն ու հայրենիքը և ստանալ այն պարգևները, որ Պարսից թագավորը խոստացել էր, քանի որ կամենում էր բռնել Պարթևաց տիրոջն ու թագավորին և ինքը դառնալ թագավոր, ստանալով նման պատիվներ։ Իր սրտում վատ խորհուրդ հղացավ և իր եղբոր հետ մեկուսի տեղ առաջնորդեց թագավորին, իբր թե երեքով առանձին մտածելու էին կամ խորհրդակցելու։ Նա և իր եղբայրը իրենց սուսերները թաքցրել էին և հանկարծակի դուրս բերեցին ու մերկացրին, իսկ թագավորը չգիտեր այդ բանը և չէր կասկածում, որ նրանցից որևէ վնաս կարող էր հասնել։ Խփեցին նրան և սրախողխող անելով գետին տապալեցին։ Թագավորի զինվորներից մեկը այդ բանն իմացավ և անմիջապես փութաց իմաց տալու կատարվածի մասին, աղաղակեց մեծ ողբ ու կոծով և այդ-

պես պատմեց։ Մինչ այդ, երկու եղբայրները, որոնք այն գործը կատարել էին, անմիջապես հեծան երիվարները և փախան հեռացան»։

16. «Երբ այս իմացան Հայաստանի իշխանները, զորավարներն ու զորականները, իրենց միջև բաժանեցին ճանապարհների խաչմերուկները և փութացին նրանց ետևից։ Ոմանք աճապարեցին և հասան Արտաշատ քաղաքի դռները, որտեղից անցնելն անհնար էր, քանզի այնտեղ գտնվող գետը, որը Երասխ էր կոչվում, շատ էր հորդել և ջրերը ծածկել էին գետինը, իբրև հետևանք սառույցների ու ձյան հալման ու քայքայման, իսկ ջրերը հոսել էին դեպի գետը, որի պղտորության ու եռման օրերն էին։ Նրանցից մի քանիսը անցան Վաղարշապատ քաղաքի կամուրջը և աճապարեցին, որ հասնեն Արտաշատ քաղաքը։ Երկու փախստականներն անցան (գետը) նախքան նրանց հասնելը, իսկ (վերջինները) չհասան նրանց։ Մեծ աղաղակով, խիստ ճչալով և ողբի ձայներով վերադարձան իրենց ամբողջ ժողովրդի հետ և հավաքվելով ողբում էին թագավորին»։

Զարմանալի է, որ ոճրագործների գետավեժ անելու տեսարանի նկարագրությունը արաբերենում հակառակ իմաստն է ստացել։ Բնագրում ասվում է. «Ի կիրճս ճանապարհացն արգելին զնոսա ի մէջ արարեալ զնոսա՝ ի Տափերական կամըրջացն գէտավէժ առնէին զնոսա»։ Հունարենում թեև Տափերականը չի հիշվում, այնուամենայնիվ դեպքի նկարագրությունը շատ աղավաղված չէ, իսկ արաբերենում ոճրագործները նույնիսկ փախչում են։

17. «Եվ մինչդեռ նրանում դեռ մնում էր կենդանության մի նշույլ և նա իր վերջին շունչն էր փչում, հրաման տվեց բնաջինջ անել նրանց ամբողջ սերունդը և չթողնել ոչ մեծի ոչ փոքրի, ով տարբերում էր աջը ձախից՝ ոչնչացնել։ Հրամայեց կոտորել նաև նրանց կանանց և բոլորին սրի քաշել։ Միայն երկու փոքր մանուկներ մնացին. նրանք թագավորին սպանող Պարթևի երկու որդիներն էին։ Այդպես էլ արվեց։ Ազատվեց նաև մեկը Պարթևի հեռավոր ազգականներից, որն այս

երկուսին թողեց դայակների մոտ։ Մանուկներից առաջինին նա փախցրեց Պարսից երկրի կողմերը, իսկ երկրորդին՝ փըրկեց (տանելով) Հոռոմոց կողմերը Հունաց երկրի գավառներում»։

Հայկականի «Ի կողմանս Յունաց»ը հունարենում դարձել է «Հոռոմոց կողմերը» ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς τόποις, իսկ արաբերենում՝ երկու անուններն էլ հիշվում են։

18. «Եվ եղավ, որ երբ Պարսից թագավորն այս ամենը լսեց, լցվեց ուրախությամբ ու հրճվանքով։ Այդ օրը մեծ տոն հռչակեց և սատանայի քրմերին բազում պարգևներ տվեց։ Ապա մեծ զորաժողով արեց և ասպատակ սփռեց Մեծ Հայք երկիրը, գերեվարեց ում որ գտավ այնտեղ և լրիվ բնաջնջեց»։

Վերջին նախադասությունը հայկական բնագրում ավելի մանրամասն է «զխօսուն և զանասուն, զծեր և զտղայ, զերիտասարդ և զմանուկ»։

19. «Գերեվարության ժամանակ մեկը փրկեց հայոց սպանված թագավոր Խոսրովի որդուն՝ մի ոչ փոքրիկ մանկան, որի անունն էր Տրդատես։ Առավ իր հետ ըստ հնարավորության մի քանի զինվորների և փախավ Հոռոմների երկրի կողմերը կայսր թագավորի պալատը։ Իսկ Պարսից թագավորը նվաճեց Հայոց երկիրը և իր իշխանության տակ վերցրեց, ամեն տեղերը իր անունով կոչեց և այնտեղ մնացած զինվորներին հալածեց և փախան Հոռոմոց երկրի կողմերը։ Իր զորքը կանգնեցրեց այն վայրերում, որոնք վիհ էին կոչվում»։

Հայկականի «Մանկիկ մի փոքրիկ» խոսքերը արաբականում դարձել են «ոչ փոքրիկ մի մանկիկ»։ Թեև հունարենի Լավրենտյան օրինակը նույն աղավաղումն ունի, այնուամենայնիվ Վատիկանի Օտտոբոնյան գրչագիրը այս հարցում հայկական բնագրին մոտ է կանգնած։ Հայկական բնագրի «դայեկաց» բառը հունականում չի աղավաղված, սակայն արաբերենում տարօրինակ ձևով դարձել է «զորք»։

20. «Արդ եկավ Տրդատեսը և նստեց դպրության ու իմաստության ժողովին այն գյուղում, որը կոչվում էր Լիկիանոս։ Իսկ Պարթևի որդին, որը Հոռոմոց երկրի կողմերն էր գաղթել,

դաստիարակվեց ու կրթվեց Կապադովկիայի Կեսարիա քաղաքում: Մի քրիստոնյա մարդու հետ ծանոթացավ և նրանից սովորեց Քրիստոսի երկյուղը, ուսմունքն ու ճշմարիտ հավատքը և մեծ չափով ընտելացավ, վերահասու դարձավ աստվածային դպրության և նրա անունը Գրիգորիոս էր»:

Առաջին նախադասությունը սոսկ թյուրիմացության արդյունք է: Հունականի κώμης «կոմս» տիտղոսը արաբ թարգմանիչը շփոթել է κώμη «գյուղ» բառի հետ, որի հետևանքով Լիկիանոսը գյուղի անուն է դարձել:

21. Այս պարբերության ենթավերնագիրը «Առաջին հրաշքները և առաքինի գործերը» արաբ թարգմանչի կողմից չի հնարված: Որոշ ճառընտիրներ մի քիչ առաջ (Ագաթանգեղոս, 38) ունեն հատուկ վերնագրեր. «Ի յագադանգեղեայ պատմութենէ», «Հինգերորդ շաբաթ աւրն վկայաբանութիւն սրբոյն գրիգորի Հայոց լուսաւորչին, որ վկաեաց առաջի տըրդատայ թագաւորին» և կամ «Վեցերորդ շաբաթ աւրն յիշատակ է սրբոյն Գրիգորի Հայոց լուսաւորչին. յագադանգեղայ պատմութենէն»:

Վերնագրին անմիջապես հաջորդում է պարբերությունը. «Երբ տեղեկացավ, որ ինքը Անակ Պարթևի որդին էր և թե ինչպես նա սպանել էր Հայաստանի թագավորին, ելավ Կեսարիայից ու եկավ Տրդատեսի մոտ ինքնակամ ծառա դարձավ նրան և իր անձը ստրկության մատնեց այդ օրվանից: Ոչ ոք գիտեր և ոչ էլ ինքն էր որևէ մեկին հայտնել, թե ինչպես և ինչի սիրույն իր անձը ծառայության էր տվել և ամենայն հնազանդությամբ ու նվաստաբար ծառայում էր նրան»:

22. Բնագրի «զեկեղեցի Աստուծոյ» արտահայտությունը հունականում մնացել է անփոփոխ, իսկ արաբականը մի բառ ավելացրել է՝ «Աստուծո ընդհանրական եկեղեցին»:

23. Արաբականի «Երկրորդ հրաշքները» ենթավերնագիրը հայկականում չկա և գուցե արաբ թարգմանչի ձեռքով է ավելացված: Դրան անմիջապես հաջորդում է բնագիրը. «Այդ օրերում Գոթերի պետն ու թագավորը մեծ զորաժողով արեց, բազում զորք և հսկայական ուժեր բերեց պատերազմելու համար Հունաց թագավորի դեմ: Այդ նպատակով պատգամ հղեց նրան ասելով՝ ինչո՞ւ ես խեղճ մարդկանց խառնում պատերազմի մեջ, կոտորում զորքը, հյուծում և փորձանք ու տագնապ հասցնում նաև քաղաքներին: Ահավասիկ, ես միայնակ ախոյան եմ դուրս գալիս իմ զորքի միջից, դու էլ առանձնացիր քո ընկերակից հույներից, որպեսզի մարտի ելնենք միայնակ, առանց մարդկանց. եթե դու ինձ հաղթես, իմ բոլոր ընկերակիցները կհնազանդվեն քեզ և կընկնեն քո իշխանության ներքո: Գործը կավարտվի առանց այնպիսի արյունահեղության, որի համար պատասխանատու համարվես և ապահովություն կլինի, իսկ եթե ես քեզ հաղթեմ, քո ընկերակից հույները կհնազանդվեն, կծառայեն և այսպիսով խաղաղություն ու երջանկություն կլինի ամենքի համար»:

24. Արաբականը հունականի նման բաց է թողել ամբողջ նախադասություն, «Քանզի օրինօք կազմութեամբ, գունդ առ գունդ ճակատել ոչ առնուին յանձն և ըստ պատգամին պատշաճի ոչ կարէր ունել յանձին»:

25. Հայկական բնագրի «Բազումս ի շանց» խոսքերը հունականում հարազատ ձևով թարգմանվել են, իսկ արաբերենում դարձել են՝ բազում էշեր: Հետաքրքրական է, որ հայկական մի քանի գրչագրերում կան «իշեանս», «բազում իշեան» ձևերը (Ագաթանգեղոս, 42, էջ 28, ծան. 1):

26. Բնագրի և հունականի «զարմացաւ» մեկ բառի դիմաց արաբ թարգմանիչը հոմանիշներ է ավելացրել «զարմացավ, շվարեց, տարակուսեց ու հիացավ»:

27. Արաբ թարգմանիչը իր կողմից ավելացնում է բացատրական նախադասություններ: Պարբերության վերջում հայկական բնագրի «առ ի ժամ վաղուի զմիմեանս տեսանել պատերազմաւ» խոսքերից հետո արաբն ավելացնում է. «Իսկ Տրդատեսը պետք է ծպտվեր թագավոր կայսեր տարազով և բազմությունը գիտելու էր, թե ինչպես էր նա մենամարտելու Գոթաց թագավորի հետ»:

28. «Երբ այգը բացվեց, հրամայեց, որ նրա վրա ծիրանի գցեն, այնպես, որ ոչ ոք իմացավ, թե ով էր նա, այլ (կար-

ծում էին) թե իրոք ինքն իսկ կայսր թագավորն էր։ Երբ զորքի մեծ մասը դուրս ելավ, փողերի, ծնծղաների, թմբուկների ու շեփորների ձայներով կանգնեցին թշնամիների դեմ հանդիման։ Կայսերակերպը և Գոթաց թագավորը դեմ դիմաց կանգնեցին և երիվարների կրծքերը ցցած իրար մերձեցան։ Նրանցից ամեն մեկը իր ընկերոջը վրա հասավ և կայսերակերպը հաղթեց Գոթաց թագավորին և ձեռքերի մեջ վերցնելով կայսեր առջև կանգնեցրեց նրան»։

30. Բնագրի այս պարբերության վերջին տողերը «և զհայրենեացն տէրութիւն յինքն նուաճեաց և զօրացաւ ի վերայ սահմանաց նորա» արաբական թարգմանության մեջ բաց է թողնված։

31. Եկեղեաց գավառի անունը եկեղեցի թարգմանելու հետևանքով, արաբ թարգմանիչը աղավաղել է պարբերության իմաստը.

«Երբ Մեծ Հայքի Տրդատես արքայի թագավորության առաջին տարին լրացավ, զոհ մատուցելու նպատակով իր զորքի հետ գնաց այն եկեղեցին, որը կոչվում է Երիզա, Էրեզս կոչված գյուղում, այն վայրում, ուր կար աստվածուհի Արտեմիսի տաճարը։ Երբ այս պիղծ և գարշելի գործը ավարտեցին, իջան և բանակ դրին Գայլ կոչված գետի ափին»։

33. Արաբական թարգմանության «Երրորդ՝ նրա առաքինության և հրաշագործության վարքագրությունը» վերնագիրը, որը նշում է Ս. Գրիգորի վկայաբանության հատվածի սկիզբը, հայկական ձեռագրերում մի քիչ վերևում (Ագաթանգեղոս, 48) է տրված։ Հայկական ձեռագրում կան հետևյալ վերնագիրը՝ «Վկայութիւն սրբոյն գրիգորի հայոց լուսաւորչի», և կամ այլ տարբերակներ (Տե՛ս Առաջին Գլխի 5-րդ պարբերությունը)։

35. Վերջին նախադասության մեջ բնագրի խոսքերը (զի նա է միայն արարիչ...) հունականում և մանավանդ արաբականում աղավաղված են. «քանզի նա է միակ արարիչը երկնից ու հրեշտակաց և երկրի ու մարդկանց և ամենայն արարածոց, տեսանելիներին և անտեսանելիներին։ Նա է միայն,

իր միավորված երրորդությամբ ու եռյակ միությամբ, բոլոր արարածների երկրպագությանն արժանի, բարձր դասվելով ամեն արարածներից»։

37. Այս և հաջորդ պարբերություններում հունարեն և արաբական թարգմանությունը բնագրից հիմնականում չեն շեղվում։ Կրոնական բովանդակություն ունեցող հատվածներում թե՛ հույն, թե՛ արաբ թարգմանիչները ավելի լավ են հասկանում բնագրի իմաստը և քիչ են աղավաղում։

42. «Նրան կոչում եք Մեծ Տիկին ըստ քո սխալ ենթադրության և ամբարիշտ ու անհիմն խոսքերի։ Դա Արտեմիսն է։ Նա մոլորեցրել է ձեզ, քանզի ով թշվառ, եթե նա զգայարաններ ունենար, կասեի թե կախարդել է քեզ։ Սակայն քեզ կախարդել է նրանում ապրող սատանան, ո՜վ նրա աշակերտն ու որդին։ Վայ քեզ և քեզ նմաններին, որոնք նրան են ապավինում, հուսալով, որ գուցե իրենք էլ նրա նման [աստված] դառնան։ Սակայն այդպես չի լինի և ոչ էլ իրականում եղել է նրանց հետ, որոնք կարծվում է, թե իբր աստվածներ են։ Այլ նրանք մարդիկ են, որոնք այդպիսին են դարձել, որովհետև մի ժամանակ կախարդել են մարդկանց, դիվական մոլուցքով ու պիղծ կախարդանքով գերել են նրանց և այլակերպ ու երևակայական ձևերով համոզել, որ տաճարներ կառուցեն, կուռքեր պատրաստեն և արձաններ կանգնեցնեն նրանց համար։ Երկրպագում են այդ անօգուտ կուռքերին, սակայն դրանք ոչ կարող են բարիք գործել, ոչ էլ այլ բան, ոչ կարող են պատվել իրենց պաշտողներին, ոչ էլ պաշտոն մատուցել իրենց պատվողներին, ոչ կարող են անարգել իրենց հայհոյողներին, քանզի դրանք մարդկային ձեռքով պատրաստված արձաններ են՝ համր, կույր ու խուլ։ Նրանց մեջ չկա կյանքի նշան, քանզի ձեռքեր ունեն, բայց չեն բռնում, աչքեր ունեն, բայց չեն տեսնում, ականջներ ունեն, բայց չեն լսում, ոտքեր ունեն, բայց չեն քայլում, քթեր ունեն ու չեն հոտոտում և չունեն ոչ մի զգայարան։ Իսկ դուք, այդ պիղծ կուռքերի ծառայության մեջ եք ցնորված խելքով ու հիմարացած մտքով։ Քանզի դուք, ով անհավատներ, պատվում եք արծաթն ու ոս-

կին, երկրպագում եք քարերին ու փայտին, Աստուծո փոխարեն, որը ձեզ ստեղծել է և որի բարիքները ճաշակում եք ու շնորհները վայելում, պաշտում եք գործիքներով պատրաստված արձանները, գոհարեղենները ու կուռքերը, որոնք ստեղծված են Աստծո կողմից իր ծառաների ու երկրպագուների օգտագործման, վայելքների ու կարիքների համար»։

50. Արաբ թարգմանիչն իր կողմից ավելացրել է որոշ խոսքեր։ «Չի ի ձեռաց մարդկան են ստեղծեալք» խոսքերից հետո արաբը ավելացնում է «ձուլված արծաթից ու հատված ոսկուց, փորագրված փայտից ու քանդակված քարից»։

54. Խոսքը տպավորիչ դարձնելու համար, թարգմանիչն իր կողմից Տրդատի հասցեին հայհոյանքներ է ավելացնում։ Գրիգոր Լուսավորիչը դիմելով արքային հաճախ ասում է. «Ով թշվառական»։

55. Հայկական բնագրում Քրիստոսի հասցեին եղած «որոյ են ստացուածք իւր երկինք և երկիր» արտահայտությունը հունականում և արաբականում դարձել է «արարիչ ամենայնի»։

56. Հայկական բնագրում հիշված մարգարեն Նեեմին է, իսկ արաբ թարգմանիչը, ցանկանալով իր կողմից ավելացնել նրա անունը, ասում է, «ինչպես ասված է Դավիթ մարգարեի սաղմոսում», որը սխալ է, որովհետև այդ խոսքերը հստակ կերպով գտնում ենք Նեեմիի մոտ (Թ—11)։

57. Հայկականի և հունականի «և կայր նա կախեալ այնպէս աւուրս եօթն» խոսքերը արաբականը բաց է թողել։

67. Բնագրի «և զքաղաքս նոցա շինեցեր պատրաստեցեր ի մէջ հրոյն տանջանացն պատրաստելոց բարկութեան» խոսքերը հունականում և արաբականում բաց են թողնված։

81. Պարբերության վերջին նախադասությունը արաբը ճոխացրել է հետևյալ ձևով. «այն օրը, երբ տրվելու են հավիտենական բարիքները, որոնք աննկարագրելի են, քանզի աչքերը այն չեն տեսել, ականջները չեն լսել, սրտերը չեն զգացել։ Դրանք այն բարիքներն են, որոնք պահել ես ու պատրաստել ինչպես ասված է քո սուրբ Ավետարանում, նրանց համար, որոնք քեզ կհուսան հավիտյան, ամեն»։

82. Արաբ թարգմանիչը այս պարբերությունը կրկնապատկել է իր խոսքերով. «Եվ երբ նա կախված վիճակում էր, ասաց այս բոլոր խոսքերը, իսկ արագագիր դպիրները նշաններով գրեցին սրբի խոսքերը, քանզի սուրբը այս բոլոր տանջանքներն ու չարչարանքները առ ոչինչ էր համարում, թեև շատ էր չարչարվել, խոշտանգվել ու թաց բրերով ծեծվել։ Նրա ամբողջ մարմինը՝ նվիրական ու մաքուր, ջարդվել էր այդ ճկուն թաց բրերով, շատ ծեծվելուց։ Սակայն նա ուշադրություն չէր դարձնում և ոչ էլ ազդվում, այլ մնում էր կախված և ասում այն խոսքերը, որ վերևում հիշվեցին և դեռ ավելին, որն այստեղ չի հիշված, որովհետև այս խոսքերը նրանց գրի առածի վրա է հիմնված։ Գրի առան դպիրներն այդ բոլորը և ներկայացրին թագավորին, իսկ սուրբ Գրիգորիոսը կախված մնաց յոթը օր և հակառակ գործադրված նոր չարչարանքների, ոչ մի բառ չավելացրեց գրի առնված սույն խոսքերի վրա և կամ նման գովաբանական և աղաչական խոսքեր առ Աստված։ Յոթն օր անցնելուց հետո թագավորը հրամայեց իջեցնել և իր մոտ բերել նրան»։

89. «Ապա նա հրամայեց բերել աղ, բորակ ու կծու քացախ, պառկեցնել սրբին գետնի վրա և գլուխը ճզմել հյուսների մամուլի մեջ, սրել պարսկական եղեգի գլուխները, խրել նրա ձեռքերին ու ոտքերին, բոլոր մատների եղունգների տակ, խառնել աղը բորակի հետ ու հալեցնելով քացախի մեջ շաղ տալ նրա գլխի վրա»։

94. Պարբերության վերջում թագավորի խոսքերից հետո արաբ թարգմանիչը ավելացնում է. «և ասաց նրան երանելին՝ պապանձվիր, ո՜վ պիղծ շուն, դա քեզ նման կառադաժների պատասխանն է»։

99. Հայկական ձեռագրերի «յաւուրն չորրորդի» դիմաց հունականն ու արաբականն ունեն «երրորդ օրում»։ Վիեննայի կրկնագիրն ունի «յաւուրն երրորդի» («Յուշարձան», էջ 111)։

104. Հունականն ու արաբականը բնագրի «Տաճատ փեսայ Արտաւանայ» անունը ջնջել են և հիշում են սոսկ որպես «զորավարներից մեկը»։

105. Գրիգոր Լուսավորիչը, թեև ըստ հայկական հրատարակված բնագրի, «ամս երեքտասան» մնաց խոր Վիրապում, սակայն հունականում ու արաբականում այդ տարիները տասնչորս են թե՛ այս պարբերության մեջ, թե՛ հետագայում։ Վիեննայի կրկնագիր օրինակը ունի՝ «չորեքտասան» («Յուշարձան», էջ 118)։

107. Պարբերության վերջում արաբն իր կողմից ավելացնում է. «իսկ երանելի Գրիգորիոսին Աստված պահպանեց այնտեղ և նրան ոչ մի դժբախտություն չպատահեց, քանզի Աստված չի լքում իր սիրեցյալներին»։

109. «Նամակի պատճենը հետևյալն է. «Մեծ Հայքի թագավոր Տրդատեսից բոլոր մեծամեծներին, պետերին, զորքերին, զորավարներին, իր իշխանության բոլոր հպատակներին, գյուղերի, ագարակների, քաղաքների, ավանների, բնակավայրերի ու գավառների բոլոր բնակիչներին, ազատներին ու ստրուկներին, մեծերին ու փոքրերին, մերձավորներին ու հեռավորներին, ծերերին ու երիտասարդներին, ամենքին ողջո՜ւյն։ Թող աստվածների օգնությունը լինի և առատաձեռն մեծ Դիոսից լիություն լինի, խնամակալություն Մեծ Տիկին Արտեմիսից և առաքինություն հասնի քաջ Հերակլեսից ամբողջ աշխարհին ու նրա քաղաքներին»։ Ինչպես որ սրան հետևում է նամակի շարունակությունը, որի պարզաբանված հիշատակումը և խոսքի երկարումը անօգուտ է»։

114. Այս պարբերությունից առաջ, որտեղ նոր հատված է սկսվում, սույն վերնագիրը կա. «Պատմություն առաքինի վկաներ Հռիփսիմեի, Գայանե գլխավորի և նրա ընկերների»։ Նույն տեղում հայկական ձեռագրերն ունեն հետևյալ վերնագրերը. «Յաղագս գալստեան սրբոց Հռիփսիմեանց և նահատակութեան նոցա», «Վկայաբանութիւն սրբոյն Հռիփսիմեա և ընկերաց նորա» և այլն։ Արաբականը հիմնականում պահպանել է այս բոլորի իմաստը, ավելացնելով միայն Գայանեի անունը (Տե՛ս Ա. գլխի 5-րդ պարբերությունը)։

«Այնպես պատահեց այդ ժամանակ, որ թագավոր կայսր անհավատ Դիոկլետիանոսը իր անձի համար կին պահանջեց,

որպեսզի ամուսնանա։ Իր դեսպաններին ուղարկեց, թագավորության ու տերության ամբողջ ժողովրդին և գավառների ու երկրների կուսակալներին՝ (հրամայելով) հավաքել բոլոր նկարիչներին, քանդակագործներին, վայելուչ գիր գրողներին և գեղեցիկ հասակը ըստ կարելվույն լավ գնահատողներին, որպեսզի նրա համար գեղեցիկ կերպարներ պատկերեն, թմբկաձև տախտակների վրա գեղեցկորեն նկարեն արտաքինով ու հասակով կատարյալ կույսերին և այն իրագործել ամենաընտիր ու հմուտ ձևով»։

115. Հռիփսիմեի անունից հետո Եվպրաքսիայի հիշատակումը հատուկ է միայն արաբականին և քանի որ հայկական բնագիրն ու հունականն այդպիսի անուն չեն տալիս, գուցե ենթադրենք, որ սա արաբ թարգմանչի հնարածն է (Տե՛ս «Հռիփսիմե» «Հատուկ անուններ» գլխում)։

127. Նորաքաղաք անունը հունականում պահպանված է թարգմանաբար, սակայն արաբը կորցրել է այն։

134. Արաբ թարգմանիչը մերթ ավելացնում է, մերթ էլ աղավաղում իմաստը։ «Մինչդեռ յայն յոյզ քննութեան էին յաշխարհին սահմանացն Հայոց՝ սուրբ վկայքն այնոքիկ եկեալ ղօղեալ էին յարքայական կայանին ի նմին թագաւորականին ի Վաղարշապատ քաղաքի» արտահայտությունը հունականը պահպանել է, իսկ արաբը փոխել է իմաստը, կորցնելով նույնիսկ Վաղարշապատ անունը. «Սրա հետևանքով ամբողջ Հայաստանում մեծ իրարանցում և շփոթություն եղավ,՝ իսկ սրբուհիները թաքնված էին հնձանում»։

135. Այս պարբերությունը արաբը կրճատել ու աղավաղել է, «Քանզի Աստուծո ճշմարիտ որդին չխնայեց իր ժառանգությունը և տվեց իր սիրեցյալներին։ Նա արդար գործ է կատարում, քանզի բնությամբ որդի է և առանց տատանվելու իր պատվիրանները պահողներին իրազեկ է դարձնում իր մարգարեությանը։ Նրանք շողշողուն լույսի նման երևացին Հայաստան աշխարհի ազգերի մեջ և իրենց հրաշքներով ակամայից տիեզերքը լցրին Աստուծո փառաբանությամբ»։

144. Արաբը փղշտացիների անվան հիշատակումից հետո

6—353

ավելացնում է. «Դու ես, որ կործանեցիր քո դեմ ընդվզող փարավոնին և նրան ու զինվորներին խեղդեցիր ծովում, փրկելով Իսրայելի որդիներին քո մարգարեի՝ Մովսեսի ձեռքով և օգնեցիր նրանց, ինչպես ծովում, այնպես էլ ցամաքում։ Նույնպես և պահպանիր մեզ՝ քո դուստրերին, քո արդարությամբ հանուն քո սուրբ անվան»։

146. Արաբը բաց է թողել հետևյալը՝ «Իսկ եթէ ի սողունս և ի թռչունս խնայեցեր ո՞րչափ ևս խնայեսցես ի մեզ զոր անուանեցեր տաճար կամաց քոց»։

149. Հռիփսիմեի անվան հետ կապված բառախաղը՝ «Դու Հռիփսիմէ ըստ անուանդ քում արդարև ընկեցեալ եղեր Գայիանեաւդ և քոյովք սիրելեօքդ...» արաբականը չի հասկացել և թարգմանել է. «Ով Հռիփսիմե, որ ըստ քո անվան իրոք հրավիրվեցիր Գայանեի և այլոց հետ...»։

164. Բնագրի «Հիւսիւսոյ» բառի դիմաց հունարեն արտահայտությունը արաբ թարգմանիչը չի հասկացել և որպես տեղանուն է ընդունել (տե՛ս «Թարգմանության ժամանակը», «Լեզուն» գլխում)։

168. Այս պարբերության մեջ խառնվել է հաջորդ պարբերության մի նախադասությունը՝ չորս ցցեր տնկելու մասին. «Երբ նա այս բոլոր խոսքերն էր ասում և այսպես աղոթում այդ գիշեր, թագավորի մտերիմները և թագավորության մեծամեծները հանկարծ կանգնեցին խոհարարների պետերի և զինվորների հետ իրենց ձեռքում լապտերներ կրելով։ Եկան նրա կողմը և բռնելով երանելի Հռիփսիմեին, ձեռքերը ետևը կապեցին և գետինը չորս ցից խփելով՝ նրան ձգեցին ցցերի միջև։ Կամեցան նրան այրել կրակով և նրա մսերը վառել «կանթեղով», նրա լուսավոր աչքերը հանեցին և ցանկացան լեզուն կտրել, իսկ նա ինքն իր կամքով բացեց մաքուր բերանը և այն ցույց տվեց նրանց»։

Ջակերտների մեջ առնված «կանթեղով» բառը արաբերենում ունի «մաքագին», որը անհասկանալի է։ Գուցե հունարենի καύσαντες (վառող) բառն է արաբական թեքական (անկանոն) հոգնակի ձևով։

173. Բնագրի «յՈղիմպիադսն Յունաց» արտահայտությունը արաբը թարգմանել է սոսկ «մարտի ժամանակ»։

180. Այս պարբերությունը արաբը հակառակ իր սովորության, կրճատված է թարգմանել. Հռոմից երկրից նրանց հետ եկած ընկերուհիները յոթանասուն կին էին, իսկ սուրբ Հռիփսիմեի և Գայանեի հետ նահատակվողները լրիվ երեսունյոթ սուրբ կանայք էին»։

181. Արաբականը Հռիփսիմեի հետ նահատակված ընկերուհիների թիվը (բնագրում՝ երեսուն և երեք) չի հիշում՝ նշելով, որ վերևում ասված է։

183. Հայկականի չորսուկես տողը, որը հունարենում նույնությամբ տրված է, արաբը հետևյալ ձևով ճոխացնում է. «Եվ ոչ միայն նա ենթարկվեց այդ պատուհասին ու աղետին, այլև նրա երկրի ժողովրդի մեծ մասը և թագավորության բոլոր պետերն ու զորավարները նույն բաներին ենթարկվեցին և ուժեղ խելագարության մատնվեցին։ Մոլեգնում էին դիվահար վիճակում և քաղաքի շուրջը չոր խոտ էին արածում թագավորի հետ և իրենց միսն էին ուտում։ Երկրի և շրջակայքի ամբողջ ժողովուրդը ահավոր սարսափի մատնվեց, լսելով ու տեսնելով այս ամենը, որը թագավորին, նրա ընկերակիցներին ու ժողովրդի մեծ մասին էր պատահել։ Իսկ թագավորի տրուկները, ժողովուրդը, մերձավորներն ու սպասավորները, բոլորն էլ դիվահար եղան և ամբողջ ժամանակը այդպես մնացին գիշեր ու ցերեկ։ Նրանց շրջապատեցին կատաղած դևերը, որոնք ուժեղ կերպով նրանց սեղմեցին իրենց մեջ»։

186. Հայկականի հինգ տողը արաբ թարգմանիչը իր կողմից ճոխացնում է. «Դրանից հետո այսպիսի տեսիլք նա տեսավ մեկ, երկու, երեք և հինգ անգամ։ Տեսավ նույն անձին, որը երևաց նրան և պարսավում էր, հանդիմանում, սպառնում ու սաստում, ասելով՝ իմացիր, որ եթե այս բանը հստակ և պարզ ձևով իմաց չտաս թագավորին ու մերձավորներին, ապա բոլորին և մանավանդ քեզ, մեծ աղետներ են սպասում, ավելին, քան նրանց վրա արդեն հասել է։ Իսկ նա զգուշանում էր իր տեսածները հաղորդել մարդկանց, համոզված լինելով, թե

չեն հավատա։ Սակայն թագավորի և դիվաբախ եղած մարդկանց տանջանքները ուժեղանում էին, մեծանում ու ավելանում և անտանելի դառնում, մահը սպառնում էր նրանց և դիվահարությունը քայքայում։ Երբ նա վերջին տեսիլքը տեսավ, այլևս չկարողացավ համբերել կամ թաքցնել և եկավ մարդկանց մոտ ու կրկին պատմեց նրանց ամբողջ տեսիլքը։ Մեծ սարսափ ու ահ պատեց նրանց և վախեցան, որ իրենց հասած աղետները կավելանան։ Չկարողացան այլևս անտեսել այս գործը, կամ էլ չհավատալ տեսիլքին»։

189. Արաբը Գրիգորի և ամբողջ խմբի Վաղարշապատ հասնելուց անմիջապես հետո իր կողմից մեջ է բերում հետևյալը. «Իսկ թագավորի սերնդից մի այրի կին այդ ամբողջ ժամանակվա ընթացքում ծառայում էր արդարին, նրա գըտնըված բլուրը բերելով հաց և ջուր»։

193. Ըստ արաբի, երբ Ս. Գրիգոր մոտեցավ այն վայրին, որտեղ նետված էին Հռիփսիմյանց դիակները, «պատրաստել տվեց փայտե դագաղներ և նրանց մեջ ամփոփեց վկաների անարատ մարմինները»։

201. Բնագրի «զի սուտ են և սնոտի» խոսքերից հետո (պարբերության վերջում) արաբն իր կողմից ավելացնում է. «Եվ փորագրված են ու քանդակված, կտրված ու ձևված ձեռքերով։ Դրանք չեն տեսնում, չեն լսում, ոչ քաղցրություն ունեն, ոչ դառնություն, չեն վնասում և չեն օգնում, ձեռքեր ունեն ու չեն բռնում, ոտքեր ունեն ու չեն քայլում, ականջներ ունեն ու չեն լսում, քթեր ունեն ու չեն շնչում, աչքեր ունեն ու չեն տեսնում։ Նույնպիսիք են նաև նրանց ապավինողները»։

222. Այս պարբերությունից հետո հայկական բնագրում սկսում է Վարդապետությունը։ Հունականն ու արաբականը չունեն այս խոշոր բաժինը, այլ շարունակում են, տալով բնագրի այն հատվածը, որը հայերենում «Դարձ փրկութեան աշխարհիս Հայաստան» վերնագիրն է կրում։

228. Բնագրում թագավորն ու մեծամեծները ծոմ պահեցին «աւուրս վաթսուն և վեց», իսկ Գրիգորը «աւուրս վաթսուն

և հինգ» խրատեց նրանց։ Արաբականը ծոմապահության համար ունի վաթսուն օր, իսկ Գրիգորի խրատների համար՝ վաթսունհինգ օր։

230. Բնագրի «Ի լնուլ վաթսներորդի վեցերորդի աւուրն» խոսքերը հունականում և արաբականում դարձել են «երբ լրացավ վաթսուն օրը»։

239. Այստեղ և հետագա (266, 268) պարբերությունների մեջ Հռիփսիմեի ընկերուհիների թիվը, ըստ հայկականի, «երեսուն և երկու» է, իսկ հունականն ու արաբականն ունեն երեսունհերեք։ Պարբերության վերջում վկաների թիվը բնագրի «զերեսուն և զեօթն» թվի փոխարեն հունականն ու արաբականն ունեն սոսկ «երեսուն»։

276. Բնագրի «Առնոյր այնուհետև խորհուրդ հաւանութեան ընդ թագաւորին և ընդ իշխանսն նախարարօքն և զօրօքն հանդերձ» արտահայտության վերջին բառերը հունականում և արաբականում չեն պահպանվել։ Արաբականը հայկականի «ի բաց կորուսանել» արտահայտությունից հետո բացատրում է, որ խոսքը կուռքերին է վերաբերում։ Այսպես՝ «Այնուհետև իրենց մեջ խորհուրդ արեցին թագավորի և մեծամեծների հետ հասարակաց խաղաղության մասին, որպեսզի քանդեն, վերացնեն պղծությունը, այսինքն կուռքերը իրենց մեհյաններով, որ ոչ ոքի խոչընդոտ չլինեն և չխանգարեն վերին ազատության հասնելու։ Որպեսզի վստահորեն հասնեն բարյաց կատարմանը, ինչպես սովորեցնում է սուրբ Պողոս առաքյալը իր խոսքերի մեջ, երբ ասում է. «Միաբան հասցուք ի չափ հասակին Քրիստոսի», որոնց ազատությունը երկնքում է և այնտեղ սպասում են փրկչին, այսինքն մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսին, և մերը կլինի պարծանքը շնորհիվ խաչին, գովության և Աստուծո փառավորման»։

277. Հայկականի «Նախ դիպեալ ի ճանապարհի երազացոյց, երազահան պաշտաման Տրի դից դպրի գիտութեան քրմաց անուանեալ Դիւան գրչի Որմզդի ուսման ճարտարութեան մեհեան», հունականը մոտավորապես նույն ձևով պահպանել է, իսկ արաբերենում այն լրիվ աղավաղվել է. «Իսկ

ճանապարհ գնալիս հասան մի վայր, որը կոչվում էր երազների մեկնիչ և սատանայի պաշտամունքին ու պղծության ուսմանն էր հատկացված»։

278. «Այդ ժամանակ երևան եկան դևերը բազում զինվորների և զորքի կերպարանքով, կազմ և պատրաստ պատերազմի, իրենց ձեռքին նիզակներով, կարծես քարշ էին տալիս տեղեր ու վահաններ»։ Այս պարբերության մեջ մեծ չափի է հասել Ագաթանգեղոսի բնագրի աղավաղումը։ Բնագիրն այսպիսին է. «Ուր և երևեալ կերպարանեալ դիւացն ի նմանութիւն առն ձիոյ բազմութեան կազմութեան գնդի և հետևակազօրու, մկնդաւորք և ունաւորք առաջի ընթացեալք ի կերպարանս մարդկան նմանութեան նիզակօք և նշանօք, ի զէն և ի զարդ վառեալք...»։ Աղավաղումը գալիս է մասամբ հունարենից։

280. «Այս բանն ասում էին նրանք, այսինքն այդ դևերը, իսկ բոլորը լսում էին նրանց։ Նրանց հավատն առաջվանից ավելի ամրացավ, երբ երևացին սև ու զազրելի դևերը և ծխի նման չքացան։ Երբ բոլորը սկսեցին տաճարը հիմքից քանդել, եկան աղքատներն ու չքավորները և խլեցին տաճարի գանձերը՝ ոսկի, արծաթ և այլ բաներ։ Եկել էին նրանց հետ նաև որբերն ու այրիները։ Իսկ տաճարի ունեցած փողերն ու միջոցները, ինչպես օրինակ՝ ունեցվածքն ու կալվածքները և այլ բաներ, սպասավորներով, քրմերով ու բոլոր սահմաններով, սուրբ եկեղեցու ծառայության հատկացվեցին»։ Տաճարի գանձերի բաշխման հարցում հունականն ու մանավանդ արաբականը շեղվում են հայկական բնագրից՝ «Իսկ մարդկանն հասելոց անդէն քանդեալ զհիմունս մնացեալս աւերէին և զգանձսն մթերեալս՝ աղքատաց, տառապելոց և չքաւորաց մասն հանէին»։

281. Բնագրի «այլ լոկ պարսպէր քաղաքորմով զտեղիսն» արտահայտությունը արաբը աղավաղել է. «Պահում և պահպանում էր այն վայրերը, որոնք հարմար էին միայն Աստուծո տաճարներ կառուցելու»։

283. «Ապա բոլորին հրավիրեց Աստուծո ողորմածությանը և առնելով Թագավորին ու այլ մարդկանց, գնաց, որպեսզի կենաց խոսքը սերմանի նաև այլ վայրերում և Հայաստան աշխարհի բոլոր սահմաններում։ Ապա եկավ հասավ Դարանաղյաց քաղաքը, որպեսզի Թագավորի և նրա ընկերակիցների հետ քանդի սուտ աստվածների այնտեղ եղած բոլոր մեհյանները։ Երբ եկան հասան Թորդան կոչված գյուղը, որում կար փառավորման սպիտակության կոչված դևերի մեհյանը և Բարշամինա զոհարանը, նախ քանդեցին այդ վայրը, փշրեցին սրբապատկերները և հավաքեցին այնտեղ եղած ամբողջ գանձը՝ ոսկի ու արծաթ և աղքատներին բաժանեցին, իսկ ամբողջ գյուղը իր ունեցած դաշտերով և սահմաններով նվիրաբերեցին հանուն եկեղեցու։ Եվ այնտեղ մնացին ու կանգնեցրին կենաց նշանը»։

284. Հայկական բնագրի «գաւառ» բառը շատ հաճախ արաբերենում թարգմանվում է քաղաք [illegible] թեև հունականը նման դեպքերում ունի πατρίς «հայրենիք» բառը։

285. «Ապա դրանից հետո Թագավորի և ընկերակիցների հետ նա գնաց «Ամուրուն» քաղաքը, որը կոչվում էր Եկեղյաց և այնտեղ երևացին դևերը Հայաստանի մեծ մեհյաններում, երկրպագության վայրերում, որտեղ կար Արտեմիսի զոհարանը Երեզ գյուղում, որովհետև նրանք հավաքվեցին վահաններով, կռվող զինվորների նման։ Նրանց հզոր աղաղակների պատճառով լեռներն արձագանքում էին և ցնցվում նրանց ուժեղ գոռալուց։ Երբ նրանք, այսինքն դևերը, ցրվեցին հեռացան մեհյանից, սա փուլ եկավ իր բարձր պարիսպով մեկտեղ և հանկարծ կործանվեց, իսկ զորքը, Թագավորն ու մանավանդ սուրբը նրանց հետ փշրեցին Արտեմիսի ոսկեզօծ սրբապատկերը և այդ վայրը ի հիմանց քանդեցին, վերցնելով ոսկին ու արծաթը։ Այնտեղից անցան Գայլ գետը և եկան Զևսի դստեր Աթենասի զոհարանը Թիլն կոչված գյուղում, իսկ մեհյանների գանձերը հավաքեցին և նվիրաբերեցին եկեղեցիների ծառայությանը՝ իրենց տերերով հանդերձ»։

Արաբ թարգմանիչը հունարեն ὅμορον «սահմանակից» բառը չհասկանալով, տեղանվան տեղ է ընդունել «ամուրուն» ձևով։ Բնագրի «Հայոց Թագաւորաց» արտահայտության փոխարեն հունարենն ու արաբերենն ունեն սոսկ՝ Հայաստան։

286. Բնագրի «Արքայն մեծասաստ իշխանութեամբ տայր հրաման սատանայակուր և դիւամոլ ազգացն կողմանցն այնոցիկ՝ թափել և զերծանել յունայնավար հնացելոցն սնոտիագործ պաշտամանցն» արտահայտության մեջ ազգ բառը արաբերենում իր տեղը փոխել է. «Իսկ թագավորը ամրապնդեց [իր իշխանությունը] ազգի մեջ և մեծ իշխանությամբ ու խիստ սպառնալիքով հրամայեց մարդկանց հրաժարվել դևերի երկրպագությունից և այդ կողմերում եղած կուռքերի տներից»

287. Այս պարբերության մեջ արաբական թարգմանության իմաստը բոլորովին փոխվել է. «Այդ ժամանակ շտապեց երանելի Գրիգորիոսը, որպեսզի Դերջան քաղաքը ևս հասնի և նրանց էլ տեղեկացնի ու քարոզի Ավետարանը և նրա ժողովրդին ազատի պիղծ դևերի պաշտամունքից և անմաքուր կուռքերի երկրպագությունից։ Այդ բարբարոս ազգերին մղի դեպի աստվածային իմաստության ուսուցումը և այդ դաժան ու բարքերով այլ ազգաց հետ խառնված ազգին դարձնի կիրթ, հասկացող, քաջածանոթ և սուրբ Ավետարանի ավետիսները կրկնող»։

289. «Մեծամեծք և կուսակալք, գաւառակալք, պատուաւորք, պատուականք զօրավարք պէտք և իշխանք, նախարարք և ազատք, դատաւորք և զօրագլուխք» արտահայտությունը, որը կա նաև հունականում, արաբը կրճատել է. «Մեծամեծները, ժողովրդի պետերը, զորավարները և աստիճաններով պատվվածները»։

292. Բնագրի «իշխանն Անգեղ տան» թեև հունականում նույն ձևով մնում է, արաբականում դարձել է «նրա գաղտնիքների տան տերը», որը հավանաբար հունարեն 'Αγγελιτῶν բառի թյուրըմբռնումից է առաջացել (տե՛ս «Հատուկ անուններ» գլուխը)։ «Իշխանն Աղձնեաց, որ է բդեաշխն մեծ» արտահայտությունը հունականում նույն ձևով կրկնված է, իսկ արաբը Աղձնիք տեղանունը ջնջելով դարձրել է «իշխանների վրա կոմս (կումիս)»։ «Իշխանն մարդպետութեան իշխանութեանն» արտահայտությունը հունականում աղավաղվել է ἄρχων ἐπὶ τῆς ἐξουσίας πατρίκιος λεγόμενος, որին հետևում է արաբը. «Իշխանության տերը, կոչեցյալն պատրիկ (բիթրիկ)»։ «Իշխանն Թագակապ իշխանութեան ասպետութեանն» հունարենում նույնիմաստ ձևով է թարգմանված, սակայն արաբը նրա վերջին բառը (ասպետության) բաց է թողել հետևյալ ձևով՝ «որն ունի թագավորի գլխին թագ դնելու իշխանություն»։ Բնագրի «սպարապետ» բառը արաբերենում դարձել է «զորքերի պետ»։ Վեցերորդ նախարարը երեք լեզուներում էլ նույն ձևով է տրված։ «Եօթներորդ՝ իշխանն Ծոփաց աշխարհին» թեև հունականի Լավրենտյան օրինակը չի պահպանել, այնուամենայնիվ արաբն ունի «յոթերորդ՝ իշխանը Ծոփաց (Սուֆանիթուն) երկրի», որը հաստատվում է հունական Ագաթանգեղոսի Վատիկանյան օրինակով՝ τῆς σοφονιτῶν χώρας (Garitte, 387), «Ութերորդ՝ իշխանն Գուգարացւոց աշխարհին, որ միւս անուանեալ բդեաշխն» հունականում թողել է միայն իր վերջին մասը, այն էլ յոթերորդ տեղում, արաբը թեև նույնությամբ թարգմանում է «ութերորդ՝ մյուս կոմեսը» այնուհանդերձ տեղը չի փոխել։ «Իններորդ իշխանն Ուշտունեաց» հարազատորեն պահպանվել է հունարենում (ութերորդ տեղում) և արաբերենում, իսկ հաջորդը «տասներորդ իշխանն Մոկաց աշխարհին» հունականն ունի, թեև աղավաղված ձևով, ἄρχων ὁ τῆς κορίτων χώρας, իսկ արաբերենը բոլորովին զանց է առել այն։ «Մետասաներորդ իշխանն Սիւնեաց աշխարհին» հունարենում և արաբերենում, թեև նույն ձևով թարգմանված է, սակայն տասներորդ տեղն է գրավում։ Տասներկուերորդից մինչև տասնվեցերորդը հունական և արաբական օրինակներում մեկական տեղ ետ ընկնելով (տասներորդից մինչև տասնհինգերորդ)՝ հարազատ են մնացել հայկական բնագրին։ Միայն տասնչորսերորդ տեղում «իշխանն Շահապ Զարաւանդ և Հեր գաւառի» արտահայտության մեջ արաբերենում Հեր տեղանունը կորել է և դարձել «կուսակալ Զարավանդ (Զարաւանդուն) երկրի»։

302. Այս պարբերությունը արաբերենում ազատ թարգ-

մանությունն է՝ «ապա նա (Ղևոնդիոս) ճանապարհ դրեց Գրիգորիոսին եպիսկոպոսաց խմբի հետ մեծ պատվով և գրեց ազդու նամակներ, որ ընդունվի ու պատվվի ամենուրեք։ Դուրս եկան այնտեղից շնորհոք տեառն մերո Հիսուսի Քրիստոսի և հասան Սեբաստիա քաղաքը և այնտեղ ոչ քիչ օրեր մնացին և հավատացյալ ու բարեպաշտ եղբայրների մի խմբի համոզեցին գնալ իրենց հետ, որպեսզի Սուրբ Գրիգորիոսը նրանց ձեռնադրի (և դարձնի) իր երկրի կղերը։ Նրանք իրենց հետ տարան մի մեծաթիվ խումբ և ամեն վայրում բազում պատվով ընդունվում էին եպիսկոպոսների, իշխանների ու ժողովրդի կողմից»։

304. Բնագրի «Նախարարակոյտ զօրուն հանդերձ» արտահայտությունը հունարենում և մանավանդ արաբերենում անհաջող ձևով է թարգմանված. «Դրանից հետո նա վերցրեց հնազանդ բազմությունը և իրեն ենթակա իշխաններին ու զորավարներին և անձնատուր եղավ Քրիստոսի շնորհին և անցավ երկար ճանապարհ արիությամբ, հեշտությամբ, հոգևոր հրճվանքով մինչև որ հասավ իր երկիրը»։

305. «Երբ հասավ Հայաստան երկրի սահմանները, Սուրբ Գրիգորիոսն իմացավ, որ Տարոն երկրում մնացել է Վահևանյան կուռքը։ Սա ոսկով ու արծաթով հարուստ զոհարան էր, որովհետև մեծ թագավորները այնտեղ բազում գանձեր էին կուտակել։ Սա կոչվում է ութերորդ երկրպագության վայրը ի փառս «Նինտիի» արարիչ Հերակլեսի և Հայոց մեծաց թագավորների զոհաբերման վայրերից էր, անանցանելի լեռներում, որովհետև Եփրատ գետից վերև էր գտնվում, մեծ լեռան կողմը, որը Տավրոս է կոչվում, իսկ վայրը կոչվում էր շատ զոհերի տեղ»։

Արաբերեն «Նինտիի արարիչ» արտահայտությունը, ըստ երևույթին, հունական թարգմանության δρακοντοπνίκτου (վիշապաքաղն կամ վիշապ խեղդող) բառի սխալ թարգմանության արդյունք է։ Եթե արաբերեն خالق -ի (արարիչ) փոխարեն خانق (խեղդող) կարդանք, ապա կարելի է ենթադրել, որ արաբը վերոհիշյալ հունարեն բառի երկրորդ արմատն է

նկատի առել (πνικτος), որը թարգմանելուց հետո նույն հունարեն բառը աղավաղված ձևով կրկնել է, զանց առնելով վիշապ բառը։

306. «(Երբ) իմացավ երանելի Գրիգորիոսը, որ այսպիսի մեծ զոհարանը և տաճարը կանգուն է իր երեք զոհարաններով, որոնցից առաջին զոհարանը կոչվում էր Վահեանյան, երկրորդը՝ Ոսկեղեն մայր և ոսկեծին դիցուհի, իսկ երրորդը՝ Աստղ դիցուհի և կոչվում էր Հերակլեսի անկողինը, իսկ հունարեն կոչվում էր Զուհարա» (գեղեցկության դիցուհի)։

Այստեղ թվում է, թե նախադասությունը կիսատ է մնում, որովհետև արաբ թարգմանիչը պարբերության սկզբում ավելացրել է «երբ» բառը, որը բոլորովին ավելորդ է։

307. Բնագրի «ձիոյ արշաւանօք երկուք» արտահայտությունը, որի մեջ ձիու արշավանքը ասպարեսն (ասպարեզ) է, հունարենում դարձել է երեք ստադիոն, իսկ արաբերենն ունի նետընկեց غزوة բառը։

308. «Այդ ժամանակ, երբ շինությունն ավարտվեց ու վերջացավ, հրաման տվեց Գրիգորիոսը զորքերին ու զխավորներին, որոնք նրա հետ էին, որպեսզի գնան կացիններով (բնագրում բրիչներով, հողուրագներով) և այլ գործիքներով ու կործանեն հիշյալ կուռքերի տաճարները, այն կուռքերի, որոնց զոհարանների մասին սկզբում հիշեցինք։ Նրանք շատ հոգնեցին, սակայն չկարողացան գտնել տաճարի դռները, որպեսզի ներս մտնեն, քանի որ դևերը սովորներ էին գցում և ծածկում դռները։ Առավել զարմանալին այն էր, որ նույնիսկ երկաթը չէր ազդում շինության վրա։ Տխտափույթ գնացին և իջնելով հայտնեցին այդ մասին եպիսկոպոսապետին»։

313. «Այս բոլորից հետո մեծ թագավոր Տրդատեսը լսեց, որ Գրիգորիոս երանելին հասել է Հայաստան երկիրը և իր հետ վերցնելով իր շուրջը եղած իշխաններին ու թագուհուն, դուրս եկավ Այրարատ քաղաքից, ընդունելու երանելի եպիսկոպոսապետ Գրիգորիոսին։ Եկավ Բագավան քաղաքը, որը պարսից լեզվով կոչվում է «Բամուն» և այնտեղ մնաց երեսուն օր՝ սպասելով երանելուն, իսկ սուրբը շրջում էր տար-

քեր կողմերում, հոգ տանելով եկեղեցիների շինության, քահանաների զարգացմանը և կատարելով մկրտություններ։ Եվ լուսավորում էր նա օրինական բոլոր ծեսերով»։

(«Բամուն» բառի համար տե՛ս «Դիցաւան», «Հատուկ անուններ» գլխում)։

322. «Երբ բոլորն ընդունում էին նրա կողմից տրված պատվիրանները և իրագործում, այն ժամանակ նա հրամայեց բոլոր նրանց, որոնք արքունիքում էին, ինչպես նաև զորքին, որ երեսուն օր ծոմ պահեն մշտական աղոթքներով, իսկ նա, ըստ իր սովորության, ընկերակիցների հետ անքուն էր մնում և զբաղվում բարեպաշտությամբ, պաղատանքով, հորդառատ արցունքներով, խստակեցությամբ և բոլորին հոգալով ու վկայելով առանց թուլացման, հիշեցնելով միշտ Ս. Մարգարեի խոսքերը, երբ ասում է. «Եթե հեծեծես, այն ժամանակ կփրկվես» (Համմ. Ես. Լ 15)։

326. «Նրանք ցնծությամբ հեռացան սպիտակ զգեստներով, ընթեռնելով Դավթի սաղմոսները և հոգևոր օրհնենքներ, իրենց ձեռքին վառված մոմի լապտերներ բռնած, մեծ ուրախությամբ։ Եվ լուսավորեցին ու դարձան հրեշտակների նման և հասան որդեգրման աստիճանին։ Նրանցից մեր Տեր Քրիստոսի հոտն էր բուրում։ Ապա նրանք մտան Աստուծո տաճարը և այդ ժամանակ Երանելի եպիսկոպոսապետ Սուրբ Գրիգորիոսը սրբազան պատարագ մատուցեց և հաղորդեց նրանց Տիրոջ սուրբ մարմնով և կենարար արյամբ մեղքերի քավության և հավիտենական կենաց համար»։

328. Արաբ թարգմանիչը աղավաղել է հետևյալ հատվածը. «Եւ զյիշատակս վկայիցն բերելոց ժամադրեաց ի տօն մեծ հռչակել սնոտեացն պաշտաման ի ժամանակի դիցն Ամանորոյ ամենաբեր նոր պտղոց տօնին, Հիւրընկալ դիցն Վանատրի զոր յառաջագոյն իսկ ի նմին տեղւոջ պաշտէին յուրախութեան Նաւասարդ աւուր»։ Հունականի մեջ ամանոր, Վանատուր, Նավասարդ անունները անհետացել են, իսկ արաբը ամբողջ շարադրանքն է աղավաղել. «Այդ ժամանակ հրամայեց Երանելի Գրիգորիոսը վկաների հիշատակը տոնել մեծ

հավաքույթի մեջ, որը կոչվում էր «բնբիս», որը սկզբում սահմանված էր նրանց հին աստվածներին։ Այդ հավաքույթը նրանց մոտ տոն էր տարվա վերջին օրում և նրանց մեծագույն տոնակատարությունն էր»։

Անհասկանալի «Բնբիս» (بنبس) բառը ըստ երևույթին հունաբանություն է։ Հունականը նույն տեղում ունի διαπορπῆς երթ։

329. Այստեղ արաբ թարգմանիչը աղավաղում է հայկական բնագրի խոսքերը, այնինչ հունականը սոսկ որոշ շեղումներ ունի։ Բնագիրն այսպիսին է. «Յետ այսորիկ հասեալ նմա բովանդակ ի վերայ ամենայն երկրին սահմանացն Հայոց Մեծաց աշխարհին, շինելով եկեղեցիս յամենայն աշխարհս, ի գաւառս, ի կողմանս, ի քաղաքս, յաւանս, ի շէնս, ի գեօղս, յագարակս։ Սոյնպէս և թագաւորն յամենայն իշխանութեան իւրում առ հասարակ գրեաց չորս չորս հողս երդոյ յամենայն ագարակ տեղիս իսկ յաւանսն եօթն եօթն հողս երդոյ ի ծառայութիւն սպասաւորութեան քահանայութեանն, նուէր պտղոյ Տեառն մատուցանէր»։ Արաբն այսպես է թարգմանել. «Դրանից հետո դուրս եկավ և գնաց Հայաստան երկրի բոլոր սահմանները։ Ամեն տեղ եկեղեցիներ կառուցեց, բերդերում, գյուղերում, ագարակներում, քաղաքներում և այլ վայրերում։ Եվ թագավորը իր ամբողջ տերության մեջ եպիսկոպոսապետի համար հատկացրեց ագարակներից չորսը ամեն տեղ ուր նա գնար»։

Այստեղ հատկացրեց ասելու համար արաբ թարգմանիչը գործածել է «վակֆ արեց» (այսինքն անշարժ ժառանգական գույք դարձրեց) արտահայտությունը, որը հատուկ է արաբական միջնադարին։

330. Արաբ թարգմանիչը բաց է թողել (սակայն հունականն ունի) բնագրի «սոյնպէս և զեպիսկոպոսսն վիճակեցուցանէր ի գլխաւորութիւն ժողովրդոցն Տեառն և հրաման տայր նոցա հաւատարիմ առաջնորդութեամբ վերակացու լինել լուսաւորապես հօտին Քրիստոսի»։

332. «Ապա թագավորը հրամայեց, որ ամեն քաղաքից

ու Հայաստանի գավառներից հավաքեն երեխաներին, որոնք նրա իշխանության տակ էին և կարգեց հավատարիմ ուսուցիչների, ինչպես նախապես հիշեցինք: Նա ռոճիկ էր վճարում նրանց և հավաքեց երկու տեղում, որպեսզի մի տեղում հոռոմների հունարեն լեզվով սովորեն, իսկ մյուս տեղում՝ ասորերեն: Այսպիսով, նրանք, որ անասունների նման էին ապրում և ոչ կրթություն ունեին, ոչ էլ հոգևոր գիտելիքներ, ծանոթ դարձան մարգարեություններին, սուրբ Պողոս առաքյալի թղթերին և չորս սուրբ Ավետարանների խոսքերին, այնպես որ, անգիր սովորեցին առանց նայելու գրքերին, քանզի նա բացահայտեց Աստվածային պատվիրանները և այն ծանոթացրեց նրանց»:

334. Այս պարբերության երկրորդ կեսը, որ հայկականի 842 պարբերությանն է համապատասխանում, մեծ չափով կրճատված է. «Եվ ավարտեց Սուրբ Ավետարանի քարոզությունը ամբողջ Հայաստան երկրում մի ծայրից մինչև մյուսը, Սատաղացոց քաղաքից մինչև Խաղտիք քաղաքը և գուների դուռ (Ալանաց Դուռ) սահմանները այլ բազում երկրների հետ, որոնց թիվը դժվար է հաշվել և ամենուրեք Ավետարանի կենարար ձայնը տարածեց»:

337. Նոր ձեռնադրված եպիսկոպոսների ցուցակում արաբը հունականի նման չունի վերջին երկու անունները «մետասաներորդ՝ Տիրիկէս, երկոտասաներորդ՝ Կիւրակոս»:

341. «Երբ իր անձը այս եղանակով զորացավ ու այսպիսի կերպարանք ընդունեց և զորեղացրեց աստվածային հարըստությամբ, որոշ ժամանակ շրջում էր ճշմարտության աշակերտյալների մեջ մխիթարելով, խրատելով հոգևոր անձնօգուտ խրատներով: Միշտ, ամենուրեք մարդկանց հետաքըրքրում էր աստվածային ուսմունքով, որպեսզի նրանց սովորեցնի ազատորեն երկրպագել Աստծուն և բարենորոգել նրանց սրտերը պարարտ պտղատու հողի նման, որը մեկի փոխարեն տալիս է երեսուն և վաթսուն և հարյուր: Եվ միշտ այսպես էր անում իր անձի և ամբողջ քաղաքի սիրույն»:

Նախավերջին նախադասությունը ավելացված է արաբ

թարգմանչի կողմից վերցնելով Ավետարանից «ընդ միոյ երեսուն և ընդ միոյ վաթսուն և ընդ միոյ հարեւր (Մարկ. Դ, 20)»:

Հայկական բնագրի «Որոյ բազում անգամ առեալ զաշակերտսն ուրոյն...» պարբերության դիմաց արաբ թարգմանիչը (մասամբ հետևելով հունականին) աղավաղել է. «Քանզի նա շատ անգամ վերցնում էր իր աշակերտներին մենակության մեջ և նրանց օրինակ էր դառնում իր գործերով: Իսկ երանելին լեռան վրա ուսուցանում էր նրանց և հանձնեց նրանց «ալ-բատարիմուն» աղոթքի ձևը, որն է «Հայր մեր, որ յերկինս ես»: Եվ եղավ թաթախման (պահքը բանալու) օրերը կանոնական ժողովում, երեք անգամ բարձրացավ Ջիթենյաց լեռը և աղոթում էր գիշերը միայնակ»:

Այստեղ «բատարիմունը» հավանաբար Թաբորականի աղավաղումն է (տե՛ս «Հատուկ անուններ» գլուխը), իսկ կանոնականը, որ հայկականում և հունականում աղոթքին է վերաբերում, արաբ թարգմանչի սխալով անցել է ժողովին և անհասկանալի դարձել:

343. Բնագրի 852 պարբերությունից արաբ թարգմանիչը պահպանել է միայն մեկ փոքր նախադասություն. «Եվ ընդունեցին աստվածային ուսմունքը նախ և առաջ իրենց անձի օգտի համար»: Բնագրի հաջորդ պարբերությունից արաբ թարգմանիչը բաց է թողել ամբողջ վերջին նախադասությունը. «Եւ այնպէս յառաջ ամենայն աստուածեղէն գանձուցն վայելչութեամբք լցեալ... և ի նմին հանապազորդեալ»:

344. Հայկական բնագրի 854 պարբերությունից արաբականը բաց է թողել «հայաբարբառ հայերենախօս գաւառ», իսկ 855 պարբերությունը տրված է հակիրճ նախադասությամբ՝ «Եվ նա միշտ անապատներում էր բնակության տեղ ընտրում»:

345. Հայկականի 857 պարբերությունը ամբողջովին բաց է թողնված արաբերեն թարգմանության մեջ:

346. Հայերեն բնագրի «իսկ թագաւորն շատ աղաչեաց զԳրիգոր» արտահայտությունից հետո արաբականն ավելացնում է «և նրա ոտքերը ընկավ»:

348. Թագավորի ուղարկած երեք նախարարների անունները արաբականը պահպանել է, սակայն նրանց պաշտոնները, որոնք հայկականում և հունականում հիշվում են, զանց է առել «առաջինը Արտավազդ (Արթուաքսադ), երկրորդը՝ Տաճատ (Թասատիս), և երրորդը՝ Դատ (Թաթաս)»։

351. Բնագրի «աթոռ կաթողիկոսութեան Հայոց Մեծաց» արտահայտության դիմաց, որը հունականում պահպանվել է նույնությամբ, արաբն ունի Հայաստանի սուրբ քահանայության աստիճանը»։

353. Հայկական բնագրի 865 պարբերությունը արաբը լրիվ զանց է առել։

355. Բնագրի 867 պարբերությունը արաբը կրճատված և փոփոխված ձևով է ներկայացնում. «Երբ այս դեպքերը սույն ձևով ընթացան, այդ ժամանակ թագավորեց Կոստայի որդի Կոստանդին թագավորը Սպանիա և Գալիա երկրներում և հավատաց Աստուծուն երկնից ու երկրի արարչին, որովհետև իր խղճի մեջ համոզված էր, որ չկա թագավորություն բացի երկնից արքայությունից, իսկ այս աշխարհի թագավորությունը անցողիկ է և ունայն»։

Բնագրի 868, 869 և 870 պարբերությունները արաբը լրիվ զանց է առել։

Բնագրի 871 պարբերության միայն առաջին կեսն է պահպանված արաբականի մեջ։

356. Բնագրի «ի դուռն թագաւորութեանն Արշակունեաց» արտահայտությունը, թեև հունականում կա, արաբը զանց է առել, սակայն պահպանելով [illegible] բառը որպես παλάτιον-ի (արքունիք) աղավաղումը։

357. Բնագրի 873 պարբերության մեջ, ուր տրված են Տրդատ թագավորին ընկերակցող նախարարների ցուցակը «Եւ ի զինուորական կողմանէն զչորեսին գահերէցսն իւրոյ տաճարին, որ բդեաշխքն կոչին...» արաբը կրճատել է և թողել սոսկ հետևյալը. «Իր ամենամեծ զորավարներից վերցրեց չորսին, մեծ իշխանին, որը Անգեղ (Անգալիթուն) քաղաքի վրա էր իշխում, այն իշխանին, որը թագավորի գլխին թագ

էր դնում, մեծ դոմեստիկին իր խմբի հետ և այլ իշխանների, որոնց թիվը շատ էր, ինչպես նաև յոթանասուն հազար ընտիր ասպետների»։

359—360. Հայկականի 876 պարբերությունից արաբականում մնացել է սոսկ երկու նախադասություն. «Եվ նա շտամաչեց նրան հայտնել իրեն հասած ամեն ինչի և նահատակների համբերության մասին, իսկ կայսր թագավորը շատ զարմացավ և իրեն գցեց Ս. Գրիգորիոսի ոտքերը, խնդրելով նրան օրհնել իրեն»։

Հայկական բնագրի 877, 878, 879 և 880 պարբերությունները արաբը լրիվ զանց է առել։ 881 պարբերությունից մնում է միայն մեկ տող. «Այդ ժամանակ հասան Այրարատ քաղաքը՝ սուրբ նահատակների հանգստյան վայրը»։ 882 պարբերությունից մնում է հետևյալը. «Իսկ իրենց հետ ունեին նվերներ սուրբ թագավորի հրամանով՝ ոսկի, արծաթ և բազում ամաններ ի ծառայություն նրանց եկեղեցու»։

363. Բնագրի 886 պարբերությունից պահպանվել է միայն մեկ երրորդը. «Սրանից հետո Երանելի Գրիգորիոսը քարոզեց ժողովրդին բազում դժվարըմբռնելի խոսքերով և շատ խորիմաստ ու բոլորին հաճելի առակներով»։ Իսկ 887 պարբերությունը լրիվ ջնջված է։ Հաջորդ 888 պարբերությունից արաբը պահպանել է վերջին նախադասությունը. «Քուն չէր տալիս իր աչքերին, ոչ էլ թմբիր ու հանգիստ՝ իր քունքերին, մինչև որ հասավ Տիրոջ կողմից հրավիրվելու ժամը»։

364. Բնագրի 889 պարբերությամբ արաբ թարգմանիչն ավարտում է իր շարադրանքը։ Գրիչը հետևյալ հիշատակարանն է տալիս.

«Աստված թող ների նրան, որ գրել է և որ կարդացել և թող ներողամիտ լինի (ընթերցողը) իր գտած սխալների ու պակասության համար և հավերժ փառք Աստուծո և նրա գթությունը մեզ վրա լինի, ամեն։

Ավարտվեց մեր հոր Ադամի վեց հազար ութ հարյուր և երեսուն յոթ տարում. թող Աստված վախճանը բարի դարձնի։

(Գրվել է) Սուրբ Սինայի լեռան վանքում, որը Տիրուհու եկեղեցու օրհնությունն ունի»։

НОВАЯ АРАБСКАЯ РЕДАКЦИЯ АГАФАНГЕЛА

Резюме

Изучение арабского Агафангела является лишь частью того широкого круга вопросов, который долгое время занимал арменоведов разных стран. Известно большое количество редакций «Истории Армении Агафангела» почти на всех языках христианского средневековья—армянском, греческом, арабском, латинском, грузинском, эфиопском и др. Это сочинение находилось в центре внимания еще в раннем средневековье и стало весьма важной и спорной проблемой для многих исследователей Армении и Европы начиная с XVIII столетия.

Первое достоверное упоминание о нем дает армянский историк V века Лазар Парпеци (Парпский), называя это сочинение Книгой Григора (Гирк Григорисн). То же название дается еще в историческом сочинении VII в.—«Истории Себеоса».

В дальнейшем автором этого сочинения, которое больше не называлось Книгой Григора, стали считать римлянина, секретаря царя Армении Трдата III (Тирадата). Само название Агатангелос, считавшееся именем самого автора, объяснялось в греческом значении «добрый вестник».

История Агафангела в том виде, в каком она дошла, состоит из следующих частей: Предисловие, История и Учение.

В Истории Агафангела достоверные исторические факты сливаются с эпическими и, особенно, агиографическими материалами. Арташиром сасанидом был низложен и убит последний Аршакид—Артабан. Родственник Артабана, царь Армении Хосров Аршакуни, 10 лет воевал с Арташиром, который, не найдя другого выхода, через посредство Анака Парфянина изменнически убил Хосрова. Было истреблено потомство Анака, но спасся его сын Григор, которого увезли в Кесарию (Кападокия). Покорив Армению, Арташир приказал уничтожить потомство Хосрова, но младенец Трдат был спасен и увезен на Запад. Когда наследник трона Армении вырос, он пошел войной на персов и восстановил царство Аршакуни в Армении.

В это время Григор поступает на службу к царю Трдату. Трдат, узнав о том, что Григор христианин, уговаривает его отречься от новой религии. Но Григор был непоколебим. Подвергнув его мучениям, царь велел бросить его в страшную тюрьму Арташата—Хор вирап.

Далее повествуется о мученичестве дев Рипсимеан (Рипсимэ, Гаянэ и их спутниц), об умопомешательстве Трдата и о том, как извлекли Григора из Хор вирапа, чтобы тот вылечил царя.

Учение святого Григора—пространная проповедь, прерывает текст истории Агафангела. После Учения продолжается историческая часть—спасительное обращение нашей страны Армении. Здесь повествуется о видении Григора, о постройке гробниц-часовен для святых дев, рукоположении Григора, об обращении армян в христианство, разрушении капищ и т. д. Эти сведения являются исключительно важным источником для истории языческой религии Армении. Были низвергнуты идолы во многих языческих храмах, как, например, храме Анаит (Артемида) в Арташате, храме Арамазда (Зевс) в Ани-Камахе и, наконец, в храме трех бо-

жеств—Анаит, Ваагна (Геракл) и Астлик (Афродита) в Тароне.

Изучением филологических вопросов, связанных с текстом армянского Агафангела, занималось большое число ученых. После издания греческого перевода сравнения между греческим переводом и армянским оригиналом стали предметом обсуждения. А. фон Гутшмид[1] определил, что армянский Агафангел является подлинником, а греческий его переводом. Время перевода определяется приблизительно концом VI в.

Арменоведы, изучавшие разные тексты Истории Агафангела, пришли к выводу, что она является сочинением V в., а ее автор—армянский священник. История имела разные источники, составленные во второй половине IV или же в первой половине V веков.

Настоящим открытием было обнаружение Н. Я. Марром арабской новой версии Агафангела в Синайском монастыре Св.Екатерины (Египет) в 1902 году. Издание текста и исследование Н. Марра выяснило, что она является самостоятельной версией Агафангела, хотя по содержанию, в основном, не отличается от дошедшей до нас версии. Он предполагал, что новый арабский текст являлся переводом с греческого, а греческий текст в свою очередь должен был иметь армянский подлинник, не дошедший до нас.

Н. Я. Марр дал целую схему[2] для объяснения происхождений двух версий: в V в. была составлена начальная редакция Агафангела, которая по греческому переводу была использована Георгом Сирийцем, а затем потеряна. Вторая версия Агафангела (не дошедшая до

[1] A. von Gutschmid, Agathangelos, Zeit. der Deut. Morg. Gesel., Bd. XXXI, S. 1—60.

[2] Н. Марр, Крещение армян, грузин, абхазов и аланов Святым Григорием, СПб., 1905, стр. 182.

нас) была составлена в халкедонской среде в VI или VII вв., вторичным переводом которой (через греческий) являлся найденный им арабский текст. Наконец, в VIII в. армянской национальной церковью была составлена окончательная редакция, дошедшая до нас. Приблизительно такую же схему дал и Н. Адонц[1].

Предположение Н. Марра о существовании греческого текста найденного им арабского перевода подтвердилось, когда проф. Ж. Гаритт издал греческий текст находящейся в Эскуриале (Испания) рукописи XII в. Выяснилось, что вышеуказанный арабский текст не являлся дословным переводом греческого списка. Греческий текст Эскуриала, названный Ж. Гариттом «Житие», содержит еще новый неизвестный материал (о жене Григора Просветителя—Ἰουλίττα[2]), которого нет в других редакциях. Ж. Гаритт в своем обстоятельном исследовании оспаривает мнение Н. Марра о халкедонском происхождении этой версии «Жития».

После второй мировой войны был обнаружен арабский перевод дошедшей до нас Истории Агафангела в Синайском монастыре Св. Екатерины. Микрофильм этой рукописи нам любезно доставил проф Ж. Гаритт для исследования и опубликования.

Рукопись sin ar 395[3], которая содержит арабский перевод Агафангела, датируется 6837 г. сотворения мира, т. е. 1328/29 г. н. э. В списке находится жизнеописание целого ряда святых по порядку дней Синаксария с 21 по 30 сентября. Как во всех Синаксариях христиан-

[1] Н. Адонц, Армения в эпоху Юстиниана, СПб., 1908, стр. 341—342 (1).

[2] Garitte, p. 216.

[3] G. Garitte, Une version arabe de l'Agathange grec dans le sin. ar 395, Musèon, 1950.

ского мира, здесь также день 30 сентября принадлежит Григору Просветителю Армении[1].

Не трудно доказать, что арабский перевод Агафангела сделан с греческого. Имена армянских языческих божеств переданы по греческой традиции—Анаит—Артемида, Арамазд—Зевс (Диос), Тир—Аполлон и т. д.

Кроме того, все имена личностей и местностей не только переданы греческой формой, но еще носят греческие падежные окончания родительного (единственного и множественного числа), винительного и даже звательного падежей. При передаче имени римского полководца Лициния (Ликианос) в одном случае, когда в греческом тексте оно встречается в именительном падеже, в арабском пишется ليكيانوس, а когда оно в родительном падеже—ليكيانوا

Интересно отметить, что арабский перевод повторяет даже ошибки греческого Агафангела. Рассказывая о наследнике трона Армении Трдате Аршакуни, в армянском оригинале говорится—«малолетнее дитя» (*մանկիկ մի փոքրիկ*)[2], а в греческом оно переведено в обратном смысле «дитя не малолетнее» (ου μικρότατον παιδίον[3], которое в арабском переводе повторяется (صبي غير صغير)[4].

Таким образом, для обстоятельного изучения арабского Агафангела необходимо его сравнить в первую очередь с греческим текстом, после чего он сравнивается с армянским оригиналом.

---

[1] Григору Просветителю принадлежат также 26 сентября и 11 декабря, а 27 сентября св. Рипсимэ и ее спутницам. Le Calendrier d' Aboul-Barakat, Patrologia Orientalis, t. x, fasc. 3, p. 255—260. Synaxarium Alexandrinum, t I, fasc. 1, Beryti, 1905, Corpus Scriptorum christianorum Orientalium Scriptores Arabici. ser. tertia, t. XVII, p. 30. 43, 49, 160.

[2] **Ագաթանգեղոս,** *36։*

[3] **Agathangelus,** 16.

[4] § 18 (Параграфы арабского Агафангела указаны знаком §).

Греческий Агафангел долгое время был представлен лишь одной рукописью (Лаврентиевский список Флоренции). Однако с течением времени появился целый ряд греческих рукописей IX—XII вв. (неполные[1]), представляющих большой интерес для изучения Агафангела. Особое значение имеет ватиканская рукопись IX в. (Ottob. gr. 373), содержащая параграфы 19—61[2] греческого Агафангела. Следует отметить, что она начинается с того места, где начинается армянский подлинник—после Предисловия. Интересен также палимпсест X в. (Vat. gr. 1853), содержащий параграфы 10—147 с пропусками.

Сравнение арабского Агафангела с греческими рукописями Агафангела, а еще с армянским оригиналом, выяснило следующую картину: арабский Агафангел переведен с такой греческой рукописи, которая была ближе к армянскому подлиннику, чем какое-либо из дошедших до нас греческих списков Агафангела. Арабский Агафангел гораздо ближе к двум вышеупомянутым ватиканским рукописям IX—X вв., чем к лаврентиевскому списку, хотя от них он также отличается.

Особый интерес представляют те места, которыми арабский Агафангел отличается от греческого (особенно от лаврентиевского списка) и совпадает с армянским оригиналом. Из подобных случаев следует отметить следующие:

1. Арабский Агафангел сохраняет некоторые заглавия самостоятельных отрывков армянского оригинала в том случае, когда в греческом они почти не сохранены.

2. Название армянской области «Утик» в лаврентиевском списке потеряно, а арабский Агафангел сохранил его в форме Нути (نوتى). Выражение «в области

---

[1] **Garitte,** P. 272—273.

[2] Параграфы указаны по изданию П. де Лагарда, 1887 г.

Утик» в греческом (лаврентиевском) передано ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι[1], но в двух вышеупомянутых ватиканских рукописях мы встречаем форму ἐν αὐτῇ[2], которая объясняет причину наличия лишнего «нуна» в арабском переводе[3].

3. В греческом, а также в арабском Агафангеле первый из двух царских указов Трдата III сокращен (кроме начального заглавия), однако последний предупреждает, что царский указ сокращен,[4] чего нет в греческом переводе.

4. Библейское имя Иаил (Յայէլ) на греческом превращено в 'Ραχήλ[5], однако арабский текст сохраняет форму يايل.

5. Из 16 армянских нахараров, которые собрались у царя Трдата III, в лаврентиевском списке отсутствует «князь страны Софена» (իշխանն Ծոփաց աշխարհին)[6] который сохранен в арабском переводе. Интересно, что в ватиканской рукописи также встречаем его имя[7].

6. Имя армянского князя Артавазда, отправленного царем Трдатом в Кападокию с поручением привезти двух сыновей Григора Просветителя, в греческом переводе пропущено. В арабском Агафангеле оно сохранено в форме ارطواكسداذ[8]

Таким образом, греческая рукопись, с которой был сделан перевод арабского Агафангела, отличалась своей подлинностью и близостью к армянскому оригиналу. На этом основании арабский Агафангел помогает выяснению некоторых вопросов, связанных с текстом Истории Агафангела.

[1] **Agathangelus,** 14.
[2] **Garitte,** p. 372. 391.
[3] § 11.
[4] § 109.
[5] **Agathangelus,** 77.
[6] **Ագաթանգեղոս,** *795։*
[7] **Garitte,** p. 387.
[8] § 348.

История Агафангела является сочинением V в., но следует отметить, что ее начальная редакция после V в. подверглась незначительным изменениям.

В тексте начальной редакции Агафангела до конца VI в. были вычеркнуты некоторые данные, о которых свидетельствует, например, Мовсес Хоренаци (Моисей Хоренский). Он утверждает, что сведения о жене Григора Просветителя—Мариам, о Сильвестре—Папе римском и Святой Нине—просветительнице Иберии взяты у Агафангела. После того как История Агафангела была переведена на греческий, больше никаких текстуальных изменений в нее не было внесено. Арабский перевод Агафангела представляет сравнительно подлинную картину ее начальной редакции.

Вопреки подобным незначительным текстуальным изменениям История Агафангела[1] сохранила свой первоначальный облик и языковые особенности первой половины V в.—«классического» грабара.

Арменоведы, изучавшие текст Агафангела, отмечали в нем самостоятельные разделы, которые имеют разные источники. Была особенно подчеркнута самостоятельность трех частей—Мученичество Св. Григора, Мученичество Св. Рипсимэ и ее спутниц и Приведение Св. Григора. Самостоятельны также первая часть—История Хосрова и Трдата и последняя—Обращение армян.

В разных армянских рукописях Агафангела сохранены остатки заглавий этих самостоятельных разделов, однако все издатели армянского текста Агафангела, не

[1] До нас дошло несколько десятков армянских рукописей Агафангела, среди которых исключительное значение имеет неполная рукопись палимпсест IX в. (приблизительно) армянской конгрегации мхитаристов в Вене. Палимпсест Агафангела издан Г. Галемкаряном в сборнике *Յուշարձան, Վիեննա, 1911.*

считая эти заглавия достойными внимания, выбрасывали из самого текста.

Арабский Агафангел нас заставляет пересмотреть этот вопрос и более обстоятельно изучать именно армянские рукописи Агафангела. Дело в том, что в арабском Агафангеле, кроме начального заглавия, существуют также заглавия разделов Мученичество Св. Григора и Мученичество Св. Рипсимэ. Еще сохранились два подзаголовка, предшествовавшие разделу Мученичество Св. Григора.

Подробное изучение самих армянских рукописей Агафангела (Ереванского Матенадарана) нас привело к тому убеждению, что наличие заглавий трех разделов в арабском переводе не случайно.

Рассмотрение каждого раздела Агафангела в рукописях выяснило следующую картину:

а) заглавие истории Хосрова и Трдата сохранилось во многих рукописях. Хотя армянский Агафангел начинается предисловием, тем не менее, как правило, в рукописях начало раздела истории Хосрова и Трдата отмечается гораздо более торжественно, чем начало всей рукописи. Греческая Оттобонская рукопись Ватикана, которая не имеет никакого предисловия, начинается общим заглавием «Мученичество Св. отца нашего Григора Просветителя Великой Армении» (Garitte, p. 390).

б) Более ясно заглавие «Мученичество Св. Григора», которое во многих армянских рукописях имеет следующую форму «Мученичество Св. Григора Просветителя Армении». Самостоятельность этого раздела подчеркивается еще тем, что в одной рукописи Матенадарана (№ 6632, 20б) он оканчивается памятной записной.

в) Яснее всего заглавие раздела «Мученичество Св. Рипсимэ», которое сохранено на трех языках. В некоторых армянских рукописях Матенадарана (№

1920, 3825 и 1458) встречаем следующие заглавия «Относительно приезда святых Рипсимеан и их мученичества». Греческий Агафангел (лаврентиевский список) после окончания раздела Мученичество Григора отмечает, что далее речь идет о святых девах. В арабском переводе есть заглавие «Повесть добродетельных мучениц Рипсимэ, главы Гаянэ и их спутниц».

Интересно отметить, что в рукописи № 1912 (1220) этот раздел отсутствует, что свидетельствует о его самостоятельности.

г) Заглавие раздела «Привидение Св. Григора» редко встречается в рукописях. В Рукописи № 6632 есть заглавие «Выход Св. Григора из Хор вирапа».

д) Последний раздел «Обращение армян» очень пестрый и состоит из разных материалов. В некоторых армянских рукописях встречаются разные заглавия. Этот раздел, так же как и предыдущий, в арабском Агафангеле не имеет заглавия.

Следует подчеркнуть, что в некоторых рукописях вместо заглавия существуют привлекательные миниатюры по данной теме. Хорошим примером может служить рукопись № 1920, где в начале каждого из пяти разделов имеются большие миниатюры.

На основании подобных фактов трудно утверждать, что находящиеся в арабском Агафангеле заглавия являются переводом именно заглавий начальной редакции Агафангела. Но нельзя отрицать факт существования заглавий именно в начальной редакции.

Арабский Агафангел носит характерные черты языка произведений арабских христианских писателей средневековья и является интересным памятником «среднеарабского» языка. Дамма не всегда стоит на своем месте, так же как и хамза. На орфографии очень часто сказывается влияние живой речи. Встречаются

фонетические изменения, например ت вместо ث или ض вместо ط .

Опускается أ, например, يسله (§ 194) вместо يسأله. Добавляется лишний و после даммы, например, الوصيب (§ 183) вместо اصيب или лишний ى после касры как ايتحاد (§ 249) вместо اتحاد .

Появляется алиф вместо хамзы. Например, ماك (§ 178) вместо اماءك. Хамза падает после ى, например المضية (§ 245) вместо المضيئة или لمجيه (§ 251) вместо لمجيئة .

В глаголе настоящего времени ت падает под влиянием живой речи, например, يكلم (§ 104) вместо يتكلم. В конце глагола после предлога ى не падает, например, لم يبقى (§ 309).

Еще более интересны семантические изменения, которые также во многом отходят от классического языка и указывают на определенное сходство с разговорным арабским языком. Слово شطارة, которое в классическом языке имеет значение ловкого в отрицательном смысле, употребляется в значении храброго, как это принято в диалекте Египта. Употребляются также слова اقدام[1] перед عربون[2] задаток, залог فلحان[3], польза, успех или же الست[4] госпожа,—которые характерны для разговорного языка.

Грецизмы встречаются в большом количестве, притом встречаем не только известные заимствования как بلاط, а еще такие слова, как لمصنا[5] λείψανον „останки“ и قيطون[6] κοιτών „комната“.

---

[1] § 73.
[2] § 197.
[3] § 212.
[4] § 109.
[5] § 306.
[6] § 154.

Хотя рукопись арабского Агафангела переписана в 1328/29 году, все-таки перевод сделан гораздо раньше. Для определения времени перевода мы можем опираться только на языковые данные нашей рукописи. Искажение собственных имен свидетельствует о том, что текст арабского Агафангела несколько раз переписан. Например, имя Ἀλβῖνος, (арм. Албианос), которое должно было переводится на الفينوس, мог превратиться в اسينيوس[1] только через несколько этапов искажений.

Языковые особенности арабского Агафангела нам не позволяют отнести время перевода к периоду ранее IX—X вв. Именно в это время «среднеарабский» язык развивался и разница между литературным языком и арабским разговорным была уже сильно заметна. Перевод был сделан арабом, который в некоторых случаях даже не понимал значения греческих слов. Например, ὅμορον[2] «сопредельный» он принял за имя местности[3].

Дошедшие до нас редакции Агафангела можно распределить следующим образом:

А. Первая версия

1. Армянский подлинник Агафангела—сочинение V в., до конца VI в. подвергался незначительным текстуальным изменениям;

2. Греческий перевод сделан с армянского оригинала в конце VI в., после чего к нему было присоединено греческое Предисловие о восстании Арташира Сасанида против Артабана Аршакида. В X в. Симеон Метафраст составил сокращение всего текста греческого Агафангела;

3. Арабский перевод был сделан не ранее IX—X вв. с такой греческой рукописи, в которой не было гре-

---

[1] § 337.
[2] Agathangelus. 132.
[3] § 285.

ческого Предисловия. Этот текст является предметом нашего исследования[1].

Б. Вторая версия или Житие

1. Армянский подлинник составлен в VI—VII вв. (приблизительно) и потерян;

2. Греческий перевод, дошедший до нас в рукописи Эскуриала 1107 г., издан Ж. Гариттом в 1946 г.

3. Арабский перевод (с изменениями), дошедший до нас в рукописи № 460 Синайского монастыря, издан Н. Марром в 1905 г.

[1] В издании текста арабского Агафангела, кроме номеров его параграфов и страниц рукописи, указаны еще параграфы греческого Агафангела (в квадратных скобках) и армянского Агафангела (в круглых скобках).

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ТАБЛИЦА

	Агафангел			Житие	
	арм.	греч.	араб.	греч.	араб.
Предисловие (арм.)	1—17	1			?
Восстание Арташира (греч.)		2—9a			?
Хосров и Трдат	18—49	9b—21	1—30		?
Мученичество св. Григора	50—136	22—58	31—113	1—29	1—9
Мученичество св. Рипсимэ	137—210	59—88	114—181	30—50	10—37
Привидение св. Григора	211—258 716—776	89—127	182—275	51—92	38—85
Учение (Вардапетутиун)	259—715				
(жена св. Григора)				93—97	
Обращение армян	777—891	128—170	276—364	98—198	86—187
Послесловие	892—900	171—172		199	188

См Garitte, p. 270.

РЕДАКЦИИ АГАФАНГЕЛА*

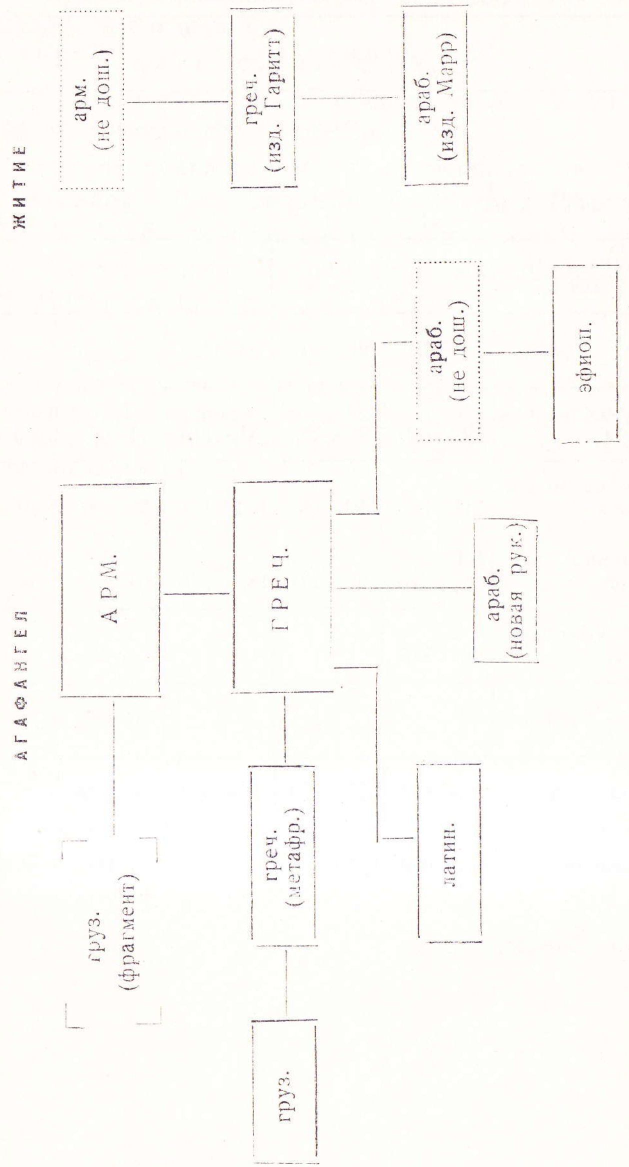

* Эта схема содержит основные редакции и условна.

LA NOUVELLE REDACTION ARABE DE L'AGATHANGE

L'étude de l'Agathange arabe fait partie d'un grand cercle de questions qui occupe depuis longtemps l'attention de nombreux arménisants de divers pays. L'on connaît à présent un grand nombre de recensions de l'Histoire d'Arménie d'Agathange en arménien, grec, arabe, latin, géorgien, éthiopien, etc.

Le premier témoignage authentique sur l'Agathange nous est fourni par l'historien arménien du Ve siècle Lazar Parpeci qui l'appelle „Livre de Grégoire" (Girk Grigorisi), nom que mentionne aussi l'Histoire de Sebéos du VIIe s.

Plus tard, l'auteur de ce livre est consideré comme le secrétaire du roi d'Arménie Trdat (Tiridate) III. L'Histoire d'Agathange parvenue jusqu'à nous, se compose, en général, des parties suivantes: Prologue, Histoire, et Didascalie.

L'Agathange arménien représente une rédaction du Ve s., due à un auteur ecclésiastique. L'Histoire propre avait des sources diverses arméniennes, grecques, etc. composées probablement au IVe s. ou dans la première moitié du Ve s.

En 1902, N. Marr découvrit une rédaction arabe au

monastère Ste. Catherine (Sinaï). Marr vit dans ce texte une version indépendante, bien que son sujet, en général, ne différât pas de la première version connue d'Agathange. Il supposa que l'arabe était une traduction du grec, ce dernier dérivant, à son tour, de l'arménien.

Par la même occasion, Marr exposa une théorie relative à l'origine et au développement des diverses recensions: La rédaction originale de l'Agathange date du Ve s. Georges, évêque des arabes en utilisa la traduction grecque, disparue par ailleurs. La seconde version de l'Agathange redigée dans un milieu chalcédonien, nous est parvenue dans sa traduction arabe, découverte par N. Marr. Enfin, la rédaction actuellement connue fut composée par l'église nationale arménienne au VIIIe s.. On retrouve un schéma analogue également chez N. Adontz.

L'hypothèse relative à l'existence de la traduction grecque de la seconde version (nommée Vie) a été confirmée par le Prof. G. Garitte qui publia le texte grec révélé dans un manuscrit du XIIe s. de l'Escurial. Néanmoins, la comparaison de la Vie grecque avec l'arabe a montré que cette dernière, bien que traduite du grec, s'écarte quelque peu, en certains endroits, du grec. La partie de la Vie grecque concernant la femme de Grégoire l'Illuminateur ne figure dans aucune autre rédaction de l'Agathange. Dans son étude detaillée sur la Vie grecque, G. Garitte a desavoué l'hypothèse de Marr relative à l'origine chalcédonienne de la seconde version (ou Vie).

La traduction arabe de l'Histoire d'Agathange, fut découverte, dans le même monastère Ste. Catherine, après la seconde guerre mondiale. Le microfilm de ce manuscrit nous a été aimablement envoyé par le Prof. G. Garitte en vue de sa publication.

Le cod. Sin. Ar. 395 contenant l'Agathange arabe est daté de 6837 du monde soit 1328/9 de J.C.. Le manus-

crit contient des vies des saints par ordre des jours du Synaxaire du 21 au 30 Septembre. Le jour du 30 Septembre est réservé, comme dans tous les autres Synaxaires, à Grégoire l'Illuminateur d'Arménie.

La comparaison des formes des noms propres et surtout des déités figurant dans l'Agathange arabe avec ceux du grec atteste que l'arabe est une traduction du grec. Dans le grec, comme dans l'arabe, Anahit prend la forme Artemis, ou Tir la forme Apollon.

En même temps, les formes arabes des noms propres reproduisent, le plus souvent, la désinence casuelle du genitif (sing. et pl.), de l'accusatif et même du vocatif, que prennent ces noms propres dans les phrases grecques correspondantes. Par exemple, le nom Licinius s'est écrit sous deux formes ليكيانوس et ليكيانوا conformément au cas de ce mot dans le grec.

La traduction arabe reproduit même fidèlement les erreurs du grec. Après l'assasinat du roi d'Arménie Xosrov (Chosroès), l'héritier du trône Trdat est nommé dans l'arménien „un jeune enfant" (մանկիկ մի փոքրիկ) mais en grec il est appelé „enfant non jeune"(ου μικρότατον παιδίον) qui se répète dans l'arabe صبى غير صغير (§ 18).

L'étude minutieuse de l'Agathange arabe exige donc, en premier lieu, une comparaison avec le grec et ensuite avec le texte original arménien. Outre le manuscrit connu de Florence, Laurentianus VII 25 du XIIe s., nous possédons maintenant des manuscrits nouveaux de l'Agathange grec. Le cod. Vat. gr. 1853 du Xe s., comprend des fragments palimpsestes contenant, avec certaines lacunes, les paragraphes 10—147 de l'édition de P. de Lagarde. Le codex Ottobonianus gr. 373 du IXe s. comprend le texte grec de l'Agathange du commencement, sans le Prologue, jusqu'au par. 61, de la même édition. La collation de ces

[1] Les paragraphes de l'Agathange arabe sont signalés par §

manuscrits, ainsi que d'autres, avec le manuscrit de Florence, accomplie par G. Garitte, a montré que ce dernier manuscrit a subi des altérations graves.

La comparaison de l'Agathange arabe avec le grec et l'arménien nous a convaincu que l'arabe est traduit d'un manuscrit grec qui fut, sans doute, plus proche et plus fidèle à l'original arménien qu'aucun des manuscrits connus de l'Agathange grec. L'Agathange arabe présente plus de points communs avec le palimpseste Vat. gr. 1853 et le cod. Ottob. gr. 373, qu'avec le manuscrit de Florence.

En certains cas, l'arabe s'écarte du grec, particulièrement du manuscrit de Florence, se rapprochant de l'original arménien:

1. L'Agathange arabe a conservé quelques titres des parties de l'Agathange, ne figurant pas dans le grec.

2. Le nom de la province arménienne Utik a disparu dans le grec, (cod. Laurent.) mais l'arabe l'a conservé dans la forme نوتى. L'expression arménienne յուտի գաւառի, traduite en grec, a donné ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι. Les deux manuscrits du Vatican, mentionnés ci-dessus, ont gardé la forme εν ουτη (Garitte, 372, 391) qui nous explique la raison de l'existence du „nun" au début du nom Uti dans l'arabe (§ 11).

3. Le premier des deux édits du roi Trdat III est omis dans le grec, ainsi que dans l'arabe, sauf le titre de l'édit, mais le dernier ajoute que l'édit du roi est omis (§ 109) tandis que le grec ne le fait pas.

4. Le nom biblique Jahel (Յայէլ) est devenu en grec Ῥαχήλ (Agathangelus, 77) mais l'arabe a la forme exacte يايل (§ 154)

5. Parmi les 16 princes, invités par le roi Trdat III, le manuscrit de Florence ne mentionne pas le prince de Sophène, tandis que l'arabe l'a conservé (§ 292). Il faut ajouter que ce nom figure dans le cod. Vat. gr. 1853 (Garitte, 387).

6. Le nom du prince Artavazd, envoyé par le roi en Cappadoce pour en ramener les deux fils de Grégoire l'Illuminateur, est omis dans le grec, alors que l'arabe le rappelle (§ 348).

Ainsi, il nous faut constater que l'Agathange arabe étant traduit d'un manuscrit grec très fidèle à l'original arménien, peut, par conséquent, nous être utile pour l'éclaircissement de quelques problèmes de l'Histoire d'Agathange.

Jusqu'à la fin du VIe s., le texte de l'original arménien omettait de reproduire les renseignements mentionnés par Movses Xorenaci (Moïse de Khorène) concernant la femme de Grégoire l'Illuminateur (Mariam), le Pape Sylvestre et Ste. Nounée de Géorgie. Dès le VIIe s., c'est-à-dire après la traduction de l'Agathange en grec, cette Histoire n'a pas subi d'altérations textuelles. En dépit des transformations subies, l'Agathange a conservé, en général, son aspect primitif et aussi sa langue grabar classique du Ve s.

On a particulièrement souligné le fait de l'existence des parties indépendantes dans l'Agathange et surtout des trois parties suivantes: Martyre de St. Grégoire, Martyre des Rhipsimiennes et Vision de St. Grégoire. Sont également indépendantes la première partie: Histoire de Xosrov et de Trdat, et la dernière: Conversion de l'Arménie.

On retrouve dans les manuscrits arméniens de l'Agathange des vestiges des titres des parties, qui furent toujours réputés non authentiques par les éditeurs du texte arménien.

L'Agathange arabe nous oblige de réviser cette question en étudiant les manuscrits arméniens de l'Agathange. L'arabe a conservé les titres du Martyre de St. Grégoire et du Martyre des saintes Rhipsimiennes. Deux

sous-titres y figurent aussi, précédant le titre du Martyre de St. Grégoire.

L'étude détaillée des manuscrits arméniens de l'Agathange du Matenadaran d'Erévan a donné les résultats suivants:

a) Le titre de la partie Histoire de Xosrov et Trdat est conservé dans plusieurs manuscrits. Bien que l'Agathange arabe commence, en général, par le prologue, ce dernier est beaucoup moins orné que le début de cette partie, richement enluminé dans tous les manuscrits arméniens.

b) Dans plusieurs manuscrits la partie du Martyre de St. Grégoire a le titre suivant: „Martyre de St. Grégoire l'Illuminateur". L'indépendance de cette partie est soulignée par le fait que dans le cod. 6632 du Matenadaran (20 v.) elle se termine par un colophon.

c) Le plus distinct de tous les titres est celui du Martyre des Rhipsimiennes, qui figure dans quelques manuscrits arméniens (1920, 3825, et 1458 du Matenadaran). L'Angathange grec (cod. Laurent.) remplace le titre par un signalement annoncant l'Histoire des saintes (Agathangelus, 58). L'Agathange arabe a le titre „Histoire des saintes martyres Rhipsimé, Gaïané et de leurs compagnes".

d) Le titre de la Vision de St. Grégoire est très rare dans les manuscrits. On le trouve dans le cod. 6632 du Matenadaran.

e) Le sujet de la dernière partie Conversion de l'Arménie n'est pas homogène et, en général, ne porte pas de titre distinct. Dans l'Agathange arabe cette partie, tout comme la précédente, n'a pas de titre.

Dans quelques manuscrits arméniens, les débuts des parties remplacent les titres par des miniatures. Dans le cod. 1920 du Matenadaran, chaque partie commence par une grande miniature.

Sans doute, ces arguments sont trop insuffisants pour affirmer, que nous avons rétabli les titres des parties de l'Agathange. Néanmoins, l'existence de ces titres dans la rédaction originale de l'Agathange arménien nous semble incontestable.

L'Agathange arabe possède toutes les caractéristiques de la langue des auteurs arabes chrétiens du moyen âge. Le damma et le hamza changent très souvent de place. Les erreurs d'orthographe sont dues à l'influence de la langue vulgaire. Le ث se transforme en ت, ou ظ en ض.

Le hamza est souvent remplacé par alif, comme اماك (§ 178) au lieu de اماءك, ou bien le hamza disparaît après le ى, par exemple المضية (§ 245) au lieu de المضيئة. Plusieurs mots sont employés dans leur signification vulgaire.

Les grécismes y sont nombreux en ce qui touche les mots communs d'emprunt. On rencontre aussi des mots grecs, comme لمصنا (λείφανον) et قيطون (κοιτών) assez accidentels pour l'arabe.

Bien que l'Agathange arabe soit daté de 1328/9, il faut croire qu'il fut traduit plus tôt. On ne peut déterminer le temps de la traduction arabe qu'à l'appui des données linguistiques de notre manuscrit. Les altérations des noms propres attestent que l'Agathange arabe fut recopié plusieurs fois. Le nom Αλβῖνος qui devrait être en arabe الفينوس est transformé en امينيوس, altération due aux copies successives. La langue de l'Agathange arabe nous permet de situer approximativement la date de la traduction entre les $IX^e - X^e$ siècles et le XIIe. Le traducteur est évidement arabe, qui prend beaucoup de mots grecs pour des noms propres.

On peut classifier les recensions connues d'Agathange de la façon suivante:

A. La première version

1. L'original arménien d'Agathange, rédigé au Ve s., subit, jusqu'à la fin du VIe s., des altérations textuelles insignifiantes.

2. L'Agathange grec, traduit de l'arménien, est augmenté plus tard du Prologue grec (révolte d'Artachir). Au Xe s. Syméon le Métaphraste rédigea le texte abrégé de l'Agathange grec.

3. L'Agathatange arabe[1] (sin. ar. 395) est traduit du grec après les IXe—Xe siècles d'un excellent manuscrit grec où ne figurait pas le Prologue. Ce manuscrit arabe fait l'objet de notre étude.

B. La deuxième version (Vie)

1. L'original arménien, rédigé probablement à la fin du VIe s., n'est pas encore retrouvé.

2. La traduction grecque de la Vie, découverte dans un manuscrit de l'Escurial daté de 1107, est publiée par G. Garitte en 1946.

3. La Vie arabe, traduite du grec, dans le cod. sin. 460 est publiée par N. Marr en 1905.

Que le Prof. G. Garitte veuille bien lire ici l'expression de nos remerciements et de notre profonde déférence.

A. TER-GHEVONDIAN

---

[1] On trouvera dans la présente publication, parallèlement aux indications relatives à l'Agathange arabe (nos. des paragraphes et pages du ms), les indications correspondantes de l'Agathange grec entre [ ] et de l'Agathange arménien entre ( ).

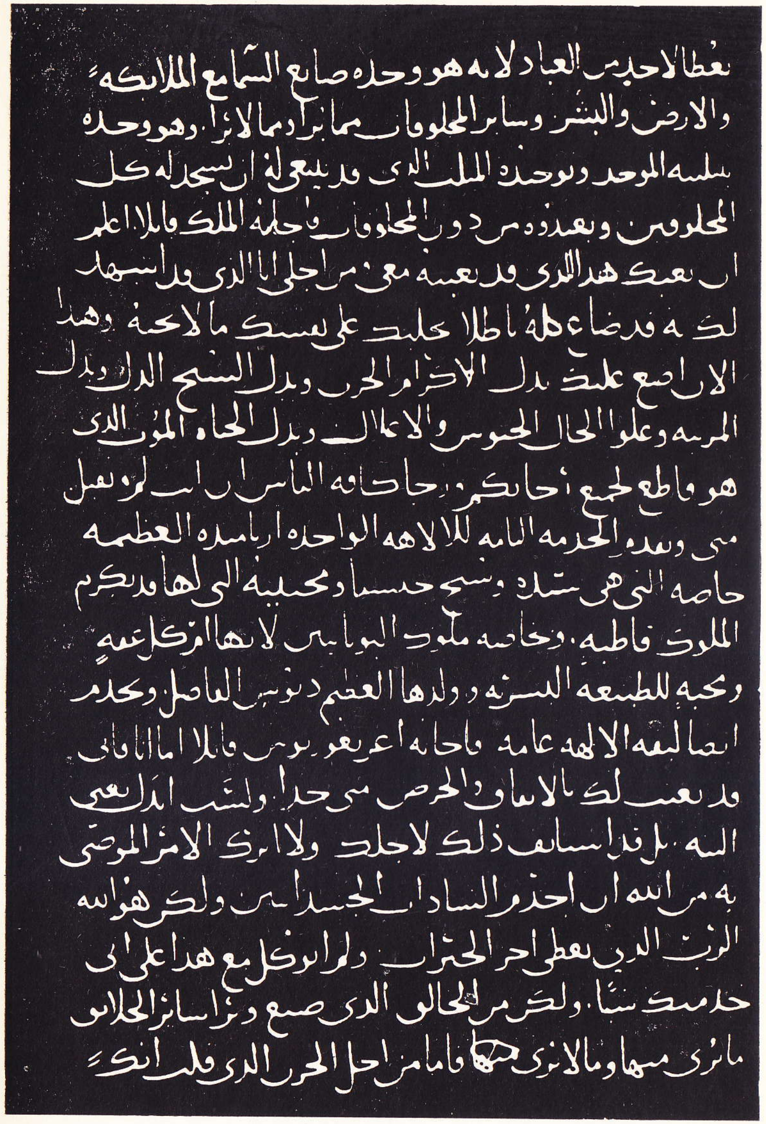
نعطا لاحد من العباد لانه هو وحده صانع السما مع الملايكه
والارض والبشر وساير المخلوقات بما يرا وما لا يرا. وهو وحده
يليه الموحد ويوحده الملك الذي قد ينبغي له ان يسجد له كل
المخلوقين ويعبدوه من دون المخلوقات واجله الملك فلا اعلم
ان نعبد هذا الذي قد تعبده معي من اجلي انا الذي قد استشهد
لك انه قد ضاع كله باطلا خليت على نفسك ما لا حاجه وهذا
الا ان اصنع عليك بدل الاكرام الحزن وبدل التسبيح الذل وبدل
المرتبه وعلو الحال الحبوس والاغلال وبدل الحياه الموت الذي
هو قاطع لجميع [illegible] ان لم تفعل
من وسط الحرمه التامه للالاهه الواحده ارباب العظمه
خاصه التي هي [illegible] حسنا ومحببه التي لها قد يكرم
الملوك قاطبه. وخاصه ملوك اليونانيين لانها [illegible]
ومحبه للطبيعه البشريه ولدها العظيم ديونيس [illegible]
ايضا لنعمة الالاهه عامه. فاجابه اغريغوريوس قايلا اما انا فلا
قد تعب لك بالاعياق والحرص من حدا ولست اذل لغير
الله. لم اقدر [illegible] ذلك لاجلك ولا اترك الامر الموصى
به من الله ان احذر السادات الجسدانيين ولكن هو الله
الرب الذي يعطي اجر الخيرات ولم اتوكل مع هذا على اي
خدمتك شيا. ولكن من الخالق الذي صنع وزين ساير الخلايق
ما يرى منها وما لا يرى [illegible] فاما من اجل الحزن الذي قلت انك

وان يرى ابرنطانس يرى قيصر الملك متنكرا وان يبصر الجمع كيف
يقتتل هو وملك العطش وحدهما. فلما اسفر الصبح امر ان يوضع
عليه لباس الملك حتى انه لم يكن يعرفه من هو الا انه يبصر الملك بعينه
بالجسمه فلما خرج اخر الجيوش باصوات البوقات والصنوج والطبول
والصفارات قدامهم ووقفوا مقابل الاعدا فوقف المتشبه بقيصر الملك
مع ملك العطش متقابلين كلاهما. والتحما جميعا في جادة للقتال
بصدور الخيل وبلغ كل واحد منهما الى صاحبه فغلب المتزي بزي
قيصر الملك العطش واخذ بيده واوقفه قدام قيصر الملك
فعظم عند ذلك الملك ابرنطانس هذا واعطاه عطايا عظيمه
ووضع على راسه تاج المملكه والبسه البرفير الملكي ورتبه بلباس
دنير واعطاه وقلده العسكر ليعوضه وبعثه الى بلده وموطن
ابوته وبلده بعد ان يعلم تمامه لملك العطش جميع مملكته ارمينيه
وصار ملكا عليها وأتى ملك ارمينية العظمى برنطانس وصار
الى هالك ووجد ملك الفرس مع جميع جنده قد غلبوا على
البلاد كلها التى لارمينيه العظمى واستعبدوا الكل فانتزعها
من ايديهم وقتل اكثرهم بالسيف وهرب الباقون منهم الى بلادهم
وهي بلاد فارس ولما كان في اول سنه من مملكه برنطانس الملك
على ارمينيه العظمى مضى الملك وعسكره الى الكنيسه التى
تدعا برنطاني القريه التى تدعا ارتكسر في الموضع الذي كان فيه
هيكل ابامنطس الالاهه الانثى التى كانت امراه ليذبحوا

لها الذبائح. فلما تمموا ذلك العمل البحس القطيع نزلوا وعسكروا
على شاطى النهر المدعا بنهر الدب فاتى الملك الى المظله. واتكى
على مائده العشا. واكل وشرب وطاب نفسه جدا. فامر عند
ذلك بان يوتا با غريغوريوس اليه. وتقدم في السحار ومن اغصان
الشجر المزهره. وتولى بذلك الى هيكل ابامنطس الالاهه الى
موضع ايقونتها ليقدم لها الكرامه. وانه اتى به فلم يقدم الاكرام
لها. لكن سيره فضائله وعجائبه فبدا الملك بان يحاوره ويقاوله
اغريغوريوس ويقول له ايها الانسان الغريب المعاود اراد ان قد اتيت
غاصبا فكيف استجزت ان تقترب منا وان تعبد الالاهه الست
انا اسجد له ولا اعبده. وانه امر به ان يحفظ به ويحاط عليه
فلما كان من الغد امر به فاحضره اغواته اليه. فلما حضر غريغوريوس
عند الملك قال له الملك قد تعبت في مده هذه السنين الماضيه كلها
خدمتني منذ الوقت الذي زاملك فيه من كل فورك وتسلك
وانا ايضا فلم ازل شاكرا لاعمالك. ومن اجل ذلك كان في نفسي
ان اعطيك كل ما اصل اليه واكرمك بكل ما اقدر عليه. فلما صر
الان لا تعمل بهواي ولا تسمع رايي وما تعلم ان فيه رضاي واجابه
القدس اغريغوريوس قائلا العمري ان الله قد امر بان يطيع العبد
مواليهم الجسدانيين كما قد ينبغي لهم ويلزمهم وان شاهد
لي الخدمتي لك. وعالم بان قد خدمتك بنصح من كل قلبي وبكل
قوتي فاما كرامه الله التي يجب له دون المخلوقين فليس ينبغي ان

الايام جليلس رئيس العطشين وملكهم العساكر العظيمه . واتى
بمعونه عظيمه كثيره وقوه كبيره يريد ان يقاتل بهم ملك اليونانيين
وبعث من اجل هذا السبب فيما دعم اليه يقول له لماذا تخلط الناس
المساكين في الحرب وتقطع الاجناد وتهلكهم وتاتي ايضا على
المدن بالمصايب والشدايد فها انذا مصارع . واخرج وحدي من
عسكري وانفرد انت ايضا وحدك من اليونانيين اصحابك
للقتال جميعا على الانفراد عن بقيه الناس فان انت غلبتني جميع لك
اصحابي كلهم وكانوا تحت سلطانك وتصير الامر بغير اهراق
دم من يرى نوحد به انت ويكون الامر وان انا غلبتك خضع
اصحابك اليونانيون بالعبوديه . وصارت السلامه عند ذلك
والسعاده للجميع . فلما سمع هذا القول منه ملك اليونانيين
فزع جدا لانه كان ضعيف الجسم في القتال فانهدم اسساق
قلبه . واضطرب حتى لم يجد مساغا ولا علم كيف يعطيه الجواب
وامر عند ذلك بان يبعث الكتب الى ساير اهل مملكته وسلطانه
وجميع اراكنها وقوادها ليأتوا كلهم اليه بسرعه فصاروا اليه
عند ذلك باجمعهم في اسرع وقت . واخذ ايضا ليكانوس
ساير جنده واتى مع الكل وكان بريطانس معهم واتفق
في وقت مصيرهم ان جموع الجند بلغوا الى اماكن ضيقه في
وسط الكروم والبساتين فبادروا مسرعين الى باب المدينه
فاما ابوابها فكانت مغلقه لانه كان وقت نصف الليل من

اجل انه لم يكن يوجد الحشيش لعلف الدواب بطروا بعد ساعات كثيره
فاذا هم بحشيش كثير فوق السور موضوع في الابرجه . في موضع
لم يكن احد يقدر ان يبلغه من عظم ارتفاع السور فصعد عند ذلك
بريطانس الى اماكن ذلك الحشيش التي فوق السور وطرح جرازا
كبارا وحزما عظيمه في وسط العسكر لعلف الخيل ولسر هذا
فقط صنع . بل طرح ايضا جماعه من الحراس وعده من الحمير من راس
الحايط الى الارض وغلب واما هو فانه طفر ايضا من اعلى السور
الى اسفله . فلما راى ليكانوس هذه الشجاعه منه عجب من ذلك
واندهل له وخاف منه وبهت فلما اسفر الصبح فتح ابواب المدينه
وان الجند دخلوا الى البلد مع ساير العسكر فاما ليكانوس فانه
وقف وهو قدام الملك مع الروسا والقواد والاراخنه والاجناد
وعظما الجيش وان الملك اخبر بالامر كله لساير الروسا
والسلاطين والقول الذي بعث يقوله له ملك العطشين فحينئذ
بدا ليكانوس بان يقول للملك زعم لا تضطرب قلبك يا
سيدي فلنا ها هنا في بلاطكم رجل وهو الذي به انحلال
هذه المحنه واسمه بريطانس وهو من جنس ملك ارمنيه
واخبر بجميع شجاعته وافعاله الداله عليها . وبما صنعه في تلك
الليله في امر الحراس والحشيش وغير ذلك فامر حينيد الملك
باحضار بريطانس فعرفه ابن حضوره بجميع الصوره . وانه
وافقه للوقت والساعه وامر الجماعه بان يكون الحرب غداه غد

واجتمعوا يبكون على الملك. وانه كانت قد بقيت فيه بعد من نسمه
روح الحياه شي يسير. وهو في اخر انفاسه فامر بان يستاصل ذريتهم كلها.
ولا يترك منهم كبيرا ولا صغيرا ممن يعرف اليمين من اليسار الا
ويباد عنهم. حتى انه امر بان يباد عمر النسوه منهم ايضا. ويقتل
الكل بالسيف سوى صبيين صغيرين طفلين كانا للفراني ابنين
وهو الفراني القاتل للملك. وانهم فعلوا كذلك. وسلم ايضا انسان
واحد من اهل الفراني المعتدين في النسب وترك هذين مع ا
المرضعتين. فاما الطفل الواحد من الاثنين فانه هرب به وانفذه
الى نواحي بلد الفرس. واما الثاني فانفذه الى مواضع رومية في اعمال
بلاد الروم. وانهم انه لما سمع ملك الفرس بهذا كله امتلا فرحا
ومسره. وصنع ذلك اليوم عيدا عظيما. واعطى كهنه الجن العطايا
الجزيله. وجيش العساكر العظيمه من بعد هذا وغزا الى بلد ارمينيه
العظمى وسبى كل من وجد بها واهلكها بالكمال فخلص واحد
منهم من وسط السبي ابن ملك ارمينيه المقتول فوصار وصبي
غير صغير يقال له تيرتاتيس. واخذ معه اجنادا يسيره فحسب
ما قدر عليه. ووجد السبيل اليه. وهرب الى نواحي بلد الروم
وصار في بلاط قيصر الملك. فاما مدينه ارمينيه فان ملك الفرس
تغلب عليها. واخذها تحت سلطانه. وسمى الاماكن كلها باسمه
واما الجند الذين كانوا فيها فاضطهدهم. وهربوا الى نواحي بلد الروم

واوقف العساكر في الاماكن المدعاه بالهونيه. فاتى تيرتاتيس
وجلس في مجلس الادب والحكمه في قريه تدعا اليكسانوا. واما
ابن الفراني الذي هرب الى نواحي بلد الروم فانه تربا وتادب في مدينه
قيساريه قبادكيا. وصار في معرفه انسان نصراني وتعلم منه
خوف المسيح وتعليمه وايمانه به الصحيح وصار في الاداب
الالاهيه مجربا جدا. واسمه غريغوريوس ٥ اول عجايبه وتدابير فضل الله
وانه لما علم بسبب ابيه انان الفراني وصنيعه وكيف قتل ملك
ارمينيه خرج من قيساريه. واتى الى تيرتاتيس وتعبد له بمسكنه
واقبل يخدمه. ووضع ذاته منذ ذلك للعبوديه. ولم يعرف احدا
ولا اثبت لاحد كيف ومن اجل ماذا اطاط ذاته للعبوديه. وكان يخدم
قدامه بكل طاعه واتضاع. وفي تلك الازمان كان رئيس القوم
اليونانيين الذي هو ملكهم يضطهد كنيسه الله الجامعه
واولادها. فعلم عند ذلك تيرتاتيس بحال غريغوريوس وانه
نصراني فبدا من ههنا يبغضه ويضع عليه الاحزان الكثيره
وكان يضطهده دفعه بعد اخرى بالحبوس والاغلال ويعذبه
دفعات عده بانواع العذاب الاليمه وكربه. وكان يحرص ان
ينقصه ويبعده. ويعدل به عن عباده المسيح الحقيقيه المحبه
المقدسه. ويروم ان يقوده الى عباده الاوثان الطمسه الباطله
المنجسه. فلم يكن ينقاد الى ذلك فاني عجايبه ولما كان في بعض

مستعدين مع سنونهما وصبيانهما وبما احتشمهما. وخرج
باسنكيم وشكل المسنا من الى جنسه وقرابيه. ووصل الى نواحى
ارمينيه كانه قد عصى على ملك الفرس واستامن الى فوصاروا
ملك ارمينيه. فصار الى مدينه نونى والى مدينه تسما بالخلخال
في مواضع شتويه لملوك ارمينيه. فلما ابصره الملك قبله واكرمه
نهايه الا ما يكون من الاكرام. فبدا بان يحارب معه بالغش
ولم يعلم ملك ارمينيه بذلك منه. واخذ يقول له انى انا قد اتيت لكى
ناخذ بطايلنا جميعا. ونحن نبعد على ذلك. ثم اجل ان الملك
ابصره هكذا قد استامن اليه على هذه النيه. واستامن واستانس
اليه بالكليه مع سائر اهل بيته. ونوبه هو ايضا وركن اليه. والمان
اليه في كل شى ثم اعطاه حسبه الكرامه كمثل ناموس الملك
واصعده على كرسى وجعله نايبه في الملك. وفى كل زمان الشتا
والرياح الصعبه في الفرح والسرور هادين فلما اتت ايام الصيف
والرياح الغربيه التو لطسه النشحنه. وانسحب ابواب الحصاد
دخل الملك من تلك النواحى ونزل الى المدينه التى يقال لها ارارا ط
والاروكنتسى وفيما كان الملك والغزالى في فرح وسرور
مستريحين جميعا. بعكر الملك في ان يغزوا ايضا الى نواحى الفرس
فلما سمع بذلك منه الغزالى ذكر عند ذلك العهد والايمان
اللذان جرا بينه وبين ملك الفرس فاشتاق الى مشاهده بلده
وموطنه وان ياخذ المواعيد والعطايا التى وعده بها ملك الفرس

حيث اراد ان يمسك سلطان الفراتين وملكهم وان يكون
عليهم ملكا وياخذ مثل تلك الكرامه السنيه. فاعتقد في قلبه اعتقاد
شرير. فاخذ هو واخوه بيد الملك وحضروا على خلوه للتشهر في عزله
على حده. كانهم يريدون ان يعقدوا ارايا. ويعملوا مشوره. وكان هو
واخوه قد اخفيا حربتيهما في الخفيه. وانهما اخرجا سيفهما بغته
في الوقت وجرداهما والملك لا يعلم بذلك منهما. ولا يقول انه يجرى
عليه سو منهما ابدا له وضربا بهما الملك وقطعاه وطرحاه على الارض
وعرف واحد من الجند الذين للملك ذلك فاسرع لوقته واخبر بالامر
الذي جرى وصاح ببكاء وعويل كثير. واقبل يزبر هكذا وهكذا
فاما هما ولايك الاخوان الفاعلان لذلك فانهما ركبا للوقت على اثره
خيولهما ومضيا هاربين فلما علم بهذا اراكنه ارمينيه والقواد
والروسا. اقتسموا فيما بينهم مفارق الطرق واسرعوا في طلبهما
فسبق قوم منهم وبلغوا الى ابواب مدينه ارطكطاط الى موضع
لا يمكن ان يجاز لان النهر الذي كان هناك. وهو النهر المسما
نهر اراصاخ. كان قد فاض جدا وغطى ماوه الارض من اجل ذوبان
الجليد والثلوج وانحلالها. ومسيل مياتها الى النهر. وكان في ايام
بعكره وهيجانه. وجاز قوم منهم اخرون على جسر مدينه
والاركتستن واسرعوا لكى يبلغوا الى مدينه ارطكصانس
فعبر ~~الهاربان~~ الهاربان قبل ورود دهم لم يلحقوهما. فرجعوا
بصياح عظيم وعويل زايد واصوات محزنه مع سائر اهل البلد

نواحي شتى وان يبعث الكتب الى ساير الاقاليم بان يحضر الذين
كانوا على بيوت الاصنام تحت سلطانه. وارسل اليهم للذباح برسم
الاصنام الثيران السمن والتيوس السمن والعجول السمن والرماك
السمن والاواني الذهب والفضه. والحجاره الكريمه. والملابس الذاخر
الرفيعه جدا من جهته هو ومن جهات اماريه ومعارفه. لاكرام
مواضعه الشريفه. وهي عندهم مواضع الاصنام. ومن ساير الغنايم
فارسل ايضًا اليهم حصه ونصيبًا. ووهب المواهب الكثيره. واعطى
العطايا الجزيله لكهنه الاصنام فاما الجند والاراكنه الذين كانوا
معه. فانه اعطاهم عطايا جسيمه واطلقهم. ولما كان في السنه
القادمه ايضًا جمع تونصار وهذا ملك ارمينيه. وبمثل تلك
القوه الاولى اسد عاجيشه او اكثر منها. وغزا الى نواحي سوريه
واعانه ايضًا جند العرب فغنم في الدفعه الثانيه ايضًا وعاد
راجعًا الى مكانه. ولم يزل هكذا على مثل هذه الحال يغزوا
ويغنم بلاد الفرس مده عشر سنين سنه بعقب سنه
فلما راى ملك الفرس هذا كله وهذه الشرور كلها. وانه قد
حدها كدا من ملك ارمينيه حزن جدا. وتزعزع قوته
وقلت حيلته وتحير في ذاته. فاستدعا ساير الملوك والقواد والاراكنه
والاجناد الذين كانوا تحت سلطانه فشاورهم فيما بينهم ويلتمسه
ويتضرع اليهم لكيما يحذروا في احلال هذه الشرور. ووعد الذي يقدر

منهم على جميع المجازاه ويقتل ملك ارمينيه بالعطايا العظيمه
والهبات النفيسه الجسيمه. واعلم ذلك الفاعل لهذا بانه يجعله
نايبه في المملكه وفي جميع السلطنه ان هو فعل هذا الفعل. وقال
ان ذلك الانسان الذي يجري ذلك على يديه منهم. ولو انه كان
افقر الفقرا. واشد مسكنه من جميع الضعفا. لقد كان
يكون معه في الكرامه كمثله بالمساواه. فقام عند ذلك انسان
من بين ذلك المحفل العظيم مشهور بالابوه الشريفه. ورئيس
امه عظيمه من مملكه الفراتيين يقال له اناق من جنس قوصار
الملك. ووقف في وسط الجماعه واخذ يطلب المجازاه من
قرابيه وجنسه كمثل العدو. فبدا ملك الفرس بان يوافقه
ويقول له ان انت عملت لي هذا الجزا وانتقمت لي واخذت لي
بالطايله وطلبتها من كل نفسك فاني ساعطيكم سلطنه
ابوتكم القديمه. واضع عليك انت تاج المملكه العظيمه
واسميك واعظمك. واجعلك مشهورًا في ملكي وسلطاني
اجمع بالكرامه. وثاني ملكي في الرتبه تدعا. فاجاب عند ذلك اناق
الفراتي قايلًا للملك اذ لنعمه حسني ان نشكر ونصنع بهم
ونسدي اليهم الخيرات. فانا الان واخي هذا الشقيق اليوم
نخضع لك ونصير تحت يديك. ونعترف كما ان يكون المقدر
كان ان يصير بعضنا بعض ايضًا فبعد ذلك صار الفراتي هو واخ

اخا هذا ارطابانو المقتول. وانه كان يأبى سلطان الفرس لان
ملك ارمينيه كان تحت سلطان مملكة الفرس ولكنه لما
سمع الان بتلك البشارة الحربية جمع عساكره فلم يلحقوا ان ياخذ
طائلة اخيه في القتال بعسكره ذلك في الحال فرجع فلا الحرب
عظيم لم يكن هو بالدون من اجل المصيبة التي صارت كائنة وبخاصة
حيث لم يبالغ في عمل القتال كما يجب ولا اخذ بطائلة اخيه حار
في رجوعه ذاهبا الى بلاده. فلما مكث بها سنة واحدة ابتدى هذا
قوصارون ملك ارمينيه بان يجمع العساكر واستعان في ذلك
بالاباسين والخزر وسنايهم وانه فتح دروب الابواب البحر الذي يقال
له بزح زوارا وترك فيهم من اكابر عساكره اقواما عدة. لكي
يغزوا الى نواحي الفرس. ولكي يبلغوا الى اقليم ستورنيه والى الابواب
التي تدعا قسبيون ولكي يحرسوا ايضا من في نسوسنا واوليا
والمدن والضياع التي هناك. ويستاصلوهم ويحاربوهم. وانه اشرع
فيما يحسب ان يستاصل بالكلية ناموس الفرس الى الغاية التي
يطلبها. وياخذ بطائلة اخيه لاسقوط سلطنته. وكان شديد
الحقد وبخروج القلب وغير مدروك الغيرة. وكان يحب نفسه
ويحسب الرفعات لقيته بنفسه. وكثرة عدة العساكر رجاله
المحاربين وشطارة القوم الذين له. فاتوا عند ذلك باجمعهم الى معاونته
ويقولوا جموع لا احصا عددها بحول قويه. وعدد مسوقه هم الالانيون
والليفنيون والسلبانيون والقسبيون وغيرهم من اهل بلد

النواحي لكيما ياخذوا بطائلة دم ارطابانو لانه كان في حزن عظيم لم
يكن بالدون من اجل الاخوة الطبيعية التي قلت ومن اجل ابوتها الشريفة
التي كانا فيها جميعا. ومن اجل الاراكنة المستاصلين معه. ولاسيما
انه كان قد ارسل هذا قوصارون وشفعا لكيما يأتي امارته الى نجدته
وعونه فقاوموا المملكة الجديدة. واعطوا ايديهم المساعدة ولكن
لم يسمع الاقربا ورؤسا الاسباط والاراكنة ~~المستاصلين معه~~.
~~ولاسيما انه كان~~ لانهم كانوا قد اقتنعوا. وقد سروا وقد تطاطوا
لمملكة اردشير وسلطنته اشتراكهم في الجنس والاخوة ولكن
اخذ اذذاك قوصارون جموع عساكره والمقاتلين الذين معهم المجربين
في الحروب ولقا الجيوش وجاز الى بلدة الفرس فلما راى ملك
الفرس شجاعة تلك الجيوش وكثرة اعدادها. وانهم قد غزوا
بالقوة الثقيلة وبلغوهم ولحقوهم. وخرج هو ايضا للحرب بغير منتشدا
وبغير عدد للقتال فلما لم يقدر ان يقاتله اخذ في الهزيمة فاتبعهم
وان المقاتلين حاضروا وجروا في طلبهم واستاصلوا اسابر جيوش
الفرس ثم بددوهم في البقاع والطرق وكان عدد المقتولين
والمايتين والمقطعين عددا لا احصا ولا يدرك ولا يستقصا
من اجل كثرتهم. وان ملك ارمينيه تشدد وسار في قوة عظيمة
بغلبة قوية وغنايم كثيرة لا تحصا. وجاز بغبطة تامة الى
نواحي ارمينيه والى مدينة ابويه التي يقال لها اراراط والى مدينة
اخرى تدعا البروكنسي وامر المبشرين بان يمضوا الى عدة

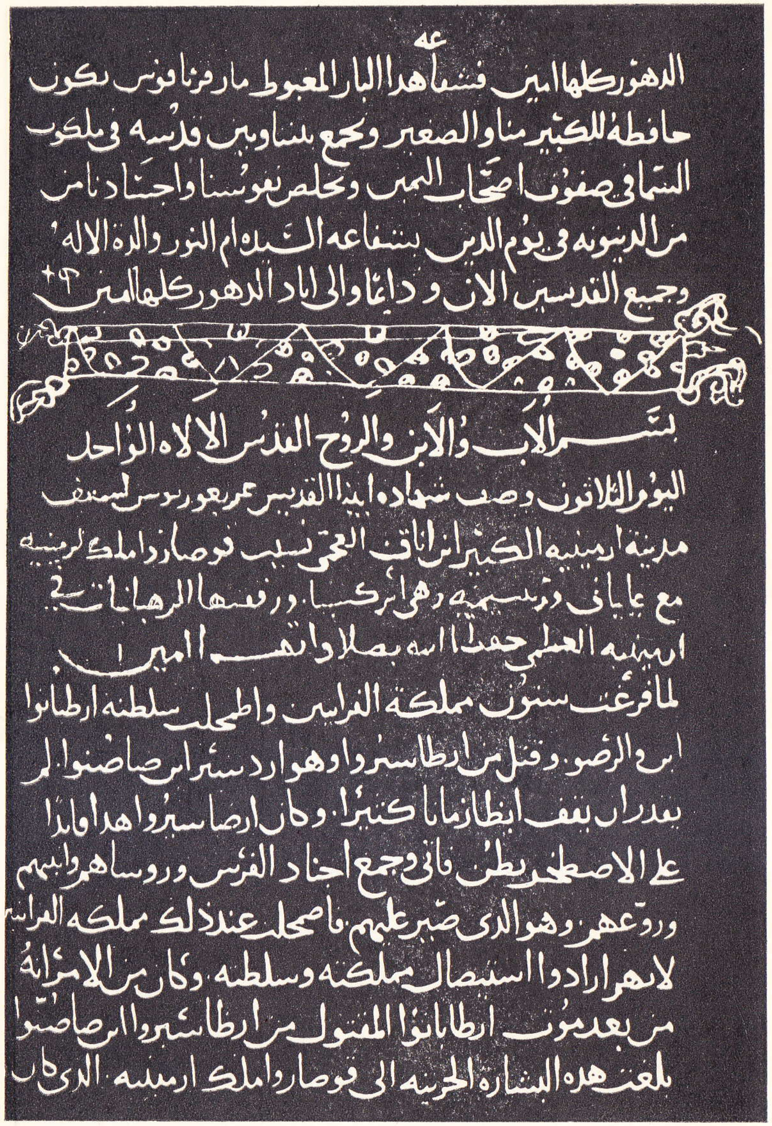
عه
الدهور كلها امين فشفاها هذا البار المغبوط مار قرنابوس يكون
حافظة للكبير منا والصغير ويجمع بنا وبين قدسه في ملكوت
السما في صفوف اصحاب اليمين ويخلص نفوسنا واجسادنا من
من الدينونة في يوم الدين بشفاعة السيدة ام النور والدة الاله
وجميع القديسين الان ودايما والى اباد الدهور كلها امين

بسم الاب والابن والروح القدس الاله الواحد
اليوم الثلاثون وصف شهادة ابينا القديس غريغوريوس لسمنف
مدينة ارمينية الكبير ابن اناك الفرثي بسبب قوصار ملك ارمينية
مع عماياف وتسميه وهو اركسبا. ورفعها الرهبانات في
ارمينية العظمى حفظنا الله بصلواته امين
لما فرغت سنون مملكة الفراسيين واضمحلت سلطنة ارطبانوا
ابن الرضو. وقتل من ارطاشير واهوارد شير ابن صاصنوا لم
يقدران يقف ابطازمانا كثيرا. وكان ارطاشير واهدا وابدا
على الاصطخريطن فاتى وجمع اجناد الفرس ورؤساهم وابنهم
وروعهم. وهو الذي صبر عليهم. فاضمحلت عند ذلك مملكة الفراس
لانهم ارادوا استيصال مملكته وسلطنته. وكان من الامرائه
من بعد موت ارطابانوا المقتول من ارطاشير وابن صاصنوا
بلغت هذه البشارة الحزينة الى قوصار ملك ارمينية الذي كان

Ագաթանգեղոսի արաբերեն ձեռագրի 134բ—141ա էջերը։

ԱՐԱԲԵՐԵՆ ԲՆԱԳԻՐԸ

من سائر السامعين (888) ولم يعطى نوم لعينيه ولا لاشفاء ناظره نعاسا ولا راحة لاصداغه حتى بلغ الى وقت استدعاء الرب اياه .

(889) [170] 364 فهذا كان مع الملك وجميع تلاميذه جميع ايام حياته بقراءة الكتب الالاهية الليل والنهار وربحوا الكل وصاروا مثالا حسنا لمحبين التعليم الملاكى كالذى يجب .

غفر الله لمن كتب ولمن قرأ وسامح بما يجد من الغلط والنقص
والسبح لله دائما وعلينا رحمته امين وذلك
بتاريخ سنــة ستــة الاف وثمانمائة
وسبعة وثلثين لابونا ادم احسن
الله العاقبة وذلك بدير طور
سينا المقدس وهو برسم
كنيـــســـة
السـيدة

بالتضرع الى الله دائما من اجل ذاته وانه هكذا تأدب وتهذب وانجح فى كل اعمال الصلاح حتى انه وهو ايضا بلغ فى التعليم الالهى وصار فيه كاملا .

(866) 354 واما القديس العظيم غريغوريوس راس الاساقفة مع ابنه القديس ارسطاكس مع الذين يلوذوا به جازوا وافتقدوا المتلمذين .

(867) [162] 355 ففيما كانت هذه الامور تجرى هكذا ملك فى ذلك الزمان قسطنطين بن قسطا الملك فى بلدة الاسبانيا وغاليا وامن بالله خالق السماء والارض لانه كان قد تحقق فى ضميره ان ليس ملك غير ملكوت السماوات وان ملك هذا العالم زائل فانى . (871) وهكذا انجح فى رضاء الله حتى انه كان جميع ايام حياته من الملائكة يخدم ويضع على راسه منهم فى كل صباح تالى التاج الذى لا يتغير لانه كان يبصر دائما ملاك سماوى مرسلا لخدمته وهذا الطوبان قسطنطين الملك القديس وصار متشبها من الكل .

(872) [164] 356 فلما ذاعت هذه الامور فى بلد ارمينية وفى الملك پلد تيريظاتيوس شكر عظيم قدمه للرب بفرح وسرور لا يوصف وبارك الرب فى جميع الارض بسبح اسمه القدوس

(873) 357 فلما ان سمع هذا الملك تيريظاتيوس اشتاء الى ان يمضى اليه بسرعة فاستعد واخذ معه العظيم[1] راس الاساقفة اغريغوريوس وابنه[2] ارسطاكس الاسقف والفيذن الاسقف ومن اعظم قواده اربعة والرئيس العظيم الذى على المدينة التى يقال لها انجاليطون والرئيس الذى يضع التاج راس الملك والدمستق (213 m) العظيم مع جماعته رؤساء[3] اخر عددهم كثير وسبعين الف فارس مختارين .

[165] 358 وخرج من اراراط[4] والرساباط وجاء الى حدود يونياس (874) وهناك وقف ايام يستعد بامورة ويصلحها وكان فى سائر المدن يبشر بمجيئه[5] فى البر والبحر لكيما يكونوا مستعدين لقبوله فبلغ فى هذه الكرامات من مدينة

1 abn. للعظيم

2 abn. ولابنه

3 abn. ريساء

4 abn. ارارط

5 abn. مجيه

ايطالون الى مدينة الملك التى فيها ملك الروم (875) فاخبر للوقت بقدومهم فى بلاط الملك .

359 فلما ان سمع الملك القديس الكريم فى الملوك قسطنطين وراس الاساقفة الذى يكون عنده فى بلاطه دائما الذى يقال له اوسابيوس خرجوا للقائهم بكرامة عظيمة وسبح لا يوصف واستعدوا لهم منازل للضيافة فى تلك المدينة الملكية لكيما يستريحون من طول الطريق الصعبة فتعجب محب الله قيصر قسطنطين وسال للملك تيريظاتيوس قائلا اخبرنى كيف صارت فيه وعن جميع الادب الذى اديه وانه صار فى شبه البهائم (876) ولم يخزا ان يخبره بكل شىء صابه وصبر الشهداء .

[166] 360 وان الملك قيصر تعجب جدا وطرح نفسه على رجلى القديس اغريغوريوس طالبا منه ان يبارك عليه [167] (881) وبلغوا فى ذلك الوقت الى مدينة اراراط موضع كانت سكينة الشهداء القديسين (882) ومعهم هدايا بامر الملك القديس ذهب وفضة وانية كثيرة لخدمة كنيستهم .

(884) [168] 361 وبعد ذلك امر الملك قسطنطين ان يكون الاساقفة ومجمع فى مدينة نيقية حينئذ الملك تيريظاتيوس والعظيم اغريغوريوس راس الاساقفة (213 p) استعدوا فوجهوا الارسطاكس الاسقف والبنا القديس اغريغوريوس لكيما ان يصير الى مدينة نيقية مع الاساقفة موضع اعطيت امانة الحق فى جميع المسكونة والقوانين المنيرة لرضاء الله العالى فى هذا المجمع اتى الملك العظيم قسطنطين قيصر واعترف بالامانة المستقيمة وجميع ذلك المجمع القديسين باركوه وثبتوا ملكه .

(885) 362 فاما الطوبان ارسطاكس وهو منير بجمع القديسين اتى من ذلك المجمع المقدس ومعه جميع طقس المجمع المقدس وبلغ الى مدينة ارمينية وقدم للملك ولراس الاساقفة القديس الامانة المستقيمة مكتوبة فى درج فبهذه الامانة المستقيمة ثبت القديس غريغوريوس جميع بلدة ارمينية وكان تيريظاتيوس الملك يساعده بجميع اعمال الصلاح وانارو الكل .

(886) [169] 363 فبعد هذا وعظ الطوبان اغريغوريوس الشعب بكلامات كثيرة عسرة التفسير وامثال كثيرة عميقة مشتهاة

البكرة فكان يعرف بارثانس[1] وقد كان انجح في الخدمة الالهية ايضا حتى انه قبل شيروطونية القسوسية واما الثانى فكان يسمى ارسطاكس وقد كان منذ صغره فى الخدمة الالاهية وكان سائحا وسكناه فى الجبال وصبر على الاتعاب الكثيرة واعطى ذاته للتعاليم الروحانية وكان يكون بالدائم بثوب واحد وهو جائع عطشان ولا ياكل الا الحشائش البرية فقط وكان لباسه ذريا دنيئا[2] وكان نومه دائما على الارض من غير ان يفرش تحته شيئا[3] ويسهر الليالى دائما وهو واقف على رجليه بعينين غير غامضتين ولم يعمل ذلك زمانا يسيرا بل كان يفعله زمانا طويلا وانه وجد قوما يحبون الخلاص فاخذهم اليه ووعظهم وعلمهم التعليم الانجيلى وان يصبروا على التجارب الاتية (211 p) عليهم بقوة وشجاعة وصار هكذا مصباحا عظيما وكثر لمعانه وعظم ضوءه حتى انه عرف من الله ومن الناس .

(860) 348 فعرف الملك تيريظاتيوس حال هذين الابنين بالاستقصاء والبحث عن امرهما فوجه بسرعة ثلثة قواد مع كتب من مملكته اليهما لكى ياتيا اليه بابنى القديس غريغوريوس يحملوها اليه [159] وكان الرسل المبعوثون وهم الثلثة فهكذا كانت الاسماء وهى الاول ارطواكساذ والثانى طاساتس والثالث طاطاس .

(861) 349 فاتوا الى بلدة[4] قباذوكيا فوجدوا ارثاذن فى مدينة قيسارية فاما القديس ارسطاكس فكان سائحا كما قلنا فى البرارى وانه لم يقبل منهم ما راموه منه وسالوه[5] ان يفعله من ان يترك الصمت وياتى معهم الا بعد ان اجتمع عليه عدة اناس من المسيحيين واحتالوا عليه بكل حيلة وحرصوا به بكل حرص الى ان اقنعوه بان يمضى وقالوا له ان الاجود لك هو ان تتعب فى اعمال الله فانه اجود من سكناك بالوحدة فى البرية ثم انهم شيعوه مع اخيه واطلقوهم وان الرسل اتوا الى بلدة ارمينية واوقفوا ابنى القديس

1 âkn. بادذانس

2 âkn. دنيا

3 âkn. شيا

4 âkn. بادة

5 âkn. ساموه

غريغوريوس قدام الملك وان الملك قبلهما بفرح كثير ثم انه خرج معهما فى طلب المغبوط غريغوريوس لكى يجدونه اين ما كان فاتوا الى ان وجدوه فى بلدة ضاراناليطون فى الجبل المدعا اسمه بماناارخ فى البرية .

(862) 350 فتضرع الملك تيريظاتيوس الى المغبوط البار غريغوريوس قائلا له اذا كنت ايها القديس المكرم لا تؤثر ولا شاء قدسك ان تسكن بيننا من اجل خطايانا بل احببت البرية والتوحد والخلوة والتفرد فارسم لنا ابنك (m 212) القديس ارسطاكس اسقفا علينا ليكون راعياً ومدبراً وعندنا مقيماً عوضاً من ابوتك الشريفة وان القديس فعل ذلك كما ساله الملك فيه وكما هو مكتوب بدل ابيك صار بنوك واقمتهم رؤساء على جميع الارض .

[160] 351 فهذا الفائز ارسطاكس الفى قديسا ايضا وبلغ مبالغ ابيه فى التعليم الالهى فضبط بعد ابيه بلدة ارمينية بدرجة الكهنوت المقدسة فكان القديس غريغوريوس يخرج حينئذ ويفتقد المتلمذين ويثبتهم فى الامانة .

(863) 352 وان الملك كان يخدمهم ويعزيهم كمثل رسول المسيح لانه الفى ورعا وخيرا جدا وقبل المعرفة الالاهية بحكمة عظيمة حسنة وعمل الفضائل وصار مشبها[1] للكل من اجل حفظه لوصايا الله وصار تمثالا حسنا لكل خير صالح لجميع اهل مدينة ارمينية ناصتا بحرص عظيم للكتب الالاهية وكان قد تعلم حكمة اليونانية وبلغ فيها المبلغ العظيم فى الفلسـ‍ـفة وغيرها .

(864) 353 فقبل بعد ذلك نعمة المسيح السماوية وانير عقله وسلك فى اثر وصايا الله واعد نفسه وقدمها لله كوصية الانجيل المقدس بكل قوته واعطى ذاته لخدمة الله محب البشر وتعرى[2] بالكلية من الشهوات الدنسة حاملا فى فمه بالدائم علامة الحياة وكان يخدم المصلوب بكل طاقته وعقله [161] ولا سيما انه احب ان نصير فى عدد تلاميذ المسيح والذين هم حاملين صليبه القديسين ووضع على نفسه حد بالصوم والسهر والصلوات . والتنهد الغير ظاهر وكان يجيز زمانه فى مثل هذه السيرة وكانت عينيه تنبع (p 212) ينابيع الدموع

1 âkn. مشنها

2 âkn. تعرا

(847) 339 وكان يعلمهم حينئذ ويقول لهم لا تسكروا من الخمر ولكن تملوا من روح القدس واعدوا قلوبكم للتسابيح والتماجيد الروحانية وهى تسبحة الله وتمجيده فكانوا هناك دائما فى هديد حلاوة الكتب (210 m) الروحانية لكيما يكللون للمسيح وكانوا هناك حارين بالروح فى خدمة الله وكانت هناك صلوات لا تفتر وتضرع لا يهدا والدموع التى تلد السلام من الله من اجل محبته للبشر .

(848) 340 وفيما هم وهو فى مثل هذه العادة اجا حياته كلها كالذى ذكرنا بديا وكان يبقا اياما كثيرة فى اماكن لا تسلك فى ابتداء نهر الفرات ومغائر وشقوق وكهوف الجبال ساكنا لانه كان متشبها بايلياس العظيم وبيوحنا المعمدان الكريم الذين قدسهما يفوق كل قدس فصار مثالا حسنا .

(849) [155] 341 فلما طقس ذاته ودبرها بمثل هذا التدبير واغناها بالتجارة الالاهية كان فى اوقات معروفة يفتقد المتلمذين بالحق ويعزيهم ويعظهم[1] بالمواعظ الروحانية النافعة للنفس وكان دائما فى سائر الاماكن يجعل الناس مهتمين بالتعليم الالاهى لكى يصيرهم يعبدون الله بالحرية واصلح قلوبهم كمثل الارض السمينة المثمرة بدل الواحد ثلثين وستين ومائة فهكذا كان يفعل دائما من اجل نفسه ومن اجل المدينة كلها .

(850) 342 لان من عادات المعلمين الحقيقيين ان يكونوا مرآة فى تعليمهم بايضاح اعمالهم والدليل على ذلك انهم كانوا يذكرون الكلمة المكتوبة عن الالاه الواحد الحكيم ايسوع المسيح حيث يقول حين ابتدى ايسوع يعمل ويعلم لانه هو كان ياخذ تلاميذه دفعات كثيرة فى خلوة ويصير لهم مثالا باعماله حيث علمهم الطوبان فى الجبل وحيث اسلم ايضا اليهم حد الصلاة الباتارهون وهى يا ابانا الذى فى السماوات وطلع ايضا فى ايام الفطر فى المجمع الناموسى ثلثة دفعات الى جبل الزيتون وكان يصلى (210 p) بالليل على خلوة ومن هذا تعلم انه ليس من اجله عمل هذا سيد الكل ولكنه عمله من احل البشر لكى يكون لهم ذلك شبها ورسما ولكل المؤمنين به منهم فمن اجل ذلك قال فى بعض تعاليمه لهم اسهروا وصلوا لكى لا تدخلوا فى التجارب .

---

[1] *Akn.* يعظمهم

(852) [156] 343 فقبلوا التعليم الالاهى اولا لمنفعة نفوسهم (853) ثم من المتلمذين اعطوا التعليم لان الفرار من العالم نافع هو جدا للذين يطلبون مرضاة الله في الوحدة والخلوة وهكذا ايضا كان الانبياء يعملون فى المبدأ وفى الجبال والبرارى والمغائر واحجرة الارض والاودية والكهوف كانوا يعبدون الله ويحرص كل واحد منهم فيما يرضى الله ككلمة السليح فكذلك كان يعمل الاباء الذين قبلوا نواميس الرسل السليحين وكانوا يصيرون تمثالا للذين ياتون بعدهم ومن اجل هذا فهكذا كان ايضا هذا المغبوط غريغوريوس ها هنا مشتاقا الى ان يتدبر كما ذكرنا بهذا التدبير .

[157] 344 وكان ياتى فى كل وقت الى اماكن ما ويحرص الكل على الفضائل بعين لا تنام (854) صارت عند ذلك بلدة ارمينية مشتهاة بهية حسنة لانه كمثل ما كان موسى واضع الناموس صار لبنى اسرائيل مهديا وهكذا بولص الرسول فى مجمع السليحين فكذلك صار ايضا المغبوط هذا اغريغوريوس (855) وكان يختار له بالدائم السكنى فى البرارى .

(856) 345 واقام له اساقفة على سائر بلاد ارمينية وكان عددهم اربع مائة اسقف وصاروا على اماكن شتى فاما القسوس والخدام والشمامسة والاغنسطيون ومن دونهم من اهل درجات الاقليروس فانهم يجوزون حد العدد الذى (211 m) يحصا .

(858) 346 واما الملك تيريطاتيوس وانه تضرع عدة دفعات الى المغبوط راس الاساقفة غريغوريوس وسقط على رجليه وساله ان يثبت عندهم دائما وانه لم يقبل ذلك منه لانه كان مشتاقا الى سكنى البرية لكيما يديث جسده بالصوم والصلاة لكيما لا يسقط فى هلاك العظمة فلذلك حد لنفسه جميع ايام حياته ان يكون يصوم اربعين يوما لا ياكل فيها شىء الى الوقت الذى يستدعى به المسيح فيه .

(859) [158] 347 فاما الملك مع سائر اهل المدينة فكانوا حزينين باكيين لاجل فرقته فسمع حينئذ الملك عند ذلك من قوم كانوا يعرفون الفائز غريغوريوس فى المبدأ انه حيث كان شابا كانت له زوجة وصار له منها ابنان فاما احدهما وهو

كعيشى البهائم اذ لا ادب لهم كان ولا كانوا يعرفون شيئا[1] من الروحانيات وانهم قد صاروا عارفين بالنبوات ورسائل السليح الفائق القدس بولص والفاظ الاناجيل الاربعة المقدسة حتى انهم تعلموها ظاهرا على قلوبهم من غير نظر فى المصاحف لانه هكذا فتش عن الوصايا الالاهية وعرفهم ذلك .

(841) 333 فبلغ حينئذ رأس الاساقفة غريغوريوس الى رئيسة المدن ببلدة ارمينية التى يقال لها اراراط وهو المكان الذى قبلوا فيه الادب فى المبدا والموضع الذى نصب فيه علامة صليب الحياة والموضع الذى استشهد فيه سائر الشهيدات المغبوطات ورسم الموضع الذى كان حوطه[2] وحازه موضعا لهيكل الله وعمره ففرغ منه وكان ابصر بديا فى المنظر الالاهى يقال له ايضا هكذا (w 209) .

[152] 334 وفى مواضع هياكل الاصنام التى اخربت بنا هياكلا لله وفى ارطقسات المدينة وفى بقية الاماكن فاكثر من الكنائس التى بناها ورسم الكهنة واصلح الكل روحانيين طاهرين وقدمهم لله قربانا (842) وتمم كرز الانجيل المقدس فى سائر بلاد ارمينية من طرفها الواحد الى طرفها الاخر ومن صاطالون المدينة الى مدينة خلطن والى حدود ابواب الابواب مع بلاد[3] اخر كثيرة لا يحصا عددها[4] ونادى فى جميعها ببشارة الانجيل المحيية .

(843) 335 وكان القديس يطوف ليلا ونهارا ولا يهدأ لا فى صيف ولا فى شتاء بل يطوف ويديم كرز الانجيل المقدس ويعلم الوصايا منه المحيية وكان فى كل الاشياء متشبها بالرسل السليحين وكان يدخل على الملوك والرؤساء والامم بغير خوف ولا جزع لانه كان حاملا فى فمه اسم المسيح مخلص الكل فاصلح كل الانفس روحانية لابسة للمسيح .

(844) [153] 336 وخلص الكثيرين من الحبوس ومن الاغلال بقوة المسيح الساكنة فيه ومزق كتبا كثيرة مكتوبة بالظلم وصار

---

[1] âhu. شيا

[2] âhu. حوطة

[3] âhu. بلادا

[4] âhu. عدذها

عزاء للحزينين ومسليا لصغيرى[1] النفوس واسس بتعليمه الالهى فى كل نفس من الانفس الرجاء[2] العتيد الذى هو ظهور الالاه العظيم ربنا ومخلصنا ايسوع المسيح وهو مجيئه[3] الثانى وهكذا نقل الكل من عاداتهم الاولية الشيطانية الى المعرفة الحقيقية الالاهية .

(845) 337 وجعل كثيرين من الناس رهبانا وحبسا واصلح ديارات عدة لهم فى الجبال والبرارى والمغائر والكهوف وقبلهم جماعة من بنى كهنة الاصنام اليه واجتهد فى امرهم بكل جهد قدر عليه (p 209) لكى يتعلموا التعليم الروحانى وخوف الله حتى ان قوما منهم استحقوا ان يرسمهم كهنة لمذبح الله فالاول منهم يقال له الفينيبوس[4] الذى صار معلما فى ناحية الفرات والثانى اوثاليوس الذى صار راعيا فى نواحى باسينون والثالث بصص والرابع موسى والخامس اوسابيوس والسادس يوحنا والسابع حبيب والثامن ارتاثس والتاسع ارصوكس والعاشر انتيوخس فهاؤلاء اختيروا من بنى كهنة الاصنام لكيما يصيروا اساقفة فى نواحى شتا لكى يتمموا كرازة الانجيل المقدس فاما اسماء الباقيين فيبعد الان علينا ان نسميهم فى كتابنا هذا .

(846) [154] 338 فاما الفبندن الرجل الحقيقى المحب لله فانه اوقفه على بلاط الملك مدبرا غريغوريوس وكان هو فى كل الاوقات[5] يسرح الغير مسلوكة والبرارى وصار للكل مرآة ومنفعة لانه كان ياخذ قوما من الذين قد تتلمذوا فى الديارات ويطلع الى الجبال فى خلوة وفى شقوق الصخور والمغائر ويعلمهم ان يقتنعوا من حشائش البرية بما يقتاتونه يوما بيوم وهكذا اعطوا نفوسهم لتعب الجسد وكانوا يذكرون كلمة السليح بولص حيث يقول انى اذا كنت عليلا من اجل المسيح فحينئذ اكون قويا وايضا القول الذى قاله ان كان ينبغى لى ان افتخر فباامراضى قد افتخر لكيما تسكن فى قوة المسيح .

---

[1] âhu. للصغيرى

[2] âhu. الرجاء

[3] âhu. مجيه

[4] âhu. اميتيبوس

[5] âhu. الاقات

(833) 325 فلما نزل الناس والملك من ماء نهر الفرات ظهرت علامة مفزعة معجزة من (207 p) الله وذلك ان المياه الجارية وقفت فى اماكنها عن جريانها وظهر لهم ضوء عظيم كشبه عمود مضىء ووقف على مياه[1] النهر فى المكان الذى اعمدوا فيه وكان علامة صليب الحياة فوق ذلك العمود وكثر هكذا وتزايد لمعانه واشراقه حتى انه غطى شعاع الشمس واخفاها وكان الزيت الذى صبه الفائق القدس غريغوريوس[2] فى النهر يلتأم من كل موضع ويجتمع من سائر الاماكن فى النهر الى المعمودين فعجب الكل وقدموا التسابيح لقوة الله وغاب عند المساء ذلك الصليب المضىء ورجعوا الى المدينة [149] فاما الذين اعمدهم المغبوط غريغوريوس راس الاساقفة فى ذلك اليوم فكانوا اكثر من خمس عشرة ربوة من الناس مع الملك وذويه وجنوده وخواصه وعبيده .

(834) 326 وانهم انصرفوا بالفرح وهم لابسوا البياض ويقرأون[3] المزامير الداوودية ويسبحون التسابيح الروحانية وفى ايديهم مصابيح الشمع الملتهبة وهم مزينون ببهجة الصبغة العظيمة فاستناروا وصاروا كشبه الملائكة وفى درجة البنوة وكان يفوح منهم رائحة طيب المسيح ربنا . ثم انهم دخلوا الى هيكل الله فعند ذلك خدم المغبوط راس الاساقفة الفائز اغريغوريوس خدمة السرائر المقدسة وناولهم جسد الرب المقدس ودمه المحيى لمغفرة الخطايا والحياة الدهرية .

(835) 327 فلما ناولهم تلك النعم الالاهية التى هى جسد ربنا ايسوع المسيح المقدس ودمه الكريم ثبت هنالك سبعة ايام من اجل عزائهم (208 m) الروحانى فاعتمد فى تلك الايام السبعة من عسكر الملك والنسوة والرجال والصبيان نحو اربع مائة ربوة .

(836) 328 وامر الفائز غريغوريوس عند ذلك بان يعيد لذكر الشهداء فى المجمع العظيم الذى يقال له بنبيس[4] الذى كان بديا لكرامة عبودياتهم العتيقة وكان ذلك المجمع

[1] ākn. مياة

[2] ākn. غريغويوس

[3] ākn. يقرون

[4] ākn. بنبيسن

مصنوعا لهم عيدا فى اخر يوم من السنة وكان اكبر اعيادهم فرسم لهم المغبوط ان يجعلوا ذلك اليوم على اسمى الشهيدين اللذين هما يوحنا المعمدان واثيناجانس[1] وكانوا يصنعون هذا العيد فى المدينة التى يقال لها باغوان[2] (837) التى اكثر فيها من التعليم الالاهى غريغوريوس المغبوط وملا الكل من مواعظه الروحانية وفرحهم الافراح الروحانية .

[150] 329 وخرج من بعد ذلك ومضى الى سائر حدود بلدة ارمينية فبنى الكنائس فى كل الاماكن من الحصون والقرى والضياع والبلدان وغيرها من البقاع واوقف ايضا الملك فى سائر سلطانه اربعة من الضياع لخدمة راس الاساقفة فى كل موضع يمضى اليه .

(838) 330 ورسم فى سائر الاماكن كهنة وامر القديس والملك بالا يعبد الا الله الرب خالق السماء والارض وما فيها وتحتهما وفوقهما . فاما خدام مذابح الله فانه اكثر منهم فى كل موضع كان يبنى فيه كنيسة لكيما يدبرون شعب الرب بمخافة الله .

(839) 331 فبعد ذلك اقنع الملك القديس راس الاساقفة ان يجعل فى كل مدينة وقرية موضع معلمين يعلمون الصبيان الكتب المقدسة ويميلونهم عن العادات الرديئة[3] النجسة فصنع الملك (208 p) بهم كذلك وادخلهم فى كور الادب والمحبة الروحانية لكى يتصفا منهم الصدأ ونتن الجن ويتنقون من اوساخهم الدنسة وهكذا ابرأ ايضا انفسهم من عبودياتهم النجسة التى كانوا تعلموها من ابائهم القدماء حتى انهم كانوا يقولون قد انسيت شعبى وبيت ابى .

(840) [151] 332 ثم ان الملك امر بان يجمع الصبيان من مدينة وبلدة فى حدود ارمينية التى كانت تحت سلطانه واقام عليهم المعلمين المؤمنين كما ذكرنا بديا وكان يدفع اليهم ارزاقهم وجمعهم فى مكانين لكيما يتعلمون فى الموضع الواحد باللسان الرومى اليونانى وفى المكان الاخر باللسان السريانى ومن اجل ذلك الفى بغتة الذين كان عيشهم

[1] ākn. انثيناجانس

[2] ākn. ناغوان

[3] ākn. الردية

غمضتم اعينكم وحسبتموه كالظلمة هو الذى فتح عيون قلوبكم وانار كم وانزع عنكم لباس الجن المظلم والبسكم اسطولية الضوء الظاهرة لان الذى اردتم هلاكه بغير معرفة بل بالافتخار صار لكم هو حكمة ومهديا الى الحياة .

(825) 318 فلما علمنا نحن ذلك ايضا ابتلعنا فى عمق محبة المسيح وامواجها وتعجبنا اكثر وافضل من مواهبه ونعمه الغير مدروكة وسبحنا بالافواه التى لا تفتر والالسنة التى لا تصمت لربنا ايسوع المسيح الصالح الصانع للعجائب والمعطى للنعم والضابط للكل ورفعنا له الاصوات بالشكر [146] وفرحنا ايضا لهذا اغريغوريوس الكبير بحلول الروح القدس والنعم التى لا تتغير ولكم انتم ايضا به الذين ستؤهلون به ايضا لان تقبلوا[1] سلام ملكوت السماء ولئن كنتم منا نحن بالجسد بعيدين فانكم بالروح منا قريبون فاذكرونا فى صلواتكم الجديدة وفى الخلاص الذى قد صار لكم ولا سيما اذا انتم عيدتم لذكر القديسين مع سروركم .

(826) 319 فاما عهد الشهادة (206 p) فليحفظ ما بين الفريقين الى الغاية فان هذه الموهبة لتجديد الكهنوت فى بلدتكم تثبت[2] غير متزعزعة فى كنيسة قيسارية التى منها اعدت لكم فى المبدأ موهبة الشيروطونية التى يعطيكم الرب ايضا بها الطعامات التى لا تموت وتصير لكم تجديدا بالمسيح للميلاد الثانى الذى ولدتموه من المعمودية المقدسة بصليب السيد المسيح المحيى وجسده المخلص ودمه[3] الغافر الخطايا ولتكثر لكم الكهنة والغبطة الالاهية لكيما يقدمكم الى التجام التسبحة الروحانية والطغمة السماوية اجناد المسيح وانتم معافون بالمسيح ومتمتعون بخلاص الرب وسلام المسيح فلتكن لكم ومعكم .

(827) [147] 320 ففرحوا بعزاء هذه الرسالة الواصلة اليهم ولا سيما ان الذين كانوا مضوا مع غريغوريوس الفائز فى الطريق عادوا جايين وهم مضيون بتوفيق الله فلما تملوا من شوقهم الروحانى وتثبتوا اكثر مما كانوا عليه بكثير فى الامانة كانوا ينجحون

1 ātn. تقتلوا

2 ātn. تثبث

3 ātn. وذمه

فى عمل الفضائل بالنشاط العظيم .

(828) 321 فاما القديس غريغوريوس فانه كان كعادته السالفة حريصا فى التعليم الالاهى بغير فترة ولا هدوء ولا سيما ان ذلك كان منه بمسرة من الملك القديس تيريظانيوس وكان يعظ ويؤدب بصنعته الالاهية ويطيب بصناعته الطبية الروحانية وكان يزداد خضوع الملك له ولقواده واهله كخضوعهم لامر الله وكذلك سائر اهل المدينة .

(829) 322 ففيما الكل يقبل وصاياه المأمورة منه ويتمموها (m 207) بالفعل امر حينئذ كل من فى بلاط الملك مع الجند بان يصوموا مدة ثلثين يوما مع الصلاة الدائمة وكان هو كعادته مع الذين اتوا معه بالاتفاق يعمل الاغريتيات بالنسك والتضرع والدموع الغزيرة والسيرة الصعبة وبهتم بالكل وكان له الشهد بغير فتور ويذكرهم دائما كلمة النبى القديس حيث يقول انك اذا رجعت فتنهدت فعند ذلك زعم قد تخلص (830) وكان هكذا يتوجع يصبر من اجل منفعة الكل لكيما يصير مهديا للكل ومخلصا ومن اجل ذلك وهب له من الله خالق الكل كرامة الابوة وان يلد ولادات جديدة عجيبة بموهبة يمين المسيح للكل من الماء والروح بمثل من يولد من البطن بالولادة الثانية من فوق ولد وتمم ونقا ورسم وجعلهم شعبا للرب .

(831) [148] 323 ووضع هناك ايضا الاساسات فبنى كنيسة ووضع فيها ما كان قد تبقا معه من لمصنا الشهداء المغبوطين واسس هكذا فى جميع المدينة كنائسا ونصب المذابح ايضا ورسم الكهنة والشمامسة وكان الكل قد رجع الى طريق الله بالكمال بمشيئتهم[1] وهم مبجحون بالصوم والصلاة وخوف الله .

(832) 324 فلما فرغ حد الصوم الذى كان حده لهم اخذ المغبوط اولائك الجند والرؤساء والملك بذاته والملكة واخته العذراء الشابة العظيمة مع بقايا العظماء عند طلوع الشمس ومضى الى شاطىء نهر الفرات واعمد الكل هناك باسم الاب والابن والروح القدس .

1 ātn. بمشيتهم

(815) 311 وامر بان يعيد فى ذلك المكان فى كل سنة عيدا مجددا لتذكار القديسين فى اليوم السابع من شهر تشرين الاول لكيما يجتمعون بالفرح العظيم ويعيدون فى مثل ذلك اليوم من اجل ان هناك بدوء عمارته للكنيسة ونصب المذابح ورسم الكهنة فى تلك الاماكن فصنع ايضا المعموديات ثم اعمد (205 ա) من بعد ذلك فى سائر بلدانه[1] [143] وعمر الكنائس ورسم الكهنة .

(816) 312 فاهو فانه سار من هناك بفخر الصليب وقوة المسيح وحمل معه جزءا[2] من ملصنا الذى ذكرنا حاله بديا لكيما يبنى ايضا الهياكل للشهداء فى اماكن كثيرة ومدن عدة وقرى وحصون كثيرة وكنائسا وصنع معموديات عظيمة ورسم كهنة كثيرين جدا .

(817) 313 وبعد ذلك كله سمع الملك العظيم تيريظاتيوس ان اغريغوريوس المغبوط قد بلغ الى بلدة ارمينية فاخذ اراكنته الذين يكونون حوله والملكة واخته وخرج من مدينة اراراط لاستقبال المغبوط راس الاساقفة غريغوريوس المغبوط فاتى الى المدينة باغوان المقول لها بلسان العجم بامون[3] ومكث بها ثلثين يوما ينتظر المغبوط وان القديس كان يطوف فى نواحى مختلفة وهو مهتم بعمارة الكنائس واصلاح الكهنة وعمل المعموديات ويدبر الكل بكل الطقوس الناموسية .

(818) 314 وانه اتى فبلغ الى المدينة التى يقال لها باغوان مع العظماء وبقية الجمع الذين يتبعونه من اماكن مختلفة الذين نالوا الشفاء على يديه الطاهرتين من امراضهم فاما هو فانه كان يزرع بكثرة ويعلم كلمة الحياة مع الذين معه من اجل كرم المسيح فى انجيله المقدس الذين قد يصعب علينا الان ان نسمى باسمائهم فى كتابنا هذا لكثرتها جدا وان المغبوط اتى مع هاؤلاء وهو من نعمة الله فخار على الجبل الذى يقال له نابات .

(819) [144] 315 فاما الملك فانه يسبقه باراكنته ووقف له على شاطىء نهر الفرات وان (205 բ) القديس اغريغوريوس راس الاساقفة لما لقى الملك مع الذين كانوا معه من اراكنته ملا

1 ձեռ. بلذانه

2 ձեռ. جزوا

3 ձեռ. يامون

الكل بلقائه نعمة الاهية وسلاما انجيليا وانهم رجعوا بفرح عظيم وسرور كثير الى المدينة ودفعوا هنالك الى الملك الرسالة الممتلئة سلاما التى وجه بها اليه راس الاساقفة لاونتيوس .

316 فكان فيها هكذا (820) اجلدتم وادبتم عذبتم وشفيتم دنقتم فتجربتم كنتم هالكين فوجدتم وضالين فرجعتم وقبلتم واجبتم الرب وانت ايها الملك تيريظاتيوس ملك ارمينية العظمى واسيشينى الملكة والشابة العذراء العظيمة قوصاروضوكتيا وكل من تحت سلطانكم الذين من بلدتكم هذه من لاونتيوس راس اساقفة ام المدن قيسارية وكل الاقليروس ومجمع الاساقفة والقسوس والشمامسة وشعوب الرب افرحوا من الان (821) من اجل الخلاص الذى اعطيتموه من الله كما قد بلغ خبركم الينا وفرحنا بذلك فرحا لا يوصف وشكرنا من اجل مواهب السيد ايسوع المسيح ربنا ومخلصنا التى لا رجعة فيها ولا سيما من اجل شهيداته المغبوطات المبعوثات اليكم واشكروا وسبحوا فى وسط بلدتكم اذ قد عاينتم ثمرة ايمانهن وتشبهوا بهن لكى تستأهلوا ان تكللوا باكلتهن (822) من اجل ان خالق الكل دبر حسنا لكى ترثوا النبوة بمشيئته[1] وادب الكل لكى يعزى الضجرين المستحقين فى ملكوته السماوية ويريح المتعوبين الحاملين لانه نيره طيب وحمله خفيف وهو يجذب الكل اليه ويعلم لكيما يؤهل الكل لسبحه وراحته (206 ա) .

(823) [145] 317 لانكم انتم من اجل انكم لم تسبقوا فتعرفون الواجب بعث عليكم عصى الادب من اجل هذا عاينتم الافتقاد الذى به كانت حياتكم صائرة فى ذلك كمثل الذين قد استيقظوا من رقادهم وافاقوا من سكرهم ومن اجل انكم لم تعرفوا تدبيره فى امر البشر عنتكم كمثل البشر وادبكم بادب لا يصلح للبشر فالان قد ثبتكم فى المعرفة[2] التى لا تتزعزع ذلك الذى ازجرتموه بغير معرفة منكم به لان الحجر الذى رذلتموه ايها البناوون هو الذى صار لكم راس الزاوية (824) فاما الذى احزن منكم فليرضا بالبكاء منكم لان الذى

1 ձեռ. بمشيئته

2 ձեռ. այս բառից հետո կա մի ավելորդ التا

306 فلما علم المغبوط غريغوريوس ان مثل هذا المذبح وهذا الهيكل العظيم باقى بعد وفيه ثلثة مذابح فالمذبح الاول يقال له واوبوس والثانى يدعا الام الذهبية والالاهة[1] التى تلد الذهب والمذبح الثالث نجم الالهة وكان يدعا مضاجع ايرافلاوس فاما التى تدعا[2] باليونانى[3] بالزهرة[4] وان المغبوط غريغوريوس اتا لكى يهدم هذا الموضع ايضا لان الناس لقلة معرفتهم كانوا بعد قد يذبحون الذبائح على تلك المذابح التى كانت قد بقيت (810) [141] فعند رجوعه من نواحى واوبوس اخذ من لمصنا مار يوحنا المعمدان النبى الشاهد العظيم القديس (204 u) ومن لمصنا المغبوط اثيناجانس[5] الشهيد. فلما بلغ نحو المذابح الذى ذكرناها بديا وانها على نهر الفرات اراد المغبوط ان يطلع الى اماكن المذابح لكى يقيم[6] فى مكانها هيكلا[7] للمصنا التى كانت معه .

(811) 307 فحيث قربوا[8] من نهر[9] الفرات وصاروا منه على ثلاث غلوات وارادوا ان يعبروا[10] الوادى الصغير الذى كان هناك وقد كان فيه ماء وقفت البغال البيض التى للمركبة التى كانت حاملة للمصنا القديسين ولم يقدروا ان يجوزوا ذلك الوادى فظهر ملاك الرب للقديس غريغوريوس وقال له قد امر الله بسكنى القديسين فى هذا الموضع وان الجمع للوقت اعطوا يدا كامرة القديس فبنوا هيكلا ووضعوا فيه القديسين .

(812) 308 فعند ذلك لما تم البيان وفرغ امر المغبوط

---

1 ătn. والالاهيه
2 ătn. يدعا
3 ătn. بالبرانى
4 ătn. فالذهره
5 ătn. انتيناجانس
6 ătn. ويقيم
7 ătn. هيلا
8 ătn. قوبوا
9 ătn. يهر
10 ătn. يعبروا

غريغوريوس العسكر والرؤساء الذين معه ان يطلعوا بالفؤوس[1] وغير ذلك من الالات وان يخربوا تلك الهياكل التى للاصنام التى ذكرنا بديا انها مذابح فتعبوا تعبا عظيما فلم يقدروا ان يجدوا ابواب الهيكل لكى يدخلوا اليه وذلك لان الجن كانوا يعملون الخيالات ويغطون الابواب واعجب من ذلك انه ولا الحديد ايضا كان يعمل فى البنيان فمضوا بسرعة ونزلوا فاخبروا راس الاساقفة بالامر .

(813) [142] 309 فخرج المغبوط ووقف قدام الجبل الذى كانت فيه مذابح الذبائح الاصنامية وصنع علامة الصليب المحيى وقال ليطرد ملاكك ايها المسيح الاله ايسوع جميع هاؤلاء ويستاصلهم فعند ما قال هذا القول هبت ريح عاصف من الصليب الذى كان حامله بيده وضربت البنيان فهدمته من اساساته واستاصل البنيان بالكلية (204 p) من ذلك المكان حتى انه لم يبقى من اثاره شىء يبين البتة منذ ذلك الوقت ودحت الريح ايضا بتلك الحجارة كلها وزادت بها على البعد من المكان حتى انه لم يوجد ولا الذهب ولا الفضة الكثيرة التى كانت مودعة هناك فى الهيكل ومات اناس كثيرون من تلك الهياكل التى كانت فى ذلك المكان حتى انه لم يوجد منهم ولا عظامهم فلما نظر الجموع مثل هذا الامر العظيم امنوا فقال لهم غريعوريوس القديس الفائز ارايتم الان كيف وقعت شكوككم لان عبادة الامم بطالة هى فمن الان قد ينبغى لكم ان تخدموا الله ربكم صانع الكل .

(814) 310 ثم انه اتى من بعد ذلك الى موضع الهيكل وجمع الناس وبدا بان يعلمهم معرفة الله ووضع اساسات الكنيسة فى تلك الاماكن واقام مذبحا باسم تسبحة الله وبدا عند ذلك ببنيان الكنائس هنالك واقامة المذابح باسم المسيح واستعد المعموديات ثم انه اعمد اولا القواد الذين كانوا معه فى الطريق وانه مكث فى تلك البلدة عشرين يوما فاعمد فيها نحو تسعة عشر ربوة من الناس ونصب المذابح فى كنائس الشهداء المغبوطين التى بنيت على يديه وقدم قربان الخلاص وهو جسد ودم ربنا ايسوع المسيح المحيى واعطاهم ذلك للحياة الدهرية ومغفرة الخطايا .

---

1 ătn. بالفوس

(802) [138] 298 وانهم استعدوا كل ما يحتاجون اليه من اسباب مصالح الطريق واخذوا معهم الهدايا الحسنة من الفضة والذهب والخيول والبغال واللباس الرفيع والتزايين البهية لكرامة هياكل الله المقدسة التى هى من الاماكن التى يقصدونها ويمضون اليها وكانوا يكرمون كنائس الله المقدسة التى كانت فى الاماكن التى يجتازون بها فى طريقهم كرامة عظيمة .

(803) 299 فرفعوا القديس على المركبة المذهبة المسافة من بغلات بيض وكل الرؤساء معه بالمراكب والخيول وخرج كل واحد منهم بعسكره من مدينة ارارط ومن والبيركتستس المدينة فبلغوا الى حدود يونياس وكانوا يكرمون فى كل موضع يدخلون اليه كرامات عظيمة ويسبغون من المدن بالافراح العظيمة من اجل ان كافة الناس كانوا قد سمعوا بالعجائب التى من الله وبالخلاص الذى صار وبطريقهم التى هى من اجل المنفعة لهم لغيرهم من الناس .

(804) 300 وانهم هكذا اكرموا ونحلوا فى كل موضع حتى انهم بلغوا الى مدينة قيسارية وابصروا هناك القديس القاثوليق لاونتيوس وكل مجمع الاقليرس المقدس للاتفاق الملاكى فى (203 m) النسك والخدمة فسلموا عليهم واخبروهم بالعجائب الكائنة من الله فيهم وقدموا ايضا رسالة الملك الى الاسقف القديس فى معنى غريغوريوس وانه قبلها بفرح عظيم مع جميع اهل المدينة وصنعوا كلهم عيدا وفرحا من اجل خلاصهم فاما المغبوط غريغوريوس فانهم اكرموه كما يجب له ويليق به وكما ينبغى لشهادته وجهاده وهم يمجدون ويسبحون الله بالمزامير الداوودية والتماجيد الروحانية وان رؤساء المدينة قبلوهم بفرح عظيم واهتمام بالغ كما قد يليق بالمسيحيين واكرموا هكذا من الكل جدا ولا سيما من اجل غريغوريوس المغبوط عند علمهم بصبره على الجهاد فى الشهادة .

(805) [139] 301 ثم ان بعد ذلك صار مجمع الاساقفة فى مدينة قيسارية لكيما يرسمون المغبوط غريغوريوس ويسلمون اليه درجة الكهنوت المقدسة مع اتضاع ربنا ايسوع المسيح وارتفاع تسبحة الله والكهنوت وانهم فتحوا الانجيل المقدس

ووضعوه على عنقه المكرمة على ما جرت به عادة السنة فى المجمع المقدس وان لاونتيوس القديس اولا اخذ السلطان فى السماء والارض فى ان يحل او يربط ككلمة الانجيل ومفاتيح ملكوة الله .

(806) 302 ثم انه شيع المغبوط غريغوريوس مع جماعة الاساقفة بالكرامة العظيمة وكتبت الكتب الوكيدة لكى يقبل ويبجل فى كل موضع فخرجوا عند ذلك من هناك بنعمة ربنا ايسوع المسيح وبلغوا مدينة سبسطية ووقفوا هناك اياما غير قليلة واقنعوا جماعة من الاخوة المؤمنين المتورعين ان يمضوا معهم لكى يرسمهم القديس غريغوريوس من اقليرسه فى بلدته واخذوا معهم جماعة وافرة العدد ومضوا وكانوا يقبلون من كل مدينة من الاساقفة والرؤساء والشعوب بالكرامة العظيمة .

(807) 303 واجتمع اليهم فى طريقهم تلك شعوب كثيرة (203 r) لكى يبصرو المغبوط راس الاساقفة غريغوريوس هذا ويتبركون منه وكان بعضهم يقولون لبعض هلموا لننظر القديس غريغوريوس فان هذا هو الرجل الذى صبر من اجل اسم المسيح المقدس الفائق قدسه لكل قدس على التعاذيب الكثيرة فورث اسم الشهادة .

(808) 304 ثم انه اخذ بعد ذلك الجمع المطيعين له والرؤساء والقواد تابعيه واسلم نفسه لنعمة المسيح وجاز طويل الطريق بفرح وسهولة وسرور روحانى[1] حتى وصل الى بلدته .

(809) [140] 305 فلما بلغ الى حدود بلدة ارمينية سمع القديس غريغوريوس انه قد بقى لواويوس الصنم فى بلدة طارونان[2] وهو مذبح غنى بالذهب والفضة لانه كان هناك ذخائر كثيرة من ملوك اكابر مودعة وكان ذلك المذبح يدعا بالعبودية الثامنة للمجد خالق النينتى ايراقليوس موضع ذبائح ملوك ارمينية العظيمة فى الجبال الغير مسلوكة لانه كان فوق نهر الفرات نحو الجبل العظيم الذى يقال له طورس وكان الموضع يدعا بالموضع الكثير الذبائح .

[1] ākn. رحانى

[2] ākn. طاروتان

الذى فى بلدة ارمينية والرئيس السادس والى بلدة قورضويطون والرئيس السابع والى بلدة صوفانيطون والرئيس الثامن قومس اخر والرئيس التاسع والى بلدة رستينن والرئيس العاشر والى بلدة سونسطون والرئيس الحادى عشر والى بلدة صوذاون والرئيس الثانى عشر والى بلدة اوتيون والرئيس الثالث عشر والى بلدة زارووانذون والرئيس الرابع عشر والى ملخازيون والرئيس الخامس عشر والى ارصورذن[1] .

(796) 293 فهاؤلاء هم الرؤساء المختارون الضابطون للمدن وهم رؤساء اباء ورؤساء[2] الوف وربوات فى وسط بلدة ارمينية فى بيت ثرغون الذين جمعهم الملك وبعثهم الى نواحى قباذوكيا الى مدينة قيسارية التى يقال لها بلسان الارمينية ماصاخ لكى يمضوا الى هناك فيرسمون القديس غريغوريوس كاهنا ومطرانا على سائر بلدانهم .

[136] 294 فاستعدوا لهم حوائج زاد طريقهم وكتبوا كتابا يقولون فيه هكذا (797) نحن الذين كنا فى القديم هالكين فى قلة المعرفة ومظلمين ضالين فى كثرة الخطايا ومحبوسين مغلغين فى عبادة الاوثان الشيطانية لم نقدر ان نبصر شمس العدل فمن اجل ذلك بقينا فى الظلمة فالفينا عميان الانفس فلما ظهرت نعمة الله لكيما تنيرنا وتؤدبنا ولكى تؤدبنا وتوردنا الى مشيئتها[3] لمع لنا واشرق فى قلوبنا بصليبه المحيى واحيا موتتنا عند ارساله الينا بشهيداته المحبوبات منه المغبوطات الى ها هنا الى هذه النواحى (798) اللواتى اتين فاظهرن بجهلنا امر شجاعتهن وامر فضيلتهن وصواعهن وجهادهن من اجل محبة ربنا ايسوع المسيح لان سيدهن قد كان عارفا لمحبتهن له من اجل صبرهن على تلك (202 ш) الالام المرة من اجله ولكن لكيما يعلم الجاهلون بالحكمة فانه من اجل انهن احببن سيدهن وانهن استشهدن وصبرن على الشهادة من اجله صنع الله الرب فيهن عجائبه الباهرة واظهر لنا بهن وبالقديس غريغوريوس المعجزات القاهرة وادبنا نحن بزجره وابدل ملكنا ونقله من منظر الانسان

[1] ձեռ. صاصورذن

[2] ձեռ. رئسا

[3] ձեռ. مشيتها

الى منظر الخنزير وجعله يرعا مع الوحوش البرية .

295 ثم انه رحمنا بشفاعة شهيداته ومن علينا باغريغوريوس هذا المغبوط الذى اتى الى ها هنا واستشهد فشفانا كلنا (799) لانه التقى هو افضل واكثر شاهدا معطا من الله لنا ومهديا لنا الى الحق وبه اخرجنا الله من ظلمة الكفر الى نور الايمان وابطل عاداتنا القديمة الجارية بعبوديتنا البطالة للاوثان الشيطانية وبه علمنا وصاياه وشهاداته وايمانه وارادته وسننه كمشيئته[1] حتى افضت الحال خيرا الى ان امرنا الله ظاهرا مشهورا بان يجعل غريغوريوس هذا المغبوط راعيا علينا ومطرانا اسقفا للحق وان يكون بيده تدبير بلادنا وسلطانه فيه رعيته كسلطاننا .

(800) [137] 296 فوثقنا نحن عند ذلك ومن اجله بمعونة صلواتكم وارسلنا الى لاونتيوس راس اساقفة قيسارية وجميع الاقليروس برحمة المسيح وبصلاتكم وكتبنا اليكم بالسلم نحن تيريظاطس الملك وجميع اراكنة ارمينية والملكة ايضا اسيشينى والعذراء الشابة العظيمة قوصاروضوكتيا ووجهنا من اجل ذلك اليكم رؤساء بلادنا المعظمون والولاة المكرمون لكيما يخبروكم[2] بجميع عجائب الله المصنوعة فى هذه البلاد وفينا .

(801) 297 وقد بعثنا معهم ايضا المغبوط العظيم المعترف شاهد المسيح الحى اغريغوريوس هذا وكتبنا (202 ք) معه اليكم هذه الرسالة عنا لكيما ترسموا هذا[3] المغبوط غريغوريوس بالافتقاد الروحانى ونعمة المسيح الالاهية راعيا علينا واسقفا ومطرانا ومعلما ومهديا الى الطريق الالاهية المنيرة المستقيمة المخلصة المحيية وطبيبا روحانيا للنفوس منا والاجساد كما قد امرنا بذلك من الله وتصلون من اجلنا فلعل الله ان يجعلنا مستحقين لرحمته فنمضى من الان بمعونة الله وصلواتكم فى طرقه المضيئة[4] بغير طغيان ومحبتكم وسلامكم الصادق فليبلغ الينا جواب رسالتنا هذه التى كتبناها بمثل هذا الرسم .

[1] ձեռ. كمشيته

[2] ձեռ. يخبروهم

[3] ձեռ. هذه

[4] ձեռ. المضية

جمعوها واوقفوها على خدمة الكنائس مع مواضعهم .

(787) 286 وهكذا رفعوا من بلدان كثيرة النجس وبطلوا عبادة الاصنام التى هى خرس صم عمى بكم مسبوكة ومخروطة ومنحوتة ومنجورة واوثان ضارة غير نافعة ومصنوعة من الناس الوافرى الجهل والعادمى العقل [133] فاما الملك فانه تثبت فى الامة وكان يامر الناس بالسلطان العظيم والتهدد الشديد بتبطيل السجود للجن ومساكنها الاصنامية من تلك النواحى وان يخضعوا لنير المسيح الحلو الطيب الخفيف المريح (788) وصنع هو واهله والقديس ها هنا وتمموا حاجة الكرازة بالعجائب الكثيرة لانه لم (200 p) يكن التهدد والانتهار من الملك يؤثر فى تخضيع الكل بالكلام كما تقدر العجائب والايات ان تفعل فى ذلك لان البرء والشفاء وغيرهما من الايات الباهرة التى كانت تظهر فيهم كانت تجعلهم شاؤوا ام ابوا ان يسبحوا[1] لاسم المسيح الذى هو فوق كل فوق وهذا كله فصنعه الله واجراه وتممه بمشيئته[2] ومحبته للبشر على يد غريغوريوس المغبوط فاما الملك فانه صار فى تلك الاماكن كلها كاروزا يعترف بنفاقاته الاولى[3] وبالعجائب التى صارت فيه من الله والشفاء والرحمة ويهتف بذلك الصوت الاعلى ويخبر به الكل وينادى به على رؤوس الملا .

(789) 287 فعند ذلك اسرع المغبوط غريغوريوس لكيما يبلغ بلدة زرفانيطون ايضا فيخبر هناك ايضا ويكرز كرازة الانجيل ويبطل من اهلها عبادة الجن النجسة والسجود لاصنامها الرجسة ويميل تلك الامم البربرية الى تعليم علم الحكمة الالاهية ويجعل الامة القاسية المختلطة بالامم فى عاداتهم النجسة متادبين وفهمين وعارفين وقائلين لوصايا الانجيل المقدس .

(790) 288 فبلغ حينئذ الى الهيكل المدعا بيفسطوا ابن زاوس فى قرية يقال لها فاغاارين بلسان العجم وهدمه من اساساته ودرس اثره فاما الكنوز التى كانت هناك فانه جمعها واعطاها للمساكين فاوقف الموضع على الكنيسة وثبت سكان المدينة

1 *alın.* يسبحوا

2 *alın.* بمشيته

3 *alın.* الاوله

فى معرفة الحق واسرع من ذلك الوقت فى تأديب اهل البلاط والعظماء والشرفاء بحكمة الله .

(791) [134] 289 فاما الملك تيربظاتيوس مع الملكة اسيشينى مع اخته ايضا قوصاروضوكتى[1] فانهم امروا بان يجتمع العساكر كلها وانهم صاروا للوقت بغتة فى اليوم المحدود الى بلدة ارارط والى مدينة واليراكتستن حيث كان الملك ماضيا (201 m) واجتمع العظماء ورؤساء الشعب والقواد والمكرمين بالمراتب لكيما يحيشون مع الذين هم متقدمون فى الرئاسة ووقفوا قدام الملك (792) فشاور الملك كافتهم لكيما يجعلهم وارثين لاعمال الخيرات واقبل يقول لهم هلموا بسرعة لكيما نجعل ونقيم ونوقف هذا الانسان الذى قد اعطيناه من الله مهديا لنا الى الحياة راعيا علينا لكيما ينيرنا بالمعمودية ويجددنا بالسرائر المحيية سرائر الله خالقنا .

(793) 290 فاما المغبوط غريغوريوس فلم يشأ ان يقبل كرامة الكهنوت بل كان يقول انى لست اهلا ان احمل نير الكهنوت الالاهى لان العطايا التى لا تدرك سوف تصير من سبح المسيح الذى يصير رئيسا ووسيطا بين الله وبين الناس فاطلبوا لكم رجلا يستحق هذا الامر .

(794) [135] 291 حينئذ ابصر الملك منظرا مفزعا اظهر له من الله وذلك انه ابصر ملاك الله قائلا له ينبغى لكم زعم ان تجعلوا هذا غريغوريوس بلا بد فى كرامة رئاسة الكهنوت لكى ينيركم وهكذا ظهر ايضا ذلك الملاك لغريغوريوس قائلا له لا تكن متجاسرا على عصيان هذا الامر فليس لك سلطان ان تعصيه لانه امر من المسيح هو وانت هو المأمور به منه ان تفعله فاياك ان تخالفه فقبل المغبوط غريغوريوس للوقت قول الملاك الالاهى وقال لتكن مشيئة[2] الرب .

(795) 292 فحينئذ اهتم الملك بالفرح الكثير والسرعة والخوف بهذا الامر اهتماما عظيما وامر بان يستدعا بالقواد والعظماء والاكابر والرؤساء وهم الرئيس الاول صاحب بيت اسراره والرئيس الثانى القومس على الرؤساء والرئيس الثالث ضابط السلطان المدعا بالبطريق والرئيس الرابع الذى له سلطان ان يضع التاج على راس الملك والرئيس الخامس (201 p) رئيس الجيوش

1 *alın.* قوماروضوكتى

2 *alın.* مشية

(781) 280 وكانوا يقولون هذا القول اعنى اولائك الشياطين والكافة تسمع ذلك منهم [130] وثبت عند ذلك اكثر مما كانوا عليه فى الامانه عند ظهور الجن لهم سودا وسخين وانحلالهم من الموضع كالدخان ففيما الكل هو ذا يهدمون الهيكل من اصل اساساته اقبل المساكين والمحتاجون يختطفون الكنوز التى كانت فى ذلك الهيكل من الذهب والفضة وغير ذلك واتى معهم ايضا الايتام والارامل فاما اقطاع واوقات ذلك الهيكل فما كان منها من عقار وضياع وغيرها مع خدامه وكهنته وحدوده فانهم اوقفوها لخدمة الكنيسة المقدسة .

(782) 281 وهكذا الفائز ايضا غريغوريوس فزرع كلمة مع الله واوقف الكل فى ذات المسيح[1] وعلمهم وصايا الله خالقهم واوقف فى كل مدائن ارمينية وضياعها وكورها عدة مواضع لبيوت الله وذلك من قبل ان يضع اساس كنيسة ومن قبل ان يقيم المذابح من اجل انه لم يكن له بعد كرامة الكهنوت وكان يحفظ ويسبح[2] الاماكن التى تصلح لبيان هياكل الله فقط وكان يضع ايضا علامة صليب المسيح فى المداخل والمخارج والطرق والشوارع والدروب والازقة وكان يعلم الكل ان يكون علامة المسيح وصليبه لهم ملجأ من مقاومة الشياطين لهم لكيما يسجدوا قدامه بغير خوف .

(783) [131] 282 وبدأ منذ ذلك الوقت فامر جنس الصراكيطون بان يتفرغوا للتعليم الالاهى وان يستعرضوا لذلك الذى كان اولهم وهو تريظاتيوس الملك مع كل اهل بيته (p 199) وباقى جنسه لانه كان حريصا على ان ياتى بكل نفس الى سهولة الحق ومعرفته ويملا مسامع الكل من كلام الانجيل المقدس ويسلم اليهم طريق الحق ببيان لكيما يكون لهم الرب الله فى قلوبهم وله يسجدون واياه وحده يعبدون .

(784) 283 ثم انه استودعهم لنعمة الله واخذ الملك وقوما معه ومضى يزرع كلمة الحياة فى نواحى اخر وفى سائر حدود بلد ارمينية وانه اتى فبلغ الى بلدة الضارانالبطون لكيما يهدم هو والملك ومن معه كل ما هناك من هياكل الالهة الكذابة ايضا . فلما اتوا الى القرية التى يقال لها تورظان وهى

1 ձեռ. المشيح

2 ձեռ. يسبيح

التى كان فيها هيكل يقال له بياض التسبحات للشياطين وفيه مذبح فاراثاميدس[1] فهدموا هذا الموضع اولا وطحنوا ايقونته وجمعوا كل ما كان هناك من كنوز الذهب والفضة وفرقوه على المساكين فاما القرية كلها مع الحقول والحدود التى كانت لها فاوقفوها على اسم الكنيسة ومكثوا هناك واقاموا ايضا علامة الحياة .

(785) 284 فاما اغريغوريوس المغبوط فانه اخذ فى تعليم الانجيل المحيى لوقته وبدا فى المدينة بمشيئة[2] الملك بان يقنعهم عن التسليمات التى تسلموها من ابائهم ومن العادات الشيطانية وياتى بهم الى عبودية ربنا ايسوع المسيح فلما زرع لهاؤلاء ايضا كلمة الحياة وانهضهم كلهم الى الخدمة الالاهية صار فى هذه المدينة علامات وايات كبار من الله لان الجن صاروا هاربين بنظر العيون من الناس باشكال كثيرة ودخلوا الى نواحى الكلدانيين [132] ثم انه ثبتهم وخرج ومضى الى موضع قوى يقال له يانى وهو بيت ملكى يدفن فيه ملوك (m 200) ارمينية وهدم هنالك ايضا مذبح قرونس اى زاوس اشر الجن كلهم واقام هو بامر الملك ومن معه هناك ايضا الحياة فاما القرية مع الحصن فاوقفها على خدمة الكنيسة .

(786) 285 ثم انه بعد ذلك مضى والملك معه ومن معه الى بلدة اموروں المقول لها اقليسانى فظهر هنالك الجن فى الهياكل العظيمة التى لارمينية من اماكن العبودية بحيث كان مذبح ارتاميدس فى قرية اريز لانهم اجتمعوا بالدرق كمثل الجند وهم يقاتلون وكانت الجبال من عظم الصراخ الذى يصرخونه تجاوب وكان بها انها تتزلزل من شدة صراخهم . فلما افترقوا اعنى هاؤلاى الشياطين من الهيكل وهربوا منه وقع الهيكل مع السور المرتفع وانهدم بغتة فاما العسكر والملك والقديس خاصة معهم فانهم ايضا طحنوا ايقونة ارتاميدس المذهبة واستاصلوا الموضع بالكلية واخذوا الذهب والفضة وجازوا من هناك نهر الذئب فاتوا الى مذبح اثينس بنت[3] زاوس فى القرية المدعاة شذياس فاما كنوز الهياكل فانهم

1 ձեռ. فاراميثس

2 ձեռ. بمشية

3 ձեռ. ابنت

وبابسون وزمنى ومن بهم علة الاستسقاء ومن هم مغتوتون من الشياطين ومجذمون ومفلجون وعميان ايضا ومقعدون ومتورمون وخرس وصم مسكتون فانفتحت عند ذلك هكذا محبة المسيح للبشر ومواهبه وبلغ الشفاء الى الكل من اجل عبده غريغوريوس ونقاهم من جميع امراضهم [127] وملات ينابيع معرفة الله سمع كل واحد منهم من تعليم المسيح الحقيقى .

(775) 274 وكانت قلوبهم ترا مملوءة فرحا وسرورا لان تلك البلدة التى كانت معدمة لمثل هذه العجائب لانها كانت نواحى الكفر فبعد ذلك صار فيها عجائب الله العظيمة وصاروا بغتة مجربين بعجائب الله لا من اجل التعليم فقط بل من اجل الميعاد[1] الابدى لكيما تعطا مواهب الله لهم وللاجيال التى تاتى بعدها الى الدهر .

(776) 275 فلما تبرأوا[2] كمثل الذهب الابريز من الامور الدنيانية اقبلوا يجتمعون بشوق ودالة التعليم الجديد واستعدوا للكرازة بالايمان ثم اقبل الناس الذين كانوا بديا بغير معرفة يجرون متحاضرين (m 198) من كل ناحية واقليم فى مدينة ارمينية واتوا بسرعة الى الينبوع الذى قد انفتح بنعمة المسيح بالمعرفة الالاهية فى مدينة اراراط الملك واقبلوا جايين اليها من كل موضع من بيت فرغوم الذى نبعت فيه نعمة كرازة انجيل بشارة الله .

(777) [128] 276 فبعد ذلك عملوا مشورة فيما بينهم مع الملك وعظمائه من اجل السلم المشترك للكل لكيما يستاصلون ويهدمون السجس من وسطهم اعنى بذلك الاصنام مع بيوتها لكيما لا يصير عثرة لاحد وسببا لتعويق الحرية الرفيعة لكيما يبلغون بثقة منهم الى تمام الخيرات كتعليم القديس بولص السليح فى بعض الفاظه حيث يقول لكيما يبلغ الكل الى حد قامة ربنا ايسوع المسيح الذين حريتهم فى السماء ومن هناك ينتظرون زعم مخلصا اعنى ربنا ايسوع المسيح والافتخار يصير لنا بالصليب والمجد بسبح الله .

(778) 277 ثم ان الملك بسرعة شديدة وسلطان عظيم امر بان يخضع الكل[3] ويطيع لامر المغبوط غريغوريوس وان يكونوا تحت

[1] ātn. المعياد

[2] ātn. تبرروا

[3] -tn. للكل

سلطانه لاستئصال وهدم بيوت الاصنام التى كانوا يظنون بها انها الهة ابائهم مع مذابحها لكيما يندرس ذكرهم من الوسط وينقرض بالكلية . ومضى الملك بذاته مع جنوده من واليروكتستس المدينة الى مدينة ارطاكسركصوكتيستن[1] لكيما يهدم المذبح الذى هناك لارتيمس فى الاماكن التى يقال لها انيروموسس ففيما هم ماضيون وصلوا الى موضع يدعا مفسر المنامات ولعبادة الشيطان كانت ومعرفة النجاسات [129] فهدموا هذه (p 198) المواضع اولا واحرقوه واستاصلوه من اساساته .

(779) 278 وحينئذ ظهر الجن كمثل كثرة الجند والعساكر المعدة المستعدة للقتال وهم حاملون للحراب كشبه قوم يجرون بالخشوت والدرق ويصرخون صوتا عظيما فى العلو ويدلون بصراخهم على هزيمتهم وهربهم الى هيكل ارتميدس وكانوا يقاومون الناس الذين كانوا قد مضوا ليهدموا ذلك الهيكل ويقاتلوهم ويرموهم بالنبل ويرجموهم بالحجارة كالعاصف من فوق البنيان ويدحرجوها على الناس الذين كادوا عن قليل ان يسجسوهم ويبلبلوهم من اجل انهم كانوا مبتدئين فى الامانة .

279 فلما نظر المغبوط غريغوريوس الى هذا الموضع رسم الصليب على باب الهيكل وبلغ الى الهيكل فتزلزل للوقت البنيان من اساسه وسقط فاما الخشب فانه احترق من قوة رسم الصليب وغطى دخانه الهواء (780) وهرب كافة الجن قدام الناس وكانوا يصنعون الخيالات وانواع المناظر وهم يولولون ويعوون ببكاء عظيم مع صراخ شديد ويقولون هكذا الويل لنا والويل علينا فان ايسوع بن مريم قد طردنا من سائر الارض وخاصة من ها هنا فانه بهذا المغلغل الميت اغريغوريوس قد صار لنا الطرد منه ومن غيره فالى اين نهرب الان وقد غلب سبحه كل ما تحت السماء من الاماكن فلنتبرأ الان ولنمضى الى مسكن فى جبل الاقرع بنواحى الشمال فلعلنا ان نجد هناك راحة لنا ونهدأ لانه قد جعلنا تائهين فى الهواء دائما وافرزنا من الاختلاط بالناس لكيما (m 199) لا تتم لنا شهواتنا معهم وبهم .

[1] ātn. انطاكس كصوكيستن

وهى قوصاروضوقطا فكانتا تقبلان منه التراب ويحملاه
ويطرحاه خارج فحفروا لكل تابوت من التوابيت مقبرا على
مقداره واول ما حفروا قبر القديسة رفسيميا ثم بعد ذلك
للقديسات الثلثة (196 p) والثلثين رفقتها فى موضع
شهادتهن بحيث اهرقوا دماءهن[1] من اجل المسيح سيدهن
وكذلك اصلحوا ايضا فى الهيكل الذى عن غربى المدينة
مواضع القديسة الرئيسة غايانى مع الاثنتين المستشهدتين
معها ووضع الملك نفسه بذاته واخته والملكة اسيشينى
التوابيت فى اماكنها وزينوها باحسن ما يكون من
الزينة .

(767) 267 واتى الملك بعد هذا الى المغبوط غريغوريوس فودعه
ومضى الى جبل عظيم عالى جدا يقال له ماسين وكان من
الموضع على مسافة مسيرة سبعة ايام فى البعد لكيما ياتى
من اعلى الجبل بحجارة منحوتة عظيمة جدا وكانت فى الطول
والعرض على حال تفوق الوصف فى التمام ولم يكن يقدر ان
يقلقل كل حجر منها رجال كثيرون الا بالكد فكان يحملها
على كتفيه كمثل الجبار فنقل ثمنية من الاحجار لابواب
الهيكل واقامها عليها بدل الشدة والحزن الذين صنعهما
بالمغبوطة رفسيميا فى قيطونه وتعب هذا التعب ليغسل
به تلك الخطيئة[2] عنه .

(768) [125] 268 فلما بنا وزين الثلثة هياكل الشهيدات واستعد
لهياك الاوانى التى تصلح لها وتليق بها وضع كل قديسة
فى مكانها فاما المغبوطة الفائزة رفسيميا فانه وضعها مع
الثلثة والثلثين رفقتها فى شرقى المدينة هيكلهن فاما
الاخت التى كانت فيهن عليلة وذبحت فى المعصرة فانه
وضعها فى الهيكل المبنى فى قبلى المدينة وانه فرغ من ذلك
اجمع ووضع هو ومن معه سائر الشهيدات اللواتى كن قد
استشهدن من اجل المسيح فكل واحدة منهن فى موضعها
على ما ظهر (197 m) للقديس اغريغوريوس فى الرؤيا التى
ابصرها (769) واوقف فى داخل الهياكل الثلثة على قبور
الشهيدات المحيية فى اماكن المذابح علامة الصليب المحيى
لكيما زعم يسجد للرب الالاه الخالق قدام هذه العلامة المحيية

[1] ձեռ. دماوهن

[2] ձեռ. الخطية

المحيية وقال هو ذا اعمدة ثانية قوية قد اقامت بنيانكم
المهدوم وهذه الاعمدة تحمل ثقل بنيانكم للخلاص وهو ذا
ها هنا ثلثة فاما العمود الرابع عمود الحياة فهو الذى يبلغكم
الى الله فهلموا نحوط على بيت السيد سورا .

(770) 269 ثم[1] مع الملك وسائر الجموع الى المكان الذى رأى فيه
العمود النار على السلم الذهب وبنى حوله سورا عاليا حصينا
لكرامة المكان واصلح عليه ابوابا واغلاقا وثيقة لحفظه واوقف
هناك علامة الصليب المحيى وامرهم بان ياتوا باجمعهن الى
ذلك المكان وان يحنوا ركبهم ويسجدوا لله ضابط الكل .

(771) [126] 270 فهكذا انار قلوب الشعوب هذا القديس العجيب
وتبل الانفس بالملح الالاهى[2] الذى هو كرازة الانجيل المحيى
وقلعهم من الكفر وخلصهم من عبادة الجن وطغيان الاصنام
المصنوعة بايدى البشر واتى بهم ونقلهم الى عبودية الله
محب البشر .

(772) 271 فمنذ ذلك الوقت صاروا بارادة منهم وحرص
واستيثاق يسرعون فى الصوم والصلوات والخوف والمحبة
واستماع التعليم الالاهى (773) ويجتمع فى بعض الايام جموع
كثيرة وشعوب وافرة فى موضع السجود فصاح المغبوط
غريغوريوس قائلا لهم احنوا ركبكم كلكم لكى يصنع الشفاء
للمبتلايين .

272 فلما سجدوا لله باجمعهم كان المغبوط غريغوريوس
يصلى بابتهال وتضرع مع وجع قلب وبكاء كثير (197 p)
يطلب بذلك لهم البروء والشفاء فاما الملك فكان واقفا فى
وسط الشعوب فى الشكل الذى ذكرناه بديا وانه بغتة ابتدى
بان يرعد وينسلخ عن جسده الشبيه بالخنزير مع وجهه
وانيابه وخشونة شعره فلما نزع خشونة ذلك الجلد رجع
الى منظره الاول وصار وجهه وجسده رخصا كجسد الطفل
الصغير وبرئت سائر اوصاله .

(774) 273 وكذلك سائر الناس ايضا وكانوا جموعا كثيرة فانهم
شفيوا من امراض شتى مختلفة وكان فيهم برص[3] ومخلعون

[1] Այստեղ մի բառ է պակասում: Հավանաբար պետք է سار բայը լինի:

[2] ձեռ. الاهى

[3] ձգռ. برض

كل واحدة من المغبوطات تابوتا من الخشب الشربين بمسامير وثيقة فعملوا كل ما امرهم بعمله القديس بسرعة فلما اتوا بالتوابيت الى باب المعصرة قدام المغبوط غريغوريوس دخل هو وحده ولم يترك احدا منهم ان يدخل معه لانه قال لهم لن ينبغى لكم ان تدنوا من اجساد الشاهدات القديسات الا بعد ان تتنقوا خطاياكم ونجاسكم بالمعمودية وادخل القديس بذاته التوابيت الى داخل المعصرة ووضع كل واحدة من المغبوطات فى تابوتها فى الخلقان التى كانت عليهن لابساتها واطبق التوابيت ورسمها برسم المسيح .

(761) 261 فاما الملك والعظماء والقواد مع سائر الاجناد فاتى كل واحد منهم بندو طيب فاخر وعطر كثير وافر ولباس من البرفير الرفيع المنسوج الذهب المرصع بالدر واليواقيت وسائر ما يكون من الجواهر واما امراة الملك مع وصائفها وسائر جواريها مع كل الجوار اللواتى هن من جنس الملك مع نسوة اكابر البلد وبناتهن فانهن احضرن ايضا الثياب البرفيرية المنسوجة بالذهب والثياب القرمزى ايضا والثياب التى كلون السماء والثياب التى كمنظر الثلج للباس الشاهدات الفائزات وتكفين اجسادهن الطاهرة واتو ايضا معهن بالذهب والفضة بسرعة الى قدام باب المعصرة وعبوا ذلك شيئا[1] فوق شىء حتى صار كمثل التل فوق الارض (195 r) .

(762) [122] 262 فخرج المغبوط غريغوريوس وابصر تلك الاشياء كلها منضدة على الباب فلم يقبل شيئا[2] منها ولا اخذه ولكنه قال لهم هكذا قد قلت بديا انه ليس يصلح ولا يجوز ان يدنوا من المغبوطات شىء من اموالكم لانكم لم تتطهروا بعد فى حميم المعمودية . فاما امانتكم هذه وحرصكم من اجل خلاصكم فذلك مقبول عند الله ولكن هذه الاشياء كلها التى قدمتموها يجب ان تحفظوها فى مقاصير وقياطين الملك الى ان تعطوا راعيا ومعلما من محب البشر ربنا المسيح واهب الخيرات ويصير لكم اساقفة وكهنة وجميع طقس الكنيسة ورسومها فاذا انتم اضاتم واستنرتم فى محبة الله والانغطاس فى معموديته المقدسة فحينئذ تكون لكم هذه الامتعة كلها لخدمة مذابح الله المطهرة على يدى راس الكهنة الذى يسام

[1] ātn. شيا

[2] ātn. شيا

عليكم فهلموا الان فاعطونى يدا لكيما نترك كل واحد من توابيت المغبوطات فى موضعه وننج جميعهن .

(763) 263 فاما الملك تيريظاتيوس فكان بعد فى شكل الخنزير وكانت اظفار[1] يديه ورجليه وكله كشبه الخنزير ما خلا كلام الانسان وكانت انيابه كبارا كمثل انياب الخنزير البرى وشعره فى الخشونة كشعر الخنزير فى جميع جسده وكان مغطا مسدد بمسح شعرى وكان منظره فزعا بشعا فيما بين سائر الشعب [123] فاتى الى القديس غريغوريوس واقبل يتضرع اليه لكى يهب له بروء ايديه ورجليه حتى لا يكون محروما عمل يديه هياكل القديسات المغبوطات بالكلية .

(764) 264 وان القديس غريغوريوس (196 r) دخل عند ذلك الى هياكل الشاهدات واحنى ركبتيه لرب الكل الالاه محب البشر وضبط توابيت المغبوطات التى فيها اجسادهن الطاهرات ورفع يديه مع طلبته الى المغبوطات الى السماء يطلب الشفاء للملك ولاصحابه وان صراخ الكل وعويلهم وبكاؤهن ملا الهواء فعاد المغبوط الى الملك وابرأ يديه ورجليه باسم موهبة ربنا ايسوع المسيح وانحل من يديه طبع الخنزير لكى يصير شريكا فى عمل القديسات ويستحق ان يتعب بيديه فى هياكلهن .

(765) 265 فلما برء سأل عند ذلك للقديس عما يفعله واستأمره فيه فامره غريغوريوس المغبوط بان يحفر لكل واحدة من المغبوطات فى الارض سائر اسطوانات الهيكل الذى بنى لهن قبرا وان يضع كل واحدة منهن فى مكانها الذى اختاره الرب لها واعطاه قدر التوابيت ليقع الحفر على مثل طولها وعرضها وان الملك ايضا تضرع القديس البار غريغوريوس وساله ان يأمر الملكة اسيشينى امراته واخته المدعاة قوصاروظوقطن لكيما يعيناه ليصيراهما ايضا مستاهلتين للشركة فى العمل فى هياكل الشاهدات القديسات فامرهما المغبوط بذلك .

(766) [124] 266 ومضى الملك وهما لكى يحفروا المدافن على قدر التوابيت داخلا من الهيكل فى اماكن التوابيت للشهيدات على القدر الذى معه فاما الملكة اسيشينى واخت الملك

[1] ātn. اصفار

المعمودية وتاتى بالمغفرة والصفح عن الخطاة واما الخراف الذهبية التى اشرقت كاشراق الضوء فدليل على ان المعتمدين يلبسون الضوء ويصيرون مستحقين للملك العتيد المؤبد واما القطعان الاخر المولودة التى كثرت وملات الكل فيدل على ان كرازة الانجيل تكبر وتكثر زمانا طويلا وتلد ولادة جديدة لوالدة روح القدس وتكثرهم المعمودية .

(754) [119] 254 واما الجزء[1] الذى دخل فى الماء وجاز الى الناحية الاخرى التى فيها الخرفان واقبلوا يذبحون فيها واراقوا الدماء الغزيرة فيدل ذلك على ان قوما يقومون فى اخر الازمان يكونون قد وقعوا من الحق لانهم يطرحون رسم العهد والقدوسية الالاهية والوصايا المقدسة ويصيرون ذئابا بعد ان كانوا خرافا ويقطعون الخراف المقدسة اعنى الذين يثبتون فى الحق وينتقلون من طقس الكهنوت الى ان يحصلوا ذئابا . وهناك يصنعون اراقة دماء الخراف اعنى خراف العهد الكهنوتى ويجعلون فى الشعوب اضطرابا عظيما (194 m) فاما الذين يصيرون من الخراف بشجاعة من سائر الشعوب والكهنة فياخذون اجنحة ويطيرون بها الى ملكوت السماء فاما الذين فيهم خطف الذئاب وعملها السوء فيقصون الى النار التى لا تطفا .

(755) 255 واما انت يا اغريغوريوس فثق وتمسك وتحفظ وتحرز وتيقظ فقد بلغ الى يديك العمل الالهى وقد اعدت لك الخيرات لكيما تدخل اليها مع الاجراء الحقيقيين وتاخذ الاجرة من عطايا المسيح التى لا تتغير فاحتفظ من الان بالوديعة التى استودعتها من الرب ايسوع المسيح وابنى الان هيكلا لله على اسمه القدوس فى المكان الذى اظهر لك فى الرؤيا بحيث كان عمود النار الذى فيه السلم الذهب وابنى هياكل الشاهدات الطاهرات فى موضع ذبحهن بحيث صرن[2] ذبيحة حية من اجل حبهن ورجائهن وثقتهن بالمسيح ولكيما يشفا ايضا المضروبون والمجروحون وتسهل وتنجح الكرازة المقدسة دائما يوما بعد يوم ويبلغ الكل الى رجل تام فى مقدار القامة بامانة الرب المسيح . فلما قال لى هذا عند السحر حدثت عند ذلك زلزلةعظيمة وجازت الرؤيا .

5 Akn. الجزو

2 Akn. ضرن

(756) [120] 256 فها هو الان صانع الكل وخالق الكل وضابط الكل وعارف الكل وطبيب الكل وحافظ الكل قد ادبكم لكى يجعلكم خاصية للاهوته الذى اراكم بنا طريق الحياة واحتال ودبر الخلاص لكم الذى يكون سببا لغفران خطاياكم ومن اجل هذا اظهر لى وارانى ما هو عتيد ان يكون لكيما اخبركم به ولكى يتم مراده من الان فيكم واسرعوا انتم الان فى فعل (194 p) الامر الذى قد امرتم به وهلموا الان لكى نبنى هياكل الشهيدات وينقل اجسادهن الى الراحة لكيما ينجيكم ايضا وينقلنكم من الانسان العتيق الى الانسان الجديد الذى هو بشبه ربنا المسيح .

(757) 257 فلما قال القديس هذا القول امر عند ذلك بان تستعد آلة البنيان فلما سمع كافتهم الكلام منه اعنى الجموع اسرعوا لكى يستعدوا حاجة البنيان وياتوا بها الى الاماكن التى امروا بها فكان قوم منهم يقدمون الحجارة وقوم اخرون يقدمون الاجر وقوم اخر يقدمون الخشب الشربين وكانوا يعملون هذه الاعمال بالفرح من كلية قلوبهم وهم مسرعون فى ذلك ومجتهدون فيه بالخوف العظيم .

(758) 258 فاما القديس الفائز غريغوريوس فانه اخذ المرسوم الذى يرسم به الامانون البنيان وخط به رسم اساسات الهياكل وكان كل واحد من الشعب يهتم ويحرص فى ان يبدع فى الاساسات غاية ما يكون من الصنعة المعجزة وكان الكل منهم يعطى يدا فى العمل وليس الرجال فقط كانوا يعملون الكل من الاعمال لكن والنسوة ايضا كن يعملن العمل بامانة وخوف عظيم وكان كل واحد منهم اجمعين خائفا من ان تفوته موهبة البر والموهبة الالاهية المحيية المخلصة .

(759) 259 فبنوا وتمموا ثلثة هياكل فاحدها فى نواحى شرقى المدينة فى المكان الذى استشهدت القديسة رفسيميا فيه مع رفقتها الثلثة والثلثين والثانى فى جهة التيمن فى المكان الذى مع الرفقة لها ايضا والثالث منها عند المعصرة فى وسط الكرم بحيث كان سكناهن (195 m) فى مبدا الامر .

[121] 260 فلما بنوا الهياكل الثلثة زينوها بالذهب والفضة والمصابيح الملتهبة التى لا تطفا والسرج التى تقد دائما (760) وامرهم عند ذلك المغبوط غريغوريوس ان يعملوا لجسد

فهو قبول الصديقين اذا ما هم طاروا الى استقبال الرب اذا هو اتى الاتيان الثانى ليدين الاحياء والاموات (745) والصليب الضوء الذى فوق القنداق فهو الكهنوت فى وسط الشعوب التى هى رسم وتمثال ربنا ايسوع المسيح راس الكهنة (192 r) ورسم لاهوته وشبهها لانه ايضا هو يصير مكان هيكل الله وبيت الصلاة والابتهال لكل المؤمنين وكرسى كهنوت .

(746) 248 فاما السلاليم الاخر التى تشبه النار فهى من اجل الام واحزان الشهيدات وصبرهن على الموت لان بموتهن اصلحن السلاليم الحقيقية والامانة المستقيمة فبدمهن ثبتنها . فاما الاعمدة التى من الغمام فمن اجل ان الغمامة هى خفيفة وحادة فيها رسم القيامة والصعود الى السماء فاما القنداق النورانى فيدل على ان سكناهن فى نور اللاهوت والضوء (747) والاعمدة فهى رسم الام الشهيدات مشبه لالم الرب وموتهن من اجله لانهن بالله حبيبات ومع المسيح صلبن ايضا والمسيح الان فهو حى فى عظامهن ويرى الكل حياتهن من اجل انهن اظهرن رائحة طيبة ومعرفته فى ذاتهن وهو من الان يبث فضائلهن فى الاقطار كلها [117] لانهن قتلى بالصبر ولان اجسادهن الارضية علقت مع قتلها على الصليب ولانهن تألمن لالم المسيح سيدهن لكيما يصرن شريكات فى التسبحة والقوة معه .

(748) 249 فاما الصليب الاول ففيه للمتوكلين على صليب المسيح رسم الافتخار وكرامة الكهنوت واما الصلبان الثلثة فهى راحة ونياح الفائزات الشاهدات لان فى موضع تكليلهن وانهراق واراقة دمائهن[1] يجب ان تبنا هياكل اجسادهن واما العمود الاول اذ كان ارفعهم فبواجب لان كرامة الكنيسة الجامعة الرسولية عظيمة هى وفيعة جدا اكثر من كل ارتفاع (193 u) القديسين كله واما القناطر المتصل بعضها ببعض فى ايتحاد واشتراك الكنيسة الجامعة واما السكينة التى فوق فهى رسم المدينة اورشليم العليا ومجمع السماويين (749) واما الشهيدات فحقرن هذا الموت العاجل والحياة الدائمة فهى لهن وفى تسبحة ابن الله

[1] ātn. دماوهن

يكن مستجاب وممجدات معه من اجل انهن رسمن الصليب على ذاتهن .

(750) 250 واما الكرسى الممجد الذى تراه فوق البنيان فهو كرسى اللاهوت التى هى فوق كل قوة وفوق كل ارتفاع كامل لانه هو راس الكنيسة وتمام كل الخيرات وبه قد ينبنى كل بنيان وينمو[1] ويكثر ويكمل ويزيد ويتم اذ نه بزين الجسد مع سائر الاعضاء والاوصال .

(751) 251 واما الضوء المحتوى على الصليب فهو روح القدس الذى يسبح الابن وهو مختلط بشعاعه من اجل انه من الابن ياخذ ويخبر لمحبيه واما اختلاطهما جميعا اعنى الضوء مع الصليب فلان طبع اللاهوت واحد [118] واما اشراقه فى الاعمدة الاربعة ونبع العين الغزيرة الماء فلان البيعة الجامعة وموهبة روح القدس فى وسط الذين يستشهدون والكهنوت تنبع عين المعمودية وتغسل وسخ النفس مع الجسد واما لانها كانت تنبع الماء جدا وافرا وتملا الكل من نبعها الفائض فمن اجل ان خلاص شعوب كثيرة ويكون بصبغة المعمودية واما مصيرها كلون السماء على كل البقاع فيدل على ان الارض تصير مثل السماء باختلاط الملائكة والناس جميعا .

(752) 252 واما المذابح الكثيرة النورانية التى ظهرت لك فبالحقيقة انها تصير مذابح الله اعنى المغبوطات اللواتى استشهدن وجاهدن من اجل الرب المسيح (193 r) المعطى الغفران لكافة عبيده ومن اجل ذلك ظهرت لك نورانية لكيما تصير خدمة الروح المقدسة يسبح واما كون عمود فوق كل مذبح فهو خدمة صلوات الكهنوت واما الصلبان التى عليها فلكيما يسبح اسم المسيح فى اقطار الارض واما انها كانت كمثل كثرة النجوم فلان السجود للثالوث كمثل كثرة النجوم يكون فى الكثرة .

(753) 253 واما مجمع قطيع المعز[2] السود التى دخلت فى الماء وابتدلت منتقلة الى بياض الخراف فدليل على ان يمين الموهبة الالاهية تبلغ بالكهنوت التى بها تنبع عين

[1] ātn. ينموا

[2] ātn. المعزا

مع الثلثة والثلثين راهبة وواحدة فى موضع المعصرة .

240 وكانت تلك السلاليم تشبه النار وفوق كل سلم منها عمود من الغمام وكانت رؤوس العمد الثلثة ثلثة من الصلبان كلها من ضوء كشبه صليب السيد وكانت الصلبان الثلثة التى ابصرتها فوق العمد بمقدار واحد فى الكبر فاما ذلك القنداق الذى على السلم الاولى التى على جانب بلاط الملك فكان العمود ارفع منها على رؤوس الاعمدة الاربعة فوق الصلبان قناطر عجيبة جدا متساوية متصلة بعضها بالبعض وفوقهن سكينة مدوره فيها بناء الاهى جديد وتحت تلك السكينة فوق القناطر الثلثون الشهيدات وهن يضئن ضياء يفوق كل الانوار ولباسهم يلمع ويشرق كمثل شعاع الشمس ونظرت الى امور لست استطيع[1] ان اخبركم بها على كنهها .

(738) 241 ونظرت فوق السكينة المبنية الى جانب كرسى عجيب الاهى مفزع نورانى وصليب السيد فوقه وكان يخرج منه ضوء مختلط بشعاع الصليب كلاهما وعمود ضوء يشرق ويلمع الى فوق .

(739) [114] 242 فاما العمد السفلى فكان ينبع من قواعدها عين ماء غزيرة جدا وانبسطت تلك العين وملات كل البقاع ماء ما مدت الابصار فيما مدت الامصار (191 p) وصارت كالبحر العظيم وكانت تلك البقاع لما ارتكبتها المياه قد صار لونها كلون السماء ورايت مذابح نار تتوقد كثيرة لا عدد لها يدرك وفوق كل مذبح صليب وكانت الصلبان تلمع كمثل نجوم كثيرة .

(740) 243 ورايت قطيعا من المعز[2] لا عدد لها وهى سود كلون الحبر وقد جازت فى تلك المياه فلما عبرت المياه اذا بها قد صارت غنما حتى ان لونها انتقل من السواد الى البياض وصارت كشبه الذهب الابريز وهى تضىء حتى ان الشعاع كان يخرج من ضوئها ففيما انا انبحرها واتاملها اذا بها قد توالدت وكثرت وملات اولادها الكل وكانت خرافها ايضا مضيئة[3] وبعد ذلك ولدوا اولادا اخر وبعض منها فجازت

[1] ձեռ. կրկնված է

[2] ձեռ. المعزا

[3] ձեռ. مضية

فى المياه فصارت سودا بعد ان كانت خرافا ومضوا الى وسط تلك المراعى اعنى الخراف الاولى[1] واقبلوا يذبحون فيها وانهرق عند ذلك دماء كثيرة وفيما انا انظر فاذا قد نبت لتلك الخراف الاولى اجنحة وصاروا يطيرون بها وارتفعوا واختلطوا باجناد الضوء وصار طوفان نار واهلك تلك الذئاب .

(741) 244 فاما انا فانى لما نظرت ذلك تعجبت منه [115] وان الرجل الذى دعانى فى الابتداء واراني هذه المناظر قال لى ايها الانسان لما انت هكذا واقف متحير اباهت وما تفهم عظائم الله فقلت له وكيف ذلك يا سيدى فقال لى هو انما ظهر لك هذا المنظر لكى تفهم لان السماء قد تفتحت فاعلم ان ابواب رحمة المسيح قد تفتحت على خلائقه وصوت الرعد فهو علامة مطر الرحمة ومعرفة الله قد فتحت ابواب (192 m) السماء والمياه التى فوقها قد افترقت لكى لا تصير ايضا تعويق فى طلوع اهل هذه البلدة لان الشهيدات الطاهرات اللواتى استشهدن ها هنا هن اللواتى عملن الطريق لانهن طلعن واصلحن المجاز والمعبر للقوم الاخر .

(742) 245 فاما هذا الضوء الذى قد امتلا منه الكل فهو كرازة الانجيل الذى يملا ايضا هذه النواحى فاما هذه الاجناد المضيئة[2] فاشتاقت الى ان نسير فى طلب الشهيدات التى تشبه لون الازهار التى طيب رائحتها قد ملا الكل فمن الان سوف تختلط زمرة الملائكة بالسكنى مع الناس .

(743) 246 فاما الرجل المفزع المسبح الذى معه ابتداء الضوء وفى يده المطرقة الذهب التى ضرب بها جسم الارض فهذا هو افتقاد الله الذى قد نظر الى الارض والذى جعلها ترعد وقرب من الجبال فدخنت فهذا هو نقمة من اللاهوت قد ضرب به فاهلك جميع طغيان الارض فاما الصوت فهو خضوع الارض وعبوديتها وهى تصرخ .

(744) [116] 247 فاما العمود النار والسلم الذهب والقنداق الذى من الغمام والصليب الذى من النور الضوء الذى فوقها فالسلم الذهب هى صخرة ثبات غير متزعزعة وهى الامانة والعمود النار فهو البيعة الجامعة التى تجمع سائر الشعوب الى الامانة المستقيمة تحت جناحيها والقنداق الذى من الغمام

[1] ձեռ. الاوله

[2] ձեռ. المضية

وتعليمه الالاهى فاطلق الله له بصلاة القديس ان يسمع ويتكلم ويعقل ويفهم بالكمال فقط هكذا كما طلب له القديس. فلما اعطى الملك هذه العافية فى تلك السنة وستين يوما التى كان يعلم فيها القديس وهو باقى على شبه الخنزير مشدد مغطا فى وسط الناس المجتمعين (730) [111] وهم كلهم متضرعون وعلى باكيون يطلبون بروءهم وبروء[1] الملك .

233 فقال لهم الفائق قدسه من بعد طلبتهم منه وتضرعهم اليه . هاانذا معكم ومثل واحد منكم اطلب لكم المنفعة وانتم تطلبون البروء والشفاء من كلية نفوسكم من الله المحب للبشر فلم يزل رؤوفا بعباده وهو يرحمهم فاسرعوا الان وابنوا الهياكل للشهيدات اللواتى استشهدن على ايديكم ونيحوهن لكى ينيحكم هن ايضا من هذه التعاذيب والنقم التى انتم فيها وتخلصون ايضا من العذابات العتيدة المرة المرهبة المعدة للخطاة والدينونات (190 m) وتستحقون ميراث ملكوت المسيح الدهرية . فاجابوه قائلين ارسم لنا انت يا قديس الله كيف نبنى واين نبنى ذلك لنسرع فيه .

234 فبدأ القديس يخبرهم برؤيا اظهرها الله لقدسه وهو يقول هكذا (731) هلموا ايها الاخوة لكى اخبركم بمحبة الله لكم التى لا تحصا والرؤيا التى ظهرت لى من الله الدالة على تنازله على قديساته الشهيدات وكرامتهن التى لا توصف ولا تحد التى هى فوق كل كرامة لانها ارتفعت الى ارتفاع ملك الله وكرامته واخبركم ايضا بالافتقاد المحيى الذى هو عتيد ان يفتقدوا اياه من الله [112] وانه ظهر لى يا اخوة رؤيا عجيبة جدا الاهوبة لا ينطق بها كما انا مخبركم ببعضها الذى بلغ معقولى الى ان اصفه منها لكم .

(732) 235 وذلك انى كنت فى النصف من ليلتنا هذه وانتم فى الحال قيام متثقلون من تعب السهر مستيقظا ومتفكرا العجائب والافتقادات فى الرحمات التى رحمكم الله بها هكذا بغتة وانه ادخلكم الى كور معرفته الالاهية وتعليم ادابه وكنت ايضا متفكرا فى محبة الشهيدات لخالقهن وفى النياحات التي قد اعدت لهن قائلا فى نفسى ليت شعرى كيف هى فلقد كنت اوثر ان اعلم بذلك .

---

[1] *Akn.* وبرو

(733) 236 ففيما انا فى مثل هذا الامر متفكرا فاذا انا بصوت رعد عظيم قد حدث بغتة ووجبة هائلة مفزعة كمثل صوت البحر الذى يغلى بكثرة امواجه ويضطرب اضطرابا لا يوصف ثم انفتح رقيع السماء واتى منها رجل واحد يشبه الضوء فدعا باسمى وقال لى يا اغريغوريوس فرفعت نظرى نحوه وابصرت (190 r) شكله فامتلات فزعا ورعدة وسقطت على الارض فقال لى انصت الى ما فوق فانظر العجائب التى اريك اياها .

(734) 237 فنظرت فاذا بالسماء منفتحة والمياه فوق الرقيع متشققة كمثل الاودية ومثل ارتفاع الجبال ها هنا وها هنا مفترقة واقفة وقوفا لا قياس له ولا تدرك الابصار ورايت الضوء من فوق منصبا حتى قد بلغ الى الارض نازلا ومع الضوء من الاجناد ما لا يحصا كثرة بشبه الضوء لانهم نورانيون ذوو جناحين بشبه صور الناس وكانت اجنحتهم نارا تتوقد وهم نازلون كشبه غبار شعاع الشمس اذا دخل من كوة البيت وهو المسما بالهباء .

238 فهكذا كانت تلك الاجناد مع ذلك الضوء قد ملكوا النواحى السفلية وكان يتقدم الضوء مع الجنود (735) فاذا انا بواحد مفزع يشبه انسان رفيع مسبح وهو ماسك اول اواخر تلك الجنود وهو قائدهم الى اسفل وكان يحفظ رؤوس الفريقين وكان فى يده مطرقة من ذهب عظيمة وكانوا كلهم يتبعونه فاما هو فانه كان يطير طيرانا حادا كمثل العقاب الكاسر فى طيرانه حتى اتى وبلغ الى الارض فى وسط المدينة ونجرب نحن وسع الارض صار صوت وجبة عظيمة لا توصف ولا تحد فى قعر اللجج وتمهدت الارض كلها وصارت بقعة واحدة كل ما مدت الابصار .

(736) [113] 239 ونظرت فى وسط المدينة الى جانب بلاط الملك سلما مخروطا من الذهب بارتفاع عظيم مشبهة للتل العظيم وفيها الدرج والمراقى كما تدور (191 m) الى فوق راسها قنداق من الغمام وصليب من الضوء (737) ورايت ايضا ثلثة من السلاليم ارتفاعها الى السماء فواحدة فى الموضع الذى استشهدت فيه المغبوطة غايبيانى مع رفيقتيها الاثنتين وواحدة فى المكان الذى اشتشهدت فيه الفائزة رفسيميا

ملكوت السماء فى خدر الختن السماوى ايسوع المسيح
الذى قد ينبغى السبح والمجد مع ابيه وروح قدسه الان وكل
اوان والى ابد الابدين امين .

(722) 228 فلما قال هذا القول اطلق الجموع وخلى سبيلهم فاما الملك وعظماؤه فانهم لم يقدروا البتة على ان ينفصلوا عنه ساعة واحدة فما سواها لانهم كانهم يخشون من الجن ان تغتهم فكان مسكنهم فى الليل والنهار فى الكرم الذى كان على باب تلك المعصرة التى كان فيها الشهيدات الفاخرات وكانوا لابسين المسوح الشعرية وهم جلوس على الرماد وصاموا ستين يوما . فاما القديس غريغوريوس فلم يكن يسكن ولا يهدا لا فى ليل ولا فى النهار من مواعظهم ومكث مدة خمسة وستين يوما وهو يكلمهم فيها ويعلمهم (188 r) ويؤدبهم ويثبتهم كمثل الطبيب الحكيم الماهر بسرعة لكيما يجددهم للخلاص وكانوا يقدمون له انفسهم كمثل الاعداء وهو يشفيهم كمثل الطبيب الطب بالدواء المتحنن ببشارة المسيح (723) وكان يكلمهم بكلمات عجيبة جدا بما كان من اول مبدأ الخليقة والعالم والى وقتهم ذلك . وكان يخبرهم باسر القديسين وجهادهم وبكل فضيلة كانت لكل واحد منهم حتى انه صيرهم بذلك بالغين فى المعرفة الحقيقية .

(725) [109] 229 وكانوا هم يجتمعون دائما بجموع لا تحصا عددها وبحث بعضهم بعضا على سماع كلام المغبوط وتفهمه واستماع مواعظه لهم النافعة وخرج خبره فى ذلك واشتهر فى كل صقع وموضع على البعد والقرب من هناك وكان الناس ياتون اليه من كل موضع فى عدد لا يحصيه الا خالقه لكى يبصروا القديس غريغوريوس المغبوط ويسمعوا كلامه الحلو وعجائب الله التى لا تحصا التى يهدها كلها من ظهر قلبه بقوة روح القدس مما لعل المصاحف كلها لا تاتى على الجزء[1] منه فضلا عن الكل لان خوف الله خالق الكل وقع على كافة الناس وانقادوا واطاعوا وخضعوا وقبلوا الامانة بحرص عظيم ونيات قوية وذلك لانهم كانوا يرون العجائب القاهرة والايات الباهرة فكانوا يعطون انفسهم بحرص شديد ويحثونها على استماع المواعظ الالهية النافعة الحقيقية المخلصة المحيية والكرز المضىء وبشرى

[1] štn. الجزو

(189 m) الانجيل المحييى وكانوا يقبلون سائر تعاليمه بفرح روحانى . فاما الملك وسائر عظمائه واجناده وخواصه وقواده فكانوا يتممون جميع ما يامرهم به القديس بحرص عظيم جدا .

(726) 230 فلما تمت مدة الستين يوما اتى العظماء والملوك والرؤساء وبقايا الشعب من الرجال والنسوة الذين يرصعون وهم حاملون للمصابيح الكبار والصغار وقد حمل كل انسان منهم بحسب ما يمكنه ويبلغ اليه حاله والقوا نفوسهم على رجلى القديس غريغوريوس وكانوا يطلبون منه البروء من تعاذيبهم التى كانوا فيها لانهم كانوا قد ضربوا بعصا[1] وهى رجز الديان العدل السماوى (727) ولا سيما الملك فانه كان قد انقلب طبعه من بينهم الى طبع الخنازير التى تحفر الزبول وكان جسمه كله خشنا جدا وكان قد نبت فى سائر اعضائه شعر كشعر الخنزير البرى الكبير الذى يرعى فى الغاب فاما اظفار يديه ورجليه فانها صارت كاظفار الخنزير [110] فاما فمه ووجهه فابتدلا عما كانا عليه بصورة الخنزير لانه بحق قبل من الله ديان العدل والدين هذا الادب من اجل طبعه ومن اجل عاداته الغير انسانية التى كانت تشابه عادات الخنازير لانه وقع وسقط من الملك وصار يرعا فى الغابات مع الوحوش الضارية والجوارح الكاسرة وذلك لانه قرن الى البهائم التى لا عقل لها وتشبه بها كالمكتوب واقصى من بين الناس .

(728) 231 فحين خرج من الحبس اعنى من الهوتة العميقة التى كان فيها المعتوف وشاهد (189 r) المسيح غريغوريوس بلغ الى الموضع الذى استشهد فيه الشهيدات بتوفيق من الله واجتمع الملك وسائر من معه من المغتوتين من الجن وهو بينهم كمثل الخنزير البرى يصيح بصوت عظيم ويرعا ايضا ويزبد وقد امتلا وجهه من زبده وهو مثل البهيمة ذات الاربع قوائم يجرى من الغاب كجرى البهائم حتى بلغ الى ذلك المكان .

(729) 232 وان الغائر غريغوريوس صلى وطلب من الله المعطى والواهب للخيرات لكيما يهب للملك ساعة واحدة عافية فى بروء وجهه وصحة عقله لكى يسمع ويفهم كلام المغبوط

[1] štn. بعصاء

ها هنا (187 m) بموهبة الروح معلمة الكل ونعمل الكلام
ونضع لكم ذلك من اجل العالمين المخلوقين كليهما من الله
الصالح فمن اجل ابتداء هذا الزائل وتمامه وعن العالم العتيد
الباقى الدهرى . فنسأل[1] الله ان ينطق على افواهنا كلمة
الحق لنريكم المنفعة ونفيدكم الخلاص فيجب لكم انتم ان
تسمعوا ذلك وتقبلوه وتؤمنوا به وتصدقوه وتفترقوا من هذه
الصنيعة الجنية الشيطانية الشريرة لترثوا الخيرات الدهرية
والملكوت الالاهية .

(258) 222 فلنبدأ الان بموهبة ايسوع المسيح ونخبركم
بعلامات وبيان . فاسمعوا الان ذلك منا بنية[2] وشوق .

(716) 223 وهلموا الان يا اخوة لنصير شركاء[3] فى المنفعة
الحقيقية ونجتذب الينا سريعا خلاص الكل نؤخذ منكم هذه
التدنيقات ويصير لكم السلام التام عاجلا بدل هذا الاضطراب
ويكون لكم بدل الخلاص من السبى والطغيان فاما انا فقد
وضعت لكم جميع مواثيق الله وخلدتها ووعيتها فى
مسامعكم ولم اخفى منفعتكم من البدوء الى الكمال بل
اخبرتكم بكل شىء .

(717) 224 فهلموا الان قبل كل شىء لنرفع الكنز الالاهى
لكيما يهب لكم باجمعكم الشفاعة بالشاهدات الطاهرات
ونأتى بهن الى الراحة ونبنى لهن الهيكل والمكان الموسوم
بالصلاة المشتركة ونطلب الى الله قبل كل شىء الصلح
والسلامة مع الامانة والمحبة والحياة الدهرية وملكوت الله
السماوية (718) لكيما تعتقون ايضا من خدمتكم بمشيئتكم[4]
للاعمال المظلمة ولكى تقدروا ان تجدوا ضوء المسيح الالاهى
(187 p) ونسبحه بصلوات الشهيدات منكم وبشفاعتكم عند الله
المقبولة فيكم فانهن هن يردن نفوسكم من العذاب ومن
هذه النقمة التى هجمت عليكم .

[107] 225 فاذا انتم ثبتم بالله فعند ذلك يتراءف اللاهوت
الساكنة فيهن عليكم من اجلهن وترحمكم لاجل توبتكم

1 ձեռ. فنسل

2 ձեռ. بينه

3 ձեռ. شركاه

4 ձեռ. بمشيتكم

واعترافكم واتضاعكم وطاعتكم فى الامانة وينبغى ان يصير
لكم الصوم بالتعب البالغ وان تغرسوا خوف الله فى قلوبكم
وعقولكم وتنفضوا عنكم هفوات[1] وحسبات اهوائكم لكى
تستحموا حميم المعمودية المقدسة وتصيروا شركاء فى ارث
الضوء الذى استحقه هاؤلاء النسوة القديسات وفخر الصليب
الذى هو للهالكين حماقة ولكم انتم الموجودين حكمة وخلاص
وقوة الله ايضا (719) فهى التى تؤهلكم لنبوة لاهوته وتستاصل
خطاياكم وتغفر اثامكم لكى تقبلوا جزءا[2] من اكليل هاؤلاء
القديسات المغبوطات اللواتى اتين اليكم لتصيروا ساجدين
للاهوت مع الصف الالاهى من المخلوقين الذين يسبحونه
وتصيروا ايضا شركاء لبركة روح القدس وتقبلوا السرائر
الالاهية لتتنقوا من الوسخ الشيطانى وبداس الشرير وبطأ
منكم من اجل معرفتكم لالاه الحق وتدخلون وتتمتعون بفرح
وليمة العرس الالهى باكلكم لجسد الحمل الحقيقى[3] ابن الله
حامل خطايا العالم وبشربكم لدمه الغافر للاثام وتشتركون
فى الامانة وتتنعمون فى سبحه بروح واحد وتصيرون
مرتبطين بجسده ودمه معا .

(720) 226 ويكون هاؤلاء الشهيدات (188 m) منكم من اجل
اسم الله المقدس برحمة الله حائطا قويا وسورا منيعا وبرجا
حصينا لا يغلب وشفيعات لكن ومتوسطات لانكن تعلمن
انهن بالشجاعة اهرقن دماءهن فى جهادهن لكيما يقدمنكم
الى الله لانهن ذبحنكم[4] بصراعهن الذى اريتكم اياه وغلباتهن
التى اظهرتها لكم بقوة الله .

(721) [108] 227 فالان قد اتى المساء فامضوا الى راحتكم وناموا
بسلام فاننا نحن من الغد نبتدىء بالحرص ببناء مساكن
راحتهن لكيما يبنين لكم بدل هذه المساكن الارضية التى تبنوها
انتم لهن ها هنا مساكن النور المضيئة[5] فى الملكوت السماوية
التى نحن نترجا ان نرثها بشفاعتهن ونجتمع باجمعنا فى

1 ձեռ. այս բառը գրչի ձեռքով ջնջված է

2 ձեռ. جروا

3 ձեռ. الحقيق

4 ձեռ. زبحنكم

5 ձեռ. المضية

والارض والبحر واليبس وكل ما فيها وتحتها والى كلمته الابن الوحيد الحبيب والى روحه الازلى الحى المقدس ومتقى الذين يسبحونه ويسجدون له .

(252) 216 والان فها نحن قد رايناكم بحرص عظيم واجتهاد وكيد قد رجعتم بكلية هواكم الى لاهوته بفرح ولذة . فنحن الان نبتدىء ونخبركم عن المخلوقات منه وكيف خلق هذا العالم الحسن من الصالح وكيف اسير انه بدبر وكيف عمل قوم من الناس بهواه ومرضاته باختيارهم وارادتهم وهواهم فتموا عند الله دون الذين عملوابضد ذلك فان الذين عملوا الشر قد يدانوا فى هذه الحياة ويزجر[1] عليهم فى العاجل ويعذبون بالعذاب الذى لا يفنى فى الاجل واعلمكم كيف اتا ابن الله بالجسد وصبر على الهوان وكيف ياتى ايضا دفعة ثانية بذلك الجسد ويسبح الاب ومن اجل الخيرات المكتوبة والديمونة العتيدة وكيف فى هذا العالم قد ينبغى لنا ان نسير بحفظ الوصايا كمشيئة[2] الله (186 ш) وكيف يجد التوبة ويصل بها الى المغفرة والى تمحيص ذنوبنا وكيف نهرب من الشرور ونعمل الصلاح ونرث الخيرات العتيدة الدهرية وكيف ينبغى ان نسير فى طرق الله المضيئة[3] [104] فهذه الاشياء كلها سوف اخبركم بترتيب طقسها بلسان درب وفم لا يصمت لكيما يقبل الرب ايسوع المسيح توبتكم من اجل محبته للبشر ويؤهلكم لان تاتوا الى موهبة رحمته .

(253) 217 فاول ما نبدأ به من ذلك فى الابتداء قبل كل شىء هو ان نريكم كيفية خليقة العالم الصالحة من الرب الصالح ان احببتم اتسمعوا ذلك من كل قلوبكم وان تؤمنوا فلنصنع من الان ابتداء فنخبر قبل كل شىء عن العظيم الوحيد الصالح الله ثم بعد ذلك عن جميع المخلوقات منه والغرض فى هذا كله وفى مبادرتنا اليه هو ان تتعلموا وتنتفعوا وتتفهموا ذلك فلنسرع الى [ان] نخبر بتمام امر لاهوته فاننا قد راينا الان الاجود والاصوب هو ان نضع من اجله

1 âbn. يرجز
2 âbn. كمشية
3 âbn. المضية

كلمات بحسب ما تصل معرفتنا اليه وتبلغ قدرتنا الى شرحه وتقف عليه لان من اجل اللاهوت اكثر ما يمكن كلامنا فنقول هكذا نحن نعلم انه هو الالاه الحقيقى .

(254) 218 ولسنا نقدر ان نتكلم بشىء عن الطبيعة الغير مدروكة ولكن بحسب ما يمكن ان نبلغ الوصف لانه غير مدروكة ولا محدود ولا مفهوم ولا معدود ولا مفحوص ولا معقول هو من كل الخليقة ولا بالمنظور وللكل قريب وهو بتدبير رافته واطلاع محبته البشرية بموهبته الصالحة عالم (186 ғ) الاشياء كلها قبل كونها ولم يرى من احد لا من البشريين ولا من الروحانيين بل وحده هو المسيح من كل الخليقة الارضية والسماوية .

[105] 219 ومنه صارت الاشياء كلها وهو وحده الازلى (255) ورجال صديقين استحقوا ان يعرفوا خليقته ويسجدوا له ويطيعوا هواه واشرقوا بلاهوته فى هذا العالم وسميوا بالانبياء فى الاجيال الاولى[1] من الجنس المعلم من وهم العبرانيين ومن زرع ابراهيم الذى من اجل صلاحه وحقيقية ايمانه قبله الله وسماه ابا لامم كثيرة لكيما يكون مثل المؤمن الاول فى اول الامانة ويبلغ الى راس درجة البر والصديقية فيفتخر بالله ودعا ابا حقيقيا[2] لان زرعه صار شعبا خاصا وسمى بكرا .

(256) 220 وفى وسط هاؤلاء الشعب اشرف الانبياء بالنبوات اللاهوتية لانهم استحقوا موهبة روح القدس لكى يعلموا الكل ناموس لاهوته فوضعوا واوضحوا للكل هواه كما تدل عليه سائر مصاحفهم ومن اجل منفعة الكل اذيعت فى كل العالم وهى تكون ثابتة الى الابد لانهم ملوا الاقطار من كلامهم المقدس حتى كل واحد منا اذا قرا فى نبواتهم يكون كانه لهم قد يخاطب ويعاين .

(257) 221 وفى وسط هاؤلاء القديسين صفوف الانبياء قام نبى عظيم يقال له موسى وهو الذى كان قد استحق اولا الموهبة الالاهية وبدا بان يعلم الكل فقبل ذلك النبى العظيم القديس من الله المعرفة الحقيقية [106] ونحن من الان نبتدىء من

1 âbn. الاوله
2 âbn. عقيقيا

الكثيرة لهم وذلك لانهم كانوا كما يفترقون عنه ساعة من الزمان (184 r) فقد صرعهم الجن التى قد اعترتهم وسكنت فيهم وكانت الشياطين ايضا تأكل لحومهم وتقطع جلودهم .

(247) [101] 212 فلما سمع المغبوط غريغوريوس كلامهم هذا له الذى سألوه عنه وقالوه قدامه بكا بكاء مراً طويلا وقال لهم انتم تعلمون كم اريتمونى من الشرور وصنعتموه معى من الشدائد التى لا يستطيع[1] الانسان ان يحتمل مثلها البتة ولا تسعه تلك المصائب وانه لا يمكن ان يبقا الانسان فى مثل الهوتة العميقة المظلمة بالحقيقة فيما بين تلك الحيات المهولة مدة خمس عشرة سنة وهو حى من حيث لا يرزأه البتة منهم شىء (248) فبهذه الامور اولا قد ينبغى لكم ان تعرفوا قوة الخالق وانه مدبر للكل بحسب ما يهوى وانه متى ما اراد ان يبدل الطبع ابدله كما يشاء وهو الذى حلا لى اذا عبده الغير مستحق ذلك السم المر فى تلك الهوتة المفزعة لانه لم يحفظنى لانى كنت مستحقا لذلك وانما حفظنى من اجل منفعتكم انتم التى اراد يجريها لكم على يدى انا المسكين لانى انا لم اكن مستأهلا لذلك وانما طلب بذاك خلاصكم انتم ومنفعتكم لحسن نيته فيكم واراكم قوة عجائبه واقامنى فى هذه الساعة لفلاحكم ومنفعتكم التى هى من اجل محبة الله للبشر والتى تأتيكم بنا وعلى يدى ذلنا ومسكنتنا .

(249) 213 واقول لكم ايضا قولا اخر انكم قد تعلمون ان مثل هذا الذى اذكره لكم لا يمكنكم ان تدفعونى عن انه غير ممكن هو ان يكون وهو ان جارية واحدة غلبت جباراً عظيما كما قد رأيتم وشاهدتم باعينكم فاذ قد كان مثل هذا وتحققتموه ورأيتموه عيانا فلهؤلاء ان (185 m) القوة اعطيت من الله وهى قوة الغلبة لشاهدته القديسة كيف كانت قدرت ان تغلب قوة ذلك الجبار العنيد ولكن الله اعطى محبيه قوة الغلبة وحفظ شهيدته بغير شىء من الدنس من طغيانكم وفعلكم النجس [102] فاما من اجل موت هاؤلاء الشهيدات

[1] âhn. يسطتع

المغبوطات اللواتى اهرقتم دماءهن[1] فى بلدتكم واستأهلن الموهبة الالاهية وقدمن ذبيحة لله فما الذى يقال عن اللواتى من اجلهن اطلع الله على بلدة ارمينية وعلى سائر سكانها ومن اجل دمهم البار الزكى الذى اهرق قد يهب الله لكم المغفرة من اجل توبتكم اذ كان هو الواهب للخيرات .

(250) 214 فاما من اجل نفسى فانى اقول لو انه لم يكن من الله او لم يكن الله امر بان اكون كاروزا لما كنت اقدر ان اخفى عنكم جزءا[2] واحدا فما سواه من الصواب وتعليم الحق فكيف وانى قد اخذت خاصة امرا من الله بذلك لانى بالدائم كنت ارى فى تلك الخسفة العميقة عيانا وعيناى مفتوحات ملاك الله بالحقيقه وهو يشجعنى ويقول لى كما هانذا انظر الان ايضا قد حفظك الله الرب وجعلك اهلا ومستحقا لخدمته واعطاك عملا مفلحا لكيما تدخل انت ايضا مع باقى الفعلة والاجراء فتاخذ جزاءك[3] واجرك على الوفور
(251) وحيث طرحتمونى انتم فى ذلك العمق والاسيان ايضاً الذى يصنع الموت فقد خرجت من بعد خمس عشرة سنة بامر الله صحيحا سالما .

215 وليس اعادة قولى لهذا دفعة بعد دفعة لكى اخذ به افتخارا ولكن هو لاجل انى لست اقدر ان انسا عجائب الله بل يجب على ان ابثها فى كل (185 r) لحظة من الزمان من اجل انه نجانى من الموت الذى اردتم تسليطه على لانى قد كتب فى اعينكم وعندكم محسوبا من الاموات ومعهم وانتم فشاهدون لى بذلك لانى كنت ميتا منكم وانتم فى الخطايا اموات ولكن ها انتم الاموات قد تحيون من اجل الميت [103] لانى قد اعطيت ان اخبركم بمواثيق الله لكى اردكم الى طريق الحق واقصيكم من عبادتكم المظلمة الباطلة للحجارة والخشب والفضة والذهب والاوثان النحاس التى ليست شيئا[4] بتة ولن تنفع قط احدا واعيدكم واقربكم الى الله الحى الباقى بعد فناء كل شىء[5] الذى صنع السماء

[1] âhn. دماوهن

[2] âhn. جزوا

[3] âhn. كراك

[4] âhn. شيا

[5] âhn. كل فنا شى

ما يقوله عنه الجاهلون المنغمسون فى الكفر من انه لم يقدر ان يهب لنا الحياة بغير موته بل قد كان يقدر على ذلك وغيره من غير موته هو ولكنه فعل هذا فذلك لكى يعظم خليقته باتضاعه وتنازله ويرفع الحقيرين .

(239) 204 ومات ايضا هاؤلاء الشاهدات لا بان حق الله يزول بغير شهادتهم ولكن لكيما يعظم حبيباته الشهيدات اللواتى كن محبات وهكذا حفظنى انا ونسمتى فى جسدى وان كنت قد حزنت ولحقتنى احزان شتى مختلفة وشدائد واوجاع ثقيلة مسرفة وحزنت اكثر من باقى الناس والا فكيف يمكن ان تصبر طبيعة بشرية يوما واحدا على ثقل تلك التعاذيب المرة . او كيف كان يستطيع الانسان ان يحتمل ما احتملته من الاهوال فى طول هذه السنين ساعة واحدة فى تلك الهوتة الرهيبة المظلمة البعيدة العمق الهائلة المهلكة التى كنت موضوعا فى درك عمقها فيما بين الحيات والسباع والعقارب والافاعى كالمدفون (183 r) ولقد كانوا يدورون بى ويتعلون على جسدى ويتعلقون برقبتى ويلتفون على اوصالى وسائر مفاصلى واعضائى ولكن رحمة الله السابغة الكثيرة ونعمته الفائضة الغزيرة حفظتنى انا الذى لست ايضا مستأهلا لذلك اجيبوا لشفاء الانفس والاجساد وها نحن اذا فعلة مستعدون لان نعمل مفاعلة فى انفسكم ونطلب المنفعة لكم من الله محب البشر قد نأتيكم بها .

(240) [99] 205 وها نحن قد بدأنا نطعمكم الكلمات السمائية فان انتم سمعتم ناموس كرازة خالق الكل فستخلصون وتتقدسون وتنجون من هذه المحنة الصغيرة التى قد لحقتكم باسره وتتمتعون بالحياة الدهرية واذا سمعتم ايضا وصاياه وحفظتموها[1] فسوف تقبلون خيرات ملكوت الله السماوية فى انفسكم .

(241) 206 وان انتم اسرعتم الى ان تتنقوا من خطاياكم التى اخطأتموه بغير معرفة بسجودكم للحجارة والخشب وعبادتكم للفضة والذهب فانتم قادرون ان تقبلوا فى نفوسكم خيرات الله التى لا تدرك وعند ذلك يصير الشهيدات المغبوطات شهيدات المسيح اللواتى تألمن واستشهدن منكم من اجل

---

[1] وحفضتموها

اسم الله القدوس ويشفعن فيكم ومن اجلكم وكلامنا واوجاعنا واتعابنا فانما نزرع لمنفعتكم وتحيون بها اياما صالحة وتتمتعون بهذه الحياة سنينا كثيرة فى العاجل وتصيرون وراثا للخيرات السمائية والحياة الدهرية فى الاجل .

(242) 207 فاما ان انتم ابيتم ولم تريدوا ان تسمعوا كرازة الحياة فان الله يضركم الان ها هنا بشرور التعاذيب والتدنيقات ويستأصلكم ويسلمكم بايدى (184 v) اعدائكم ويذكر شروركم ويهلككم بالموت .

(243) [100] 208 فلما قال لهم المغبوط غريغوريوس هذا القول وشبهه شغوا كلهم باسرهم اسطولياتهم واول من فعل هذا منهم الملك ثم من بعد ذلك على طبقاتهم وكانوا يأخذون التراب ويذرونه على رؤوسهم ويطرحون نفوسهم على الارض وقالوا عند ذلك كلهم كمن فم واحد هل يكون لنا رجاء للمغفرة من الله فاننا قد كنا الى هذه الغاية هالكين فى طغياننا وطرقنا المظلمة وما نطمع فى ذلك وكيف يمكن الان ان تخلا لنا خطايانا هذه العظيمة الكثيرة .

(244) 209 وان القديس المغبوط غريغوريوس قال لهم ان الرب محب للبشر ورحيم ورؤوف بعباده وطويل الاناة والروح عليهم وواسع الرحمة وفائض النعمة وكثير الرأفة والتحنن على كل الذين يدعونه والذين يطلبونه وهو يجازيهم بالخير .

(245) 210 وانهم قالوا له عرفنا وثبت قلوبنا كيف نقدر ان نتضرع الى وجه خالقنا وهل تراه يرجع فيقبلنا ويقبل توبتنا ام لا او هل لرجعتنا موضع ام قد فات ذلك وهل قد انقطع رجاؤنا للحياة منه ام لم ينقطع بعد ذلك فنحن نثق بانك انت لست تحقد علينا من اجل الشرور التى صارت كلها منا اليك وانك تعطينا التعليم الفائق فى الاستقامة ولست تحقد علينا من طريق الحق السهلة .

(246) 211 وانهم لما قالوا للقديس مثل هذا القول وشبهه صاح الملك والجماعة كلها معه بالبكاء والعويل والنحيب وكانوا يضعون التراب على رؤوسهم ولم يكونوا يقدرون ان يفارقوه يوما واحدا فما سواه من اجل غث الشيطان بل الشياطين

(232) [96] 200 فاعرفوه حق معرفته فهو الذى دعاكم الى ضوء لاهوته العجيب لكيما تتقدموا الى كرسى موهبته فتجدون رحمته وتنفضون كل وسخ البشر عنكم تغسلون انفسكم وتنقون قلوبكم من الاثم بماء الحياة المؤبدة وتلبسون اسطولية الضوء والسبح وتصيرو نفوسكم مستحقة لذلك كله . (233) فاما القديسة رفسيميا تلك المغبوطة المستشهدة من ايديكم من اجل المسيح فانتم تعلمون كيف حفظها الرب ونجاها من ايديكم النجسة الطمثة . واما انت ايها الملك فقد تعلم ايضا (182 m) رجوليتك وشجاعتك وكيف صرت مع ذلك ضعيفا تجاه جارية واحدة صبية حدثة من اماء المسيح لان قوة السيد المسيح هى التى حفظتها منك وقوتها عليك وعلى جميعكم وظفرتها بكم ونصرتها عليكم فاما من اجلى انا المسكين فانت ايضا تعلم انه قد تم لى الى هذه الغاية فى تلك الخسفة العميقة مذ وقت طرحت فيها مدة خمس عشر سنة وهى هوتة كما قد تعلمون بعيدة العمق مظلمة جدا وانها كلها ظلمة وموت فى تلك الحيات والعقارب واننى ساكن فيها معهم فى طول هذه السنين كلها ومن اجل خوف الله فلم افزع منها ولا ارتاع قلبى بل كان قلبى كله مع ربى لانى كنت متوكلا على الله الرب الصانع الكل .

(234) 201 فاما هذه الامور كلها التى جرت فنحن نعلم يقيننا انكم بغير معرفة عملتموها والان فها انتم قد رجعتم وعرفتم الرب لاجل انه يحب ان يخلصكم ويرحمكم فاما الاموات الذين ماتوا منكم فهم عند الله احياء هم ولم يموتوا واعرفوا الله لانه هو سيد الكل [97] وابعدوا عن عبوديتكم النجسة الطمثة للحجارة والخشب والفضة والذهب والنحاس الاوثان التى ليس لها حس لانها كاذبة باطلة ومنجورة ومنحوتة ومخروطة ومصنوعة بايديكم ولا ترى ولا تسمع ولا تحى ولا تموى ولا تضر ولا تنفع ولها ايدى ولا تمسك وارجل ولا تمشى واذان ولا تسمع وانوف ولا تشم وعيون ولا تبصر ومثلها يكون المتوكلون عليها .

(235) 202 وقد كنت اقول لكم بدياً من اجل طغيانكم هذا وان غمامة مظلمة وظلمة عميقة هى جالسة على اعين (182 p) قلوبكم البصيرة ولن تقدروا مع ذاك ان تنظروا او

تعقلوا او تفهموا او تعملوا ولا استطعتم مع ذاك ان تعرفوا الخالق . فاما مع هذه السهولة وهذا التيسر الذى قد اراه منكم من اسراعكم الى خدمة اللاهوت الفائقة وكلمة الله الخالقة فلن يكون لى هدوء ولا قرار ولا راحة فى ليل او نهار فى الطلبة عنكم من الله والتضرع اليه من اجلكم لكيلا تهلكون ولا محبة الله للبشر لن تدرك ولا تفحص ولا يمكن ان تخبر ولا تنعت ولا تصف فلى امل قوى وثقة بالله ورجاء من سعة رحمته انه يسمع من مسكنتى فيكم الطلبة والسؤال ويخلصكم ويهديكم الى طاعته وينقذكم من اعدائكم لان رحمته فائضة على كافة البشر ومحبته عامة لكل الخلائق وهو من اجل طول روحه يمهل ويتانا ويغفر ويرحم ولا يعجل كما قد يليق بالاله القادر على الكل اذ يفعل وينتظر ويرثى من اجل ترافه العظيم (236) الذى لم يزل منذ القديم لانه لهذا ترك الناس ان يلحق كل واحد منهم شهوته ويبتغاكما هو مكتوب اذ يقول ارسلت لهم كمشيئة[1] قلوبهم لكى يلحقوا شهواتهم والان فها هو عز وجل قد ابتدى بان يدعوكم الى سبحه الدهرى لكى تصيروا الى ميراث الحياة المؤبدة التى لا تتغير ولا تتبدل ولا تفنا ولا موت معها ولا لها زوال ولا انتقال ابدا .

(237) 203 ومن اجل هذا ارسل شهيداته وحبيباته اليكم اللواتى اقررن فى الشهادة بسلطنة اللاهوت التى هى متساوية فى الجوهرية وفوق كل الاه ومن الدهر الى الدهر والذى ملكه مخلد الى ابد الابد ولا (183 m) غاية لسلطانه المؤبد وصنع موتهن حتما مبينا لحقيقة امانتهن الثابتة [98] لكن وانهن يحيين بالله وليس هن بمائتات بل يشفعن الى الله من اجل الذين يقتنونهن لانهن كما انهن من اجل الله قدرن ان يمتن فكذلك هن ايضا قادرات ان يحيين الاكثرين من الامانة , (238) ومن اجلهن قد تصطلحوا انتم مع الله بموت ابنه لان ابن الله مات لكى يحيى بموته الخليقة ويميت به الموت المميت لهم بالحقيقة وهؤلاء الشهيدات المغبوطات فانما متن من اجل الله لكى يصرن شهيدات للاهوته ولم يتألم هو ضرورة بسبب

[1] *âtn.* كمشية

ان يهب الخلاص لسائر تلك الامة ويسئله ويطلب منه ان
يكشف له كيف يحتال فى امر الناس لكى يقبلوا التوبة
ويؤمنوا[1] بربنا ايسوع المسيح ايمانا يقصى بهم الى
الخلاص[2] .

(225) 195 فلما كان من الغد اتى الملك مع القواد والعظماء
والجموع باسرها وسجدوا بين يدى البار غريغوريوس
والقديسات الشهيدات وبكوا بدموع غزيرة وقالوا له كلهم
باجمعهم والملك اولهم اغفر لنا قديس الله شرورنا الصايرة
اليك منا واطلب من الاهك العظيم القدرة الا يهلكنا .

(226) [94] 196 وان البار اغريغوريوس قال لهم هذا الذى تقولون
لى عنه انه الاهى كذلك هو ايضا الاه حقيقى كما تذكرون
وخالق للكل والاه الكل وليس لقوته مثال وهو مالك لهواه
وصالح طيب ولا الاه سواه ولا ابتداء له لانه غير سفلى[3] ولا
هو مقدر ولا له انتهاء وانما هذه الخلائق السفلية[4] من
خلقته هى كلها وهو اسس العالم وخلقه من غير شىء وهو
خلق كل الاشياء من غير شىء وهو صانع الكل وضابط الكل
ورازق الكل ومحب الكل ومخلص الكل ومدبر الكل فاعرفوه (181 m)
وتحققوا انه هو الاه الكل ولا الاه للكل سواه لكيما اذا امنتم
به هكذا تشفون هكذا عند ذلك من الزجر الذى قد اتى
عليكم من جهته لانه من اجل رحمته ومحبته للبشر ادبكم
بهذا التاديب كمثل ما قيل وهو مكتوب فى الكتاب الالاهى
والحكمة حيث يقول هكذا ان من احبه الله فهو يؤدبه وان
الله الاب يضرب لكل ابن يشفق عليه وهو الان من اجل
محبته للبشر يدعوكم الى البنوة .

(227) 197 وحقا انه ابن الله وليس يأنف من ان يسمى
الراجعين من خليقته الى عبادته والسجود له اخوته ويهب
لكم ويعطى روح القدس عربونا لمحبته ويسهل قلوبهم فى
المصير الى الفرح الدائم والنعيم المؤبد فارجعوا الى طاعته
فقط وسيروا سالكين فى طريق مشيئته[5] لكى يمنحكم الحياة

[1] ātn. ويومنتوا
[2] ātn. الجلاص
[3] ātn. ثفلى
[4] ātn. الثفلية
[5] ātn. مشيتة

التى لا موت فيها .

(228) [95] 198 فانكم ما قلتم الان ادعوتموه بانه الاهى لانه هو الاه
الذى يعرفونه . فاما الذين لا يعرفونه فانهم وان كانوا من
خليقته فهم غرباء من محبته للبشر . واما الذين يفزعون
من الله ويخافونه فانهم يقتربون منه وهو يحفظهم ويحوطهم
بنظره اليهم (229) فان انتم قلتم اين هو فانه يظلل شهيداته
اللواتى كن يخفنه وماتوا على ايديكم فى العذاب[1] من اجل
اسمه المقدس وفعلتم بهن كما اردتم فهو يظللهن وهو يسكن
فيهن فاعلموا ان الله يهوى راحة موت الانسان ويظهر فى
وقت مجيئه[2] الثانى بالسبح سائر الخيرات ويعطيها لمحبيه
والعارفين اياه حق معرفته والعاملين بهواه والتابعين
لرضاه .

(230) 199 فانظروا كيف حفظ الله بقوته العالية (181 p)
قديساته الشهيدات بغير تزعزع ولا تزحزح ولا تغير ولا
تبدل وكيف ان الاحزان الكثيرة لم تقدر ايضا ان تفرق
واحدة منهن من محبته ولا سيما قديسته رفسيميا مع
اللواتى كن معها وكيف نجى جميعهن من دنسكم ونفاقكم
(231) ومن طغيان فخ العدو الذى اطغى فى المبدأ للانسان
واراه ان يسلك فى طريق الهلاك وكيف اهلنى الله انا
المسكين من اجل محبته للبشر لان اتالم من اجل اسمه
المعظم واعطانى صبرا لكى ابلغ الى ان ارث الميراث العلوى
مع الوراث كما[3] قال الرسول العظيم بولص الذى اسئل الله ان
يصيركم ممن يعرف كلامه وان يجعلكم مع الذين ينتحبون
جدا ويتنعمون بمحبة المسيح للبشر فمبارك الله الذى
اهلكم لان تبلغوا الى جزء[4] ميراث القديسين فى الضوء .
فاننا بالحقيقة قد بلغنا الى ان نكون ايضا اشراكا للافتخارات
الحقيقية وان نكون نشترك فى الام ربنا ايسوع المسيح
ونتمتع بسبحه الغير مائت .

[1] ātn. الغذاب
[2] ātn. مجيه
[3] ātn. كمال
[4] ātn. جرو

غير انه كان قد اسود كمثل جلد الحرذون فاعتقه القائد الذى اتى اليه واخرجه من الجب وقد كان عارى الجسم فاتوا بثياب والبسوه اياها واخذوه من مدينة ارطقساط بفرح عظيم واتوا به الى مدينة واليروكتستى وقد كانت امراة ارملة من جنس الملك فى ذلك الزمان كله تخدم الطاهر وتاتيه بخبز وماء فى الجبل [92] فلما مروا باغريغوريوس المغبوط ودنا من الدانه حملت الشياطين للملك واصحابه وجلب عند ذلك من ضربة الشيطان بالكره له الى تلقى القديس اغريغوريوس وهو عارى (179 P) الجسم وفضيحة من براه . فاما القواد والرؤساء فكانوا صامتين واقفين خارجا من المدينة وهم ينتظرون قدوم القائد المبعوث والبار غريغوريوس .

(220) 190 فلما رأوهما قد اتيا اليهم وقد لحقهما جمع عظيم من اهل مدينة ارطقساط اقتربوا[1] مسرعين الى تلقيهم وهم يغتون من الجن الساكنين فيهم وياكلون لحومهم ويقطعون جلودهم ويزبدون فوقفوا قدامه وسقطوا على وجوههم امامه .

(221) 191 وانه لما شاهدهم[2] القديس وهم على مثل تلك القبيحة خر ساجدا وقد احنى ركبتيه البارتين وصلى عنهم قدام ربه من كلية نفسه وقلبه فطرد الجن عنهم وابرأهم فلما افاقوا وخرج الجن منهم امرهم عندذلك بان يلبسوا ثيابهم وان يسبروا نفوسهم واجسادهم وان يعودوا الى بيوتهم واوطانهم وان الملك مع قواده واعوانهم اتوا عندذلك وخروا بين يدى غريغوريوس المغبوط وهم ساجدون واخذ الملك من بينهم برجلى القديس وهم طارحون لنفوسهم الى الارض قدامه واقبلوا كلهم يتضرعون ويقولون له نحن نطلب منك[3] يا قديس الله ان تغفر لنا كل ما اخطأناه اليك والا تذكر شرورنا التى صنعناها بك ولا الحزن الذى جلبناه عليك وحللناه بك .

(222) 192 فاما المغبوط فانه قال لهم وقد اقامهم اما انا فانى انسان مثلكم انا ولى جسد كمثل اجسادكم . فاما انتم فقد يجب عليكم ان تعرفوا الان خالق السماء والارض وما فيها

[1] abn. اقترفوا

[2] abn. شاهذهم

[3] abn. منك

من بحر وشمس وقمر ونجوم ويبس وغير ذلك من المخلوقات التى ترى والتى لا ترى وخالق ما تحت الارض (180 m) وان تؤمنوا به فهو القادر على ان يشفيكم .

(223) [93] 193 وان المغبوط عند ذلك قال لهم مبتدئا بعقب هذا القول هكذا اين هى اجساد شهيدات الله السعيدات فقالوا له واى شهيدات قد تعنى بقولك هذا فقال لهم اجساد الرهبانيات اللواتى متن من ايديكم من اجل اسم المسيح وحفظن العفة والطهارة له وبهما قتلتموهم . فلما سمعوا منه هذا القول قالوا له هلم فانظر المكان الذى اجسادهن فيه فبادر المغبوط معهم بسرعة الى الموضع الذى اروه اياه وهن فيه مطروحات فعمل لهن التوابيت المنجرات وجمع فيها اجساد الشهيدات المطهرات لانها كانت فوق الارض مرميات فى المكان الذى كن فيه مقتولات وحفظت فيه اجسادهن الطاهرة بقوة الله الطاهرة القاهرة وذلك من مدة تسعة ايام بلياليها. وكانت اجسادهن مبددة بظاهر البلد من حيث لم يقربها سبع ولا وحش ولا كلب ولا طير ولا جارح بل كانت ناعمة حسنة محفوظة بنعمة روح القدس بقرب البلد ولم يطلق الله لشىء من سائر المخلوقات ان يدنو[1] منها ولا يقربها ولا تنتنت ايضا اجسادهن ولا صارت لها رائحة منتنة كريهة كما يصير لاجساد البشر المائتين والمقتولين .

(224) 194 وانهم اتوا الى عند البار اغريغوريوس بالثياب الفاخرة الشريفة لكى يكفن بها اجساد الشهيدات الطاهرة النظيفة من جهة الملوك واهل البلد الاكابر فاما القديس فانه ابا ان يفعل ذلك وحكم بان الاجساد الطاهرة ليست مستحقة لتلك الثياب الحاضرة (180 P) ولا الثياب ايضا مستحقة للاجساد الفاخرة وانه غطاهن وشددهن بالخرق التى كانت عليهن من ثيابهن وشد اوساطهن بمثل الزنانير من خرقهن وقال للكل هكذا يكون لهن الى ان تصيروا انتم من المستحقين لكرامة اجسادهن ومع بقايا الاجساد المتفرقة وجعلهن فى التوابيت التى صنعها لهن وذهب بهن الى المعصرة التى كن فيها ساكنات فى المبدأ ووضعهن فيها وبات هنالك ليلته تلك كلها وهو يصلى ويطلب من الله

[1] abn. يدذوا

وقال لى هكذا اعلمى انه لن يكون لكم شفاء ولا راحة لا لكم ولا لبلدكم واهله ولا تفلتون وتنجون وتسلمون من هذه البلية التى قد بليتم بها من ضربات هذه التعاذيب التى قد حلت بكم الا بعد ان تنفذوا رسلا الى المدينة ارطكساط وتأتون من هنالك باغريغوريوس قديس الله الذى ربطتموه وحبستموه مطروحا فى الجب لكيما ياتى ذلك اليكم فيشفيكم من مرض هذه البلية التى بكم ويعلمكم ما هو دواكم الذى يبرئكم به فله السلطان ان يفعل ذلك معكم وليس لكم شفاء الا من يده وبحضوره عندكم .

(215) 185 فلما سمع الناس منها قولها هذا وفهموا رؤياها ضحكوا عليها وقالوا لها وانت ايضا فقد جنيت واعتراك الشيطان على ما قد نرى ونسمع منك والا كيف تتكلمين بمثل هذا الكلام البطال وتقولين عن اخيك الملك وقد تعلمين حاله انه يبرأ وتقولين ايضا عن اغريغوريوس هذا الذى ذكرتيه انه حى وقد عرفت ان له اليوم مذ خمس عشر سنة مطروح فى جب عميق مملوء[1] من الحيات والعقارب ولعل احدا لو رام ان يطلب شيئا[2] من عظامه لما وجد منها هناك شيئا[3] فضلا عنه بذاته حيا فى نفسه . افما تعلمين الان ان هذا كلام الموسوسين هو لان الرجل فى تلك الساعة التى طرح فيها فى الهوتة العميقة هلك من منظر (178 r) الحيات التى هناك لا غير فضلا عن شىء اخر . فلا تقولى لنا دفعة اخرى مثل هذا القول المحال وانها سكتت عنهم فى الحال .

(216) 186 ورأت مثل هذه الرؤيا بعينها دفعة واحدة واثنتين وثلثة وخمسة بعد تلك الدفعة الاولى . ورأت ذلك الشخص بعينه وهو متظاهرا لها ويزجرها وينتهرها ويتوعدها ويتهددها ويقول لها هكذا اعلمى انك ان لم تخبرى بالامر بالبيان والاعلان للملك واصحابه والا فسوف تاتين عليك انت خاصة وعليهم ايضا عامة بلايا[4] عظيمة اعظم مما عبر

[1] ata. مملوا

[2] ata. شيا

[3] ata. شيا

[4] ata. بلاياء

عليهم منها وقد كانت قبل ذلك ممتنعة من تعريف الناس المناظر التى رأتها علمت انهم لا يقبلونها منها فاما عذابات الملك والناس الذين عراهم الجنون فكانت تشتد وتعظم ويتزايد امرها عليهم . وكان الموت يدهقهم ومرض الجنون يسحقهم وانها لما فرغت من الرؤيا الاخيرة التى رأتها لم تجسر ان تصبر او تكتم ذلك وانها اتت ايضا الى الناس وقصت عليهم دفعة[1] ثانية سائر المناظر التى راتها فوقع عليهم رعب عظيم وخوف وخشيوا من ان يزداد عليهم امر البلية ولم يمكنهم التغافل عن الامورولا ان يكذبوا الرؤيا .

(217) [91] 187 فبعثوا للوقت والساعة قائدا جليلا كريما يسما اوطابيان لكيما يمضى الى مدينة ارطكساط فى عدة من الحواشى والغلمان جردوا معه فلما نظر اهل المدينة انه قد اتى اليهم خرجوا اليه مستقبلين له بفرح وهم يستقصون من جهته عن سبب قدومه فقال لهم انى قدمت من اجل (179 v) اغريغوريوس المحبوس فى حبس الجب لاخرجه منه وقالوا له لسنا فيما نظن ان الرجل يحيا لان له منذ الوقت الذى طرح فيه هناك عدة من السنين تناطح خمسة عشر سنة فاخبرهم عند ذلك بالرؤيا[2] وبسائر الامور التى جرت .

(218) 188 فاتو بحبال طوال تامة فى الطول ومضوا الى ذلك الجب الذى كان القديس فيه وشدوا حبلا الى حبل واوصلوا الجميع ودلوها الى اسفل الجب الذى كان القديس فيه . وصرخ اوطابيان القائد بصوت عالى وقال والجميع يعينه فى المناداة والصياح يـا اغريغوريا انت بعد تحيا فان كنت حياً فاخرج صاعداً من الجب فان ربك والاهك الذى انت تعبده وتخدمه قد امرنا باخراجك واخذك الينا .

189 فنهض القديس لوقته وساعته قائما ومسك الحبل وحركه لهم بيده الطاهر (219) حتى احسوا هم به من فوق وعرفوا وايقنوا انه حى ثم انه ربط نفسه بالحبل وجروا الحبل الى عندهم فلما وصل اليهم رأوا جسده صحيحاً ليس فيه جرح

[1] ata. دفعت

[2] ata. دالروباء

اثر ابنتنا رفسيميا امتك وخواتنا المرافقات لنا اللواتى متن من اجل اسمك المقدس فاذكرنا الان يا ربنا الخالق لما فى الارض والسماوات فاننا من اجل اسمك المسبح بسائر اللغات نموت كل يوم وقد حسبنا كمثل النعاج من الغنم الذى للذبح فقم وانهض الينا يا رب ولا تنسانا ولا تقصينا من اسمك لكن خلصنا من اجله واعطينا غلبتك واخزى الشرير مع مساعديه كعادتهم فى ذلك الجارية مذ قط .

(208) [88] 179 وان القوم اتوا عند ذلك الى القديسات بعد ان ختمن صلاتهن بامين فخرقوا ثيابهن عن اجسادهن ومدوا كل واحدة منهن بين اربعة اوتاد وثقبوا ارجلهن من كعابهن واقبلوا ينفخوهن مثل ما تنفخ الرقاق وكمثل ما يعمل بالاغنام عند ذبحها وسلخوا جلودهن من ارجلهن الى ثداياهن وعن ابدانهن فبزوها وهن يحيين بعد باجمعهن وقطعوا عند ذلك السنتهن وسلوها من اقفيتهن سلا لكيما لا ينطقن اصلا . وغرسوا فى اجوافهن حجارة حادة فتبددت امعاؤهن (177 m) وزالت عن اماكنها احشاؤهن وهن مع ذلك كله بعد يحيين ونسمة الحياة فيهن ثم انهم من بعد هذا كله ضربوا اعناقهن المكرمة فزالت رؤوسهن عن اجسادهن الطاهرة .

(209) 180 فاما الخوات اللواتى اتين معهن من بلاد الروم فكن سبعين امرأة واللواتى استشهدن مع الفائزتين رفسيميا وغايبيانى فكن سبعة وثلثين قديسة تامات .

(210) 181 فهكذا كانت صفة الشهيدات الطاهرات وشهادتهن وشوهدت المغبوطة رفسيميا مع رفقتها الشهيدات المقدم ذكر عددهن فى اليوم السادس وعشرين من شهر ايلول وشوهدت الفائزة غايبيانى الرئيسة مع رفقتيها المفضلتين فى اليوم السابع وعشرين من هذا الشهر بعده من الغد وتناولن باجمعهم اكاليل الشهادة وتاجات الغلبة والسعادة .

(211) [89] 182 وان الملك اللعين مكث مدة ستة ايام حزينا باكيا نائحا صائحا مولولا نادبا من اجل شهوته لرفسيميا وتذكره لجمالها وتحسره على حسنها وتاسفه على ما فاته من بلوغ المراد منها ولم يكن يأخذه سلو عنها لان ذويه وخواصه كانوا يسلونه ويعزونه فلم يجد لنفسه الشقية عزاء ولا سلوا ولا عرف له فى تلك الايام قرار ولا هدوا وانه اراد بعد ذلك

زعم ان يخرج الى الصيد مع جيشه وخاصته فجمع جماهير عساكره وخاصته ففيما كان الرجالة يستعدون الحوائج له وهم يريدون المضى الى الصيد التى تدعا بالاسم فاراقانى ساماقون (212) صعد على مركبته وجلس فوقها وخرج من المدينة فلحقته لوقته (177 p) وساعته بغتة سخطة من الله وضربته وهو فوق المركبة روح شيطان نجس خلاه عليه الله فطرحه عن مركبته الى الارض وكان يخنقه وبدأ يزبد ويصرع ويأكل لحمه وجسده حتى انه صار كمثل بختنصر ملك بابل وابتدل من الطبيعة البشرية وصار كالخنزير البرى وساكنا مع الوحوش البرية فى الغابات والاجام وتعوا بالكية وصار يرعا العشب كالخنزير من جملة الخنازير واخذ يسوح فى البقعة ورام اصحابه ان يحبسوه فى المدينة فلم يستطيعوا ان يضبطوه لانه كان قويا جدا بالطبع الغريزى المركب فيه وزاده ايضا روح العدو السوء النجس الذى سكن فيه مع ذلك قوة على قوة وشر على شر .

(213) 183 وليس هو وحده اصيب[1] بهذه المحنة وهذه البلية خاصة بل نال ايضا اكثر اهل بلده وعامة رؤساء مملكته وقواده وفرسان عسكره واجناده كمثل ما لحقه هو ايضا وعراهم الجنون القوى وكانوا يعثون من الجن ويرعون حول البلد الاعشاب البرية مع الملك ويأكلون لحومهم فنال اهل سائر المدينة ونواحيها فزع لا يكون اهول منه لما كانوا يسمعونه ويشاهدونه من هذه الامور التى حلت بالملك واصحابه واكثر اهل البلد فاما عبيد الملك واهله وخواصه وخدامه فانهم باسرهم صرعوا ولحقهم الجنون وكانوا فى اكثر اوقاتهم من ليلهم ونهارهم يقعون واعترتهم الشياطين المردة وغنتهم غنتاً قوياً .

(214) [90] 184 ولما كان من بعد هنيهة من ايام الزمان ظهرت رؤيا فى الليل من الله لاخت الملك التى كانت تسما قونصاروا (178 m) وضوقطا فقصت رؤياها ذلك على كل من كان صحيحا ثابت العقل من الرؤساء واصحاب الملك وغيرهم وقالت لهم هكذا لقد رأيت فى ليلتى هذه رؤيا فى نومى اهالتنى وذلك انى رايت رجلا واحدا مضيئا[2] بهيا قد وقف بى

1 ātn. اوصيب

2 ātn. مضياً

(203) 174 وظل جالسا يبكى على موت الجارية وهو يقول انظروا الى سحر النصارى وحبسهم كيف يهلكون به انفس الناس وكيف يمنعونهم من عبادة الالهة فاما هذه الحياة وهذا التمتع فانهم يتهاونون بهما جميعا ولا يجزعون من الموت الرهيب وانى لمتحير جدا رفسيميا العجيبة التى ليس يساويها احد فى جنس النسوة كلهن ويفوقها احد فى حسن وجهها وجمالها وقوتها وشجاعتها وعقلها وحكمتها لان قلبى خلفها يبقا ولست انساها البتة ما (175 r) دمت فى شىء من الحياة . ولا يزول ذكرها وصورة شخصها البهى من قلبى انا تيريظاتيوس الملك ابدا ما حييت فى الدنيا لانى قد عرفت سائر البلدان واهلها مع بلدان الروم ونواحينا ايضا مع نواحى الفرس مع نواحى الفراتيين وسورية ولكيما لا اطيل بتسمية كل المدن والبلاد فانى قد حصرت عدة من الاماكن والبلدان فى الحروب فاطاعنى اكثر اهلها بالسلام فاما مثل رفسيميا هذه البهية الحسن والبهجة المنظر فلم ارى قط فى النسوة ولا فى الرجال منذ اعقل عقلى ولا اظن انه كان قط فيما مضى ولا يكون ايضا فيما يأتى مثل حسنها ابدا فى الخليقة وليس تأسفى وحسرتى وتلهفى الا على فرقتها وهلاكها وكيف اطغاها السحرة النصارى بسحرهم البالغ حتى انها غلبتنى انا القوى الملك وفرقوا ايضا بينى وبين رفسيميا هذه التى لا يجوز ان يكون كما قلت فى النسوة فى سائر الدنيا جمال يفوق جمالها ولم يزل يردد مثل هذه الاقوال وهو ينوح ويبكى مع هذه الحال .

(204) [86] 175 فلما كان من الغد وافا الملك رئيس الطباخين يستأذنه ويطلب منه امره من اجل غايبانى الرئيسة لكى يقتلها ويأخذ اذنه فى بابها وباى نوع يشتهى ان يقتلها من الانواع كلها وباى ميتة يميتها . فلما سمع منه هذا القول تيريظاتيوس الملك بقى باهتا كالموسوس من حرارة عشقه الذى التهب فيه وحمق وانحل وصار تائه العقل وظال الرشد ظنا منه ان الفائزة رفسيميا بعد قد تحيا وقال قد يستحق منى العطايا الجسيمة والمواهب العظيمة الانسان الذى يقدر ان يقنع الجارية فى ان تاتى الى ولئن انت جئتنى بها حية سليمة (176 m) فلك منى عطايا جسيمة

فقال له راس طباخيه هكذا مجيبا هكذا قد ينبغى ان يهلك اعداء الملك والذين يتهاونون بالالهة ويحقرون اوامر الملوك العزيزة كمثل ما هلكت تلك الجارية رفسيميا فاما العجوز الساحرة التى غوتها واطغتها مع اثنين من رفقتها وانهن باقيات بعد يحيين .

(205) 176 فلما سمع وايقن الملك بموت المغبوطة رفسيميا زاد ايضا امر الحزن عليه وانه نزل من فوق كرسى ملكه وجلس على الارض وترابها يبكى وينوح عليها وامر عند ذلك ايضا بالقديسة غايبانى الرئيسة ان يسل لسانها من قفاها سلا وتقتل هكذا مع بقايا خواتها ايضا من اجل انها اطغت فيما زعم الجارية واهلكت بنتا مثل هذه الجميلة التى جمال الالهة عليها ظاهرا فى وسط الناس وان يعذبن فى قتلهن باصعب ما يكون من التعاذيب واشدها ومن اجل هذا عذبوا الفائزات هكذا اولا فاولا وذلك انهم سلوا لسان الفائزة الرئيسة اولا من قفاها ثم من بعد ذلك قتلوها مع الاختين الباقيتين معها من الخوات والرفيقات اللواتى لها .

(206) 177 فلما اخذ رئيس الطباخين امرة من الملك فيهن خرج من هناك وامر قوما فمضوا معه ورسم لهم ان يأخذوا الفائزة غايبانى ومن بقى من رفقتها معها وان يخرجوا بهن من الباب الشرقى الذى للمدينة الى نحو الطريق الملكية التى تؤدى الى جسر النهر المدعا بالعميق فى الموضع الذى يقتل فيه كل من يستحق القتل فى البقعة التى حول البلد من اللصوص وغيرهم من الحيات[1] وانهم فعلوا بهن ذلك [87] واوتدوا كما امرهم رئيس الطباخين لكل (176 r) واحدة منهن اربعة اوتاد .

(207) 178 وفيما هم يوتدون الاوتاد لهن ابتدأت المغبوطة غايبانى تقول مع الفائزتين اللتين معها هكذا . نشكرك يا ربنا والاهنا ايسوع المسيح اذ اهلتنا نحن اماك المسكينات ان نموت ايضا من اجل اسمك العظيم واكرمت طبيعتنا الارضية باستحقاقها للاهوتك الممجدة وجعلتنا شريكات للشهيدات الطاهرات رفسيميا والباقيات وها نحن الان نسرع من اجل فرط شوقنا الى خواتنا السابقات لنا فى الشهادة فى ان نمضى فى

---

1 Ahn. الحياه

(198) 169 وخرقوا ايضا قطعة لباسها للوقت وجاووا بالمصابيح
الى جسدها الطاهر واحرقوا بنارها سائر جسدها المطهر
وغرسوا الحجارة الحادة فى جوفها حتى تبددت امعاؤها
وخرجت من جوفها احشاؤها وبقى فيها نسمة يسيرة وقوة
ليست بالغزيرة وقطعوها قطعا وصنعوا بعضها على بعضا
وكانوا وهم يقطعونها يقولون لها هكذا هذا جزاء كل من
يخالف الملك ولا يعمل بهواه ويجب ان يهلك كل من
يتجاوز حد[1] الملوك ويخالف اوامرهم العالية ويقاومهم كما
فعلت هذه الجارية. فتممت شهادتها المغبوطة هكذا بتفضيل
ربنا ايسوع المسيح وقوته.

(199) 170 وكان هنالك من الرجال والنسوة سبعون نفسا
قديسون قد اتوا معهم فى الوقت فاتى قوم منهم وبلغوا
الى المكان لكيما يدفنوا اجساد القديسات الطاهرة اذا ما
قتلن وكان فيهم خوات المغبوطة قد اتين ليدفن جسدها
الطاهر فعلم بهن اصحاب الملك فجردوا سيوفهم من اغمادها
وقتلوا منهن مع القديسة رفسيميا اثنين وثلثين راهبة
بالسيف.

(200) 171 واذ كانوا يقطعوهن بالسيوف كن الطاهرات يزمرون
ويقلن هكذا من مزامير داوود النبى السعيد احببتنا يا رب
لكيما تسمع صوت تضرعنا ودعوتنا واملت سمعك ايها الصالح
الينا عندما دعوناك نحن بالسبح لك اذ لم تضيعنا يا فاروقنا
ايسوع المسيح والاهنا ومحيينا ولم تحرمنا (174 բ) خيراتك
يا محب البشر ولم تعدم مسكنتنا ميراثك والشكر لك اذ
حفظتنا كمثل حدقة العين وسترتنا بظلال[2] جناحيك من
جميع المنافقين الانجاس لاننا نحن نعاجك اللواتى فى جملة
خرافك الناطقة لاسمك المقدس واهلتنا بهذا الموت المقصى
بنا الى الحياة الدهرية من اجل اسمك الممجد. فلما قلن هذا
القول باجمعهن تمت شهادتهن.

(201) [84] 172 فلما كملت شهادتهن هكذا ذهب احد[3] اصحاب
الملك الى المعصرة التى كن فيها ساكنات فوجد هناك

[1] ձեռ. خد
[2] ձեռ. بضلال
[3] ձեռ. اصحاب احد

واحدة منهن قد كانت فى الوقت عليلة فى مسكنهن
فقتلها وذبحها ذباحة وهى تبارك الله وتقول هكذا فى ساعة
شهادتها . اذا اشكرك الاهى السيد المحب للبشر اذ اهلتنى
انا امتك ايضا لان اخذ كاس الشهادة من اجل اسمك
القدوس ولم تحرمنى انا امتك الشهادة المغبوطة مع صحاباتى
وخواتى لانى عليلة وضعيفة ولم اسرع الحصاد خلف خواتى
ومعهن كما قد يجب لى لاجل علتى . فانت ايها الصالح
الرحيم اقبل نفسى واحشرنى انا امتك المسكينة فى صف
شهيداتك وشهدائك وفى اماثك خواتى مع امنا غايبيانى
وابنتنا رفسيميا وفيما هى تقول مثل هذا الكلام نامت
بسلام . وان الاعوان جروا الاجساد الطاهرة كلها الى خارج
لكيما تصير طعاما لكلاب المدينة وسباع البر وطيور السماء
فيما زعموا .

(202) [85] 173 فاما الملك اللعين الذى من كثرة تجبره خضع له
سائر ارمينية وكان يخنق السباع بيده ولا يقادر ولا يطاق
فى القتال كما ذكرنا فيما تقدم وانه خزى جدا من بعد ان
كان قد خرج (175 ա) اسمه واشتهر فى اقطار الارض والدنيا
كلها فى القتال والشجاعة والقوة والحيل ولا سيما فى ساعة
اختلاط بعض العساكر ببعض وملاحمتها عند الجهاد فى وقت
الجلاد وعبرة الارض وصح عند الكل انه جبار عنيد قوى شديد
ولقد ارى عدة دفعات فى اوقات محارباته عند جائز الفرات
النهر الاكبر من الشجاعة فى نواحى العرب هناك ما يبهت
له ناظره ويحار منه سامعه فمن ذلك انه كان دفعة من ذاك
قد اشتغل وخرج مع الفرس هاربا من القتال حتى لا يلحق
فجر فرسه الذى كان معه خلفه واخذ سلاحه معه وتخافيف[1]
الفرس وترك الجميع على كتفيه وجاز الفرات فهكذا كان ثابتا
فى كل شجاعة وقوى العظام والجبل ولم يكن له نظير ولا مثل
فى ذلك البتة ولقد كان يخنق السباع دائما بيده فهذا
الذى هذه صورته فى الجلادة والقوة غلب من شابة واحدة
وخزى بقوة الله وقدرته ولكنه لما انسى خزيه اخذ يفتكر
فى حسن الجارية وجمال منظرها والتهب بمحبتها وكان من
اجل ذلك فى حزن عظيم .

ձեռ. [1] دحاقيف

بعذرتها.

(192) 164 وفتحت الباب بالشدة وخرجت وشقت الجموع وحازت تجرى محاضرة فى وسط المدينة ولم يكن احد من الناس يستطيع ان يمسكها او يضبطها ومضت مجتازة[1] على شرقى الباب ووافت الى رفقتها اللواتى فى المعصرة حيث كانت سكنت هى ومربيها اولا فى المبدأ فبشرت الباقيات بان المسيح قد حفظ لها عفتها وقواها على ان تهرب سالمة بعذرتها [81] وجازت قليلا من البلد الى نواحى طافريا[2] من ناحية المشرق الى ارض رملية تجاه الطريق الملكية المشرفة فى الطلوع التى تؤدى الى بلدة ارطقساط.

(193) 165 وانها احنت هناك ركبتها وصلت قائلة هكذا يا ربنا ضابط الكل من هو الذى يقدر يجازيك على الخيرات الموهوبة لنا منك او يستطيع (173 m) ان يكافئك على ما صنعته بنا من الخير لانك انت هو الذى حفظت لنا رجاءنا لك وامانتنا بك ثابتة وخلصتنا من اسنان هذا السبع النجس وعابد الاوثان الرجس الذى اراد ان يفسدنا وانقذتنا من الناس السوء الذين ارادوا ان يتلفوا عفتنا فاى قوة لنا او استطاعة نجازيك بها ولكن نحن نبذل مجهودنا وما نصل اليه من اجلك واحسانك يا رب ونبذل لك ونقرب نفوسنا بدل اخلاص محبتك لانك انت اهلتنا لخدمتك وان نعترف باسمك الذى به نجيتنا اذ كنا لن نعرف غيرك ايها السيد وباسمك قد نسمى كل يوم وليلة نحياها.

(194) 166 وحقا ان اجود لنا هو ان نموت بعذرتنا ولا نرفع ايدينا الى امام الاه غريب لان عبودية الامم ليست شيئا[3] بالكلية وانت هو الخالق مع ابنك الوحيد الذى لم يكن شىء الا به ولم يصير بغيره شىء ومع روحك الصالح الذى تهدينا الى الارض المستقيمة وتبلغنا الى الخيرات السماوية والحياة الدهرية (195) لكى نقف قدام ابنك الوحيد بغير خزى مع صفوف الخراف الناطقة الذى يصطفون عن ذات اليمين حين ترسله من مسكنك المستعد لتطلع عن سائر سكان الارض

1 ätn: مختاره
2 ätn. طافويا
3 ätn, شيا

[82] الذى جبل على احده قلوب البشر الذى يفطن وينظر الى سائر اعمالهم لاننا من شعبك ومن خراف ونعاج رعيتك وندخل الان فى المساكن التى اعددتها لاحبائك ونسرع ايها السيد فى [ان] نخرج من هذا الجسد لكيما نختلط مع صفوف ابنك وحبيبك ووحيدك مع اعداد الذين احبوا ظهور ربنا ايسوع المسيح فهذا هو الذى نطلبه منك فقط وهو ان (173 p) تنجينا من النجاسة وتخلصنا من الرجاسة وتحفظ علينا الطهارة واعداؤك اعداؤنا فهم الان يأتون علينا بالعذاب من اجل اسمك وها نحن الان نستعد للعذاب من اجل اسمك القدوس وقد نعترف انك لن ترذلنا لانك انت تشهد ايها السيد لمسكنتى بان الحياة الارضية لم تكن قط من شهوتى منذ عهد صبائى وتعلم انى من انى ابصرت فامنت بكلمتك القائلة ويلكم اذا قيل عنكم من الناس الصلاح وطوباكم اذا هم طردوكم وعيروكم وقالوا عليكم كل كلمة شريرة من اجلى فافرحوا وتهللوا.

(196) 167 فالحقيقة ايها السيد اننا قد نفرح بهذا القتال الذى اتى علينا وفيه نجاهد ونغلب من اجل محبتك لان قوتك قد غلبت واعطتنا الغلبة فنحن نفرح فى هذه الايام التى اوضعتنا وفى هذه السنين التى اريتنا فيها هذه الشرور والجهادات فانظر الى عبيدك والى اعمالك واهدينا الى اورشليم العليا[1] السماوية حيث تجمع الصديقين والمحبوبين والقديسين والمرضيين وتكون بهجة الرب الاهنا علينا.

(197) [83] 168 ففيما هى تقول هذا القول كله وتصلى بهذا وشبهه فى الليل لم تشعر الا وقد وقف اصحاب الملك ورؤساء مملكته فى تلك الليلة بغتة مع رؤساء الطباخين مع الجند وهم حاملون بايديهم المصابيح فاتوا[2] نحوها واخذوا المغبوطة رفسيميا وكتفوها الى ورائها وضربوا لها اربعة اوتاد فى الارض ومدوها بين الاوتاد وطلبوا ان يشوطوها بالنار ويقطعوا لحمها بالمكازين واخرجوا عينيها (174 m) المنيرتين وارادوا ان يقطعوا لسانها ففتحت هى من ذاتها فمها الطاهر لهم بارادتها واخرجته لهم.

1 ätn. العليلا
2 ätn: فاتوا

(171 p) قيامة الكل ويوم الدين ونار جهنم واذكرى الغنى الذى عير فى الجحيم واذكرى التهاب الجحيم هذه وتدنيقها الدهرى واذكرى الخيرات التى لا تحصا ونعيم ملكوت السماء الذى لا يستقصا ولا راته عين ولا سمعت به اذن ولا خطر على قلب بشر واذكرى الراحة معها التى قد اعدت لنا ووعدنا بادراكها الفوز بها اذا نحن صبرنا على العهد الذى عاهدنا به ربنا [79] واذكرى الصوت الالاهى الذى جاءنا من السماء الذى سمعتيه اليوم بمسمعك وهو الذى يقوينا ويثبتنا ويشجعنا كلنا معك فى يومنا هذا وما بعده. فان هذا الصوت يجعلك مستحقة للاكليل والراحة التى وعدنا بها ربنا ومخلصنا ويثبتك معنا لكيما نصير هياكلا للضوء الالاهى فى المساكن الدهرية.

(186) 159 لان ربنا ومخلصنا وملكنا والاهنا السماوى ايسوع المسيح الذى من اجلنا اتضع واحتمل الذل باتضاعه الى الموت لن يخلينا من يديه ولا يتخلا عنا نحن الضعيفين لاننا اليه اشتقنا وله اشتهينا واحببنا وومقنا والى رحمته هربنا ولخلاص نفوسنا منه طلبنا لكن مخلص العالم قد يعيننا ويخلصنا الى الابد لانه منذ القديم والى هذه الغاية لم يتخلا عنا اذ كنا عليه توكلنا بل اهلنا لان نتقوا بكلامه اذ هو سيد المتضعين وهو الذى يحفظنا نحن اماآه من كل خطية كما سمعنا اليوم لان يمينه التى قد تفوق قوتها كل قوة قد تحفظنا وتظللنا الى الابد بعد ان نكون لا نفترق ولا ننفصل عن محبته لانه يقيم قواته ويأتى لخلاصنا ونحن فباسم الرب ندعو[1] لانه يظهر لنا وجهه منجليا[2] علينا فنخلص اذ كان هو الاهنا وهو خالقنا وهو مخلصنا وهو محيينا (172 u) وهو معيننا وهو مقوينا وهو ربنا وهو معزينا ومن اجله نموت كل يوم.

(187) 160 فاذكرى السيد كيف من اجل وقعتنا اتضع ومن اجل حياتنا اهرق دمه وبدله من اجل خلاصنا اسلم نفسه الى الموت وقررى ذلك فى نفسك وصوريه فى قلبك لانه ها هو قد اتى لمعونتنا ولكى يقوى اذرعتنا كمثل ما صنع مع

[1] âtn. ندعوا

[2] âtn. منجلنا

عبده داوود النبى على الذئاب والسباع التى كمثل الجداء كان يكسرها ويشقها وهو الذى سحق على يد داوود عبده هذا سائر المضاددين للحق والمعاندين له من الخلق وهو الان الذى سوف يسحق نفاق هذا وشره وقدامك ياابنتى (188) وابنة امانة داوود التى ربيت على ذراعى بالبر وقدام مذبح الله المسبح من الكل فهو ربنا الذى ظهر لنا ويظهر فى هذه اليوم من اجل محبته للبشر ومن اجل رأفته وهو يعطيك معنا ان ننظر كلنا الى وجهه بغير خزى.

(189) [80] 161 فبهذا كله وشبهه كلمت الرئيسة غايبيانى للقديسة رفسيميا قدام الخلائق باللغة الرومية. والملك دائب مع تلميذتها الطاهرة يصارعها ليقهرها زعم على بلوغ شهوته النجسة من نفسها المقدسة وكان فى جملة الخدام الذين هناك وهى تكلمها بذلك الكلام قوم يعرفون لغة اللسان الرومى وتفسيره ومعانيه معرفة تامة.

(190) 162 فكما سمعوا هذا القول منها وفهموا هذا الكلام الذى تكلمت به مع الشابة عنها اخذوها من نحو الباب وابعدوها عنه لانهم قد كانوا فعلوا ذلك معها غير دفعة وضربوا وجهها ودقوا فمها الطاهر بالحجارة وكسروا انيابها وبقايا اسنانها وسحقوها بالحجارة غير انها (172 p) مع هذا كله لم تبدل كلامها هذا وما يشابهه بغيره ولا قالت للعذراء المسيحية الا هذا القول وما يشاكله وكما بدأت[1] بالقول فكذلك ختمته ايضا من حيث لم تغير كلامها.

(191) 163 وان الملك لم يزل دائبا ومجاهدا معها يصارعها المغبوطة مذ وقت الساعة العاشرة من النهار والى اوقات الحرس من الليل وهو ربعه فاعطاها ربنا ايسوع المسيح عند ذلك قوة وتقوت من لدن روح القدس الشابة وطرحت الملك فى اخر الامر الى الارض فى زاوية ببيت القيطون وخرقت ثيابه عليه وغلبته والقته كمثل الميت وقد صغرت نفسه وانحلت قوته وتركته عاريا من لباسه وسطوليته وبددت زينة تاجه كلها وتركته مطروحا بخزى عظيم وفتحت الابواب وخرجت من الخدر ولباسها عليها مخرق مشقق ولكنها خرجت بغير تدنيس بل حفظت من الله وبقيت

[1] âtn. بدت

وانهم لاجل ذلك قد يغنون ويفرحون وانهم غير مشككين في تمام ذلك للملك. وان الله الرب نصت الى حبيبته رفسيميا الفائزة وسمع صلاتها واجاب دعوتها واعانها على حفظ عفتها والا تتلف لينجيها لكيلا تهلك العهد الذى حفظته لربها واحترزت فى حفظه الى ذلك الوقت فقواها مثل بايل[1] وذافر واعطاها قوة لكى تخلص بها من تلك الداهية النجسة.

(181) 155 فلما دخل الملك اليها اخذها لكيما يتم فيما زعم عمل شهوته النجسة منها فتقوت المغبوطة بقوة روح القدس وعاندته العفيفة بشجاعة وكانت كل ما دنا منها ابعدته واقصته هى عنها واقبل الملك وهى معه يتصارعان منذ الساعة الثالثة والى الساعة العاشرة فغلبته بقوة المسيح وانحل وسقط مغشيا عليه وبطلت سائر حيله بالكلية بعد ان كان قويا جلدا لانه لم يكن يقادر ولا يغالب ولا يقهر من احد ولا يطاول فى (170 r) الحرب ولا كان فى سائر العساكر والمصافات اشد منه قوة ولا اظهر منه شجاعة وذلك لانه قد اظهر فى الحروب منها عدة دفعات ما كان كل من يشاهده او يسمع يتعجب منه ومن فرط قوته وتجبره وكانت الامم قد خضعت له ولقد اظهر القوات العظيمة من اجل ثبات عظامه وقوتها وكان الكل يتحير منه وليس هذا الفعل وحده فقط كان قد فعل لكنه اظهر من رجوليته منذ وقت مصيره فى مملكة ابائه وبلاد اجداده واعماله ما لا يدركه وصف الواصفين حتى انه كان يخنق السباع[2] والذئاب ويصرع الوحوش والدباب وكان خبره مشاعا فى الشجاعة بكل موضع. فكان من اعجب العجب الباهر واعجز المعجز الشاهر ان جارية واحدة غلبته مع هذا كله بمشيئة المسيح وقوته.

(182) 156 فضجر وكل وخرج من عندها منهزما منها الى خارج القيطون [78] وامر عند ذلك بان يؤتى بالمغبوطة غايبيانى الرئيسة مربوطة بسلسلة ومعلقا فى رقبتها فلقة وتوقف على الباب الذى كانت فيه من داخله رفسيميا القديسة

---

1 ձեռ. بابل

2 գեռ. الشباع

ودخل هو ايضا اليها ووصى الخدام بان يكرهوا ويكفلوا غايبيانى ان تآمرها من خارج الباب وتشير عليها ان تطيع الملك لكى يحيا معها والكافة زعم.

(183) 157 فلما اوقفوا الرئيسة على الباب الذى للقيطون اخذت تكلمها وتقول لها باللغة الرومية هكذا يا ابنتى وامة المسيح رفسيميا انا الشقية امته غايبيانى اسل الختن السماوى وحمل الله الحامل لخطايا العالم ان يحفظ عذرتك الطاهرة من الدنس (171 r) ويكون هو قوتك وعونك على حفظها كما وهبتيها له وحفظتيها من اجله من هذا النجس وان يحفظك ايها النعجة الناطقة من الذئب الخاطف ويخلصك بنعاجه وخرافه التى يقيمها فى صف اليمين ولا يقضا عليك يا ابنتى ان تصيرى غريبة من ميراثه او تخرجى من ميراث الله الحق او تشتهى الزائلات التى ليست شيئا[1] وانما هى اليوم كشىء وغدا قد تنحل وتضمحل. (184) فلما سمع الكل موعظتها لها وفهموها وعلموا انها انما تأمرها بالعفة وحفظها من الدنس جعلوا يضربون فمها بالحجارة حتى كسروا اسنانها وتساقطت اضراسها وكانوا يقولون لها بالتكليف والاكراه لها ارسمى لها ضد هذا وان تطيع الملك وتعمل بارادته.

(185) 158 فلم تكن تزداد الا تشددا وتشجيعا لها وانها تقوت بالله ووعظتها باكثر من هذا الوعظ وقالت لها اصبرى يا ابنتى وتقوى واثبتى وترجلى على ما انت عليه فانك الى قريب سوف تنظرى المسيح الختن السماوى الذى اشتقت اليه وحفظتى عذرتك[2] له وكونى مطيعة للملك الحقيقى السماوى واذكرى يا ابنتى الروحانية صحبتنا الروحانيه وتربيتى لك فى الرهبانية واذكرى التعليم الذى كنت اعلمك اياه بالعبادة لله والامانة بالمسيح وبالشدائد التى صبرنا عليها وانت معنا واذكرى العظة الالهية التى اتيت بك اليها اذا واذكرى طردنا جميعا واذكرى عطايا الله التى يعطى من يحفظ العفة اياها واذكرى كاس الموت والشهادة الذى نحن كلتانا عتيدات ان نشربه جميعا فى اخر امرنا عند انتهاء عمرنا واذكرى

---

1 ձեռ. شيا

2 ձեռ. عذرك

والجموع اسرع قوم من الخدام من وسط الامر فعرفوا الملك جميع ما جرى وكان وما سمعوه من كلام المغبوطات (169 m) وصلاتهن.

(177) 151 فلما سمع الملك منهم ذلك غضب منهم جدا وازداد مع ذلك غيظا وحقدا وقال لهم عند ذلك اذا كانت هذه الشابة لم ترضا ولا هويت تاتى بالكرامة والسلام فلتشخص وبؤتا بها بالاكراه والهوان والقمأة الى البلاط ولتدخل بالصغر والكره شاات ام ابت[1] الى قيطون الملك.

(178) [76] 152 وانهم ذهبوا فاخذوا المغبوطة رفسيميا كرها واخرجوها وهى تصلى وكانوا يسحبونها مجرورة تارة ويحملونها مقهورة تارة فلم يزالوا بها هكذا الى ان اتوا بها فاما هى الفائزة فانها صاحت عند ذلك قائلة يا سيدى ايسوع المسيح انت بقدرتك اعنى انا امتك واحفظنى بنعمتك وسعة رحمتك. وكان الجمع وراءها متلاحقين كالانهار المتدفقة المياه حتى ان الارض من كثرتهم كانت تهتز فاتوا[2] بها الى بلاط الملك وقيطونه فلما بلغت الى هناك ادخلوها فى بيت على حدة واقفلوا عليها الباب.

153 فبدت الفائزة تطلب من الرب وتصلى وتقول هكذا (179) يا رب القوات والاجناد والاله الحقيقى انت هو الذى شققت البحر الاحمر واخذت[3] فيه شعبك الى البر وانت هو الذى انبعت الصخرة اليابسة الصماء من الصخر الماء الفائض الجارى كالنهر واخرجت منها انهار المياه الغزيرة وعيونها الكثيرة وسقيت اولئك العطاش حتى رووا من بعد الظماء وانت هو الذى اجبت عبدك ونبيك يونان الى عمق البحر فى بطن الحوت وخلصته منها واعطيته ان ياخذ تجربة قوتك لانك نقيته وصيرته بعيد من الطبيعة البشرية (169 r) وانت هو الذى اصعدته ثانية صحيحا بغير فساد واقمته مع الاحياء من العباد من حيث لم يسقط ولا تزحزحت[4] منه شعرة واحدة فما سواها وانت الذى نجيت دانيال عبدك ونبيك من جب السباع الضارية وانيابها

[1] ձեռ. ابات

[2] ձեռ. فابوا

[3] ձեռ. واحرت

[4] ձեռ. تزحزت

المفزعة حين طرح طعما لهم لكيما يسبح المضطهد من محزنيه وانت الذى حفظت الثلثة الفتية من اتون النار ببابل سالمين مصحين[1] وسبحوك لما خلصتهم وراوا عجائبك الباهرة وانت الذى صيرت بختنصر الملك القاسى المنافق البابلى مثل البهيمة واعطيته الحشيش طعاما لانه لم يعرف ان يسبحك على عجائبك التى اريته اياها وابدلته مما كان يشبه البهائم وجعلت مسكنه مع سباع الغاب ورعيه مع الحمير البرية فى البرارى وصيرت اكله العشب كمثل الثور. وذلك لانه شاهد عجائبك وامتنع من تسبيحك يا الاه الحق وانت الذى خلصت امتك صوصنا ثابتة من موت غاصب وحفظت لها عفتها وابدت الشيخين الجائرين المنافقين عدويهما واقصيتهما ووهبت للمتوكلين عليك اكاليل البر وانت هو يا رب الذى لا تفنا سنونك ولا يعطا سبحك لاخر لانك انت هو المسبح فى اقطار الارض كلها ومن كل من فى السماء والارض ولم تزل الامم اسمك القدوس فلا تخلى الان يا رب ان يدنس اسمك فى هذه الامة لانك قادر انت على ان تخلصنى انا ايضا امتك المسكينة من هذا الطمث وتحفظنى منه عفيفة نقية حتى اموت من اجل اسمك المقدس واتمم القدوسية والطهارة وابقا بعذرتى محفوظة لك.

(180) [77] 154 وفيما كانت رفسيميا الفاضلة (170 m) الفائزة تصلى بهذه الصلاة المباركة من بين الصلوات وتسأل الله مثل هذه السؤالات وافاها الملك تيريظاتيوس ودخل اليها الى القيطون فى المكان الذى كانت فيه القديسة محبوسة فلما دخل اليها اقبل الناس عند ذلك ممن هو خارج[2] البلاط وممن هو فى الازقة والشوارع وممن هو داخل من اولائك يغنون ويسبحون[3] ويصيحون ويفرحون ويقهقهون بالزمور والنايات والتصفيق[4] والزفن والرقص واللعب كما يليق بعرس الملك وكان فيهم من هو فى الحصن ومنهم قوم فى وسط البلدة ويعيرون الاه الحق وهم يحسبون ويظنون ان العرس قد تم

[1] ձեռ. مصحيبن

[2] ձեռ. خارخ

[3] ձեռ. يصبحون

[4] ձեռ. التسفيق

كل من صبر بخوفك ويحفظ وصاياك ولكى تاخذ المجازاة من اجل الاتعاب التى تعطيها لكل احد من الصابرين على عهدك والحافظين لسر امرك.

(172) 146 وكما انك انت هو الذى خلصت لنوح من الطوفان وغرق مائه فكمثل ذلك ايضا خلصنا نحن من هذا الطوفان النجس الذى قد احاط بنا واحتوى علينا من اولاد الشيطان لانك اذا كنت قد نجيت السباع والوحوش فى السفينة فبكم وكم افضل قد ترثى لايقونتك التى تسبحك ايها المسيح الذى يفوق سبحه كل سبح.

(173) [74] 147 فلما قالت القديسة هذه الاقوال وفرغت من هذه الصلاة تبدد اكثر الناس لانهم كانوا خداما للملك ودنوا اليها لياخذوها الى الملك وانفذوا اليها اعنى الاشراف الذين بعثهم ملك ارمينية والقواد والرؤساء والعظماء لاجل اكرامها لكى ياخذوها بتبجيل وكرامة ويمضوا معها ويلخذوها لتكون زوجة للملك وملكة لجميع بلد ارمينية.

(174) 148 وان المغبوطات صرخن عند ذلك باجمعهن باعلا اصواتهن ورفعن ايديهن الى السماء ليطلبن من السيد المخلص ان يخلصهن من ذلك العرس الطمث ورفعن اصواتهن ببكاء مر وصحن قائلات حاش لنا يا رب ان نعطى نفوسنا بشىء من نياح هذه الدنيا عن حبك او نستبدل بحياة الاخرة الدائمة حياة هذه الدنيا الفانية التالفة ولا كان لنا ان نطغا بفناء هذا العالم النجس او نغوى بنعيم زائل او يردنا عن طريقنا عوننا وغوثنا فخلصنا يا ربنا من فخاخ (168 u) العدو فانه ليس يفرق بين حبك عمق ولا عذاب ولا ماء ولا نار ولا موت ولا شىء من امور الدنيا البتة كائنا منها ما كان لاننا اليك اسلمنا عفتنا والى حبك قد نشتاق لنقف بين يديك فى تسبحة قيامتك والتفتن الى القوم قائلات لهم اعلموا يا جهالا منافقين انكم لو قد عذبتمونا بربوات التعاذيب لما كنا نخشا من الموت القطيع الذى ياتى علينا منكم ولا صار لنا ايضا ان نبدل الثابتات بالزائلات ولا ان نعتاض بالموت عن الحياة التى لا موت معها والتى لا يجوز والخيرات التى لا تدرك فانه لا عمق ولا ارتفاع ولا وضع ولا شدة ولا سيف ولا تعب ولا مصائب ولا اغلال ولا عذاب ولا نيران ولا مياه

ولا طغيان ولا عظمة ولا مسكنة ولا شىء من الثابتات والعتيدات ولا الحياة ولا الموت ولا شىء من جميع الاشياء يقدر ان يفرقنا من ربنا ايسوع المسيح لاننا هكذا عاهدناه وهو ان نحفظ له عذرتنا وننتظر بقدسنا منه وبطهرنا منه ونشتاق الى محبته وان نقف قدام تسبحته ونقبل منه المدحة الحقيقية التى لا خزى فيها ولا حياء معها.

(175) [75] 149 فلما صلين بهذه الصلاة التى ناجين بها الرب وقلن هذه الاقوال وما شاكلها من الخطب وصار عند ذلك بغتة رعدة حادثة من السماء حتى ان كل من حضر هناك خر على وجهه ساقطا الى الارض من عظم ما نالهم من الفزع منها واذا بصوت يهتف بهن ويقول لهن تقوين واثبتن وترجلن وتشجعن وثقن بى ولا تجزعن فانى انا معكن وحافظ (168 r) لكن فى سائر طرقكن وانما اتيت بكن الى هذه البلدة تقيات لكى احفظكن تقيات ولكى يسبح ها هنا اسمى فى نواحى مشارق هذه الامم ولا سيما انت خاصة يا رفسيميا التى على اسمك بالحقيقة دعيت مع غايبيانى والباقيات من الموت الى الحياة فتقوين ولا تخفن ولا ترهبن ولا تجزعن ولكن هلمى انت[1] خاصة وهن عامة الى موضع النياح الذى قد اعددته لكن ولكل من يتشبه بكن ممن يحب اسمى والى الفرح الذى لا ينطق به ولا يوصف لانه لم تراه عين ولا سمعت به الاذان ولا خطر على قلب انسان.

(176) 150 ومكثت تلك الرعدة الهائلة التى اتى صوتها من السماء هكذا ساعة زمانية فلما دامت كذلك اظلمت من شدة الفزع وعظم الخوف والجزع عقول الناس وابصار القوم الذين كانوا هناك فيمن اجتمع وشعبت خيول كثيرة فى الوقت والقت ركابها وداست جماعة وافرة منهم فقتلتهم وصار صراخ وبلبلة ووقع فى الناس اضطراب وولولة وكان الاشراف الذين وافوا لياخذوا الطاهرة يتواقعون كما قلنا من دوابهم والخيل تطاهم ولقد كان بعضهم يدوس البعض وبعضهم يقطعون اجساد نفوسهم من شدة الفزع لان تلك الترويعات ابهتت الكل واهرقوا فيما بينهم فى الوقت الدماء الكثيرة حتى ان الارض غرقت بها وجرت فوقها وطمثتها فلما جرى مثل هذا الاضطراب المسموع فى تلك الاماكن

[1] ākn: انتى

كله والكراسى الذهب الذى لاباءك ومنزرة الملك ايضا ولحقت
ملك ربنا والاهنا ايسوع المسيح الذى اعده لكل من امن
به ومن يحبه من البشر واشتهيت ضوء ملكوت السماء
وخدر المسيح الختن السماوى الذى لا يدرك ولا بوصف الا
بانه الخالق والمحيى والمجدد للكل والذى وعدنا بان يحفظ خيراته
للمتوكلين عليه اجمعين وانت يا ابنتى فقد رذلت
البرفير والنعيم الزائل الذى لاباءك وزهدت فى ملك هذه
الدنيا واخترت الملك السماوى فلا تسلمى الان ولا تعطى
عفتك المطهرة طعاما لها ولا المشابهين للكلاب بالكفر فى
هذه البلدة التى للبربر ولا تتركى الامر ان يكون هكذا ولا
تدنسى هيكل جسدك المقدس ولكن كونى للمسيح وحده
الذى اهداك الى هذه الغاية منذ صباك هيكلا مقدسا لكى
يعطيك هواك واثبتى على ما انت عليه لكيما يقبلنا معك
الذى هدانا منذ صغرنا والى هذه الغاية وساعتنا هذه التى
نحن واقفات فيها.

(168) [72] 142 فلما نظرت عند ذلك الفائزة رفسيميا الى الامر الذى
قد ورد عليها والاضطراب الذى قد اتاها والكلام الذى سمعته
من مربيتها ورئيسها ومعلمتها تسلحت عند ذلك وترددت
ولبست كمثل السلاح قوة روح القدس وامانة سيدها التى
معها منذ صباها كمثل بيضة الخلاص ثم صاحت عند ذلك
بصوت عالى جدا ومدت يديها رافعة لهما كشبه الصليب
الى السماء وقالت (166 բ) هكذا.

(169) 143 ايها الرب الالاه ضابط الكل وماسكه الذى صنعت
الكل بابنك الحبيب وخلقت بكلمتك الخليقة كلها وزينت بروحك
القدس الخلائق التى ترا والتى لا ترا وانت هو الذى صنعت
الاشياء كلها وكونتها من غير شىء وبغير مساعد لان بكلمتك
قد يندبر ما فى السماء وما فى الارض وما فى اليبس وما
فى البحر وانت مدبر العالم كله وانت ايها السيد اعطيت
الناس المنافقين الانجاس الجيل الثامن الطوفان واتيت به
على الناس وحفظت يومئذ حبيبك نوحا فى التابوت وخلصته
اذ حفظ كلمة امرك واصلحته ونجيته بالعود الذى يشبه الصليب من
مياه الطوفان حين عملت برسم الصليب الخلاص وانت هو صانع الكل
فاعمل الان لصليبك الحقيقى الذى جئت واريقت دمك عليه المقدس

لشفاء جراحاتنا.

(170) 144 وانت الذى خلصت ابراهيم خليلك من شر
الكلذانيين المنافقين وحفظته فى وسطهم وانت خفضت سارة
من دنس الموت والخزى النجس والطمث وانت الذى تراافت
على ابنه عبدك اسحق ونجيته ورحمته وانقذت امتك رفقة
من الفلسطينين الخطاة الانجاس وانت اهلكت فرعون المتمرد
عليك وغرقته وجنوده فى البحر وخلصت بنى اسرائيل على
نبيك موسى واجزتهم فى البحر كالبر فاحفظنا هكذا نحن
اماك بامانتك الحق من اجل اسمك القدوس [73] الذى به
علمتنا وادبتنا واعطيتنا (167 ա) كلامك فى افواهنا ولا
تسلمنا يا ربنا من اجل كلمتك الذى علمتنا بها ان نتعلم
الهرب من فخاخ الشيطان لكيما نقدر بذلك ان نخلص من
شباك العدو التى علمتنا ان نفر منها حيث قلت لنا نحن
عبادك ان اسمى عليكم يدعا وانتم هم هياكل لاهوتى فجعلتنا
مساكنك وقلت ايضا ضعوا اسمى فى قلوبكم واكتبوا ناموسى
على افكاركم فان اسمى ليتقدس فى السماء قلوبكم واعطينا
كلمتك المحيية فى افواهنا لكى نطلب منك ونقول هكذا
يتقدس اسمك فهذا[1] هو الان الذى نطلبه منك يارب وها
قد اجتمع علينا الحنفاء والاشرار الكثيرون لكيما يدنسوا
اسمك القدوس الذى هو علينا وهو كل لاهوتك الذى دعى
وسمى علينا ويتلفوا هيكل روح قدسك ومسكنها ولئن كنا
نحن ضعيفات مرذولات فانت يا رب قادر على ان تحفظ
بقوتك الغالبة انفسنا من هاؤلاء الجبثاء والجبناء[2] ومن
هذا التدنيس النجس لانك طيب رحيم للناس.

(171) 145 فاعطنا يا مخلص العالم ومحب البشر الذى تركت
ان ياتى علينا مثل هذه التجربة وهب لنا غلبة بقوتك
لكى نغلب هذه البلية التى احاطت بنا وهجمت علينا
باسمك القدوس اذ كانت الغلبة لك هى وكان اسمك هو
الغالب للكل فاحفظ لنا يا ربنا عفتنا واحفظنا ببرجاء العفة
لكى ندخل معها فى عدد ميراث اتقياءك ونرث ميراثك
مع ابرارك ونعيم الاخوة التى تكافىء بميراث (167 բ) ملكها

1 ձեռ. فبهذا
2 ձեռ. الحبفا

الارمن بارمينية وقرأها وفهمها[1] امر بسرعة وميعاد وتاكيد وترغيب وترهيب ووعد ووعيد لجميع من يثق به من اصحابه بان يطلبوا المراة المربية والشابة المرباة منها فى سائر نواحى ارمينية وسلطانه وبذل العطايا الجزيلة لمن وجدها واتاه بها.

(158) 134 فصار من اجل[2] ذلك فى سائر نواحى ارمينية وسلطانه اضطراب عظيم وعربسة كثيرة والقديسات فى تلك المعصرة مستترات فلما كان من بعد ايام قلائل وجدوا جميعا ورفقتهما من انسان هناك وعرفن (159) لانه لم يكن ينبغى لشهيدات الحق ان يخفا امرهن ولا لمصابيح نورهن ان توضع تحت المدى ولكن على المنابر الذهب كان يجب ان تترك لكى تفوح منهن رائحة طيب شهادتهن وتظهر قوة امانتهم وبرهن وضوء معرفة الاه الحق كمثل ما صلين فى اول صلاتهن كما قال الرب لمحبيه لكيما زعم ترون اعمالكم الصالحة وتسبحون اباكم الذى فى السماوات (165 m).

(160) 135 لان ابن الله الحقيقى لم يشفق على ميراثه من ان يعطيه لمحبيه وذلك من اجل عمله الصالح الذى هو ابن بالطبع وبغير كسل ياتى بحافظى وصيته الى نبوته [70] لان هاؤلاء ظهرن كمثل الضوء البهى فى امم بلدة ارمينية ومن حيث لم يردن ملئن الارض من تسبحة الله فى امر عجائبهن.

(161) 136 فوجدن فى المعاصر بظاهر البلد لان رسالة ملك الروم لما وصلت الى تيريظاتيوس ملك ارمينية جرى هناك اضطراب شديد كما قلنا لانهم حفظوا على الشهيدات الطاهرات جميع الطرق والمجازات فى تلك البلدات فعاينهن ذلك الانسان كما ذكرنا اولا.

(162) 137 فبادر واخبر رسل الملك بامرهن فلما ظهر ذلك بان يحفظن بمكانهن مدة ثلثة ايام بقوم من الرجالة اصحاب السلاح والعدد فلما كان بعد ثلثة ايام فاح طيب خبر رفسيميا وحسنها عند الكل (163) فاسرع كافة الناس

1 abn. وفهمهيا

2 abn. اخل

من العظماء والقواد فى المسير[1] الى حيث هى لينظروا الى جمالها وكان بعضهم يحرص بعضا على حزن المغبوطة القديسة كما جرت به عادتهن النجسة التى بغير ناموس.

(164) 138 فاما المغبوطات فانهن لما نظرن الى عظم وقاحة الناس وما قد وقعن فيه من البلية ضججن عند ذلك باصوات رفيعة عالية وبكاء شديد ورفعن اعينهن وايديهن الى السماء وطلبن الخلاص من ضابط الكل السيد الذى تفوق قوته كل قوة والذى خلصهن فى البدىء من الاجتماع النجس واعطاهن الغلبة على ذلك (165 p) القتال الحاضر وقلن يا ربنا خلصنا من هذه البلية كما خلصتنا بديا واخزيت وجوههن واستحيت وطرحن نفوسهن فرط الحياء الذى نالهن من الرجال الناظرين[2] اليهن والقوم المجتمعين عليهن وكثرتهم (165) [71] ولا سيما خدام الملك منهم فانهم مضوا واخبروا الملك بحسن رفسيميا المغبوطة وبامرهن بعد ذلك.

139 فلما كان من الغد فى وقت السحر امر الملك بان يؤتا بالفائزة رفسيميا الى البلاط وحدها دون المغبوطة غايبيانى الرئيسة ورفقتها فانه امر بحفظهن بحيث هن هناك.

(166) 140 واخذ حينئذ بسرعة من الجمازات الملكية الرحالات ومن اللباس الرفيع والهدايا الحسنة الكثيرة شيئا[3] كثيرا كما امر واتى بذلك الى المعاصر حيث كن القديسات يسكن خارجا من المدينة واتى الرسل المنفذون الى المكان معهم بلباس رفيع وزينة فاخرة غير مدروكة من زينة الملك ورحالات واموال وخيول ومركب ملكى وثياب فاخرة وجواهر شريفة ثمينة فاعطوا القديسة اياها لكيما تدخل الى المدينة بالسبح والاكرام والتبجيل والاعظام وتنظر الى الملك لانه اراد ان يتخذها له امراة من قبل ان يراها من اجل ما اصطلح عليه كافة الناس فيما اخبروه به من افراط حسنها.

(167) 141 فلما نظرت القديسة غايبيانى الرئيسة الى هذا كله ابتدات تقول عند ذلك للمرباة منها رفسيميا اذكرى يا ابنتى انك قد تركت الكرامة العظيمة ومال (166 m) ابويك

1 abn. المصير

2 abn. الناضرين

3 abn. شيا

(151) [67] 128 فصار عند ذلك اضطراب عظيم لم يكن بالقليل وذلك فى بلدة الروم وفى كل موضع لان الملك[1] ديوقليتيانوس ارسل الرسل الكثيرين وبعث الى ولاته ايضا وامرهم فبعثوا فى طلب القديسات رسلا الى كل صقع ومكان يقدرون عليه لكيما يمكنهم ان يجدوا العذارى الطاهرات فبلغ قوم من الرسل اذ ذاك[2] الى تيريطاتيوس ملك ارمينية وهو فى الوقت (163 p) مقيم فى مدينة والرصاباط فلما قدموا اليه بالرسالة قبلها بفرح تام وكان اكثر الاضطرابات الجارية لاجل فقد الملك لهن وغرضه كله وبغيته وجود الجارية الراهبة التى اراد التزويج زعم[3] ولاجلها كتب الى ملك ارمينية خاصة وكان فى المكاتبة التى انفذها الى ملك ارمينية مشروحا على هذه الحكاية.

(152) 129 من ضابط الكل قيصر ديوقليتيانوس ملك الروم الى الاخ الحبيب والشريك لى فى المملكة والمال (153) ومساعدى فى الحرب[4] والقتال بالمصائب التى تلحقنى دائما من اهل الملة الطاغية والامة المخالفة لنا الباغية الذين يدعون بالنصارى وما نالنى من جهتهم من الاحزان لان[5] سلطتنا بالدائم مرذولة منهم ومن مجامعهم ومملكتنا مهانة منهم وذاك لانهم يؤمنون بانسان مغلوب ومن اليهود مصلوب ويسجدون للعود الذى صلب عليه ويعبدون ويكرمون عظام الاموات ويرون ان الموت[6] لهم من اجل الاههم تسبحة وكرامة وانت تعلم ان ناموسنا نحن الحقيقى يقضى عليهم بالموت لانهم يفشلون ويرذلون عبادتنا ويطلبون مضاددتنا ويخالفون ارادتنا ويرفضون مملكتنا ويجحدون الهتنا وكمثل ما ضاددوا ابهاتنا الاولين واغاظوهم ومرمروهم من قلبنا فهكذا ايضا قد يستعملون معنا نحن وقتنا هذا حتى سيوفنا قد كلت مما (164 u) نقتل منهم ونفوسنا قد ملت مما نبيد منهم وهم مع ذلك كله لا يتجنبون الموت ولا

1 ձեռ. الملوك

2 ձեռ. ذلك

3 ձեռ. رعم

4 ձեռ. الحزب

5 ձեռ. لا

6 ձեռ. الموقف

يخشونه ولا يزادون الا تهاونا به واقداما عليه واحتقارا للعذاب ومبادرة اليه وكلهم فقد يؤمنون برجل يهودى ناصرى يدعى ايسوع مصلوب كما قلنا لك من اليهود وقد انطغوا به وهم بالملوك مستهينون وللالهة رازلون.

(154) 130 ومع هذا فقد يزعمون فيما يقولون ان الشمس والقمر والنجوم من خليقة هذا المصلوب فقد جعلوا كل احد بقولهم يكفر بالالهة وهم يفرقون بين النسوة والرجال [68] ونحن دائما نعذبهم ونقتلهم وهم مع هذا كله يزدادون[1] ويكثرون لاجل صبرهم ويتوفرون لاجل احتمالهم وكلما سفكت دماؤهم قويت امانتهم وخلصت ديانتهم.

(155) 131 ثم انى مع هذا كله وجدت من نسوتهم امرأة شابة جميلة الوجه عذراء فاحببت ان اتزوجها فاجترأوا[2] على ان اخرجوها من يدى وملكى فلا اشتهونى كمثل ملك ولا من ملكى فزعوا ولا من قوتى وسطوتى جزعوا ولا حسبوا قوتى شيئا[3] بل من اجل شريعتهم التى يعتقدونها يصورونى بصورة النجس الطمث المرذول وقد بلغنى الان ان المرأة الموبية مع الشابة المرباة منها قد هربتا جميعا وحصلتا فى نواحى سلطانكم وما قبلكم.

(156) 132 فانظر يا اخى كيف تعمل واهتم يا شريكى بامر طلبتها فى تلك النواحى التى فى سلطنتك فانى احب ان تتجسس وتبحث عنها وتتجسس فى اخذ خبرها فلعلك تجد موضعهما وهما فيه ببركة الالهة وحسن اهتمامك فاذا انت اصبتهما واخذتهما فاقتل المربية (164 p) مع الرهبانيات رفقتها وابعث الجارية المرباة نفسها الشابة الى الا ان تكون لك موافقة ولنفسك وتؤثر ان تتخذها لك امرأة فان الامر فى ذلك لك واذا اختارك فيها على نفسى فافعل فى امرها كهواك فانى لم ارى فى سائر الروم جمالا يضاهى جمالها وفرط حسنها والسلام من الالهة والكرام فليكن معك وعليك سائر الايام.

(157) [69] 133 فلما وصلت هذه الرسالة من ملك الروم الى ملك

1 ձեռ. يراددون

2 ձեռ. فاحتروا

3 ձեռ. شيا

لها ولا الفاسقين القاتلين والمنافقين الجاهلين ولا تطرح عفة وعذرة امانتنا للخنازير المتلطخة بحمأة النفاق [64] ولا يمكن رياح اودية الظلالة من ان تزعزع اساس كنيستك المقدسة التى بنيتها بالحجارة الكريمة التى هى سائر اصفيائك وقديسيك على الصخرة الثابتة التى هى صار رأس زاويتها ربنا ايسوع المسيح من اجل تجسده وموته ودفنه وقيامته وصعوده الى السماوات وجلوسه عن يمين لاهوتك بحيث كان بديا.

(148) 125 وانظر ايها السيد من سماواتك الينا نحن المساكين لكيما لا نصير كمثل البيت الذى بنى على الرمل الذى زعزعته اضطرابات الرياح وتجارب الاحزان وثبتنا فى حقيقية انجيل السلام بحق وصاياك المحبية. واهدينا كمثل هواك الى هواك وبلغنا الى حنان وضوء ملكوتك واهلنا لليلة العرس المضيئة[1] التى تصبها كمثل النار وضوئها[2] حين يشرق انوار شعاعات وجه سبحك وظللنا ايضا بجناحيك لكيما نبلغ الى ميناء هواك الهادى بعمل طاعتك واعطنا ان نشرب كأس الشهادة وامنحنا ان نأخذ اكليل العفة والسعادة وتاحات الجزاء فى يوم دينك الحق (162 r) ومجيئك[3] الثانى لدينونة الخلق واظهار سبحك العظيم.

(149) [65] 126 فلما فرغ النسوة القديسات والرهبانيات العفيفات غايبيانى الرئيسة الفاضلة ورفسيميا الطاهرة تلميذتها وتربيتها والباقيات من الرفقة الروحانيات من صلاتهن خرجن كلهن من الدير ومضين من هناك هاربات لكيما يحفظن نفوسهن الطاهرات بالعفة فى هذا العالم من محبى الخطايا الانجاس المنافقين من الناس واسرعن فى ان يبلغن رجاء القيامة والحياة الدهرية فى الطريق الرسولية المستقيمة المضيئة[4] وان يهربن من التدنيقات العتيدة واخترن ان يكن النعاج فى جملة الخراف عن ذات اليمين وان ياخذن الخيرات الموعود بها واشتهين التيجان[5] المنيرة التى لا

1 âkn. المضية
2 âkn. ضوها
3 âkn. مجيك
4 âkn. المضية
5 âkn. التيجات

نيابة لضوئها[1] وان يكن مزينات مع الخمس العذارى العاقلات بالاعمال الصالحة وان يضئن فى راحة نعيم الفردوس المنير وخدر الختن الاهى السماوى المضىء وان يختلطن مع مجمع القديسات والقديسين ويتكئن فى متكأ رأس الاباء ابراهيم وحضونه الابوية وسارعن فى المسير الى مساكن الفرح الغير مدروك التى رجين ان يرثنها كما قال الرب فى انجيله المقدس ان كل من يخلى شيئا[2] ويتركه من اجل اسمى فانه عند مجيئى الثانى يرث الحياة الدائمة ولم يفعلن ذلك طلبا ان يهربن من هذا الموت الطبيعى الذى لا بد منه لجميع البشر والخلائق ولكن ليهربن من الشهوة النجسة الدنسة لانهن لم يشفقن على اجسادهن من انواع العذاب الاليم ومن اجل (163 u) الهوان والشتم بل اثرن ان يحفظن انفسهن بالعفة ولا سيما من وسخ نجس الخطيئة[3] المنتنة والجماع النجس [66] لانهن كن متأهبات للتعاذيب ومستعدات للحبوس والرباطات والاحزان المختلفة والموت وكن لذلك عتيدات ان يذقنه من اجل اسم سيد الكل لكيما يستأهلن اكليل البر ومن اجل ذلك خلين ارض مولدهن ورجالاتهن واهلهن واقاربهن وسائر اموالهن لكيما اذا هن وفين للالاه بالميعاد[4] الالهى الذى وعدن به قدرن ان يبصرن الله.

(150) 127 فحينئذ اتين هاربات من ارض رومية وبلغن الى حدود ارض ارمينية الى بلدة اراراط المدينة التى تدعا[5] والرصاباط التى كانت قد بنيت مسكنا لملوك ارمينية فاتين عند ذلك الى هناك وصادفن خارج البلد معصرة فى بعض الكروم فدخلن الى معاصر تلك الكروم التى هى مبنية فى شرقى المدينة وكن يتغذين من اشربة المدينة لانه لم يكن معهم شىء وانما كانت الواحدة منهن تعرف صنعة عمل الزجاج فكانت اذ سكن هناك تاتيهن بالقوت يوما بيوم فمن هذا العمل من اعمال البلد كن يعشن.

1 âkn. لضوها
2 âkn. شيا
3 âkn. الخطية
4 âkn. بالمعياد
5 âkn. تدعاا

فى سجوده للاصنام الميتة العادمة للانفس والاوثان التى
صنعت بايدى الناس صناعة من الفضة والذهب ونحتاً من
الحجارة وخرطا ونجارة من الخشب وضربا وصبا من النحاس
وعبادته النجسة لهذه التماثيل الشيطانية الرجسة واقبل
يشغب وينطح ويسحق الصخرة الثابتة فانهرس لعمرنا اخيراً
واضمحل الديان الظالم تجاه الصخرة غير ان طغيانه وشغبه
وتعبه كان يزيد فى الاول حدا وصنع شرورا كثيرة بكنيسة
الله المقدسة.

(143) [62] 120 فلما نظرت المغبوطة الرئيسة غايبيانى وكذلك (m 161)
البارة الطاهرة رفسيميا تلميذتها وتربيتها وهكذا باقى النسوة
الرهبانيات المتزينات فى القدس والعفة مذ كن صبيات هذا
الرجز ذكر انتزاحهن من الارضيات ورجاءهن من السمائيات
وعيشهن العفيف الذى عشنه والسيرة الملائكية التى
استسرنها وعدمهن لسائر الاطعمة والاشربة العالمية التى
كن متأدبات فيها مذ قط صرخن عند ذلك فيما بينهن
وصحن فى الضجيج وزدن فى الصراخ والعجيج من اجل المصيبة
التى حلت بهن ونزلت عليهن ونالتهن من العدو الحسود
المارق بالملك النجس المنافق من اجل ايقونتهن الصائرة
اليه فاقبلن فى الصلوات الدائمة فى الاجتماع والخلوات
وهن باكيات حزينات وزدن فى الاتعاب النسكية وطفقن
يسلن الله الرب الرحيم ويتضرعن اليه لكيما يعينهن
ويخلصهن من التجارب والبلايا التى لحقتهن.

121 وصلين وقلن فى صلواتهن هكذا (144) يا رب الارباب
واله الالهة وملك الازمان كلها واله السماء والضوء الذى لا
ينطق بك الذى اسست الكل وخلقته بكلمتك وصنعت
السماء والارض وما فيها من المخلوقات وربيت الكل وخلقت
الانسان من تراب الارض والبسته الحكمة والعقل واكرمته
وكثرت نسله وزرعه فى كل الارض ككثرة النجوم والحصا
والرمل واقمته على شىء من عمل يديك واعنت كل احد
من خليقتك فى زمانه من المتوكلين عليك.

122 يا عون من استعان بك ويا غوث كل من (p 161) استغاث
بك (145) اعنا واغثنا نحن ايضا يا ربنا والاهنا وخلصنا

من هذه البلية وهذه التجربة التى قد وقعت علينا ووقعنا
فيها ومن هذا الحرب الذى قد صار الينا وهذا السجس
والقتال والاضطراب الذى يحزننا ومن الشيطان وشباكه
المردية لكى يغلب بقوتك وحسن معونتك مكر العدو وحيله
وتكسر فخه المنصوب لنا لكيما يسبح اسمك القدوس ايها
السيد ويمجد ذكرك كما يليق بك وينبغى لك ويرتفع قرن
كنائسك المقدسة التى ابتعتها بدمك المقدس فلكى نستحق
نحن اماؤك المسكينات ان نبلغ الى مساكن ملكوتك السمائية
وننال نعيمه ونياحه [63] ولا يفنا زيت مصابيحنا المنيرة
ولا تنطفىء سرج امامنا المضيئة[1] ولا تميل ارجلنا من
طريقك المستقيمة ولا تظلم عيوننا من ضوئك[2] الحقيقى ولا
تجحد العهد الذى عاهدناك عليه ولا تغطى الظلمة لطريقنا
المضيئة[3] ولا يخطف هذا الطير الخبيث المميت الزرع الصالح
المحيى الذى زرعه فينا الوحيد ربنا ايسوع المسيح ولا
يدنس عفة نعاجك الناطقة وطهارة رعيتك الصالحة هذا
السبع الضارى والذئب الخاطف ولا يقوا على غنمك الطاهرة
هذا الكافر المهلك والذئب المفسد ولا يبلبل العدو حياتنا
نحن قطعانات نعاجك وضأنك الرسولية.

(146) 123 لانك انت يا ربنا والاهنا ارسلت ابنك الحبيب
الوحيد الينا لخلاص الناس لكيما يتمم مشيئتك[4] فتممها وملا
بمجيئه[5] سائر الاقطار من المعرفة الروحانية والنعمة الالاهية
وجعل الكل ناظرين الى الله كمثل اسم اسرائيل (m 162)
فنحن الضعفاء المساكين نطيع وصيته التى قالها لنا ووصانا
بها فى انجيله المقدس ونقبلها كما قالها وذلك قوله لنا
اذا طردوكم من بلدة فاهربوا منها الى اخرى فالحق اقول
لكم انكم لن تفرغوا مدن اسرائيل حتى يأتى ابن البشر.

(147) 124 فارث الان ايها السيد للانفس المتوكلة على اسمك
القدوس لكيما لا يختلط مع نجاسة الامم ولا تعط عفة عذرتنا

---

1 ātn. المضية

2 ātn. ضوك

3 ātn. المضية

4 ātn. مشيتك

5 ātn. مجيه.

وامرت فى اخر الامر بطرحه فى قعر الهوتة العميقة لكيما تأكله الحيات التى هنالك ولم احسب تعبه العظيم شيئا[1] وكل (159 r) ذلك من اجل محبة الالهة العظيمة وكرامتهم فكذلك تصنع المملكة بالمخالف عليها فى هذه الامرة العالية منكم لان الملك انما جعل ما فعله من ذلك خوفا لكم ومأدبة فاما اذا خدمتم انتم وغيركم للالهة العظيمة امرة المملكة العالية فانكم تحيون من اجل خدمتكم وطاعتكم للالهة المكرمة وتستحقون منا الكرامات الجزيلة[2] فكونوا معافايين كما اننا نحن كذلك فى كل عافية.

خبر الشهيدات البارات رفسيميا وغايايينى الرئيسة ورفقتها

(137) [59] 114 وكان من الاتفاق الذى اتفق فى ذلك الزمان ان الملك قيصر ديوقليتيانوس الكافر قد طلب لنفسه امرأة لكى يتزوجها فانفذ رسله الى سائر اهل مملكته وسلطانه وولاة اعماله وبلدانه يأمرهم بان يجمعوا له سائر المصورين والذين يصنعون التماثيل فى حقها والذين يكتبون الكتبة الحسنة والذين يقدرون حسن القامة بكل ما يقدرون عليه لكى يمثلوا له حسن المناظر ويصوروا له فى الدفوف وجوه النسوة العذارى التامات الحسنى الصور والقامات ويأتوه بذلك فى غاية ما يمكنهم من الجودة والجمال.

(138) 115 فمضى الرسل يتقاطرون الى بلدان الروم فصادفوا فى مدينة رومية العظمى ديرا فيه نسوة رهبانيات عذارى متوحدات فى البرارى والقفار وكان طعامهن القطانى والبقول من الاقوات فقط ولم يكن يذقن الخبز البتة بل كن فى السهر وتعاهد الصلوات حريصات (160 r)وكن نسوة عفيفات قديسات بتولات[3] مؤمنات بالمسيح واهبات له نفوسهم بعذرتهن وكن يرسلن الى الله والى عظمته التسابيح والتهليلات فى ليلهن اجمع ونهارهن وكانت اسماؤهن هكذا اما رئيسهن فكانت تسما غايايينى واما التلميذة العذراء المرباة منها فكانت تسما رفسيميا وهى ايضا المسماة

---

1 *Hs.* شيأً

2 *Hs,* الخزيله

3 *Hs.* بثولات

عند ولادتها ابركسيا وكانت من جنس الملك وكان ابواها من النصارى وكان معهما نسوة اخيرات كثيرات عذارى رهبانيات روحانيات عفيفات ايضا طاهرات.

(139) [60] 116 فلما صار الرسل المبعوثون الى هناك دخلوا الى حظيرة القديسات نعاج المسيح الناطقات فلما شاهد المصورون صورة القديسة العفيفة رفسيميا وحسنها الفائق وجمالها المفرط بهتوا وحاروا من فرط جمالها واعجبهم جدا حسنها الفائق وانهم اخذوا الوقت بمثال صورتها وصوروا مثال وجهها فى دف من الدفوف وبادروا بانفاذه الى قيصر الملك الفاجر ديوقليتيانوس.

(140) 117 فلما نظر الملك عند ذلك الى حسن صورتها الممثلة فى الدف واعجبه جمالها وارضاه فالتهب من فرط العشق لها من اجل عادته النجسة وشهوته الدنسة واظلم نور عقله فبعث عند ذلك اليها لكى يتزوجها وكان مسرعاً بجهله وحريصا بطمعه الكاذب فى ان يتم فرحه بالعرس فارسل عند ذلك كما قلنا بسرعة قوما يبشرون وينادون الى سائر وجوه اهل مملكته وسلطانه بان يأتوا باجمعهم بالهدايا الى عرسه العظيم الملكى فيما (160 r) زعم ليحضروه فكان الكل يأتون اليه بالفرح العظيم لكى يتمموا اوامر ملكه كما يجب فى نواميس الاعراس الملكية.

(141) 118 فلما ابصر الرهبانيات ما قد اخرجه عليهن ابليس الملعون من سهامه المهلكة فى الشر التى اسرع فى امرها لكى ينشب بها قديسات المسيح وعذاراه ونعاجه الناطقة حزنوا لذلك جدا [61] لان الشيطان المرجوس وجد الملك اناءا لنجه وغمدا لسهمه ونصابا لسنانه وجعبة لفردته كما ان فى الفردوس للحية مسكنا وخادما وتمثل بهذا الامر ها هنا ايضا.

119 واتخذ هذا المنافق له مثل السلاح الشاك ليقاتل به كنائس الله المقدسة وبه كان يقاتل دائما (142) لانه اقامه بالكبرياء ويقلب منقلب واقام باغض الحسنات فخا ونصبه اللعين وادهق الملك فى ان يقيم الطرد على هياكل الله المقدسة لانه امال عقله عن الحق واستماله بالكلية اليه وانطغى له الملك

ستره وقد كان من قبل ذلك كل من يطرح هنالك من الناس يموتون للوقت والساعة من اجل وعورة الموضع وصعوبته ومرارته والحماة والنتن الذى لرائحته والحيات المعششة هناك ومن اجل بعد عمق المكان فى النزول الذى لم يكن يدرك قعره لان الموضع انما عمل خصوصا من اجل الاشرار ولهم اصلح واستعد وجعل برسم تدنيق كل الذين قد استحقوا الموت فى سائر بلدان ارمينية من اهلها فاما هذا المغبوط غريغوريوس فان الله حفظه هناك ولم ينله بؤس لان الله لايتخلا عن محبيه.

(125) [57] 108 وان الملك تيريظاتيوس امر بعد ذلك بان يكتب عن ملكه كتبا الى سائر ولاته فى سلطانه واهل بلدانه فى هذا المعنى المذكور وكتبوا عنه كما امر الله.

109 وكان نسخة ما فى الكتب هكذا (126) من تيريظاتيوس ملك ارمينية العظمى الى جميع العظماء والرؤساء والقوات والقواد وسائر المطيعين تحت طاعته وسلطانه وسكان فى جميع اراضى بلدانه من القرى والضياع والمدن والبقاع والمساكن والمواطن الاحرار منهم والعبيد والاكابر منهم والاصاغر والاقارب منهم والاباعد والشيوخ منهم والشباب السلام عليكم اجمعين (127) بحفظ الاتفاق من عون الالهة وكثرة المواعيد من الجزل الاعظم ديوس وحسن الاهتمام من الست العظيمة ارتاميدس وعظم الفضيلة اللاحقة لكم الفاضل يراقليوس لسائر مدينتنا ومدنها (158 r) معما يتلوا ذلك من بقية الرسالة التى لا فائدة فى ذكر شرحها واطالت الخطب بذلك.

(132) 110 وكان الملك تيريطاتيوس فى مدة مملكته كلها معادياً لمملكة الفرس يطلب بذلك ثأر ابائه[1] بالحرب والقتال لهم الى ان تقضت تلك الاربع عشر سنة التى كان القديس فيها كما ذكرنا فى تلك الهوتة العميقة لانه كان بين ملك الفرس وبين تيريطاتيوس من الحروب والملاحم فى هذه السنين ما انساه امر القديس واشغله عنه فلذلك مكث هناك طول هذه المدة على ما ذكرناه من صعوبة الحال والشدة.

(133) 111 وانه امر الملك ايضا دفعة ثانية بان يكتب عنه الى سائر بلدانه وولاة اقاليمه وسلطانه رسالة تكون نسختها[2]

[1] ձեռ. ثارابائه

[2] ձեռ. نصختها

هكذا (134) من تيريظاتيوس ملك ارمينية العظمى الى سائر البلاد والعباد والمساكن والمواطن والضياع والبقاع والنواحى والضواحى والقواد والاجناد السلام لكم اجمعين فلتكونوا معافايين كما نحن ايضا معافايين بقوة الالهة وحسن تفقدهم وجميل سياستهم لمن يعبدهم.

(135) 112 قد تعلمون كيف كانت لنا من البدؤ الغلبة والمعونة والظفر والنصر والسلامة والسلام الكثير الموهوب ذلك لنا اجمعين من جهة الالهة العظيمة ومن اجل عونها وكيف اطاعتنا كافة الامم والقبائل وانقادت الينا الاواخر منها بعد الاوائل عند عبادتنا للالهة العظيمة وطاعتنا لها المستقيمة واذا لما كنا غير مسرعين الى ما يعبدوه وتهاونا باسرتهم اخرجونا (159 v) واقصونا بزجرهم علينا من سلطتنا القديمة ونفونا عن نعمتنا ومملكتنا العظيمة [58] فنحن الان نتقدم اليكم خاصة ونوصيكم من اجل اهل شريعة النصرانية ونرسم[1] لكم انه متى وجد منهم احد كائنا منه من الناس من كان فليباد عمره ويعذب جسده باصناف العذاب لانهم قد صاددوا الالهة مصاددة عظيمة واستطالوا عليها فى التجديف والافتراء والامتهان بها والاستهزاء فمتى القيتم منهم انسانا فاحملوه محتاطاً عليه الينا فان ملكنا يبذل العطايا الجزيلة لمن يظهر منهم احداً وان وقف ملكنا على ان احداً من الرعايا قد اخفى عنده منهم احدا[2] او عرف له مكانا ولم يظهره لنا فان ملكنا يستبيح دمه وماله ويستهلكه ويستأصل شأفته ويكون هو ومن يجرى مجراه ممن يفعل كفعله معمن يستأهل الموت محسوباً وفى جملة من يحكم الملك عليه بالموت معدوداً ويؤتى بهم الى المملكة ويؤمر منها فيهم بقضية الموت فاما منازلهم فتعطا للديوان الملكى الخاص بالمملكة.

(136) 113 لانى كما لم ارحم حبيبى وناصحى غريغوريوس ولا رثيت له بل من اجل هذه امرة العالية اجرت عليه العذابات الهائلة التى يبعد احصاؤها[3] ولا يدرك استقصاؤها

[1] ձեռ. نرسم

[2] ձեռ. վերջին տողը կրկնված է:

[3] ձեռ. احصاها

العقل والواهى والامر بالاسم والناهى ان الالاه الحق الذى هو الاهى يقوينى ويصبرنى على عذابك لكى تجرب صبر عبد الله وتعرف ثباته عليه وانه يعطى عبيده الصبر والقوة لكيما يخزى[1] بذلك مقاوميه الذين هم انت واشباهك لانه هو قال لنا هكذا انى لا اتخلا عنكم ولا اخليكم من يدى ولا ادعكم بل اكون معكم الى الدهر وهذا هو عهده الذى عهده الى خليقته ومحبيه ومطيعيه ومرضييه وذلك لكى يحفظهم فى الايمان به الى الوقت الذى يجازيهم فيه بحقهم عند قدومه الثانى.

(121) [54] 104 وفيما الملك تيريظاتيوس هو ذا يكلم البار غريغوريوس ويوعده بالجميل بكم ويتلطف به ويوعده بالكرامات العظيمة والعطايا الجسيمة وانه اذا اطاعه افاده اياها والقديس ممتنع عليه من الاجابة الى مراده وغير سامع منه قوله والملك يقول له انك ان لم تقبل منى وتطيعنى وضعت عليك ما هو اشد من هذه التعاذيب كلها وتركتك تمكث فيها زمانا طويلا فاذا بواحد من القواد قد اتى الى الملك فبدأ هو يقول له ويعلمه بجميع (157 m) اموره ويقول له هكذا ان هذا المخالف على الالهة ايها الملك ليس ينبغى له ان يحيا ولا يستحق ايضا ان ينظر الى الضياء ولا يجب ان يرحمه[2] الملك لاننا قد كنا جاهلين غير عالمين بامره الى هذه الغاية فاما فى هذه الوقت فانى اقول لك ايها الملك العزيز ان هذا هو ابن اعناق الذى قتل اباك قوصاروا وملا بالظلمة جميع بلد ارمينية واعطى هذه الارض للسبى والهلاك فلن ينبغى له الان ان يحيا لانه ابن القاتول هو الذى يجب ان يؤخذ بثأر والدك ايها الملك العزيز منه.

(122) 105 وان الملك الحنيف لما علم من بعد هذه التدنيقات وهذه الجرائح والحبوس والادهاق والتعاذيب والتعليقات التى عذبه بها واجازها عليه وبعد صبر القديس عليها من اجل اسم ربنا ايسوع المسيح بهذه الامور وانه ابن الغراتى بالحقيقة المسمى كان بعناق الذى كان قتل اباه قوصاروا امر عند ذلك بان تربط يداه ورجلاه الى عنقه الكريمة وان يمضا به الى بلدة ارارط وان يطرح فى هوتة الحصن فى

[1] ձեռ. يجرى

[2] ձեռ. يترحمه

مدينة ارطكصاط وان يترك فى تلك الهوتة السفلية التى هى عميقة[1] جدا لكى يموت هنالك وانه فعل به ذلك وطرح فى تلك الهوتة العميقة ومكث فى قعرها مدة اربعة عشر سنة [55] فاما الملك فانه مضى ليشتى فى مدينة ارارط فى والوصاباط المدينة التى فى مشراق[2] مدينة ارمينية.

(123) 106 وكان تيريظاتيوس هذا الملك فى كل (157 ք) زمان يقدر عليه من مدة مملكته يسبى ارض ملك فارس ويغزو[3] اهلها ويخرب ديارهم ويستأصل شأفتهم واثارهم بجهده وطاقته ويهلك كل من يقدر عليه من رؤساء بلد سوريا ويخرجهم ويبيدهم لان من اجل هذا قيلت هذه الكلمات بالامثال ان تيريظاتيوس كمثل العشب يتعشب الذى من عظم بغيه رد شطوط الانهار وجفف امواج البحار وذلك بعظمته وطغيانه وتكبره وعدوانه لانه كان طاغيا جدا ومتعظما وقويا ومتجبما وثابت العظام وجبارا فى جسده وخيله وكان شهم الشهماء وشاطر الشطار ولا يطاق فى القتال وكان طويل القامة عريض البدن وكان دائبا فى جميع زمانه ويغلب وحده وقد اقتنى اسم المدحة فى هذا وغيره وقهر من ناوأه واقام الغلبة فى كل زمانه لمن عاداه وضرب وهدم بجوائح عظيمة صنعها بسائر اعاديه واضداده فى طلب ثأر ابائه واجداده واخذ الغنائم الكثيرة من نواحى سورية واستأصل الرؤساء والاكابر واباد بالسيوف وغيرها من الات سلاح الحروب جميع قواد الفرس ورؤساهم واخذ الغنائم الوافرة وهدم قوة الجبابرة وصار يهادى رؤساء عساكر الروم ويسالمها واخرج الجيوش وسبى نواحى الفرس سبيا عظيما.

(124) [56] 107 وان الله الذى يفتقد محبيه ولا يتخلا عن مرضييه اوحى فى مدة الاربع عشر سنة التى بقى فيها المغبوط غريغوريوس فى تلك الهوتة الى امرأة ارملة فكانت تعمل كل يوم خبزة وتطرحها (158 m) فى تلك السنين بامر الله وهو فى تلك الهوتة محفوظ من الله بحسن موهبته وجميل

[1] Ամբողջ ձեռագրում عميـقة և عمـق բառերը գրված են غمـق և غميـقة

[2] ձեռ. مشباق

[3] ձեռ. يغزوا

وحابيون عليه.

(113) [51] 96 فلما كان فى غداة غد اتوا به الى قدام الملك الشقى بعد هذا وانه المنافق سائل المغبوط قائلا انى لمتعجب وشديد التعجب منك جدا كيف بقيت حيا ولم تعد هذه الاوجاع المؤلمة كلها شيئا[1] وقد اراك تتكلم وقد كان ينبغى لك ان تكون قد مت من مثل هذه العذابات المرة.

(114) 97 فاجابه القديس الفائق الطهر[2] قائلا ليس صبرى على ذلك بقوتى ايها الهالك ولكن بقوة من هو لى ولك وللكل المالك وهو السيد ايسوع المسيح وضعفى يسأله[3] ذلك لكيما (155 P) تعرف بتجربتك لى صبرى على عذابك انى عبد الله وتعلم انه لن يفرق المتوكلون عليه من محبته لانه هو الذى يعطيهم القوة والصبر على احتمال التجارب لكى يجزا المنافقين فى غرورهم ونفاقهم وفى مقاومتهم وشقائهم[4] الذين هم مشبهوك يا ايها المنافق الان من الملوك لكى يقفوا بالخزى فى يوم تبكيتهم.

(115) 98 فلما سمع الملك المنافق منه هذا القول زاد حقده عليه وامر بان يصنع اسافين من الحديد وان يغرز فى ركبتيه وان يعلق ففعل خدامه ذلك بالقديس فلما علقوه انشلعت فلكتا ركبتيه جميعا ومكث معلقا ثلثه ايام.

(116) 99 فلما كان بعد اليوم الثالث اتوا به الى الملك الخبيث واوقفوه قدامه فبدأ الملك بان يكلمه ويقول اترى يا غريغوريوس كيف انه لم يخلصك اتكالك البطال ولا قدر ان يفلتك من يدى.

(117) [52] 100 فاجابه المغبوط غريغوريوس أتظن انت ايها الكافر بعد ان تكلانك كله باطل مع سائر اعمالك ولم تقدر ان تقنعنى ولا تفزعنى فاما رجاؤك فباطل هو يا ايها الشقى مع جميع اعمال طغيانك وحسبك من جهلك وعماء قلبك انك لم تفهم بعد ولا علمت انى لم افزع من عذابك وانى بقوة سيدى والاهى غلبت العدو المقاوم الذى هو فى السر يقاتل بك الحق واسلمت جسدى لحزن التعاذيب لانه كان

---

1 ākn. شيأً

2 ākn. الظهر

3 ākn. يسله

4 ākn. شقاهم

هذا كذلك ام لم يكن هكذا فليس بد من هلاك هذا الجسد العتيق لكيما يأتى الصانع التام الحكمة والخالق العظيم القدرة فيجدد البشر ويجدد (156 m) هذا العتيق كمثل الابتداء لانه انما يجدد الانفس التى يجدها فى حال العفة والنقاوة والعذرة ثابتة على الاعمال الصالحة فى البر ويحسن مكافأتها ويحيى تلك الانفس مع تلك الاجساد فاما الانفس التى يجدها فى الاثام والخطايا مع جحدها للالاه الحقيقى وعبادتها للاوثان فانما يجددها مع اجسادها ويطرحها فى جهنم وفى النار التى لا تطفأ وفى التدنيقات الدهرية والتعاذيب الابدية ولا سيما انفس واجساد من كان مثلك ايها الملك الطاغى الان من الطغاة فى عبادة الاوثان والخطاة فى طاعة الشيطان فالويل لكم وماذا تلقون.

(118) [53] 101 فلما سمع الملك الفاجر هذا الكلام الحاضر من القديس غريغوريوس الطاهر غضب عليه جدا وازداد عليه حنقا وحقدا وقال له فى الجواب ردا اما انا فلست ابالى ان كان يجددك الاهك ام لا ولا على من هذا هم ولا فى قلبى منه فكر ولا غم ولكنى من اجل انك قلت انى ونظرائى ومن يجرى مجرايى نطرح فى النار التى لا تطفأ فانى سوف احرقك انت ها هنا فى النار التى لا تطفأ وانظر ان كان الاهك يقدر ان يخلصك او يعمل شىء بسببك ام لا.

(119) 102 ثم ان الملك الحنيف امر عند ذلك بان يؤتا بخلقينة من الحديد ويذوب الرصاص فيها الى ان يغلى فيها فاذا على ذلك ايضا فليصب على ما به من حمو الحرارة على جسده الفائق الطهارة ففعل ذلك الخدام بالقديس المغبوط الزاهر واحترق سائر جسده الطاهر ولم يمت مع هذا كله بل بقى فيه من القوة بمقدار ما اذا سئل (156 P) عن الشىء اجاب عنه بسرعة.

(120) 103 فتعجب الملك الخبيث من عظم ثباته وصبره جدا على مثل هذه الاشياء الصعبة وبهت وقال له عند ذلك قل لى يا غريغوريا كيف بقيت بعد هذا العذاب المر حياً وكيف بقيت فيك نسمة فى مدة هذا الزمان الذى عذبتك فيه وقطعتك فاجابه القديس غريغوريوس قائلا أليس قد قلت دفعة واحدة ايها الغافل الساهى والسخيف

التعاذيب التى انت واقف فيها.

(106) 89 ثم انه امر بان يؤتا بالملح والبورق والخل الحاذق وان يمد القديس على الارض ويعصر رأسه فى كخليون النجارين وان يجددوا رؤوس القصب الفارسى وتسمر مغروسة تحت الاظفار منه فى سائر اصابع يديه ورجليه وان يسحق ذلك الملح مع البورق ويذاب ذلك فى الخل ويرش على رأسه اولا فاولا.

(107) 90 ثم انه امر بعد هذا فاتوه بمخلاة من جلد وامر بان تملا كبريتا مسحوقا ويدع من رأسها قليلا لكيما يقدر ان يتنفس فيها وامر بان توضع عند ذلك على رأسه المكرم ووجهه النير وان تربط مع هذا على رقبته وحلقه لكى يتعذب بذلك عذابا مرا ففعل خدامه ذلك اجمع بالقديس ومكث على مثل هذا ستة ايام [49] ثم استدعا الملك اللعين ابن اللعين بعد ذلك اليه فلما حضر بين يديه امر الملك بان تنزع المخلاة عن رأسه.

(108) 91 وقال له الملك من اين جئت قل لى أترى من الملكوت الذى قلت عنه انت وارد فقال له القديس اغريغوريوس نعم من الملكوت التى قلت لك عنه انا وارد من اجل ان الله قد جعلنى مستأهلا لان اتألم بهذه الالام كلها من اجل اسمه المقدس وحقا قد اقول لك ان الملكوت التى لا تدرك ولا تزول منتظرة لى لانه سوف يكون لى بدل هذا الكبريت الذى قد وضعته على رأسى اكليل لا يذبل ولا يتغير وبدل هذا الخل افراح لا تزول ونعيم حلوا لا يحول.

(109) 92 فلما سمع الملك الشقى فى الحال هذا القول من الشاهد (154 r) التقى غضب عليه جدا وازداد عليه غيظا وحقدا وامر بان تربط رجلاه بقد جلودية وان يعلق منكسا على رأسه ففعلوا به ذلك واهرقوا فى جوفه الماء واتوا به اليه فسائله عند ذلك وقال له اطعنى الان يا غريغوريوس[1] واعبد الالهة الذين يعطون سائر الارض الحياة والسلامة.

(110) 93 فاجابه القديس غريغوريوس قائلا انا لربى والاهى وحده اسجد واياه وحده اعبد لانه هو الخالق وهو الحياة وهو

[1] ձեռ. عرىعودوس

وهو السلام وهو السلامة وهو الرجاء وللابن الخالق المساوى له فى القوة ولروحه القدوس الذى يملا جميع المسكونة حكمة الاهية فاما الاوثان النجسة التى هى اخشاب مخروطة واعواد منجورة واحجار منحوتة فما كانوا ولا يكونون[1] قط الهة لى ولا يصيرون الهة ما دام فى جسدى شيء من الروح والنسمة [50] فاجابه الملك ابن الملعون قائلا لمن عنده من الخدام من اجل ان هذا الجاهل قد استجرى وقال عن الالهة انها مخروطة ومنحوتة ومنجورة فلينتقم منه لهذا السبب.

(111) 94 وامرهم بان يجردوا اضلاعه المطهرة بمجاريد من الحديد الحاد ففعلوا به ذلك ولم يزالوا يجردونه الى ان تعرقت الارض من دم الزكى فقال له عند ذلك الملك ابن الهلاك أتعمل من الان يا غريغوريوس[2] بارادتى وتطيعنى[3] لكى تسلم من الم هذا العذاب المر ام لا فاجابه القديس اغريغوريوس قائلا اما انا فليصر لى ان احفظ عهد البر الذى تعلمت منذ وقت حداثة سنى لانه يقدر ان ينجينى (155 r) من كل حزن فاما انت يا ايها المنافق المعاند للخالق فان الرب جل وعز يطرحك فى عذابات النيران الدهرية لانك انت لم تعرفه وانما انت ذائب تفزع وتتهدد وترعب وتتوعد قوما اخرين بما تقوله وتفعله تريد بذلك ان تقصيهم عن عبادة محبة الاه السماء والارض فقال له الملك السفيه واين هو الالاه الذى يخلصك من يدى ويحكم بحكوماته كما تقول فقال له المغبوط اخنس ايها الكلب النجس فهذا هو جواب مثلك من المفترسين عندى.

(112) 95 فاغتاظ الملك الكافر عليه عند ذلك غيظا شديدا وامر بان يؤتا بقفاف مملوءة شوكا من شوك القرطب[4] وان يبذر ذلك على وجه الارض ويعر المغبوط ويبسط فوقه مبطوحا ففعل الخدام ذلك بالقديس فتثقب سائر بدنه المطهر من ذلك الشوك حتى لم يبقا فى جسده الطاهر موضع صحيح لانهم كانوا يجرونه فوق الشوك وهم مادون به

[1] ձեռ. نكونون
[2] ձեռ. غريغويوس
[3] ձեռ. تطيعنى
[4] ձեռ. القرطن

بذلك ولا يعبأ به بل كان معلق وهو يقول ما قد تقدم ذكره من القول وما هو اكثر منه ما لم يأتى ذكره ها هنا لان المذكور من القول انما هو بحسب ما كتبوه وكتب الكتبة ما كتبوه من ذلك وقدموا ما كتبوه الى قدام الملك لان القديس اغريغوريوس بقى معلقا مدة سبعة ايام وهو لا يزيدهم معما يجرى عليه من الجهاد الشديد شيئا على هذا القول المكتوب واشباهه من الاقوال الابتهالية والمناجاة الالهية. وان الملك امر به بعدجواز الايام السبعة ان يحط ويحضر قدامه.

(100) [46] 83 فلما احضر اليه بدأ ملك ارمينية وهو تيريظاتيوس يقول له عند ذلك ماذا قد تظن وماذا الذى قد وضعته فى قلبك او ما هو الذى قد قررته فى نفسك ان تصير شريكا لى فى حياتى من اجل انك من عهد شبابك قد تعبت من اجلى فى الاوجاع فقد اخترت الان ان تموت [من اجل] افكارك الباطلة التى انت ثابت عليها وان القديس غريغوريوس اجاب الملك قائلا انا اجتهد واحرص بسرعة ان اخرج من الجسد واقبل الحياة الدهرية فامر الان من اجلى وفى بما تريده كائنا منه ما كان فهو انا بك وباوامرك (153 m) الحقيرة قلت ام كثرت وعجل على الموت الذى تحب ان اموت به.

(101) 84 فاجابه الملك قائلا انى اعطيك هذه الموهبة من اجل انك تريد ان تستريح بها سرعة من اليم العذاب الى ما تذكره من الحياة الدهرية ولست افعل ذلك سرعة ولا ابلغك مرادك فى سرعة اماتتك وتخفيف العذاب عنك لكن اذيقك فى العذاب المتردد الى ازمان طويلة الى ان تصير الى طاعتى وتدخل فيها ولا اميتك بسرعة كما تهوى بل اعذبك عذابا طويلا وانتقم منك من اجل تهويلاتك بالالهة وتهاونك بها وانك لم ترى على نفسك ان تقدم لهم السجود والاكرام.

(102) [47] 85 وان الملك امر بعقب كلمته هذه ان يؤتا بقرم من خشب وان تنشر دفوفا بقدر امشاط رجليه وتعمل كالكخليون الذى يكون للنجارين ويعصر ذلك على مشطى رجليه ففعل القوم ذلك بالقديس ولم يزالوا يعصروه على

رجليه البارتين الى ان طار الدم من اطراف اصابع رجليه فقال له الملك عند ذلك أتراك قد تحسن بهذه الالام ام لا فاجابه القديس غريغوريوس قائلا قد اعطيت القوة وكل ما طلبته من صانع العالم لانه صانع جميع الصنائع وخالق كل ما يرى وما لا يرى من الخلائق فحينئذ خلوه من ذلك العذاب وحلوه من الكخليون.

(103) 86 ثم امرهم الملك المنافق من بعد هذا بان يؤتى بمسامير من الحديد وان تسمر فى عقبيه الى [ان] تخرج من اطراف اصابع رجليه (153 p) وان يسمر اثنان منها فى اسفل رجليه اليمنى واليسرى واثنان اخران فى يديه اليمنى واليسرى ففعلوا ذلك بالقديس واقبلوا يجرون به احضارا كجرى الخيل الناورد عند سياقها فى ميدانها يمينا وشمالا والدم مع ذلك يسيل من رجليه الطاهرتين ولم يزل الدم جاريا منهما حتى غرقت الارض منه فقال له الملك عند ذلك اهذه الاعمال التى لا ترى اليس تلك التى تقول انت انها لا ترى.

(104) 87 فقال له القديس الشهيد حسنا قلت وجيدا تكلمت اذ قلت ان هذه هى خليقة الاهى التى لا ترى من اجل انه يزرع بالضعف ويقوم بالقوة ويزرع بالهوان ويقوم بالسبح لان الذين يزرعون بالدموع بالفرح قد يحصدون وهى الالام والشدائد والاحزان والمصائب التى تأتى علينا من اجل البر ولكن الاثمار اذا هى حصلت فى الاهراء فحينئذ يتمتع زارعوها ويرثون معها الغبطة والفرح.

(105) [48] 88 فاجابه الملك الكافر بعد ذلك قائلا ما اشد قحتك وما اعظم كذبك وما احلم عنك ربك وانه قال لرهطه اضربوا صدغيه اللذين هما اناءان للدموع لكى تأتيه الغبطة والمسرة كما يزعم فاقبلوا يضربون الشاهد المسعاد على رأسه وصدغيه بشدة عظيمة فبدأ الملك النجس الهالك يسائله ويقول له عند ذلك هذا هو الفرح بغير شك فاجابه الطاهر غريغوريوس قائلا نعم حقا هذا هو الفرح كما قلت لانه ان لم يعرف الفلاح ويحتمل حرارة الشمس فلن ينال تنعم الغلات والثمار فى اوقات راحة (154 m) الشتاء فقال له الملك المنافق بعد ذلك فاتعب الان ها هنا فى المفاعلة فى هذه

ميتنا بطبعك الغير مائت فلهذا قد يجب علينا نحن ايضا ان نصير الى الموت شهداء للاهوتك لكيما تحسبنا فى جملة اعداد شهدائك والا فبماذا نجازيك ان نحن لم نصر شهداءك او باية[1] هدايا نقدر ان نكافئك من اجل خيراتك الدهرية ان لم نقرب لك نفوسنا من اجل وصاياك ونهديها لمسرة هواك اذ كنا بذلك قد نصير وراثا لملكوتك السماوية مع سائر قديسيك ومرضييك فنحن نقدم نفوسنا ذبيحة للاهوتك ونهلك ها هنا لكى نجدها ايضا فى يوم القيامة ونقف عن يمينك مع مطيعيك ومرضييك وشهدائك ومحبيك بالفرح وغبطة اوليائك الذين احبوا قدسك ولاهوتك لابسين ثوب عدم الشر والبلى مع الخراف الناطقة الواقفة عن ذات اليمين من اجل ان وحيدك صار هو الحمل الحقيقى وقدم لك نفسه ذبيحة من اجل خطايانا نحن اهل العالم لكى يصير واسطة وشفيعا لسائر المخلوقين عند الخالق لان الذين يحرصون ان يخدموا هذه الخدمة وان يقتربوا منك قد اعددت لهم (151 r) المساكن فى ملكوت لاهوتك السماوية والذين لن يريدوا الدخول تحت طاعته والعمل بمسرته والفرح بقدومه فقد توعدتهم واعددت لهم اصناف العذاب الدهرى.

(97) [44] 80 فتراءف على عبادك ايها السيد الصانع للخيرات الذى اتيت بالجسد الذى اخذته مثال البشر واعطيت نفسك لكل صبر ولم ترد وجهك من خزى البصاق لكن قدمت خدك للطم وسقيت الخل والمرارة من اجلنا وحل عبادك فى قلوب كافة البشر وقودهم اليها لكى يدخلوا تحت نيرك الخفيف العذب الطيب ويخلصوا من العذابات الدهرية فان الارض قد امتلات من معرفة لاهوتك والذين تبقوا ولم يصلوا الى الطريق الذى هو طريق الحق فيقادون وهاؤلاء الى مائدتك الملكية ويتخولون بصبرك الذى تهبه انت الذى اتيت من اجل الكل للذبح كمثل الخروف وافرجت لهم بجسدك الذى اعطيته لخلاص الكل ووهبت من وادى نعمتك دم القدس لخلاص العالم اجمع وتعطف على الكل لكيما يدركوا ويرجعوا ويأتوا اليك من سائر الاقطار وفى جميع الامصار ويسجدوا قدامك الذين ينزلون الى

[1] Ahn. بايت

الارض فانك انت هو الذى تقدر ان تقيم وتحيى وبحق محبتك للبشر لان بدمك المقدس هم معتقون وبه انعتقوا من سلطان الظلمة واظهر عونك للكل لكى يعرفوك وانك مت من اجلهم بالجسد لانهم عبيدك ولك وفى قبضتك وخليقتك (152 m) ولكى يصيروا ساجدين لثالوثيتك المقدسة كالذى ينبغى لك ويليق بك ولكيلا يأتى على البشر سخط زجرك.

(98) [45] 81 واجعلنا بنى الضوء والنهار لكى نسبح اسمك القدوس فى سائر المسكونة لانك مسبح انت فى ملكوت سمائك دائما وانت هو الازلى الذى لا ابتداء له ولا يدرك وانت هو الذى اعطيت رسم الالام بالمك من اجل اتضاعك لمحبتك لانك اريت الطرد بطردك واظهرت لقديسك الحزن من اجل الاضطهادات عند دخولك من اجلنا فى المصائب فاما نحن الارضيون فما الذى نعطى من اجلك فما لنا غير ان تبرز بالكلية الى احزان الالام لانك انت ايها السيد اتضعت واخذتها ورفعت الشدة والالم من المسكونة فقوى الان ضعفى انا عبدك فى الصبر والثبات على هذا الحزن الذى انا فيه الان قائم لكيما ادمن واثبت فى الافتخارات باصناف العذاب من اجل اسمك القدوس فنساوى محبيك وشهداءك ومرضييك فى اليوم الذى يعطى فيه الخيرات الدهرية التى لا يمكن ان يوصف لان الاعين لم تبصرها والاذان لم تسمع بها وعلى قلوب البشر فلم تخطر وهى الخيرات التى حفظتها واعددتها كما قلت فى انجيلك المقدس للذين يتوكلون عليك الى الابد امين.

(99) 82 واذ هو معلق قال هذا القول كله وكتب الكتبة المسرعون بالعلامات سائر ما قاله القديس لانه كان الفائق القدس بحسب تلك (152 r) التدنيقات والعذابات كمثل لا شىء ولم يكن بعد تلك الشدة وذلك الانسحاق من القضبان الرطبة التى كان يضرب بها شيئا[1] وعلى ان جسده كله كان قد انطحن من افراط الضرب بتلك القضبان اللينة الرطبة على ذلك الجسد المكرم الطاهر فلم يكن يكترث

[1] Ahn. شياً

غير المتغيرة والعتيقة تنبىء بحال مجدها التى بمشيئتك[1]
تبتدل بانوع مختلفة كمثل ما تأمر بمشيئتك[2] ان نصير الى
ان توجد صحة الدلائل التى وضعت واستعدت بوحيدك
ابنك روح قدسك لان لك قد ينبغى السبح وبك قد يليق
المجد الى دهر الداهرين امين.

(93) |41| 76 فيا ربنا والاهنا ضابط الكل المكلل للذين يتوكلن
عليك وصانع مشيئة[3] محبيك اهلنى يا سيدى لان احفظ الرجاء
بك والخوف العظيم الذى (150 m) ياتى به على المعاندين
لك والاثمين فيك واعطنى صبرا على الجهاد من اجل اسمك
القدوس لكى اتمم السعى فى هذا الحزن الذى انا فيه فانت
هو طبيب اوجاعنا ومشفى امراضنا وانت هو جابر المنكسرين
وراحة المتعوبين ومغبط الحزينين وعزاء النواحين وحال
المربوطين ورجاء الذين لا رجاء لهم وراحة المكدودين وميناء
المتعربسين وانت هو الناظر بجودك الى خليقتك والمغذى
للكل بطيبك فاهلنى لان اخذ الاكليل مع الذين استحقوا
ان يموتوا من اجل اسمك الموت الذى هو كريم قدامك
لكيما استحق انا ايضا ان اختطف من ملائكتك لاستقبال
ابنك الحبيب الوحيد حين تختطف احبابه الى شعاع ضوئه[4]
ويأتى ليدين المسكونة كلها بزجر[5] غضبه.

(94) 77 وقوى عبيدك ايها السيد من اجل اسمك
القدوس لكيما اغلب انا عبدك قوات العدو واجيز واقلع
ضباب عبادة الاوثان الشريرة واقشع سحائبها المظلمة
بمحبتك عن الخلائق ولا تخلى ايها الراعى الصالح الذى
وضعت نفسك من اجل غنمك الناطقة ولكن اتى بها الى
السهولة فانك انت وحدك هو المقتدر على ان تترك الخطايا
وتغفر الاثام لخليقتك لكيما يعبدك عبادك ويعملوا بمشيئتك[6]
ويسبحوا لاهوتك ويتخلصوا من دينونتك[7] المرهبة ويتنعموا

---

1 ähn. بمشيتك
2 ähn. بمشيتك
3 ähn. مشية
4 ähn. ظوه
5 ähn. برجز
6 ähn. بمشيتك
7 ähn. دينوتك

بخيراتك الدهرية التى لا تدرك ويستحق جميعهم الوقوف
امام منبر عرش عظمتك بغير خزى والا تحسب لهم ما كان
من خطاياهم بغير معرفة فى (150 p) جملة الخطايا المحسوبة
بالمعرفة (95) لان من عادتك هو ان يصير شيئا[1] كائنا من
غير شيىء كما خلقت الاشياء من غير شيىء فان تصير الاشياء
التى هى غير تامة الى الكمال والتمام.

|42| 78 فانت هو المحب لجنس البشر الذى لم تخليهم ان
يمشوا فى سبيل اراداتهم ولكنك تحننت عليهم وبعثت ابنك
الوحيد اليهم فاتاهم ورد خلائقك الى لاهوتك كما امرت
واكرز كما امرته بالاناجيل المقدسة فى سائر المسكونة من
اجل انه لك وحدك قد ينبغى ويجب السبح وبك قد يليق
السجود من سائر الخلائق اذ كنت انت وحدك هو المستحق
لكل سبح وكرامة الى دهر الداهرين امين وتحنن الان يا
ربنا بموهبة طيبك على مدينة ارمينية واهلها لكيما
يعرفوك ايضا ويعرفوا ابنك الوحيد ربنا ايسوع المسيح
المبعوث منك الذى لبس جسد بشريتنا ومثل ورسم ذاته
بصنيعة يديه لكى يأخذ الجسد البشرى ويدنى البشر بشركة
الجنس البشرى الى ذاته وكان سبب لباسه لجسدهم انهم لم
يقدروا ينظروا الى وجهه ولا كان يمكن ان يروه فيحيون
مع ذاك لانه غير ممكن هو ان يكون ذلك الا فى الجسد فلذلك
صار كشبه الناس لكى يجعل الناس مستحقين[2] للاهوته
ولكى ننظر نحن عبادك بالامكان بالجسد المشترك بطبيعتنا
البشرية الى لاهوت الابن فنكرم طيب الاب وبه نقبل
سائر المواهب بروح القدس الذى انبثق منك وامنحنا
ايجاز مواعيدك فى انجيلك المقدس (151 m) فى هذا العالم
وفى العالم العتيد وتحويل موهبتك ومحبتك التى هى للكل
اذ كنت الجواد المتسخى على الكل.

(96) |43| 79 واعطنا ان نصير شهداء لاهوتك واهلنا لان
نتألم من اجل اسمك القدوس وان نموت من اجل الحق
ونتجدد ايضا عند مجيء لاهوتك ثانية لانك انت هو الذى
اتيت بالجسد ومت بالجسد من اجل خليقتك ومزجت

---

1 ähn. شيأً
2 ähn. مستحين

(87) [37] 70 واعطنى ايها السيد موهبة الصبر على هذه التعاذيب المرة من الذين ينخسونى لكى استحق ايضا ان احفظ عهد نور امانتك التى اعطيتنيه لاعرفك واعمل بمشيئتك[1] لكايما لا يخزا الذين يتوكلون عليك الذين قد يفتخرون بابنك الوحيد ربنا ايسوع المسيح المبعوث من لدنك الذى انت بعثته الى الموت من اجل معصيتنا ويحمل اليه عنا خطأنا ويرفع مع ذاك لعنة دينونتنا من اجل الام صليبه ويتمم ذلك ويعطى مواهب عطاياه للذين يؤمنون به.

(88) 71 فانت الان ايها السيد الصالح الذى قلت لنا انى معكم اكون الى انقضاء الدهر ولا اتخلا عنكم ولا اتركم ايتاما لا تخلينا خارجا عن يدك ولكن قوينا فى هواك لكى نصبر على القتال الذى من اجل اسمك الاعظم ونظهر قوتنا وافتخاراتنا نحن العبيد المؤمنين بسلطة لاهوتك ويظهر مع هذا انه ليس يغلب من الاعداء احدا من الذين يتوكلون عليك لان اعداءك[2] انما اعداء نفوسهم هم.

(89) [38] 72 فاجمعنا ايها السيد فى عداد صديقيك من اجل محبتك للبشر التى بسببها ومن اجلها لم تتركنا فى خطايا ابائنا بل اعطينا ان نعرف الذى هو فى طبع خلق لاهوتك ولم تدعنا فى باطل عبادة قدمائنا وفى اثام ابائنا بل منحتنا رحمتك لكيلا نهلك نحن فى باطل عبادتنا للاوثان النجسة لانك تحننت علينا من انا صنائعك حتى لا يأتى علينا زجرك الى الغاية ولا يسحقنا غضبك ولا (149 m) يمتد سخطك على خليقتك الى النهاية.

(90) 73 فاعطنا ايها السيد قوة فى القتال من اجل الحق الذى هو اسمك لكى نتجدد بعد موتنا فى السبح اذا انت بعثت الينا ثانية لكى يجازى الكل على قدر عمله ربنا ايسوع المسيح ولكن نقوم عند ذلك بوجوه بسطة قدامه ونقبل منه اكاليل الغلبة مع سائر احبائك لانك انت وحدك هو الباقى دون كل احد الى الادهار كلها وسائر العناصر الكائنة بكلمتك قد تضمحل وانت وحدك هو الدهرى وابنك ووحيدك وروحك القدوس وانت ايها السيد هو الذى جمعت البشر كمثل جمع القمح الى

1 âkn. بمشيتك
2 âkn. اعدايك

الاهراء فى اوان ذلك وانت الذى قد تجددنا ايضا ثانية وتخرج عظامنا نحن البشر من الارض وعبرها وتجدد كتجديد النسر شباب محبتك.

(91) [39] 74 ولك هو النهار ياسيد النهار وصانع الضوء ولك هو الليل يا خالق الظلمة ولك هى الشمس والقمر والنجوم التى رسمتها ضياء لخدمتها وجعلت الكل الالاء لخليقتك التى فى الارض وانت هو الذي صنعت الضوئين العظيمين لخدمة ومعرفة جميع السنين والشهور والازمان لان باجتماعها تعرف عدد الايام التى فى العالم فاما الواحد من النيرين وهو الشمس فهو سلطان[1] النهار وهو شبه وحيدك شمس العدل الذى لا ينطفىء ولا يضمحل ولا يستريح ولا يعاق الضوء هو عتيد ان يظهر لصديقيه فى العالم المزمع حيث لا نهار يكون ولا ليل ولا اسابيع ولا شهور ولا سنون ولا ازمان واسمه وحده يبقا
(149p) لاغير حيث يصنع مجازاة السرور للساجدين له من الخيرات التى لا ابتدال لها ولا انتقال والعطايا التى لا حد لها ولا زوال.

(92) [40] 75 واما النير الثانى وهو القمر فهو سلطان[2] الليل وهو يسير بمشيئة[3] وحيدك اتيا برسم القيامة ومورياً لجميع البشر الثقة بقيامة الاموات وتحقيقها لان الجميع يمضى من المغرب الى المشرق بحداثة وتجديد ويبلغ ايضا بمشيئتك[4] الى المغرب بشيخوخة[5] ويكفن ويدفن بحلول الكل تحت الارض فيصير ذلك اجمع دليلا على قيامة الاموات ويكون فى ذلك عزا للخليقة وتصير لهم بذلك ثقة باتيان ابنك الوحيد من السماء تعلمهم بتحقيق مجيئه[6] الثانى وتعلن لهم حقيقة تجديد المسكونة العتيدة واستئصال الخطاة ويدلهم على ذلك باشراف الصديقين فى ملكوت السماء التى هى سماؤك عند المجىء الثانى وترى مطالبة الذين قد عتقوا فى الخطايا لان هذه المضمحلة تخبر عن تلك الدهرية والمتغيرة تدل على

1 âkn. السلطان
2 âkn. لسلطان
3 âkn. بمشية
4 âkn بمشيتك
5 âkn. بشيخوخية
6 âkn. مجية

من اجل التجسد ولكن هو هو الازلى وهو هو الباقى الدهر الابدى معك انت ايها الاب وروح قدسك ولكن من اجل انه احب البشر صار عند ذلك مثلنا بالجسد لكى يحذ بنا الى فيض موهبة لاهوته لان هكذا كانت مشيئتك[1] انت والده وتمم ارادتك كهواك وهو المسبح لصبره والممجد لقديسيه فى قبول رذالة الالام من اجل الموت والدفن [34] ومن اجل ان الناس احبوا ان يعبدوا تماثيل الناس من العيدان المنجورة والاحجار المنحوتة من حذاق صناع الامانين والنجارين صار هو بالحقيقة ايقونة انسان لكى يثبت صانعى الايقونات ومحبيها وخاميها بايقونة لاهوته.

(81) 64 ومن اجل ان الناس كانوا معتادين لان يسجدوا للتماثيل التى ليس فيها انفس ولا انفاس ولا شىء من الحواس صار هو ايقونة ميتة على الصليب ومات بالجسد وصار بغير نفس لكى يثبت المعتادين لهذه العادة بسرعة بايقونته فاما الصليب فانه صنعه كمثل البلوع واصلح جسده مأكلة للبرية لكى يصيد به الكل ويجذبهم الى المائدة الملكية التى للاهوته السماوية.

(82) 65 وغرس عود الصليب (p 147) فى وسط المسكونة بدل العيدان المنجورة لكى يؤمن المعتادين للسجود لتلك العيدان المنجورة بالسجود لهذا الصليب وهذه الايقونة الانسية التى عليه لان من اجل الصليب قيل هذا القول الاتى ذكره فيما بعد هكذا الذى اعلن هو والانبياء به الصوت كما يعلنه الاصم الذى لا يسمع صارخا به وكمثل الاخرس الذى لا يفتح فاه ولا ينطق لانك انت ايها السيد قلت للنبى من قبل ان يبلغ الزمان ان ابنك الحبيب الوحيد ايسوع المسيح يتألم ويناله هذا الامر كله وانى فى مثل هذا الصبر اصنعك كالاخرس واربط لسانك فى حنكك وتكون مثل انسان لا نطق له بفيه.

(83) 66 لان الناس احبوا الاصنام البكم فمن اجل ذلك صار ابنك الحبيب فى الجسد وكمثل انسان به وصعد على علو الصليب لان منظره عالى مرتفع وارى ذاته بغير نطق من اجل موت اعماله وهو الحياة فى الطبيعة [35] ولذلك ابصرته البرية على الارتفاع وتهللت وسجدت واطاعت.

1 âku. مشيتك

(84) 67 ومن اجل ان الناس كانوا قد اعتادوا ان يفرحوا فى بيوت الاصنام بالزهومات التى كانوا يقدمونها للذين هم بغير انفس انت دعوت البرية الى ذبح ابنك وقلت ان عجلى مذبوح وعشائى معد واكثرت الغبطة من صليب ابنك واشبعت سائر اهل الافاق من جسده المحيى الذى هو طعام و حياة لجميع الساجدين لك الذين تحت السماء وفوق الارض فاما الذين لم يريدوا ان يأتوا الى دعوة العرس و هو (m 148) عرس محبتك الروحانية فأعدتهم فى التدنيق الدهرى المؤبد والسخطة التى لا تموت والدينونة التى لا تفنا.

(85) 68 ومن اجل ان الناس كانوا يأكلون ويشربون لحم ودم الذبائح فى خدمتهم للجن اهرق دمه على الصليب لكى يجعل هذا العود بدل ذلك العود المنجور وهذه الايقونة الانسية بدل الايقونة الطمثة ودمه بدل دماء الزهومة والزفورة لانه انما فعل ذلك لتجديد الاجساد وان تبهج البشرية [36] وذلك انه اتى ليبتاعنا بدمه وينظفنا من عبودية الشيطان الى عبودية لاهوته الصالحة وا عتقنا من عبودية الخطايا الرديئة[1] لاننا بثمن دم ابنك معتقون وبدمه وجسده اعتقنا فانعتقنا ولسنا سادات نفوسنا حتى اننا نلحق ارادتنا او مثل ارادات الناس المائتين نذهب لانه ان كان لنا سادات جسدانيون فينبغى ان نكون نكرمهم الكرامة الجسدانية كما امرتنا ان نفعل وليس ذلك لكى نبدل سلطنتك من اجل سخطك على قوم مائتين لان هاؤلاء لن يقدرون ان يعذبوا الا الجسد فقط دون النفس فانه لا سلطان لهم عليها فاما ابنك الوحيد ربنا ايسوع المسيح فيقدر ان يحشر النفس والجسد جميعا فى العذابات الدهرية والنار التى لا تطفى والدود الذى لا يموت ولا يبلا.

(86) 69 فاعطنى ايها السيد قوة الصبر فى اوجاع هذه الشدائد واحزانها وارحمنى كما رحمت اللص الذى اشترك فى الام صليبك واعمل معى كمثل ما تقتضيه رأفة محبتك للبشر التى بها يحيا سائر اهل الارض من الخطاة والصديقين الذين هم فى كثرة صلاحك (p 148) وطيبك قد يحيون لانك تشرق شمسك على الاخيار والاشرار وتمطر رحمتك على الصديقين منهم والخطاة وتحفظ خيريتك وترى للبشر رحمتك.

1 âbu. الردية

حالنا وقبول وصيتك ولم نكن قد ذقنا العود من الشجرة التى نهيتنا عن ذوقها لانك قلت لنا لا تأكلوا من هذا الشجرة الذى يعلم الخير والشر ولم يكن ذلك بان العود كان مسما هكذا للحياة والموت ولكن هكذا اردت ان ترى هواك وارادتك وابنك الوحيد لانه هو ولادة لاهوتك ومشيئة[1] روحك القدوس اذ هو منك يخرج ويملا اقطار افنية الارض.

(76) 59 لاننا لوكنا ثبتنـــا فى حال قبول وصيتك ايهـــا السيـــد وحفظناها كما يلزم ولم نتعرض للشجرة التى جعلتنا من اجل حسن بخيريتك لنا لكنت قد وهبت لنا ان نحيا بغير تعب ولا وجع ولا هم بل بالنقــاة والطهـــارة من غير حزن ولا شيخوخة وكنـــا ننتسب بقوة (m 146) وبكثر وبقدر ونحيـــا بالجسد بغير خزى بلباسنـــا للمسبح فى الفردوس السماوى الذى جعلتنا فيه. ومع هذا فكمثل ما انك اربت بعد الولادة لاخنوخ الفائق قدســـه طريق الحيـــاة التى بغير موت من اخنوخ حيث رفعته الى الفردوس لانك اخذته الى طقس الفرح والغبطـــة وميراث الملك مع الملائكـــة الغيـــر مائتين فكذالك كنا نكون لو اننا كنا قد متنا على جملتنا فى قبول وصيتك ولكنت ترينا ايضا رسم اخنوخ لكيما كنت تشهينا وتجرينا مجراه وعلى مثاله من بعد نعيم الفردوس والثباتات الارضيـــة فى ان تأخذنا الى الحيـــاة الدهرية الغير مائتـــة وتنقلنا الى طقس الطغوم الملائكية وتعطينا ملكوتك السماوية التى استعددتها لتسبيحنـــا من قبل انشاء العالم وتورثنـــا هناك مالم تراه الاعين ولم تسمع به الاذان ولم يخطر على قلوب البشر كما انك الان ستعطى ايهـــا السيـــد المحبى اسمـــك القدوس واتيان وحيدك ذلك.

(77) |32 60 وحين نظر باغض البشر والخير ومحب الشر اننا هو ذا نرم من محبتك للبشر المتحننة علينا حسدنا من اجل كرامة اكليل مدحتنا والكرامة المعطاة لنا منك من اجل انك كمثل ايقونتك صنعت الانسان على صورتك وبشبهك ومثالك واوقفته سيـــدا للكل ومن اجل الحســـد الشيطانى دخلت الطغيانات[2] الغامضـــة والموت المر من العالم واخذ الموت

---

[1] ābn. ومشية

[2] ābn. الظطغيانات

للانســـان ورماه من الحيـــاة ومن راحة خيريتك الموهوبة له. (p 146)

(78) 61 فلما تحننت لاهوتك الممجدة على ضعفنا وضعف البشرية وطبيعتها من اجل رحمتك الغير مدروكة وخيريتك وطول اناتك وروحك ولم تتركنا ولا تخليت عنا بل بعثت الى العالم انبياءك القديسين الذين صاروا مصابيحا فى الموضع المظلم فى وسط الامم وحصلوا مبغوضين من الناس الاشرار الذين لا عقول لهم فطردوا منهم لانهم هم الذين اظهروا سرائر ضوئك[1] وكرزوا بمشيئتك[2] وقدوم ابنك الوحيـــد الى العالم الذى كان عتيد ان يأتى ويأخذ ثقل دينونة[3] خطيئة الناس العصاة.

(79) 62 وهم الذين نادوا في العالم بذلك وماتوا بالشدائد والعذابات المختلفة وبالتجارب[4] والتقلقل والتمرمر عاشوا فى هذا العالم من محزنيهم من اجل كرازتك وبشراك [33] فامـــا محزونهم فانهم ضعفوا وسقطوا فمن اجل هذا وجب الا يفزع قلبى عنـــد ما هاج على هذا القتـــال الصعب فتوكلت عليك لما قام هذا العسكر على ووثقـــت بك ايها السيـــد اظهرت فى اخر الزمان سرائر مشيئتك[5] التى سبقت ووعدت اهل الاجيال القديمة الاولى من اجل ابنك الحبيب الوحيد فى النبوات المقدسة لكيمـــا يأتى من العذراء القديســـة الطاهرة مرتمريم

63 لانه كمـــا ان الموت دخل على العالم اللعنـــات والاعراق والاتعاب والارتعاشات دخلت الى العالم من اجل ولادة حواء لقاين فكذالك دخلـــت الراحة والبركات والحياة المؤبدة على العالم بولادة ابنك من العذراء مريم (80) وهو (m 147) الابن الوحيد الذى بعثته الى العالم وهو نور من نور وهو حياة من حياة لكى يأتى ويتجسد تجسدا مثل جسدنا من العذراء الطاهرة ويجمعنا نحن الاشقيـــاء الى لاهوته من اجل شبهه لما صار مثلنا بالجسد وولد من العذراء وتأنس وتجسم واخذ جسدنا وهو باقى سبحه وطبيعة لاهوته ولم يقبل[6] تغيرا من لاهوته

---

[1] ābn. ضوك

[2] ābn. مشيتك

[3] ābn. خطية

[4] ābn. بالتجاريب

[5] ābn. مشيتك

[6] ābn. يقتبل

ان تتكلم بمثل ذلك امامى وان اكون قد اكرمتك اذا واعطيتنى انت جوابا مثل صاحبك.

(69) [29] 52 وانه (144 r) امر بان يربط عند ذلك غريغوريوس الى ورائه ويجعل اللجام فى فمه ويوضع على مؤخره الملح المطحون ويشد بالكخليون الذى للنجارين على صدره وكتفيه شداً وثيقاً ويعلق فى موضع رفيع من سطح البلاط بالطيخان واداته[1] ففعل اعوانه ذلك بالقديس غريغوريوس وبقى هكذا معلقا مدة سبعة ايام. ثم امرهم بعد ذلك بحله فحلوه من رباط تلك التعاذيب المرة الفظيعة[2] واتوابه فاوقفوه قدام الملك.

(70) 53 فسأله الملك قائلا كيف صبرت الى اليوم وها انت قد اخذت الان تجربة وكذلك استوجبت ان ينزل بك حيث حملت ذلك الحمل الثقيل على ظهرك وبقيت بحالك والحمل على صلبك من اجل انك اقدمت وتجاسرت واستجريت ان تشتم الالهة وتقول انهم بغير حس ولهذا السبب ايضا اعطوك هذه القماة وعذبوك بهذه التعاذيب فان انت الان خالفتهم من بعد هذا ولم تقبل ولم تعبدهم بل تجاسرت على ان تضع عليهم مثل تلك الشتائم وترميهم من سبك لهم بالعظائم فسوف يحل بك من العظائم ما هو افضل من هذه الشرور والشدائد.

(71) 54 فقال له غريغوريوس لماذا تدعو[3] ايها الجاهل شياطينكم هذه الهة [30] افما تعلم ايها الشقى انهم موضوعون وبايدى البشر ايضاً مصنوعون وانها تماثيل مثلت بايدى الصناع من الناس فالواحد منها من عود والاخر من حجر والاخر من نحاس والاخر من فضة والاخر من ذهب وانهم لم يتكلموا قط ولم يعقلوا ولم يحسوا (145 m) ولم يتحسبوا من اجلى ومن اجلك وانت هو الشاهد لى بانهم لم يقولوا لك شيئا[4] قط من اجل عذابى ولاغيره وانما عذابى منك انت هو وكيف يعقلون يا اجهل الناس وهم حجارة لا انفس لها ولا انفاس فيها اوكيف يحسون او يدرون بالاوجاع الانسية وهذه صورتهم.

---

1 ābn. اذاته

2 ābn. الفضيعه

3 ābn. تدعوا

4 ābn. شيا

(72) 55 فمن اجل انك علقتنى الان بالكخليون مع قدر الملح لكى اتدنق بالرباطات انا ارجو[1] من ربى ايسوع المسيح الذى هو متقن الكل ان يكون قد تبل نتنى وطيب زفورتى واصلح تغيرى بالملح الحقيقى الغير متغير والسهل النقل ومنحنى حمل نيره الطيب الخفيف الذى هو الاتضاع من اجل مواهبه الباقية الى الابد فهو الذى يرفع المتضعين من اجل محبته للبشر الى المجازاة بالنعيم الذى لا فناء له ولا زوال ولا منتها ولا انتقال حين تفزع سوسنات العالم السبعة وحين يريح دويه الذين يطأطوا[2] له وعبدوه لصلاح طيبه.

(73) 56 فاما الذين يعبدون الاصنام التى من الحجارة فانهم كما قيل فى لحن مزمور النبى داوود ينزلون مثل الحجارة فى مياه كثيرة واما الذين يعبدون العيدان فانهم ينجرون هكذا كما قال عنهم النبى ان نارا اشتعلت فى حطب الحقل وهى تحرق الخطاة ولن تنطفىء واما الذين يعبدون الفضة والذهب فهكذا قال عنهم ان فضتهم وذهبهم لا يقدران ان يخلصاهم فى يوم زجر الرب الذى يقدر ان يعلق الاوساق الثقال لكل الخطاة المقاومين والذين هم مثلك بالمنافقين.

(74) [31] 57 فامر الملك من بعد ذلك الكلام (145 r) الذى سمعه منه بان يعلق طلب رأسه منكسا بفرد رجله وان يدخنونه وهو منكب على ام رأسه ويبخروا تحته بالزبل المنتن وان يضرب ضربا وجيعا بالقضبان الرطبة فامتثل اشراطه فى البار ما امرهم به وضربوه ضربا وجيعا وكان عدد الضاربين له عشر نفر.

(75) 58 ففيما كان معلقا بدأ بان يصلى ويقول هكذا اشكرك ايها السيد اذ اهلت حقريتى الغير مستحقة وجعلتنى مستحقا لعطاياك الجليلة ومستأهلا لمواهبك الجزيلة لانك منذ الابتداء احببت خليقة يديك واعطيت عمل نعيم راحة الفردوس لتنعيمنا و صنعتنا غير مائتين ولا متعوبين واهلتنا لميراث الحياة الدهرية وصيرتنا وارثين للغبطة الروحانية كما استعددت فى المبدأ لنا لو كنا بقينا على

---

2 ābn. شيا

2 ābn. ارجوا

3 ābn. يطاطوله

(62) 45 هى الغبطات التى لا زوال لها (143 m) كما قد تقول انت بزعمك او بماذا او ايما هو المحى او من هم الملائكة او ماذا هو رجاؤكم التام ورجاؤنا نحن المنقطع على ما يزعم فبين لى هذه[1] الاشياء كلها بايضاح لاقف عليها واتصورها والا فلست اغفر لك امر تهاونك بالالهة وشتمتك لهم وسبك اياهم وتجديفك عليهم لانك قد قلت انهم كانوا اناساً اولا وصيرتهم بطبيعة ميتة، و شتمتنا نحن الملوك شتائما لا تحصا وشتمت الالهة العظيمة. وقلت لنا نحن الملوك انكم بغير عقل انتم ايها الملوك اذ قد تعبدونها.

(63) [26] 46 فقال له غريغوريوس ان كنت تريد ان تسمع جواب ايها الملك فاسمع ذالك واعلم ان المسيح هو ابن الله الذى به صار العالم وهو ديان الاحياء والاموات وهو الرب المعطى للاجر ومانح الخيرات للاخيار ومعطى الشرور للاشرار.

(64) 47 وهو الذى قلت بالحقيقة كما قلت اركون القبور وحافظها لانه مات بمشيئته[2] ودخل الى القبر وهو الذى يحفظ اوصال جميع الناس وهو الذى ارا واظهر وحقق بقيامته الاموات وهو الذى يحفظ انفس الناس حية من اجل انه هو الحياة لكيما يجدد انفس الناس بلباسهم جسده وحينئذ بينة يصنع المجازاة لكل احد بحسب تعبه وهو يحل المربوطين مثلك بالخطايا والاثام فيعد بهم ويدنقيهم وهو عتيد ايضا ان يرى رحمته ومودته[3] بهذه الرباطات كالعادة ويخلص المتوكلين عليه.

(65) 48 وعند ذلك تصير الغبطات (143 p) التى ليس لها منتهى حين يأتى بلاهوته الحياة التى لا نهاية لها للذين احبوه وحفظوا وصاياه فى ملكوته السماوية فاما الخطاة واعداؤه[4] فهكذا يصنعهم بغير موت فى العذاب المؤبد ويحصل احباؤه فى النعيم المخلد وحين يأتى المحى يعمل هذا كله والملائكة فيهم خدام عظمة لاهوته (66) فهذا هو رجاؤنا نحن الذى ننتظره ونرجوه.

---

1 ahn. هذا

2 ahn. بمشيته

3 ahn. موتمه

4 ahn. اعداء

[27] 49 فاما قطع رجائكم انتم فانه غريب من ذلك كله لانكم ليس تعرفون خالقكم الذى يطلب منكم هذه الامور ومن اجل انكم ليس تطلبون خالقكم فبالحقيقة انكم مثل الخيل صرتم او كمثل الرماك التى لا فهم لها والثور والحمار اعقل منكم لانهما عرفا صاحبهما وانتم فلم تعرفوا ربكم الذى فى زمانه يسحق احناككم اذ لم تتعلموا ان تقتربوا منه.

(67) 50 واما قولك لى انى شتمت الالهة فماذا هى الشتيمة لها ولا الذين لا يدرون ولا يحسون لا بمن اكرمهم ويكرمهم ولا بمن اهانهم ويهينهم لانهم مصنوعون بايدى الناس من فضة مسبوكة وذهب مضروب واخشاب منجورة واحجار منحوتة ومن الحماقة والخيالات والمنامات صاروا معمولين اذ هم تماثيل لا انفس لها ولا حواس فيها بل قد اطغوا واعموا عبادتهم عن رؤية ضوء الخالق فالذين يأثمون هكذا فبالحق يدعون مثل البهائم التى لا نطق لها لان لها افواها كما قلنا ولا تنطق واعين ولاتنظر واذان ولا تسمع واذوفا ولا تشم وايدى ولا تلمس (144 m) وارجل ولا تمشى وليس فى افواهها روح ومثلها قد تصير صانعوها والمتوكلين عليها.

(68) [28 51 فاذ سمع الملك منه هذا الكلام بهت مليا وتحير وقال له كم من دفعة قد وعظتك ووصيتك بالا تثنى على كلامك هذا النجس الذى تعلمته وانما تخبط وتجدل لانه لن ينبغى لك ان تنطق الان بمثل هذا وانا فانما ارثى لك وانتظرك وامتهل عليك لكيما ترجع وتأتى الى عبادة الالهة بسهولة فاما انت فقد حولت الكرامة التى هى لهم بحق الى اخر غيرهم فالذى تريد ان تدعوه مخلوقا تدعوه خالقا والذين هم بالحقيقة خالقون فتدعوهم مخلوقين وتشتمهم وقد شتمت الالهة العظيمة ارتاماس الذى تحيا والبلدة ارمينية بها الحياة وشتمت معها الجزل الاعظم خالق الارض والسماء وسميت الالهة الباقيين بغير انفس وجعلتهم كلهم عميان بكما خرسا صما غير ناظرين ولا سامعين ولا حاسين ولا ناطقين واكثرت من شتمنا نحن الملوك لانك استجريت علينا بان جعلتنا من الخيل الرماك ووضعت بنا كل هوان وصارت لك دالة تجعلنا كالبغال بغير نطق فسوف اضع عليك انواع العذاب واضع لجاما فى فكيك لكى تعرف باطل اقوالك هذه التى نطقت بها قدام ملكى لان من اجلها صار لك هذا الهوان لانه كثير هو مثلك

امانتنـــا اب الاباء ابراهيم وسائر الصديقيـــن الذين هم عتيدون ان يفرحوا فى ملكوت السماء الدائمة.

(57) 40 واما ما قلته من انك تأتى على بالموت بدل الحياة فانك قد تغلطنى بذلك بالمسيح محيينا وتجعلنى كما لا تريد بحيث يكون جميع الاباء مسرورين وحيث يسكن سائر الانبياء والصـــديقين وجميـــع الرسل والشهداء والحواريين وكافة اصفياء الرب المختارين.

(58) 41 واما قولك لى انك تقطع رجائى ورجاء حياتى فليس رجائى انا هو الذى تقطعـــه ولكنك تقطع رجاءك انت الذى هو مقطوع لعمرى من سائر الالاهيـــات فاما محبو[1] الله فان رجاءهم له ثابت[2] وانا اول من يرجوه ايضا فاما الاوثان البكم النجســـة المصنوعة بايديكم المدنسة (142 m) والمجذومة منكم فبالحقيقة انها بغير رجاء من الحياة الالاهية المؤبدة لا هى ولا من يقول بها اذ كنت انت اول من يعبدها.

(59) [24] 42 قد تدعوها سيـــدة عظيمة على زعمك البطـــال وقولك المظلم المحال من ارتاميدس فشوه عليك وفمه فانك بنفسك يا ايها الشقى ولو كانت ممن لها حس لقلت انها تسحر[3] بك ولكن الشيطان الساكن فيها هو الذى يسحر[4] بك يا تلميذه وابنه فالويل لك ولكل امثالك اذ تتوكلون عليها فمثلها سوف تكونون وليس هكذا هو امرها ولا الذين يظن بهم انهم الهة ولكن هم اناس صاروا فى زمان ما ومن اجل انهم سحروا الناس فى ذلك الوقت واذهلوهم بزفورة الجن وبسحرهم النجس الذى كان فى ذلك الزمـــان بالتشابيـــه والخيالات كانوا يرونهم الجن اقنعوهم ان يبنوا لهم الهياكل ويعملوا لهم الاصنام وان يقيموا تماثيلهم ويسجدوا للاصنام الغير نافعة لانها لا تقدر ان تصنع خيراً ولا شيئاً[5] بتة ولا تكرم الذين يخدمونها ولا تنفع الذين يكرمونها ولا تهين الذين يشتمونها لانهـــا تماثيل مصنوعة بالايدى البشرية

---

[1] ხლნ. محبوا

[2] ხლნ. ثابث

[3] ხლნ. تسخر

[4] ხლნ. يسخر

[5] ხლნ. شيا

بكم خرس عمى صم وليس فيها نسمة حياة لانها ذوات ايدى ولا تبطش وذوات عيون ولا تبصر وذوات اذان ولا تسمع وذوات ارجل ولا تسعى وذوات انوف ولا تشم ولا شىء من الحواس فيها وانما انتم فى خدمة هذه الاصنام النجسة طائشو[1] العقول ذاهلو[2] الالباب لانكم انما تكرمون الفضـــة والذهب وتعبدوا الحجارة والخشب يا كفرة بدل الله الذى انتم خلقته وبخيراته (142 p) قد تتنعمون وفى نعمـــه قد تتقلبون وتعبدون من دونه التماثيل المصنوعة من الالات والجواهر والاصنام المخلوقة من الله لخدامه وعباده واستعمالهم وتنعمهم و حوائجهم

(60) 43 فاما انا فيصير لى ان اعبد الله بكل حرص وخوف لانه هو خلق الاشياء كلها من غير شىء مع ابنه الوحيد وروحه القدس وزين الكل وهو القادر على ان يهلك الكل ويجددهم ايضاً برحمته ويعيـــدهم بقدرته فهكذا هى حياتنـــا نحن ليس نحيل الرجاء ولا نقطعه لاننا نخدم الله الحق الحى السابق من قبل كل شىء والباقى بعد كل شىء والذى يقدر ان يهب لنا الحيـــاة متى ما احب فان كنا قد نموت بالاجســـاد فاننا قد نحيا كما ان ابن الله مات بالجسد وقام حيا وارانا بقيامته رسم حياة القيامة فمن اجله نحن نموت فنحيا حين تظهر ملكوته السماوية وحين يجاز المنافقون بحكومة قاضى العدل.

(61) [25] 44 فاجابه الملك قائلا ان كنت يا غرنغوريوس قد قلت لى عن نفسك انى لم ارجو[3] ان اخذ منك شيئـــا[4] ولا احتاج الى ذلك فانا اعلم ما الذى قد تطلب وهو المجازاة التى فى القبر بحيث هم الذين ماتوا بدياً وانا ابعثك الى حيث تهوى وتحب ان تمضى فقل لى الان من هو المسيح وارنا ذلك لكى نعلم ومن هو الذى يعطى[5] مجازاة اتعابك الذى تدعوه خالقا فلعله ان يكون هو اركون القبور التى تشتهى انت تأخذها وهو مطلق .باطات الحبس والافاين.

---

[1] ხლნ. طايشوا

[2] ხლნ. ذاهلوا

[3] ხლნ. ارجوا

[4] ხლნ. شيا

[5] ხლნ. يعيط

(p 140) ليها الذبائح فلما تمموا ذلك العمل النجس الفظيع نزلوا فعسكروا على شاطىء النهر المدعا بنهر الذئب.

(49) 32 فاتى الملك الى المظلة واتكى على مائدة العشاء واكل وشرب وطابت نفسه جدا فامر عند ذلك بان يؤتا باغريغوريوس اليه وتقدم التيجان ومن اغصان الشجر المزهرة ويؤتى بذلك الى هيكل ارتاميطس الالاهة الى موضع ايقونتها ليقدم ليها الكرامة وانه اتى به فلم يقدم الاكرام ليها.

ثالث سيرة فضائله وعجائبه

(50) [22] 33 فبدأ الملك بان يحاور ويقاول اغريغوريوس ويقول له ايها الانسان الغريب المقاوم از قد اتيت عاصيا فكيف استجريت ان تقرب منا وان تعبد الاها لست انا اسجد له ولا اعبده. وانه امر به ان يحتفظ به ويحتاط عليه فلما كان من الغد امر به فاحضره اعوانه اليه.

(51) 34 فلما حضر غريغوريوس[1] عند الملك قال له الملك قد كنت فى مدة هذه السنين الماضية كلها خدمتنى منذ الوقت الذى رأيتك فيه من كل قوتك ونفسك وانا ايضا فلم ازل شاكرا لاعمالك ومن اجل ذلك كان فى نفسى ان اعطيك كل ما اصل اليه واكرمك بكل ما اقدر عليه فلما صرت الان لا تعمل بهواى ولا تتبع رأيى وما تعلم ان فيه رضائى.

(52) 35 فاجابه القديس اغريغوريوس قائلا لعمرى ان الله قد امر بان يطيع العبيد مواليهم الجسدانيين كما قد ينبغى ليهم ويلزمهم وانت فشاهد لى لخدمتى لك وعالم بانى قد خدمتك بنصح من كل قلبى وبكل قوتى فاما كرامة الله التى يجب له دون المخلوقين فليس ينبغى ان (m 141) يعطا لاحد من العباد لانه هو وحده صانع السماء مع الملائكة والارض والبشر وسائر[2] المخلوقات مما يرا ومما لا يرا وهو وحده بتثليثه الموحد وتوحيده المثلث الذى قد ينبغى له ان يسجد له كل المخلوقين ويعبدوه من دون المخلوقات.

(53) 36 فاجابه الملك قائلا اعلم ان تعبك هذا الذى قد تعبته معى ومن اجلى انا الذى قد اشهد لك به قد ضاع كله باطلا بجلبك

[1] abu. عريغويوس

[2] abu. ساير

على نفسك ما لا تحبه وهنذا الان اضع عليك بدل الاكرام الحزن وبدل السبح الذل وبدل المرتبة وعلو الحال الحبوس والاغلال وبدل الحياة الموت الذى هو قاطع لجميع رجائكم ورجاء كافة الناس ان انت لم تقبل منى وتقدم الخدمة التامة للالاهة الواحدة ارتاميذة العظيمة خاصة التى هى سيدة وسبح جنسنا ومحبيته التى لها قد يكرم الملوك قاطبة وبخاصة ملوك اليونانيين لانها ام كل عفة ومحبة للطبيعة البشرية وولدها العظيم دبوس الفاضل ويخدم ايضا لبقية الالهة عامة.

(54) [23] 37 فاجابه[1] اغريغوريوس قائلا اما انا فانى قد تعبت لك بالاتفاق والحرص منى جدا ولست ابدل تعبى البتة بل قد استأنف ذلك لاجلك ولا اترك الامر الموصى به من الله ان اخدم[2] السادات الجسدانيين ولكن هو الله الرب الذى يعطى اجر الخيرات ولم اتوكل مع هذا على انى خدمتك شيئما[3] ولكن من الخالق الذى صنع وبرأ سائر الخلائق ما يرى منها وما لا يرى.

(55) 38 فاما من اجل الحزن الذى قلت انك (p 141) تسلطه على بدل الفرح ومن اجل الهوان الذى تبليني به بدل العز والاكرام فانك انما تضع لى فرح المسيح المعد الذى سلطانه هو المخلد الى الدهر المؤبد وغير مدروك هو ملكه ولا تدرك ايضاً خيراته واما الهوان الذى قلت انك تجلبه على فانك تيسر لى بذلك كرامة من الملائكة السماويين الذين يسبحون خالقهم وايانا بالغبطة.

(56) 39 واما ما قلته من انك تبليني بالحبوس والاغلال بدل المرتبة والاجلال فطوبانى ثم طوبانى والفوز لى ان اقبل رباطات مشابهة لرباطات سيدى ايسوع المسيح لكى افرح معه فى نعيمه السماوى وملكه المؤبد العلوى واتهلل بمجيئه[4]. واما ما قلته من انك تحرمنى حضور موائدك والتمتع بطعامانك والتلذذ بشراباتك فانما تعد لى بذلك ان اتكى مع والد

[1] abu. فاجابه

[2] abu. اجدم

[3] abu. شياً

[4] abu. بمجية

لك اصحابى كلهم وكانوا تحت سلطانك ويصير الامر بغير اهراق دم برىء تؤخذ به انت ويكون الامن وان انا غلبتك خضع اصحابك اليونانيون بالعبودية وصارت السلامة عند ذلك والسعادة للجميع.

(40) 24 فلما سمع هذا القول منه ملك اليونانيين فزع جدا لانه كان ضعيف الجسم فى القتال فانهدم استيثاق قلبه واضطرب حيث لم يجد مساغا ولا علم كيف يعطيه الجواب.

(41) 25 فامر عند ذلك بان يبعث الكتب الى سائر اهل مملكته وسلطانه وجميع اراكنتها وقوادها ليأتوا كلهم اليه بسرعة فصار اليه عند ذلك باجمعهم فى اسرع وقت واخذ ايضا ليكيانوس سائر جنده واتى مع الكل وكان تيريطاتيس معهم.

(42) |19| 26 واتفق فى وقت مضيهم ان جموع الجند بلغوا الى اماكن ضيقة فى وسط الكروم والسياجات فبادروا مسرعين الى باب المدينة فاما ابوابها فكانت مغلقة لانه كان وقت نصف الليل من (139 r) اجل انه لم يكن يوجد الحشيش لعلف الدواب. نظروا بعد ساعات كثيرة فاذا هم بحشيش كثير فوق السور موضوع فى الابرجة فى موضع لم يكن احد يقدر ان يبلغه من عظم ارتفاع السور فقفز عند ذلك تيريظاتيس الى اماكن ذلك الحشيش التى فوق السور وطرح جرازا كبارا وحزما عظيمة فى وسط العسكر لعلف الخيل وليس هذا فقط صنع بل طرح ايضا جماعة من الحراس وعدة من الحمير من رأس الحائط الى الارض وغلب واما هو فانه ظفر ايضا من اعلى السور الى اسفله.

(43) 27 فلما رأى ليكيانوس هذه الشجاعة منه عجب من ذلك واندهل له وحار منه وبهت فلما اسفر الصبح فتحت ابواب المدينة وان الجند دخلوا الى البلد مع سائر العسكر فاما ليكيانوس فانه وقف وهو قدام الملك مع الرؤساء والقواد والاراكنة والاجناد وعظماء الجيش.

(44) [20] 28 وان الملك اخبر بالامر كله لسائر الرؤساء والسلاطين والقول الذى بعث يقوله له ملك الغطثيين فحينئذ بدأ ليكيانوس بان يقول للملك زعم[1] لا يضطربن قلبك يا سيدى فلنا هاهنا فى بلاطكم رجل وهو الذى به تأخذ انحلال هذه

[1] âhn. زعم

المحنة واسمه تيريظاتيس وهو من جنس ملك ارمينية واخبر بجميع شجاعته وافعاله الدالة عليها وبما صنعه فى تلك الليلة فى امر الحراس والحشيش وغير ذلك فامر حينئذ الملك باحضار تيريظاتيس فعرفه امر حضوره بجميع الصورة وانه وافقه للوقت والساعة وامر الجماعة بان يكون الحرب غداة غد (140 m) وان يتزيا تيريظاتيس بزى قيصر الملك متنكرا وان يبصر الجمع كيف يقتتل هو وملك الغطثيين وحدهما.

(45) 29 فلما اسفر الصبح امر بان يوضع عليه لباس الملك حتى انه لم يكن يعرفه من هو الا انه قيصر الملك بعينه بالحقيقة فلما خرج اكثر الجيوش باصوات البوقات والصنوج والطبول والصفارات قدامهم وقفوا مقابل الاعداء فوقف المتشبه بقيصر الملك مع ملك الغطثيين متقابلين كلاهما والتحما جميعا فى جادة للقتال بصدور الخيل وبلغ كل واحد منهما الى صاحبه فغلب المتزيى بزى قيصر لملك الغطثيين واخذه بيده واوقفه قدام قيصر الملك.

(46) [21] 30 فعظم عند ذلك الملك تيريظاتيس[1] هذا واعطاه عطايا عظيمة ووضع على رأسه تاج المملكة والبسه البرفير الملكى وزينه بلباس قيصر واعطاه وقلده العسكر لمعونته وبعثه الى بلدته وموطن ابويه (47) وقلده من بعد غلبته لملك الغطثيين جميع مملكة ارمينية فصار ملكا عليها ودعى بملك ارمينية العظمى تيريظاتيس وصار الى هنالك فوجد ملك الفرس مع جميع جنده قد تغلبوا على البلدان كلها التى لارمينية العظمى واستعبدوا الكل فانتزعها من ايديهم وقتل اكثرهم بالسيف وهرب الباقون منهم الى بلادهم وهى بلدان فارس.

(48) 31 ولما كان فى اول سنة من مملكة تيريطاتيس الملك على ارمينية العظمى مضى الملك وعسكره الى الكنيسة التى تدعا بيريظا[2] فى القرية التى تدعا اريكس فى الموضع الذى كان فيه هيكل ارقاميطس الالهة[3] الانثى التى كانت امرأة ليذبحوا

[1] âhn. اتيريظاتيس
[2] âhn. بتريظا
[3] âhn. الالالهه

والاركنستس واسرعوا لكى يبلغوا الى مدينــة ارطكصاتس فعبر الهاربان قبل ورودهم ولم يلحقوهما فرجعوا بصياح عظيم وعويل زائد واصوات محزنة مع سائر اهل البلـد (138 m) واجتمعوا يبكون على الملك.

(34) 17 وانه كانت قد بقيت فيه بعد من نسمة روح الحياة شىء يسير وهو فى اخر انفاسه فامر بان يستأصل ذريتهم كلها ولا يترك منهم كبيرا ولا صغيرا ممن يعرف اليمين من الايسار الا ويبـاد عمره حتى انه امر بان يبـاد عمر النسوة منهم ايضـا ويقتل الكل بالسيـف سوى صبيين صغيرين طفلين كانا للفراتى ابنين وهو الفراتى القاتل للملك[1] وانهم فعلوا كذلك وسلم ايضـا انسـان واحد من اهل الفراتى البعيدين فى النسب وترك هذين مع المرضعتين فاما الطفل الواحد من الاثنين فانه هرب به وانفذه الى نواحى بلد الفرس واما الثانى فانفـذه الى مواضع روميـة فى اعمال بلاد الروم.

(35) [16] 18 واتفق انه لما سمع ملك الفرس بهذا كله امتلا فرحا ومسرة وصنع ذلك اليوم عيدا عظيما واعطى كهنة الجن العطايا الجزيلة وجيش العساكر العظيمـة من بعد هذا وغزا الى بلد ارمينية العظمى وسبى كل من وجده بها واهلكها بالكمال.

(36) 19 فخلص واحـد منهم من وسط السبى ابن ملك ارمينيـة المقتول قوصارو صبى غير صغير يقال له تيريظاتيس واخذ معه اجناد يسيرة بحسب ما قدر عليه ووجد السبيل اليه وهرب الى نواحى بلد الروم وصـار فى بلاط قيصر الملك فاما مدينة ارمينية فان ملك الفرس تغلب عليها واخذها تحت سلطـانه و سمى الاماكن كلها باسمـه واما الجند الذين كانوا فيها فاضطهدهم وهربوا الى نواحى بلد الروم (138 p) واوقف العساكر فى الاماكن المدعاة باليوتة.

(37) 20 فاتى تيريظاتيس وجلس فى مجلس الادب والحكمة فى قرية تدعا ليكيانوا [17] فامـا ابن الفراتى الذى هرب الى نواحى بلد الروم فانه تربا وتأدب فى مدينـة قيسارية قبادكيا وصار فى معرفة انسـان نصرانى وتعلم منـه خوف

---

[1] ȧkn. للمك

المسيح و تعليمه وايمانه به الصحيح وصار فى التأدب[1] الالاهى مجربا جدا واسمه غريغوريوس.

اول عجائبه وتدابير فضائله

21 وانه لما علم سبب ابيـه اناق الفراتى وصنيعـه وكيف قتل ملك ارمينية خرج من قيسارية واتى الى تيريظاتيس وتعبد له بمشيئته[2] واقبل يخـدمه ووضع ذاته منذ ذلك للعبـودية ولم يعرف احدا ولا بين لاحد كيف ومن اجل ماذا طأطأ ذاته للعبودية وكان يخدم قدامه بكل طاعة واتضاع.

(38) 22 وفى تلك الازمان كان رئيس القوم اليونانيين الذى هو ملكهم يضطهد كنيسة الله الجامعة واولادها. فعلم عند ذلك تيريظاتيس بحال غريغوريوس وانه نصرانى فبدأ من هاهنا ينتهره ويضع عليه الاحزان الكثيرة وكان يضطهده دفعة بعد اخرى بالحبوس والاغلال ويعذبه دفعات عدة بانواع العذاب الاليمة و يحزنه وكان يحرص ان يقصيه ويبعده ويعدل به عن عبادة المسيح الحقيقية المحبية المقدسة ويروم ان يقوده الى عبادة الاوثان الطمثة الباطلة المنجسة فلم يكن ينقاد الى ذلك.

ثانى عجائبه

(39) [18] 23 ولما كان فى بعض (139 m) الايام جيش رئيس الغطنيين وملكهم العساكر العظيمة واتى بمعونة عظيمة كثيرة وقوة كبيرة يريد ان يقاتل بهم ملك اليونانيين وبعث من اجل هذا السبب فيما زعم اليه يقول له لماذا تخلط الناس المساكين فى الحرب وتقطع الاجنـاد وتهلـكهم وتأتى ايضا على المـدن بالمصائب والشدائد فهاانذا مصارع واخرج وحدى من عسكرى وانفرد انت ايضا وحدك من اليونانيين اصحابك لنتقابل[3] جميعا على الانفراد عن بقية الناس فان انت غلبتنى خضع

---

[1] ȧkn. الاتادب

[2] ȧkn. بمشيتة

[3] ȧkn. لمتتقابل

والاجناد الذين كانوا تحت سلطانه فتشاوروا فيما بينهم وبينه وتضرع اليهم لكيما يجدوا في انحلال هذه الشرور ووعد الذى يقدر (136 r) منهم على جميع المجازاة ويقتل ملك ارمينية بالعطايا العظيمة والهبات النفيسة الجسيمة واعلم ذلك الفاعل لهذا بانه يجعله ثانيه في المملكة وفي جميع السلطنة ان هو فعل هذا الفعل وقال ان ذلك الانسان الذى يجرى ذلك على يديه منهم ولو انه كان افقر الفقراء واشد مسكنة من جميع الضعفاء لقد كان يكون معه في الكرامة كمثله بالمساواة.

(25) [13] 8 فقام عند ذلك انسان من بين ذلك المحفل العظيم مشهور بالابوة الشريفة ورئيس امة عظيمة من مملكة الفراتيين يقال له اناق من جنس قوصارو الملك ووقف في وسط الجماعة واخذ يطلب المجازاة من قرائبه وجنسه كمن مثل العدو

(26) 9 فبدأ ملك الفرس بان يوافقه ويقول له ان انت عملت لي هذا الجزاء وانتقمت لي واخذت لي بالطائلة وطلبتها من كل نفسك فاني ساعطيكم سلطنة ابوتكم القديمة واضع عليك انت تاج المملكة العظيمة واسبحك واعظمك واجعلك مشهورا في ملكي وسلطاني اجمع بالكرامة وثاني ملكي في الرتبة تدعا

(27) 10 فاجاب عند ذلك اناق الفراتي قائلا للملك اذ لبقية جنسي انت تتكرم وتصنع بهم وتسدى اليهم الخيرات فانا الان واخي هذا الشقيق اليوم نخضع لك ونصير تحت يديك ونقربك اذ يكون المقدر كان ان يبصر بعضنا بعض ايضا.

(28) 11 فعند ذلك صار الفراتي هو واخوه (137 u) مستعدين مع نسوتهما وصبيانهما و بقايا حشمهما وخرج باسكيم وشكل المستأمن الى جنسه وقرائبه وقصد الى نواحي ارمينية كأنه قد عصى على ملك الفرس واستأمن الى قوصاروا ملك ارمينية [14] فصار الى مدينة نوتي والى مدينة تسما بالخلخال في مواضع شتوية لملوك ارمينية.

(29) 12 فلما ابصره الملك قبله واكرمه نهاية ما يكون من الاكرام فبدأ بان يتحدث معه بالغش ولم يعلم ملك ارمينية بذلك منه واخذ يقول له انى انا قد اتيت لكى نأخذ بطائلتنا جميعا ونحن نقدر على ذلك.

(30) 13 فمن اجل ان الملك ابصره هكذا قد استأمن اليه على هذه الشجية واستأمن واستأنس اليه بالكلية مع سائر اهل بيته

وثق به هو ايضا وركن اليه واطمأن اليه في كل شيء ثم اعطاه حينئذ الكرامة كمثل ناموس الملك واصعده على كرسى وجعله ثانيه في الملك وفي كل زمان الشتاء والرياح الصعبة في الفرح والسرور هادئين.

(31) 14 فلما اتت ايام الصيف والرياح الغربية النوطسية السخنة وانفتحت ابواب الحصاد دخل الملك من تلك النواحي ونزل الى المدينة التى يقال لها اراراط والاروكتستي وفيما كان الملك والفراتي في فرح وسرور مستريحين جميعا تفكر الملك في ان يغزوا ايضا الى نواحي الفرس.

(32) 15 فلما سمع بذلك منه الفراتي ذكر عند ذلك العهد والايمان اللذان جريا بينه وبين ملك الفرس فاشتاق الى مشاهدة بلده وموطنه وان يأخذ المواعيد والعطايا التى وعده بها ملك الفرس (137 r) حيث اراد ان يمسك سلطان الفراتيين وملكهم وان يكون عليهم ملكا ويأخذ مثل تلك الكرامة السنية [15] فاعتقد في قلبه اعتقاد شرير. فاخذ هو واخوه بيد الملك وحضروا على خلوة ثلثتهم في عزلة على حدة كأنهم يريدون ان يعقدوا رأيا ويعملوا مشورة. وكان هو واخوه قد اخفيا حربتيهما في الخفية وانهما اخرجا سيفيهما بغتة في الوقت وجرداهما والملك لا يعلم بذلك منهما ولا يقول انه يجرى عليه سوء منهما ابدا وضربا بهما الملك وقطعاه وطرحاه على الارض فعرف واحد من الجند الذين للملك ذلك فاسرع لوقته واخبر بالامر الذى جرى وصاح ببكاء وعويل كثير واقبل ينريد[1] هكذا وهكذا فاما هاؤلائك الاخوان الفاعلان لذلك فانهما ركبا للوقت على اثره خيولهما ومضيا هاربين.

(33) 16 فلما علم بهذا اراكنة ارمينية والقواد والرؤساء اقتسموا فيما بينهم مفارق الطرق واسرعوا في طلبهما فسبق قوم منهم وبلغوا الى ابواب مدينة ارطخطاط الى موضع لا يمكن ان يجاز لان النهر الذى كان هناك وهو النهر المسما بنهر اراصاخ كان قد فاض جدا وغطى ماؤه الارض من اجل ذوبان الجليد والثلوج وانحلالها ومسيل مياههما[2] الى النهر وكان في ايام تعكره وهيجانه وجاز قوم منهم اخرون على جسر مدينة

---

1 *alii.* ينرير
2 *alii.* مياتيها

لم يبالغ فى عمل القتال كما يجب ولا اخذ بطائلة اخيه [10] وجاز فى رجوعه ذاهبا الى بلدته.

(19) 2 فلما مكث بها سنة واحدة ابتدى هذا قوصارون ملك ارمينية بان يجمع العساكر واستعان فى ذلك بالالبانيين[1] والجرز ورؤسائهم[2] وانه فتح دروب الانيبين والبرج الذى يقال له برج زواروا وترك فيهم من اكابر عساكره اقواما عدة لكى يغزوا الى نواحى الفرس ولكى يبلغوا الى اقليم سورية والى الابواب التى تدعا قسبيون ولكى يتحرشوا ايضاً بمن فى يسوشيا واونثيا والمدن والضياع التى هناك ويستأصلوهم ويحاربوهم وانه اسرع فيما يحسب ان يستأصل بالكلية ناموس الفرس الى الغاية التى يطلبها[3] ويأخذ بطائلة اخيه لا سقوط سلطنته وكان شديد الحقد ومجروح القلب وغير مدروك الغيوة وكان يعجب بنفسه ويتحسب الرفيعات لثقته بنفسه وكثرة عدة العساكر ورجلة المحاربين وشطارة القوم الذين له.

3 فاتوا عند ذلك باجمعهم الى معاونته وبلغوا جموع لا يحصا عددها بخيول قوية وعدد مستوية هم الالبانيون[4] والبيغنينيون والسلبانيون والقسبيتيون وغيرهم من اهل تلك (p 135) النواحى لكيما يأخذوا بطائلة دم ارطابانو (20) لانه كان فى حزن عظيم لم يكن بالدون من اجل الاخوة الطبيعية التى قتلت ومن اجل ابوتها الشريفة التى كانا فيها جميعاً ومن اجل الاراكنة المستأصلين معه ولا سيما انه كان قد ارسل هذا قوصارو شفعاء لكيما يأتى اقاربه الى نجدته وعونه فقاوموا المملكة الجديدة واعطوا ايديهم المساعدة ولكن لم يسمع الاقرباء ورؤساء الاسباط والاراكنة لانهم كانوا قد اقتنعوا وقد سروا وقد تطأطوا لمملكة اردشير وسلطنته اشتراكهم فى الجنس[5] والاخوة

(21) [11] 4 ولكن اخذ اذ ذاك قوصارو جموع عساكره والمقاتلين الذين معهم المجربين فى الحروب ولقا الجيوش وجاز الى بلدة

---

1 abn. بالابانيين
2 abn. رسايهم
3 abn. بطلبها
4 abn. الابانيون
5 abn. الجبس

الفرس. فلما رأى ملك الفرس شجاعة تلك الجيوش وكثرة اعدادها وانهم قد غزوا بالقوة الثقيلة وبلغوهم ولحقوهم وخرج هو ايضا للحرب بغير مشيئته[1] وبغير عدد للقتال فلما لم يقدر ان يقاتله اخذه فى الهزيمة قدامهم وان المقاتلين حاضروا جريا فى طلبهم واستأصلوا سائر جيوش الفرس ثم بددوهم فى البقاع والطرق وكان عدد المقتولين والمائتين والمقطعين عددا لا يحصا ولا يدرك ولا يستقصا من اجل كثرتهم وان ملك ارمينية تشدد وسار فى قوة عظيمة بغلبة قوية وغنائم كثيرة لا تحصا وجاز بغبطة تامة الى نواحى ارمينية واتى الى مدينة ابوته التى يقال لها اراراط والى مدينة اخرى تدعا واليروكتستى.

(22) 5 فامر المبشرين بان يمضوا الى عدة (m 136) نواحى شتى وان يبعث الكتب الى سائر الاقاليم بان يحضر الذين كانوا على بيوت الاصنام تحت سلطانه وارسل اليهم للذبائح برسم الاصنام الثيران البيض والتيوس البيض والخيول البيض والرماك البيض والاوانى الذهب والفضة والحجارة الكريمة والملابس الفاخرة الرفيعة جدا من جهته هو ومن جهات اقاربه ومعارفه لاكرام مواضعه الشريفة وهى عندهم مواضع الاصنام ومن سائر الغنائم فارسل ايضا اليهم حصة ونصيبا ووهب المواهب الكثيرة واعطى العطايا الجزيلة لكهنة الاصنام فاما الجند والاراكنة الذين كانوا معه فانه اعطاهم عطايا جسيمة واطلقهم.

(23) [12] 6 ولما كان فى السنة القادمة ايضا تجيش قوصارو هذا ملك ارمينية وبمثل تلك القوة الاولى استدعا جيشه او اكثر منها وغزا الى نواحى سورية واعانه ايضا جند العرب فغنم فى الدفعة الثانية ايضا وعاد راجعا الى مكانه ولم يزل هكذا على مثل هذه الحال يغزو[2] ويغنم بلدان الفرس مدة عشر سنين سنة يعقب سنة.

(24) 7 فلما رأى ملك الفرس هذا كله وهذه الشرور كلها وانه قد اخذ هاكذا من ملك ارمينية حزن جدا وفرغت قوته وقلت حيلته وتحير فى ذاته فاستدعا سائر الملوك والقواد والاراكنة

---

1 abn. مشيته
2 abn. يغزوا

(134p) بسم الاب والابن والروح القدس الالاه الواحد.

اليوم الثلاثون. وصف شهادة ابينا القديس غريغوريوس اسقف مدينة ارمينية الكبير ابن اذاق العجمى نسيب قوصاروا ملك ارمينية مع غايبانى وريبسيمية وهى ابركسيا ورفقتها الرهبانيات فى ارمينية العظمى حفظنا الله بصلاواتهما امين

(18) |9| 1 لما فرغت سنون مملكة الفراتيبين واطمحلت سلطنة ارطبانوا[1] ابن والرصو وقتل من ارطاسيروا وهو اردشير ابن صاصنوا لم يقدر ان يقف ايضا[2] زمانا كثيرا وكان ارضاسيروا هذا قائدا على الاصطخريطن فاتى وجمع اجناد الفرس ورؤساءهم واثبتهم وروعهم وهو الذى صير عليهم فاطمحلت[3] عند ذلك مملكة الفراتيبين لانهم ارادوا استئصال مملكته وسلطنته وكان من الامرانه من بعد موت ارطابانوا المقتول من ارطاسيروا ابن صاصنوا بلغت هذه البشارة الحزينة الى قوصاروا ملك ارمينية الذى كان (135m) اخا هذا ارطابانوا[4] المقتول وانه كان ثانى سلطان الفراتيبين لان ملك ارمينية كان تحت سلطان مملكة الفراتيبين ولكنه لما سمع الان بتلك البشارة الحزينة جمع عساكره فلم يلحق ان يأخذ بطائلة اخيه فى القتال بعسكره ذلك فى الحال فرجع قافلا بحزن عظيم ليس هو بالدون من اجل المصيبة التى صارت كائنة وبخاصة حيث

[1] ձեռ. ارطيانوا

[2] ձեռ. ايظا

[3] ձեռ. فاصمحلت

[4] ձեռ. ارطابانور

تاريخ اكاطانكيغوس
عن انتشار المسيحية فى ارمينية

اعتنى بنشرها والتعليق عليها
ارام تير غيفونديان

يرفان
مطبعة المجمع العلمي الارمني
١٩٦٧

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածական 5

Գլուխ առաջին.— Արաբական Ագաթանգեղոսը . . . 21
1. Ձեռագիրը 21
2. Արաբական Ագաթանգեղոսը հունարեն մի հարազատ օրինակի թարգմանությունն է 23
3. Հունական Ագաթանգեղոսը և նրա գրչագրերը . . . 29
4. Ագաթանգեղոսի բնագրային հարցեր 32
5. Ագաթանգեղոսի հատվածների վերնագրերը . . 36
6. Արաբական մյուս խմբագրությունները . . . 42

Գլուխ երկրորդ.— Լեզուն 50
1. Լեզվական հատկանիշներ 50
2. Հունաբանություններ 51
3. Թարգմանության ժամանակը 52

Գլուխ երրորդ.— Հատուկ անուններ 56

Գլուխ չորրորդ.— Թարգմանություն և ծանոթագրություններ . 66

Новая арабская редакция Агафангела (резюме) . 98
La nouvelle rédaction arabe de l'Agathange • • • 113
Հավելված. Արաբերեն բնագիրը

ԱՐԱՄ ՆԱՀԱՊԵՏԻ ՏԵՐ-ՂԵՎՈՆԴՅԱՆ
АРАМ НААПЕТОВИЧ ТЕР-ГЕВОНДЯН

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՆՈՐ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տպագրվում է Հայկական ՍՍՀ ԳԱ պատմության ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Պատ. խմբագիր՝ Հ. Դ. Փափազյան
Հրատ. խմբագիր՝ Ս. Ա. Գևորգյան
Նկարչ. ձևավորումը՝ Կ. Կ. Ղաֆադարյանի
Տեխ. խմբագիր՝ Մ. Ա. Կափլանյան
Սրբագրիչ՝ Ս. Կ. Ջաֆարյան

ՎՖ 08893, ԽՀԽ 1074, Հրատ. 2822, պատվեր 353, տպաքանակ 1000

Հանձնված է արտադրության 6/IV 1967 թ., ստորագրված է տպագրության 19/XI 1968 թ.: Տպագր. 16,13, պայմ. 11,73 մամուլ+7 ներդիր, Հրատ. 10,82 մամուլ, թուղթ № 1, 84×108 1/32:

Գինը՝ 1 ռուբլի:

ԳԱ Հրատարակչության էջմիածնի տպարան